

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Rigorózní práce

Jaroslav Palaczuk

***STRÁŽ OBRANY STÁTU V LETECH
1936 – 1939***

(The State Defence Guard in years 1936 - 1939)

Chlumín 2011

***vedoucí práce:
Doc. PhDr. Jana Čechurová, PhD.***

Poděkování:

Můj vřelý dík za odborné a metodické vedení, za cenné rady patří Doc. PhDr. Janě Čechurové, PhD.

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Na Chlumíně dne 1. 1. 2011

.....

Shrnutí

Stráž obrany státu: vojensko-bezpečnostní sbor vytvářený v Československu od konce roku 1936. Nevznikl pouze jako reakce na zvyšující se nebezpečí nacistického Německa, ale jako dlouhodobější výsledek snah československé armády zapojit co nejefektivněji do vojenské obrany země všechny ozbrojené bezpečnostní sbory státu. Jednotky SOS byly tvořeny příslušníky četnictva, finanční stráže, státní policie a vybranými vojenskými záložníky bydlícími v bezprostředního okolí předpokládaného bojového použití jednotek SOS. Během roku 1937 prodělali stálí příslušníci Stráže intenzivní vojenský výcvik a byly vypracovány plány pro bojovou činnost Stráže. Od počátku roku 1938 začala vojenská správa dodávat nezbytné vybavení pro jednotlivá družstva. Bohužel ostatní ministerstva, která měla vůči SOS stejné materiální závazky, svou úlohu příliš nezvládla, a tak se zejména během první aktivace jednotek Stráže v květnu 1938 projevily v tomto ohledu značné nedostatky. V následujících měsících působily jednotky SOS v první linii obrany země. Od léta 1938 do března 1939 bojovaly s domácími vzbouřenci německé, polské a maďarské národnosti, čelily útokům polovojenských formací zahraničních nepřátel státu i jednotkám pravidelného vojska sousedních států. Mnoho z nich tuto službu zaplatilo zdravím a životem.

Summary

When Hitler took over the power in Germany in 30. January 1933 there was graduating pressure on Third Reich neighbouring countries. As the first ones, who felt the political changes in Germany, were representatives of Czechoslovakia. Hitler's increasing armament rate and his disregard for international treaties resulted in military preparations of Czechoslovak state for unavoidable ware conflict. One of the precautions was founding of „The State defence guard“ organization. Its main aim was to increase of security on Czechoslovak borders both in peace and in war. „The State defence guard“ units composed of state police members, local policemen, financial guard and weekend soldiers from border areas. They were well trained for their mission in 1937 and properly armed and supported. The secret directive G-XI-2 determined particular activity of „The State defence guard“ in the whole Czechoslovakia. Since September 1938 until March 1939 these units fought with German, Hungarian and Polish intruders of Czechoslovak borders.

Obsah

Úvod	str. 8
I) Dosavadní literatura k problematice SOS.....	str. 16
II) Politicko-bezpečnostní situace ČSR	
a) Vznik ČSR, otázka hranic, sousedé.....	str. 28
b) Němci v ČSR.....	str. 33
c) Slovenská otázka	str. 39
d) Rozpad kolektivní bezpečnosti a spojeneckého systému.....	str. 44
III) Ochrana hranic a bezpečnostní sbory ČSR.....	str. 49
a) Finanční stráž.....	str. 52
b) Četnictvo.....	str. 55
c) Státní policie.....	str. 59
d) Československá armáda.....	str. 62
IV) Stráž obrany státu	
a) Organizační vývoj.....	str. 67
b) Úkoly Stráže.....	str. 75
c) Výcvik.....	str. 81
d) Materiální zajištění.....	str. 96
e) Finance.....	str. 115
V) Aktivace SOS	
a) První pohotovost SOS, hodnocení, návrhy.....	str. 123
b) Stráž obrany státu v září 1938.....	str. 145
c) SOS v období říjen 1938 – březen 1939.....	str. 178
VI) SOS pohledem materiálu neúředního charakteru	
a) Sonda do domácího periodického tisku.....	str. 202
b) Vzpomínky příslušníků SOS – možnosti a limity.....	str. 221
Závěr.....	str. 224
Použité archivní prameny.....	str. 232
Publikované prameny.....	str. 233
Prostudovaná literatura.....	str. 235
Seznam příloh.....	str. 242
Přílohy.....	str. 243

Seznam zkratek

BS – bojové stanoviště
CPO – civilní protiletectká obrana
ČPO – četnický pohotovostní oddíl
ČS – České slovo
ČSA – československá armáda
ČSD – Československé státní dráhy
ČSR – Československá republika
ČZ – české země
FS – finanční stráž
FS – také v citacích soudobých dokumentů Freiwilliger Schutzdienst
FSD – Freiwilliger Schutzdienst
HaV – Historie a vojenství
HOP – hlavní obranná postavení
HŠ – hlavní štáb
LK – lehký kulomet
LO – lehké opevnění
MF – ministerstvo financí
MNO – ministerstvo národní obrany
MV – ministerstvo vnitra
MZV – ministerstvo zahraničních věcí
MŽ – ministerstvo železnic
NA – Národní archiv
OA – obrněný automobil
OFS – oddělení finanční stráže
PČS – pohraniční četnická stanice
PMR – předsednictvo ministerské rady
PMV – presidium ministerstva vnitra
PR – Podkarpatská Rus
PS – polní stráž
SdP – Sudetendeutsche Partei
SFK – Sudetendeutsches Freikorps
SOS – Stráž obrany státu
StOS – verze zkratky SOS používaná hlavně na Podkarpatské Rusi
TK – těžký kulomet
TO – těžké opevnění
VČS – Večerní České slovo
VHA – Vojenský historický archiv
VP – vojenská posila SOS
ZČV – zemské četnické velitelství
ZH – zajištění hranic
ZÚ – zemský úřad
ZVV – zemské vojenské velitelství

Úvod

V českém historickém povědomí se dlouhodobě objevuje myšlenka o vlastní vojenské nedostatečnosti. Setkat se s názory typu „k čemu nám kdy armáda byla, od Bílé Hory jsme nebojovali“, není příliš složité. Obdobně se objevuje i obraz Čechů jako těch, kteří se vždycky raději vzdají, než aby válčili. Přestože těmto stereotypům stále úspěšněji čelí vzrůstající vážnost prvního a druhé odboje, stále to u mnohých nedokáže přehlušit mnichovské trauma českého národa, kdy jsme se údajně vzdali bez jediného výstřelu.¹

Není to tak docela pravda. Přestože se československá vláda rozhodla podřídit se rozhodnutí učiněnému velmocemi v Mnichově se všemi důsledky, tedy ústupem území nejen Německu, ale i Polsku a Maďarsku, neznamenalo to, že by se o historické hranice nebojovalo před tímto rozhodnutím a o vnucené hranice po něm. Ve stínu velké kapitulace zapadla tato malá válka i se svými oběťmi a hrdiny. Hlavní roli v tomto boji hrály spolu s pohotovostními vojenskými jednotkami příslušníci Stráže obrany státu,² organizace jejíž vznik, vývoj ale i činnost během této malé války má za cíl předkládaná práce přiblížit.

Před přistoupením k hlavnímu tématu považuji za naprosto nezbytné alespoň rámcově naznačit širší politické souvislosti dané doby. Nemá valné ceny k tomuto úkolu přistupovat příliš zešíroka, protože vynikající sekundární literatury k tématu Československa konce třicátých let je opravdu celá řada a jejich textu i znalostem jejich autorů mohu těžko konkurovat.³ Mou ambicí je spíše v uzavřených celcích přiblížit zásadní problémy. V tomto schématu pak naprosto zákonitě musí dostat první místo vznik republiky a

¹ Srov. Jan Tesař: Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky, Praha 2000. Kniha, která ve své době vzbudila značný rozruch. Autor zde svým osobitým pohledem na tehdejší události a problematiku upozornil na celou řadu problémů, přičemž zaujal poměrně kritická stanoviska, někdy až nespravedlivá, k české společnosti. (Srov. Recenze na knihu: Zdenko Maršálek, In. ČČH 4/2002, str. 927-930)

² Stráž obrany státu, resp. Stráž píši jako vlastní název s velkým písmem. U citací, názvů dokumentů a publikací uvádím totožnou formu jako pisatel.

³ Například již klasický obraz mezinárodního postavení Československa Roberta Kvačka: Nad Evropou zataženo, Československo a Evropa 1933-1937, Praha 1966. Pro vztah Čechů a Němců v Československu za všechny Václav Kural: Konflikt místo společenství?, Češi a Němci v československé státě (1918-1938), Praha 1993. Nebo souborné práce pro toto období z publikační řady Velké dějiny zemí Koruny české či trojdílné České země v éře První republiky profesora Kárnika.

vytváření jejich hranic, což je otázka, která se v roce 1938 vrátila jako bumerang. S tématem hranic republiky, jejich hájitelností, a tudíž možností udržení územní i politické integrity státu, pak úzce souvisely další tři zásadní otázky navýsost politické.

Vyostřující se problém postavení Němců a Slováků v ČSR vedl v kombinaci s rozpadem systému kolektivní bezpečnosti k podvázání všech dalších možností samostatné existence československého státu. Společná eskalace těchto tří problémů, kdy jeden podmiňoval a posiloval druhé, vedla k takové konstelaci, kterou už Československo nemohlo přežít, alespoň ne ve své původní demokratické formě. Společné vyhocení všech těchto politických problémů ale také zásadním způsobem ovlivnilo nasazení, použití a činnost jednotek SOS, protože naprosto převrátilo všechny konstanty, se kterými se počítalo při jejich výstavbě a vytváření bojových plánů.

Jako stať v podstatě na pomezí tohoto širšího politického uvedení a vlastního tématu práce pak lze označit kapitolu věnující obecně státně bezpečnostním složkám, které tvořily Stráž obrany státu. Nejedná se o nějakou hlubší charakteristiku, tu svým způsobem přináší literatura, na níž je patřičně odkázáno, jde spíše o základní přiblížení sborů, jejich stručnou historii, strukturu a úkoly. Vzhledem k tomu, že všechny tyto okolnosti se přímo promítaly do služby SOS a v dalším textu je s nimi pracováno, není možné tuto část nějak obejít. Navíc základní představení dnes už neexistujících sborů finanční stráže a četnictva považují nejen za žádoucí, ale i za nutné.

Vlastní téma Stráže je rozděleno na dvě integrální části. První z nich je dlouho opomíjená fáze vzniku a přípravy SOS k bojovému střetnutí. Zde je hlavním cílem přiblížit strukturu o organizační vývoj Stráže, stejně tak jako úkoly, které se od ní očekávaly. Obdobně pak také všechny ostatní okolnosti, které rozhodující měrou ovlivňovaly bojové vystoupení těchto jednotek – tedy výcvik mužstva a nezbytnou materiální podporu. Ve všech těchto kategoriích je pak nezbytné upozornit na rozdíly mezi plány a předpoklady a finální podobou, v jaké jednotky SOS nastupovaly do boje.

Samotná fáze rozvinutí Stráže z rámcového stavu do plné bojové sestavy je pak rozdělena na tři části. Kritériem rozdílnosti těchto etap není jen okolnost časová. Stejně důležitou roli hraje rozdílnost postavení, použití a úkolů Stráže. Jestliže fázi první, tedy aktivaci jednotek od 20. května 1938, dominuje důraz na celkové hodnocení organizační, personální a materiální připravenosti jednotek, tak ve zbylých dvou fázích tyto problémy a otázky ustupují do pozadí charakteristice služby a bojových vystoupení, která SOS v těchto obdobích prodělala.

Z naznačené struktury práce jasně vyplývají i její cíle, které se dají pro hlavní téma studie opět rozdělit na dvě skupiny. První skupina míří k osvětlení zásadních otázek fáze přípravy SOS před první aktivací. Hledá odpovědi ohledně organizačního vývoje, výcviku a ostatní přípravy Stráže na bojové střetnutí. Tedy na kardinální otázku - jaká SOS vstupovala do konfliktu. Druhá skupina cílí ke způsobu a intenzitě prováděných opatření, služby a bojů jednotek SOS. Přičemž je snahou pokud možno se co nejvíce vyhnout konkrétním místním a personálním reáliím a soustředit se na události širším pohledem, s tím že nejdůležitější konkrétnosti budou naznačeny v poznámkách.

Zpracovanosti jednotlivých témat odpovídá i heuristika práce. Zatímco část z politických dějin a souhrn k jednotlivých složkám Stráže je postaven na sekundární literatuře, tak pasáže zpracovávající vlastní téma SOS stojí na archivních pramenech. V oblasti tzv. velkých politických dějin existuje k tématu Československa takové množství relevantní sekundární literatury, že jsem byl nucen přistoupit k určitému výběru. Tím se rozhodně nechci dotknout autorů a jejich klasických děl, které jsem opomenul, ale přece jen vlastní jádro práce je někde jinde, takže zúžení bylo nezbytné. Přesto se domnívám, že jména jako Kvaček, Kural, Klíček, Hahnová, Kárník, Čelovský či dvojice Gebhart-Kuklík,⁴ na jejichž pracích můj text

⁴ Všechny použité publikace samozřejmě uvádím v seznamu prostudované literatury. Mezi nimi bych chtěl jen upozornit na některé, které můj text ovlivnily nejvíce: Robert Kvaček: První světová válka a česká otázka; Praha 2003; Zdeněk Beneš a kol. : Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech

v této části rigorózní práce stojí, jsou dostatečnou základnou pro vytvoření čtyř obrazů z politických dějin, které jsem zde načrtl.

Obdobnou situaci spatřuji také v oblasti literatury k prvorepublikové československé armádě a její přípravě na budoucí konflikt. Její paleta je opravdu velmi široká a stejně jako v předchozím případě, protože ani zde se nejedná o hlavní téma práce, ale pouze o určitý nástin, byl jsem nucen přistoupit k určité selekci. Stěžejní se pro můj pohled na československou armádu staly práce dvojice Pavel Šrámek – Pavel Minařík,⁵ které se věnují ČSA především ve druhé polovině třicátých let. Pochopitelně jsem obraz doplnil také poznatky a postřehy dalších autorů k dané problematice.⁶

Kvantitativně i kvalitativně zcela odlišná, z pohledu sekundární literatury oproti předchozím, je situace u ostatních bezpečnostních sborů ČSR. Zde se o nějakém výběru nedá hovořit, spíše naopak. Základna literatury k těmto tématům není příliš široká. Například k finanční stráži existuje pouze několik dílčích přiblížení⁷ a samostatných publikací. Tyto knihy však postrádají určitou kompaktnost a ucelenost historické studie. Některé se více snaží o reportážní přiblížení událostí ze života příslušníků finanční stráže a vlastní historie sboru je zde nastíněna pouze v druhém plánu.⁸ Záměr dalších publikací sice směřoval k ambici stát se stěžejní monografií

1848-1948, Praha 2002; Václav Kural: Češi, Němci a mnichovská křížovatka, Praha 2002; Václav Kural: Konflikt místo společenství?, Češi a Němci v československé státě (1918-1938), Praha 1993; Antonín Klímecký, Eduard Kubů: Československá zahraniční politika 1918-1938, Kapitoly z mezinárodních vztahů, Praha 1995; Eva Hahnová: Sudetoněmecký problém, Obtížné loučení s minulostí, Praha 1996; Otto Novák: Henleinovci proti Československu, Z historie sudetoněmeckého fašismu v letech 1933-1938, Praha 1987; Antonín Klímecký: Velké dějiny země Koruny české, svazek XIV. 1929 – 1938, Praha – Litomyšl 2002; Robert Kvaček: Nad Evropou zataženo, Československo a Evropa 1933-1937, Praha 1966; Jan Gebhart, Jan Kuklík : Velké dějiny země Koruny české, Svazek XV.a 1938 – 1945; Praha – Litomyšl 2006.

⁵ Kromě jiných: Minařík Pavel: Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření operační sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace, In. Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2, str. 65 – 90; Šrámek Pavel a kolektiv: Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938, Brno 1998; Šrámek Pavel: Československá armáda v roce 1938; Brno - Náchod 1996; Šrámek Pavel: Personální změny ve velení československé armády v roce 1933, In. O dějinách a politice, Ústí nad Labem 2001, str. 25 - 35.

⁶ Například Ota Holub: Zrazené pevnosti, Praha 1982; Aron Lubomír a kolektiv: Československé opevnění 1935 – 38, Náchod 1990; Jan Pavel: Financování československé armády v letech 1934 až 1939, In. HaV 1/2004, str. 4-22.

⁷ Kupříkladu Robert Speychal a kolektiv: Stráž obrany státu, Praha 2002, str. 38-46, obdobně Slavomír Brodesser: Celnictví v Československu: Minulost a přítomnost, Praha 1982 str. 172-211, zařazující téma finanční stráže do širších souvislostí vývoje celnictví na našem území.

⁸ Vzorovými zástupci – Jindřich Marek: Smrt v celním pásnu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948, Cheb 2000; Ota Holub: Stůj! Finanční stráž!, Praha 1987.

k tématu, avšak vlastní realizace knihy pokulhává.⁹ Faktem je, že dosavadní literatura k finanční stráži na vytvoření mnou zamýšleného základního obrazu bohatě stačí, avšak téma samotné na nějakou zásadní monografii stále čeká.

Pokud téma finanční stráže postrádá svou zásadní publikaci, o kterou by se bylo možné opřít, pak u četnictva a státní policie tomu tak není. Zde literatuře k tématu poměrně jednoznačně dominuje práce dvojice Pavel Macek – Lubomír Uhlíř, věnující se problematice od roku 1526 do začlenění zmíněných složek do Sboru národní bezpečnosti po druhé světové válce.¹⁰ Z prací k dějinám policie a četnictva by se nemělo zapomínat ani na sice poněkud starší, místy silně ideologicky zabarvené, ale v lecčem stále přínosné studie Ivana Bohaty.¹¹ Kromě těchto prací bylo k dané problematice publikováno ještě několik drobnějších článků uvedených v seznamu prostudované literatury.

O sekundární literatuře přímo k Stráži obrany státu pojednává samostatná část této práce, proto zde chci uvést pouze několik základních tezí. Předně drtivá většina této literatury se SOS věnuje především v září a říjnu 1938. Výstavba, příprava a výcvik jednotek od podzimu 1936 jakož i hodnocení pohotovosti provedené v květnu a červnu 1938 je v literatuře dlouhodobě podceňováno.¹² Práce, které na toto téma vznikly v poslední době, nelze brát bezvýhradně jako spolehlivý a objektivní zdroj informací.¹³

Navzdory tomu, že literatura k SOS v září 1938 je poněkud hojnější, i když kvalitativně dosti různorodá, nelze ji také bez výhrad

⁹ Jaroslav Beneš: Finanční stráž československá 1918-1938, Dvůr Králové nad Labem 2005. Tato publikace bohužel trpí všechny nedostatky vytváření a práce s textem tohoto autora. Srov. kapitola I) Dosavadní literatura k problematice SOS. Výše bych spíše stavěl publikaci Jana Jiráka: Na stezkách krále Šumavy, Domažlice 2005, která se však na příliš málem prostoru snaží obsáhnout příliš široké období. To způsobuje, že autor nemůže jít do hloubky, kde je to třeba, a také určité zjednodušení tématu.

¹⁰ Pavel Macek a Lubomír Uhlíř: Dějiny policie a četnictva I., Habsburská monarchie (1526-1918), Praha 1997; Dějiny policie a četnictva II., Československá republika (1918-1939), Praha 1999; Dějiny policie a četnictva III, Protektorát Čechy a Morava a Slovenská stát (1939-1945), Praha 2001.

¹¹ Bohata Ivan: Místo a úloha policie ve státním aparátu buržoazního Československa v letech 1918-1938, Praha 1980; Bohata Ivan: Protílidová úloha četnictva v letech 1918-1938, Praha 1978.

¹² Pokud má něco k přípravě SOS dlouhodobou hodnotu tak jsou to jediné články Oty Holuba: Opatření k obraně a ochraně československé státní hranice ve 20. a 30. letech, In. Historie a vojenství 1988/2, str. 92 – 104 a Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění hranice ČSR v letech 1936 - 1938, In. Historie a vojenství 1991/3, str. 18 – 38.

¹³ Srov. kapitola I) Dosavadní literatura k problematice SOS.

použit pro vytvoření obrazu činnosti jednotek SOS během aktivace. Předně jejím cílem je povětšinou přiblížit nejzajímavější bojové události, které příslušníky Stráže potkaly. Obecně se zaměřuje především na tuto činnost a nesnaží se vytvářet nějaké širší charakteristiky či celkový obraz o situaci aktivovaných jednotek Stráže. Soustředí se na pouhý popis. To ovšem znamená selekci archiválií, které do tohoto schématu nezapadají, a tím pádem také snížení vypovídací hodnoty těchto publikací. Pokud totiž předkládám obraz situace jednotek v pohraničí pouze prostřednictvím těch největších bojů a incidentů, a zároveň mlčím o jiných úsecích, které byly naprosto klidné či se zde situace zásadně odlišovala, tak nevytvářím reálný obraz jejich postavení.

Proto pokud jsem chtěl vytvářet právě ony širší charakteristiky o působení aktivovaných jednotek Stráže, stejně jako zaplnit mezeru v podstatě neadekvátně zpracované historii vzniku a přípravy jednotek SOS, tak jsem nemohl jít jinou cestou než *ad fontes*. Sekundární literatura ke Stráži proto hraje z výše uvedených důvodů v mém textu v podstatě zanedbatelnou roli. Zájemce na ní odkazují, ale můj text je vyloženě postaven na archivních pramenech.¹⁴ Obdobně publikace vzpomínkového charakteru, ale i vzpomínky účastníků jako takové zde hrají marginální roli především pro jejich regionálně zaměřený pohled a úzkou orientaci na vlastní boje Stráže. To neodpovídá ani celorepublikovému rámci studie, ani jejímu celkovému zaměření. Specifické téma SOS také neumožňuje zcela využít jeden ze základních pramenů moderních dějin – periodický tisk. Přesto mu je menší prostor věnován.

Uložení archivního materiálu k tématu zcela odpovídá struktuře a podřízenosti Stráže, jejíž existence se pohybovala mezi ministerstvy vnitra, obrany a financí, přičemž výsadní postavení patřilo MV, jakožto nejvyššímu orgánu SOS. Základem pro studium vývoje Stráže od jejího vzniku do května 1938 jsou tedy archivní fondy MV uložené

¹⁴ Nejpodstatnější vliv na mou práci měla tato literatura v tom směru, že jsem se zařekl, že do své studie nevložím žádné fotografie, mapy a často nesmyslné tabulky, kterých jsou tyto publikace plné. Předsevzetí jsem porušil pouze s několika nejzákladnějšími tabulkami v přílohách.

v Národním archivu,¹⁵ a fond vnitru podřízené organizační složky – Zemské četnické velitelství Praha, jakožto nevyššího řídicího orgánu četnictva v Čechách, páteřní složky SOS. Jako podružnější lze v NA označit fond MF a jemu podřízené organizační složky Zemského finančního ředitelství Praha.

Při studiu Stráže nelze pominout ani její druhý nejdůležitější řídicí orgán, tedy MNO. Přestože fondy ve Vojenském historickém archivu netvoří z pohledu SOS stejně kompaktní celek jako fondy MV v Národním archivu, tak je nelze přejít bez povšimnutí. Obsahují dokumenty jak pro celostátní úroveň – fondy hlavního štábu, fond MNO či fond Presidium MNO, tak pro úroveň místní – fondy jednotlivých velitelství sborů. V podstatě zanedbatelnou roli hrají při bádání archiválie z Muzea policie ČR – fond Písemnosti. Zde uložený archivní materiál není nijak zvlášť rozsáhlý a často obsahuje dokumenty uložené v ostatních jmenovaných fondech.

Pochopitelně, že uvedené archivní fondy neobsahovaly pouze archiválie k přípravné fázi SOS – tedy do první aktivace, ale obsahují i materii k vlastní bojové a pohotovostní službě jednotek. Týká se to především hodnocení první aktivace SOS počínaje 20. květnem 1938, kde většina archiválií je uložena ve jmenovaném fondu MV v Národním archivu.¹⁶ Avšak základem pro zmapování činnosti jednotek SOS v období od září 1938 do března 1939 se stala situační hlášení uložená v jiných fondech Národního archivu – fondy Presidium MV a Předsednictvo ministerské rady.

Ze všech výše jmenovaných archivních fondů lze rozlišovat dokumenty k SOS několikeroého druhu. Základem jsou archiválie vzniklé související administrativou při výstavbě a fungování SOS. Místy je tato dokumentace obzvláště podrobná a vývoj vzniku určitých opatření a rozhodnutí lze velmi dobře rekonstruovat. Je to dáno nezbytným schvalovacím procesem na třech zainteresovaných ministerstvech. Díky tomu se nám nedochovaly pouze výstupy procesů, ale i jejich průběh. Kromě konečných rozhodnutí tak můžeme

¹⁵ Fond MV – stará registratura; Fond – MV – nová registratura.

¹⁶ NA; Fond MV – stará registratura, Karton 5636; Složka 10 663 7/61.

pracovat také s řadou důvodových zpráv, s postupně upravovanými verzemi výnosů a předpisů, ale i s podrobnou dokumentací k refundacím nákladů mezi ministerstvy, podřízenými úřady, vojenskou správou, výrobními podniky.

Druhý okruh dokumentů lze spatřovat v samotných písemnostech mezi články SOS. Jejich základ tvoří komunikace velitelů praporů SOS s 14. oddělením ministerstva vnitra, kam byla agenda Stráže soustředěna. Jsou to především hodnotící zprávy z výcviku či pohotovosti, návrhy, stížnosti, žádosti atd. Obdobná komunikace týkající se záležitostí SOS probíhala i v dalších liniích. Například mezi veliteli četnických oddělení a příslušným ZČV, či na ose okresní úřad – zemský úřad – ministerstvo vnitra.

Posledním typem archiválií jsou již samotná hlášení o událostech v regionech. Jejich pisatele lze hledat jak přímo v řadách SOS a mezi členy bezpečnostních sborů na Stráži účastných, tak i mezi úředníky politické a příslušníky vojenské správy. Proto často k jedné události existuje více hlášení od různých osob. Obdobně se nezřídka vyskytuje více zpráv ke stejné události od jednoho člověka s postupným časovým odstupem – podle toho, jak se první nepříliš určité zprávy postupně konkretizovaly. To sice pomáhá detailněji rekonstruovat uvedené události, zároveň to však vyžaduje maximální obezřetnost. Hlášení se mnohdy liší, někdy si vyloženě protirečí. Nelze se tedy spokojit s jedním hlášením k události, ale je potřeba dohledat pokud možno všechna.

Analýza těchto tří typů dokumentů k SOS v množství, které naše archivy obsahují, podle mého soudu umožňuje vytvořit hodnověrný obraz vzniku, vývoje a činnosti SOS. O to se chci na následujících stránkách pokusit.

1) Dosavadní literatura k problematice SOS

Prvním a do jisté míry těžko řešitelným problémem, pokud se jedná o literaturu ke Stráži obrany státu, je už samotné vymezení tohoto tématu. Fascinace fenoménem Mnichova a všech historických souvislostí s ním spojených vedla k obrovskému rozvoji historického bádání v této oblasti.¹⁷ Řada prací ať už z dějin politických, vojenských či poněkud specifické literatury o pevnostním systému, prostě nemohla téma SOS zcela pominout, ačkoliv vlastní jádro těchto prací bylo někde jinde. Tím, že jednotky Stráže byly zcela vtaženy do vzpoury československých občanů menšinové národnosti a do bojů s útočícími pravidelnými jednotkami sousedních států i ad hoc k útoku zformovanými skupina civilního obyvatelstva, si zajistily určité místo ve všech druzích literatury k tématu Mnichova, aniž by zde třeba byl výslovně uveden název SOS.

Veškerou literaturu ke Stráži v této šíři samozřejmě nelze nějakým způsobem uchopit. Je naprosto nezbytné přistoupit k určitému zeštíhlení. Navíc, i když tyto knihy mohou být ve svém hlavním tématu vynikající, nemusí z pohledu Stráže znamenat mnoho. SOS je zde okrajovou záležitostí a informace o ní nejdou nějakým způsobem do hloubky tématu a většinou ani nepřekračují několik obecně známých tezí.¹⁸

Po tomto „očištění“ od literatury z pohledu SOS nijak zásadní zůstává podstatně skromnější počet prací věnujících se výhradně nebo téměř výhradně tématu Stráže. Většina jejich autorů se rekrutuje z řad zájemců o vojenskou historii, případně nadšenců pro předválečné československé opevnění. Fakt, že se jedná v drtivé většině případů o lidi bez historického vzdělání, často téměř nedotčených postupy historické práce, se podepisuje na kvalitě jejich textů. Navíc pohled

¹⁷ Srov. Robert Kvaček: Glosy o Mnichovu v historiografii, In. Jan Němeček: Mnichovská dohoda, Cesta k destrukci demokracie v Evropě, Praha 2004, str. 243-251.

¹⁸ Příkladem může být poměrně velmi častá zmínka v nejrůznějších knihách o příslušnících SOS jako účastnících mimořádných vojenských opatření v květnu 1938 či prosté konstatování spoluúčasti jednotek Stráže na řešení bezpečnostní situace v pohraničí v září 1938.

na tuto literaturu ovlivňuje skutečnost, že se SOS věnovala a věnuje poměrně úzká skupina lidí, často navíc provázaných osobními vztahy.

To způsobuje, že většina prací si je velmi, velmi podobná. Určité úzce vymezené příspěvky se často opakují – jedno téma je v příští práci v podobné byť třeba rozšířené podobě, či se jedna studie objeví jako příspěvek v několika jiných publikacích třeba i různých autorů.¹⁹ Druhou okolností způsobující určitou uniformitu publikací k SOS je mnohdy společná práce autorů na tomto úzce profilovaném tématu. Spoluautoři pak dále používají postupy a metody svých kolegů ve svých vlastních knihách. Tím se kruh se uzavírá. Všechny publikace jsou pak vlastně stejné, žádná nepřináší nic zásadního, pouze obměnu místních a personálních reálií. Čtenáře zahlcují konkrétnostmi a nepodstatnými detaily, neposkytují žádné závěry, zamyšlení, hodnocení, ale pouze holá konstatování získaných poznatků.²⁰

Ze starší literatury mezi všemi autory naprosto dominuje Ota Holub, a to jak svými pracemi věnujícími se výhradně SOS, tak i tématem v podstatě integrálním – finanční stráží. Ota Holub je i tím výjimečný mezi autory literatury o Stráži, že většina charakteristik v předcházejících řádcích uvedených se k němu nevztahuje. Přesto ani jeho práce není nějaký monolitický, jednoznačně definovatelný útvar. Obsahuje jak studie, kterým lze stěžít co vytknout, a jež se staly vlastně základem pro další bádání o SOS,²¹ tak i na druhé straně knihy, které svou povahou lze spíše zařadit do popularizačně-publicistické literatury a na než kritéria historické práce lze vztahovat stěžít.²² Mezi

¹⁹ Příkladem může být neustálé vracení se ke Stráži obrany státu a armádě na Šluknovsku v podání Jindřicha Marka, jakoby SOS ani jinde nepůsobila. Jakékoliv další bádání však může vést pouze k poznání dalších detailů, nikoliv k zásadní změně obrazu již vytvořeného. Nicméně Jindřich Marek patří k těm lepším autorům. Více níže.

²⁰ Tato hodnocení vztahují především na publikace a příspěvky k SOS z posledních několika let.

²¹ Mám na mysli především jeho články: Opatření k obraně a ochraně československé státní hranice ve 20. a 30. letech, In. Historie a vojenství 1988/2, str. 92 – 104 a Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění hranice ČSR v letech 1936 - 1938, In. Historie a vojenství 1991/3, str. 18 – 38. Obdobně je po mém soudu stále velmi cenná jeho studie: Boje československé armády a jednotek Stráže obrany státu na Podkarpatské Rusi (Karpatské Ukrajině) v březnu 1939, In. Odboj a revoluce 5/69, str. 5-74.

²² Tuto druhou kategorii asi nejvhodněji reprezentuje Holubova kniha: Rovnice řešená zradou, Praha 1979. Ta až beletristickou formou přibližuje události a osobní zážitky příslušníků SOS a ČSA v roce 1938.

těmito dvěma póly stojí práce, které si berou z každého přístupu něco a nelze je zařadit ani do jedné skupiny.²³

Kromě práce Holubovy lze před rokem 1989 co do kvantity i kvality – z pohledu SOS – hledat těžko srovnatelného autora. Ačkoliv téma Mnichova bylo bezesporu jedním z těch důležitějších pro tehdejší historiografii, také z důvodů politických v rámci bipolárního světa, přesto SOS jako předmět bádání zůstávala poněkud upozaděna. Pokud nějaké práce z té doby stojí za zmínku, tak to jsou spíše drobné články, které rámcově naznačily strukturu organizace a především situaci jednotek Stráže v určitém úzkém regionálním kontextu.²⁴

O tom, že v posledních několika letech rapidně stoupá zájem o Stráž obrany státu, svědčí řada publikací, která na její téma vyšla. Obdobně jako Holub před rokem 1989, vystupuje na přelomu nového tisíciletí osoba Jindřicha Marka, který svým záběrem i publikační činností zastihuje v tématu Stráže všechny ostatní autory. Jeho práce má však k dané době a tématu hodnotu především dokumentační. Autor neanalyzuje a neinterpretuje shromážděné vzpomínky a archiválie. Jeho cílem je v první řadě přiblížit bojové střety příslušníků Stráže i za cenu ústupu od kritérií příslušejících historické práci směrem k publicistice. Rozhodně však jeho práce je tím nejlepším, co bylo v poslední době napsáno.²⁵

Obdobným způsobem jako Jindřich Marek se v současné době věnují SOS v podstatě všichni ostatní autoři, i když s menší pečlivostí a systematičností. Sběrem vzpomínek a archiválií k tématu chtějí dojít k co nejdetailnějšímu popisu tehdejších událostí.²⁶ Jejich hlavním

²³ Zde bych jako reprezentativní uvedl knihu: Stůj: Finanční stráž!, Praha 1987, ve které se střídají pasáže spíše popularizační se řadou zásadních informací k dějinám finanční stráže.

²⁴ Například Václav Matouš: Situace v Orlických horách a Stráž obrany státu v letech 1936-1939, In. Orlické hory a Podorlicko 1969/2, Rychnov nad Kněžnou 1969, str. 128-160; František Spurný: Jednotky Stráže obrany státu na severní Moravě a v jihozápadním Slezsku, In. Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě, Praha 1985, str. 226-231; Emil Kordiovský: Jednotky stráže obrany státu na jižní Moravě, In. Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě, Praha 1985, str. 160-169; Jindřich Marek: Jednotky SOS na Chomutovsku v roce 1938, In. Mnichov (II), Praha 1988.

²⁵ Zásadní práce autora k tématu spatřuji: Hraníčářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938 - 1939, Cheb 2000 a Smrt v celním pásnu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948, Cheb 2002.

²⁶ Pominu-li v této souvislosti publikaci Roberta Speychala: Stráž obrany státu, Praha 2002, které ač nastiňuje situaci SOS před rokem 1938, si přece jen klade jiné cíle, jak už napovídá její podtitul – encyklopedie stejnokrojů Československa.

cílem je právě ona detailnost popisu, nějaké zamyšlení nad shromážděným materiálem zásadně neprovádí. To že se jedná většinou o úzce regionálně zaměřené příspěvky pak vyplývá z logiky věci. Tyto práce vycházejí buď samostatně nebo častěji jako dílčí kapitoly v knihách zaměřených na obranu určité oblasti ČSR na konci třicátých let.²⁷

U těchto publikací lze pozorovat několik společných charakteristických rysů. Hlavní snahou jejich autorů je shromáždit, co nejvíce archivního, vzpomínkového a především obrazového materiálu, ten nějakým často ne příliš šťastným způsobem seřadit a práci vydat. Nezamýšlí se nad výpovědní hodnotou jednotlivých částí shromážděného materiálu, nad širšími souvislostmi. Neberou v úvahu poznatky historie z oblasti politických, sociálních dějin. Soustředí se pouze na svou výseč „bádání“ a řídí se jednoznačným heslem, čím více, tím lépe. Pouze kupí archiválie, fotografie a vzpomínky na sebe.

Asi největší problém těchto publikací spatřuji v tom, že jejich autoři v žádném ohledu nevytváří vlastní původní text. O analytickém textu ani nemluvě. Často pouze citují, nezřídka bez jakékoliv odkazu na zdroj citace, nalezené dokumenty či tyto pouze v podstatě v totožné podobě převypráví. Nic víc, nic míň. Mezi takto vytvářený text pak vkládají několik vět, které mají tyto pasáže nějakým způsobem spojit. Přínosnost takových publikací je pak dosti problematická.

Osobně považuji za nejcennější na těchto pracích jejich funkci sběratelskou. A sice ty tisíce fotografií, které bývají vzhledem k rozsahu textu často v poměru 1:1 někdy i více, a které se díky těmto autorům podařilo zachránit pro budoucí generace a možná i příští badatele. Obdobnou situaci spatřuji u sběru vzpomínek posledních žijících pamětníků, které díky těmto knihám nezemrou s nimi. Tedy funkce sběratelská těchto nadšenců musí být vnímána jako veskrze

²⁷ Za všechny zde uvádím jen několik prací, ostatní v seznamu prostudované literatury. Jaroslav Beneš, Bedřich Hamák, Jan Stejskal: Lužické hory. Příprava obrany Lužických hor v roce 1938, Dvůr Králové nad Labem 2004; Bedřich Hamák, František Beran: "Šluknovský výběžek" Příprava obrany severních Čech v letech 1937-1938, Dvůr Králové nad Labem 2001; Jan Juřena, Jakub Mikolášek, Tomáš Pilvousek: Broumovsko a Trutnovsko. Obrana republiky v druhé polovině třicátých let, Dvůr Králové nad Labem 2006.

pozitivní.²⁸ Avšak jejich texty založené na archivních materiálech nejsou ničím jiným než shromážděnými a následně publikovanými prameny. Zároveň však tyto knihy postrádají všechny nezbytné náležitosti, které edice pramenů musí obsahovat. Tím jsou pro další studium nepoužitelné. Pokud se někdo o Stráž seriózně zajímá, tak mu nezbyvá nic jiného než jít ad fontes.

V této souvislosti se chci pozastavit u prací dvou autorů, především kvůli jejich širokému záběru v rámci tématu SOS. Na oba se sice v mnohém hodí všechny výše napsané charakteristiky, přesto cítím potřebu se k jejich textům vyjádřit poněkud konkrétněji. Nejprve k Radanu Láškovi a jeho třídílné publikaci *Jednotka určení SOS*.²⁹ V úvodní části prvního dílu se autor pokouší o popsání vývoje organizace SOS v období do aktivace jednotek, tedy v rozmezí podzim 1936 – jaro 1938. Hlavním nedostatkem jeho textu je právě to, že se nejedná v žádném ohledu o text původní.

Přesně se na něj hodí výše napsaná charakteristika – citace a převyprávěné dokumenty proložené několika vlastními spojovacími větami. Navíc systematicky bez uvedení zdroje citace. Odkaz na zdroj informace se v textu také zásadně nevyskytuje. Chápu, že v některých pasážích je těžké se odpoutat od dikce dokumentu, ze kterého je čerpáno, a v některých je to téměř nemožné vzhledem k jejich důležitosti.³⁰ Zde se však opět jedná spíše o nahromaděné archiválie uzavřené do svých příhrádek, než o smysluplné kapitoly.

Navíc pokud by se tento text měl brát vážně, což je místy opravdu těžké, tak narážíme na další problém. Kromě úskalí s citacemi, které nejsou odkázány ani na dokument, ze kterého pocházejí, ani se

²⁸ Samozřejmě je nutné k takto shromážděnému materiálu přistupovat s největší opatrností. Předně se neví, jak pečlivě a systematicky při tomto sběru jeho autoři postupovali. Navíc je téměř jisté, že každý si pro svou činnost zvolil svou osobitou metodu a přístup, které ovšem nikde nejsou popsány a charakterizovány. Vzhledem k tomu pak můžeme těžko brát výsledky jejich činnosti za stejně hodnotný a důvěryhodný pramen, jako kdyby všichni postupovali podle jasně daných pravidel oral history.

²⁹ Radan Lášek: *Jednotka určení SOS*. Díl první, Praha 2006; Radan Lášek: *Jednotka určení SOS*. Díl druhý, Praha 2007; Radan Lášek: *Jednotka určení SOS*. Díl třetí, Praha 2008.

³⁰ Příkladem v případě Stráže obrany státu může být tajný předpis G-XI-2, který přesně definoval prakticky všechny zásadní náležitosti tohoto sboru. Pokud si kladu za cíl popsat úkoly Stráže zde definované, tak se převyprávění jeho určitých pasáží těžko mohou vyhnout. To ale neznamená, že z něho občas cituji, občas převyprávuji jeho obsah a jindy ho v podstatě přepisuji bez toho, abych uvedenou pasáž dal do uvozovek a předstíral, že jde o vlastní původní text.

nedozvíme, kde je příslušná archiválie uložena, přistupuje celková otázka zdrojů informací. Předkládaný text totiž nemohl vzniknout na základě pramenů a publikací uvedených v seznamu prostudované literatury a použitých archivních fondů. Zasněšený badatel samozřejmě některé dokumenty rychle rozpozná a ví, kde jsou uloženy. Přesto však tyto okolnosti vyvolávají vážné pochybnosti o hodnověrnosti předkládaného textu.

Po této úvodní pasáži, která má zřejmě sloužit jako uvedení do problému a která ostatně jako všechny publikace tohoto typu je velmi hojně prokládána fotografiemi povětšinou s maximálně ilustrativní hodnotou, následují vzpomínky příslušníků praporů SOS. Jako pozitivní vnímám, že tyto vzpomínky se autor snaží shromáždit ze všech praporů SOS po celé republice.³¹ Chápu, že počet je nevyvážený, ostatně také prapory SOS neměly stejně členů a prostě se dnes dá špatně ovlivnit, kolik výpovědí se dochovalo nebo lze získat pro určitý prapor SOS. Jako krajně problematický však vnímám způsob, jakým jsou vzpomínky předkládány.

Všechny jsou psané v ich formě se jménem příslušníka Stráže, místem působiště a zařazením do složky SOS – četnictvo, finanční stráž, státní policie, vojenská posila – nic víc. Není tam uvedeno, zda tuto výpověď napsal sám jmenovaný, nebo jestli události někomu vyprávěl, případně kdo je zaznamenal a kdy. Obrovský rozdíl mezi vzpomínkou napsanou osobně účastníkem například v roce 1945 a tím, jak na vyprávění svých příbuzných vzpomínali jejich potomci v roce 2000, je naprosto zřejmý. Zvláště pokud tato vyprávění zaznamenával ještě někdo cizí. Pak i samotnou ich formu těchto textů považuji nejen za matoucí, ale v podstatě za systémově zavádějící. Informaci, kdo a kdy uvedenou výpověď zaznamenal, považuji za naprosto klíčovou proto, aby se s takovýmto textem dalo dále pracovat.

Druhý díl pak uvádí pouze tyto vzpomínky. Nutno poznamenat, že autor na svém přístupu nic nezměnil. Sice oproti prvnímu dílu v úvodu uvádí, že materiál získal z NA, VHA a archivu MV, nebo od

³¹ Celá republika, zde znamená všechny tři díly publikace. Díl první obsahuje vzpomínky z Čech, díl druhý z Moravy a Slovenska, díl třetí z Podkarpatské Rusi.

bývalých příslušníků Stráže či jejich rodinných příslušníků, ale tvůrce zápisu a datum vzniku vzpomínek zůstávají dále utajeni. Navíc se zde zachoval hrubě nesystémově i vzhledem ke svým postupům. Zřejmě se autorovi nepodařilo získat žádnou výpověď příslušníka praporu SOS Moravské Budějovice, anebo ne takovou, jakou si představoval. Proto vložil na jejich místo některé sice zajímavější, ale povětšinou banální hlášení typu: žádost o přidělení řidiče, či desetidenní neschopenka velitele praporu.

Poslední část trilogie Jednotka určení SOS jde stejnou cestou jako obě její předchůdkyně. Základem jsou svědectví účastníků bojů na Podkarpatské Rusi.³² Závěr tohoto třetího dílu je pak věnován činnosti SOS od září 1938 do března 1939 s jistým nasmělným pokusem o hodnocení činnosti sboru. Tato část publikace je zpracována naprosto stejným způsobem jako úvodní kapitoly první dílu. Autor v těchto pasážích, ani v samotném způsobu zpracování vzpomínek, na svém přístupu nic nezměnil. Všechny tři díly, ať již jde o předkládané vzpomínky, nebo zamýšlené obecnější kapitolky v prvním a třetím dílu, jsou dokladem všech výše uvedených výhrad a nedostatků, které ale autor zřejmě nepovažuje za problematické a naopak svou „metodu“ cíleně udržuje.

Z tohoto pohledu je asi nejzdařilejší prací Radana Láška jeho poslední pokus: Velitelé praporů SOS.³³ Biografie jednotlivých velitelů jsou sice velice stručné a silně schematické, přesto se jedná o jedinou práci na toto téma seznamující veřejnost s životními osudy lidí, kteří stáli v čele praporů. Těžko z nich sice vyvozovat nějaké další závěry než to, že se většinou jednalo o bývalé československé legionáře a že po roce 1945 a zvláště po roce 1948 se stali nastupujícímu režimu nepohodlní a podle toho s nimi bylo naloženo, přesto určitý přínos této publikace nelze zpochybnit. Škoda jen, že autor „zaplevelil“ i tuto knihu svými oblíbenými citacemi

³² Nepochybně autor, který teprve při práci na druhém dílu objevil fondy MV v Národním archivu (bez kterých ovšem podle mého soudu nešla napsat ani takovým způsobem jakým to udělal on, ta část prvního dílu, která se věnovala historii SOS jako organizaci), při bádání v těchto fondech narazil na dva kartony plné hlášení českých četníků o situaci na PR a Slovensku v březnu 1939, vypracované bezprostředně po jejich návratu do protektorátu. (NA; Fond MV – stará registratura; Kartony 6083-6084)

³³ Radan Lášek: Velitelé praporů SOS, Praha 2009.

nejrozličnějších dokumentů. Pokud se jedná o vlastní vzpomínky třeba na působnost v legiích, tak jejich přítomnost dokážu pochopit. Jsou autentickým obrazem o životě konkrétního velitele, mohou něco vypovídat minimálně o jeho vyjadřovacích schopnostech, možná i o lecčem jiném. Pokud však jde o absolutně namátkově vybrané písemnosti vztahující se k činnosti praporu SOS bez bližší souvislosti s životem jeho velitele, tak to pochopit nedokážu.

Druhým autorem, k jehož textu mám nejen potřebu ale i povinnost se vyjádřit, je práce Jaroslava Beneše: *Stráž obrany státu 1936-1939*.³⁴ Jedná se v podstatě o dosud jedinou publikaci, která svým záběrem a šíří prostudovaných pramenů má ambici stát se souhrnnou monografií na toto téma. Stejně jako tato rigorózní práce. Benešova publikace vyšla v průběhu vzniku této rigorózní práce a bohužel se nedalo zcela vyhnout některým styčným bodům. Už jen samotné názvy prací jsou v podstatě identické, stejně tak téma, jímž je ucelené zpracování SOS. Velice podobný je i seznam použitých archivních pramenů. Přesto si troufám tvrdit, že podobnosti jsou jen dílčí a nepatrné a dané pouze použitím obdobného archivního materiálu, a že zde předkládám kvalitativně naprosto odlišnou studii.

Co se Benešově práci nedá příliš vytknout, je množství prostudovaného archivního materiálu, který až na slabší vytěžení fondů Vojenského historického archivu je vskutku maximální. Zároveň udává v seznamu prostudované literatury nejdůležitější tituly k problematice SOS, ovšem jak se projevily na jeho textu, se bez jejich přečtení nedozvíme. Nevím, z jakého důvodu nepřiznává inspiraci cizím textem, zvláště když některé pasáže v jeho knize jsou až příliš podobné s již publikovanou cizí sekundární literaturou.³⁵

Jaroslav Beneš se od svých kolegů podobného „historiografického stylu“ odlišuje svým pohledem na SOS. Nesoustředí se pouze na fázi

³⁴ Jaroslav Beneš: *Stráž obrany státu 1936-1939*, Dvůr Králové nad Labem 2007.

³⁵ Například u podkapitoly „9.4 Vojenské pohotovostní jednotky“, str. 167-170 je inspirace článkem Ota Holuba: *Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpečí vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938*, In. *Historie a vojenství* 4/1988, str.117-132, natolik zjevná, že by se slušelo na něj odkázat.

aktivace jednotek, ale také na jejich přípravu před květnem 1938.³⁶ Svůj text však kupí naprosto stejným způsobem jako oni. Tato publikace je tak opět charakteristickým produktem skupiny „vojensko-historických, bunkrářských“ nadšenců. Ani v nejmenší neopouští schéma: citace – téměř citace bez uvozovek – fotografie. Stále dokola. Žádné zamyšlení, hodnocení, analýza. Jen kupení.

Opět nezbývá než konstatovat, že se zde nejedná ani v nejmenším o původní text, ale spíše o velmi špatným způsobem publikované prameny, které vzhledem k chybějícím atributům pramenné edice nelze pro další bádání použít. Beneš zde klade vedle sebe, tedy vlastně na stejnou roveň, dokumenty zásadního významu a okolo nich vrství další byť i vzdáleně související. Zařazuje i takové, jejichž vypovídací hodnota se rovná nule a nepřestávají žádnou zásadní informaci. Utápí se v detailech stovek předkládaných dokumentů, aniž by hledal jejich podstatu.

Abych nebyl tak abstraktní, pokusím se jeho postup demonstrovat na konkrétním případě podkapitoly „6.2 Motorizace“.³⁷ Hned od začátku nám zde dokument po dokumentu převypravuje nákup služebních vozů Jawa 700 pro velitele praporů SOS. V hlavním textu se dozvídáme jejich cenu, číslo výnosu MV na základě kterého byly koupeny, barvu každého z nich, kdo by je měl teoreticky řídit a také nevím z jakého důvodu důležitou informaci – číslo registrační značky.

Na druhou stranu se už nedozvíme nic o zásadních provozních nedostatcích tohoto automobilu, které podstatným způsobem limitovaly možnosti jeho použití, a tím pádem i ovlivňovaly práci velitele praporu SOS. Dřevěné konstrukci automobilu totiž příliš nevyhovoval kopcovitý terén a špatné cesty, tedy podmínky, ve kterých se v pohraničí českých zemí, Tatrách a na Podkarpatské Rusi musel pohybovat prakticky stále. Z této skutečnosti vyplývaly neustálé opravy, které navzdory nízké spotřebě značně prodražovaly

³⁶ Pominu-li pokus Radana Láška na začátku prvního a na konci třetího dílu jeho Jednotky určení SOS a samozřejmě další náznaky, které nepřekročily základní teze Oty Holuba.

³⁷ Strany 61 až 71, přičemž polovina této stránkové dotace je zaplněna fotografiemi a tabulkami.

provoz těchto automobilů. Některé musely být dokonce úplně vyměněny za stroje s odolnější karosérií a silnějším motorem.

Obdobně u nákladní Pragy RV se dozvídáme bez uvedení dalších souvislostí celkem banální informaci, že MV 18. února 1938 informovalo hlavní politické úřady o výhledové dodávce těchto strojů. Opět si zde můžeme zjistit registrační značku vozu a jeho výrobní číslo. V hlavním textu je uvedena i „ukázkově zbytečná“ citace: „*dnešního dne bylo převzato ve Falknově nad Ohří velitelem praporu SOS ve Falknově nad Ohří dodané nákladní auto se všemi součástkami dle inventáře. Závady nebyly zjištěny.*“³⁸ Co se však zde nedozvíme: proč bylo na jaře 1938 dodáno SOS 27 vozů místo původně naplánovaných 30 a nebo proč vůbec MV upozorňovalo hlavní politické úřady na budoucí dodávku nákladních automobilů. Reprodukce samotného sdělení je zde důležitější než jeho důvod a důsledky z něho plynoucí.³⁹

Vzhledem k tomu, že větší část této publikace, která se věnuje vzniku, organizaci a přípravě SOS, je zpracována přesně tímto způsobem, nemám potřebu zde uvádět další podobné příklady a rozebírat jednotlivé kapitoly. Myslím, že jako ukázka to stačí. Na druhou stranu také část, kterou autor věnuje aktivaci jednotek, obsahuje podobné nedostatky. V kapitole „11. Horké září“⁴⁰ reprodukuje den po dni v podstatě v nezměněné formě jedno situační hlášení z pohraničí za druhým. Případně do této řady vkládá některé další související dokumenty. Opět jako ilustrativní lze uvést stranu 198, jejíž polovina je zaplněna fotografií a 3 ze 4 odstavců na zbývajícím prostoru začínají slovy: „*Podle hlášení jednotlivých praporů ..., Prapor České Budějovice hlásil..., Velitelství četnického oddělení Cheb hlásilo...*“. Takovýto přístup svědčí jednak o odmítnutí postupů historické práce, ale mnohé napovídá také o stylistických schopnostech autora.

³⁸ Strana 63.

³⁹ MV upozorňovalo hlavní politické úřady na přírůstek vozového parku SOS proto, aby pro něj zajistily v místě vhodné garáže, což mnohde vzhledem k nárokům tohoto stroje na prostor nebylo jednoduché. Ve Stříbře se to například uspokojivě nepodařilo vyřešit vůbec.

⁴⁰ Strana 181.

Celkově lze konstatovat, že doposud tématu SOS nevěnoval žádný profesní historik široce založenou odbornou studii. Literatura, která dosud k SOS vznikla, byla především dílem amatérů a nadšenců nejrůznějších profesí, na jejichž publikace nelze vztahovat kritéria historické práce. Pokud se tak učiní, nemohou obstát. Jsou to povětšinou výsledky sběru vzpomínek a archiválií bez další práce se shromážděným materiálem.

Z této řady autorů vystupují pouze dvě osoby. Ota Holub, povoláním publicista a voják, ne historik, který však některými svými drobnějšími pracemi přispěl k vědeckému poznání SOS.⁴¹ Zásadní část jeho díla dotýkající se Stráže však mířila právě směrem publicistiky a literatury faktu. V historiku a publicistovi Jindřichu Markovi, který jako jediný mezi současnými autory literatury k SOS má znalosti a schopnosti napsat vědeckou studii na toto téma, také zvítězil spíše směr publicistický. Tomu odpovídá jeho příspěvek k tématice SOS. Jádro jeho práce jde především směrem literatury faktu. Ač jsou práce obou těchto dvou autorů opravdu čtivé a velmi dobře posloužily a snad i budou dál sloužit popularizaci tématu mezi širší veřejností, tak z pohledu vědecké historiografie je téma SOS stále pole neorané. Rád bych touto prací udělal první brázdu.

Avšak závěrem této kapitoly bych rád, navzdory všem výtkám a výhradám, které jsem na několika předchozích stránkách nakladl na texty amatérských badatelů k tématu SOS, vyslovil uznání a dík za jejich činnost, které jsou mnohem větší než všechny mé výhrady. Tito lidé často svému koníčku věnují veškerý volný čas. Jejich práce, ač neumělé, mohou zpopularizovat mezi širší veřejností téma Stráže více než lecjaká odborná studie, ke které se dostane pouze omezený počet čtenářů. Zároveň byť po svém, ale přeci zachraňují obrazové, paměťové i písemné informace, které by se bez nich asi nikdy nedochovaly. Za tohle jim patří velký dík, protože jejich činnost směřuje k tomu nejdůležitějšímu: nezapomenout. Nezapomenout na to,

⁴¹ Srov. poznámka pod čarou číslo 21.

co se v předvečer II. světové války odehrálo na hranicích Československa.⁴²

⁴² Toto přání také vyslovuje ve svém závěru nejobsáhlejší a nejpatetičtější dobový novinový článek, který jsem k tématu SOS četl: „Vojenská hudba nedoprovázela tyto muže, když nastupovali ke svým praporům bez praporů. Ba, ani vítat je nemůžeme špalírem a šátky. Mnoho se jich nevrátí už nikdy. Ostatní se vrátí později. Zatím jsou na východě, zatím tvoří nové hranice, nebo jsou detašováni s úřady, jež musely ustoupit. Někteří už jsou zde. Přijeli: v sanitních autech, ranění a zdecimovaní; s kolonami vozů, předčasně zešedivělí s propadlými lícemi; posledními vlaky, přivážejícími majetek těžce zkoušeného státu, znavení k smrti, vyčerpání, zestárlí. Nemůžeme je vítat ve špalírech. Ale můžeme na ně vzpomenout a nesmíme na ně zapomenout.“ (O těch, které kutálka nedoprovází.... „SOS“ – prapory bez praporů, A-Zet ranní z 1. listopadu 1938, číslo 248)

II) Politicko-bezpečnostní situace ČSR

a) Vznik ČSR, otázka hranic a sousedé

První světová válka naprosto převrátila tehdejší svět. Miliony mrtvých, zcela zdevastované celé územní celky, rozvrácená státní hospodářství, absolutní morální otřes moderní společnosti. Hroutily se staré hodnoty a na jejich místo se draly nové. Z tohoto otřesu se zrodila i Republika československá.

Nepřicházela na svět lehce a samozřejmost jejího vzniku, jakožto pradávného českého nacionálního cíle vybudovat „svůj“ stát, byla tehdy dost relativní. Česká politika všech směrů po generace pojímala Rakousko-Uhersko, byť v nutně reformované podobě, jako nejvhodnější schránku pro další rozvoj české společnosti jak politický, tak ekonomický především z obavy, že bez jeho existence by se český národ stal obětí jedné k „křídelních mocností“, tedy Německa či Ruska.⁴³ Před touto alternativou proto čeští politici dávali přednost realitě habsburské monarchie a její půdu, kromě v podstatě úzkého okruhu lidí okolo TGM a jeho zahraniční akce, opustili, až když se rakousko-uherské mocnářství svíjelo ve smrtelné křeči.

Nutno také poznamenat, že tento odklon od Rakouska, byl způsoben nejen situací na bojištích roku 1918, úspěchy masarykovské zahraniční akce či hladem a zimou v zázemí, ale také vnitřní politikou rakouských vlád, zvláště za války. Té chtěli využít němečtí nacionálové, potažmo vládnoucí skupina okolo Františka Josefa, k přeměně Předlitavska na stát „německého charakteru“. K dosažení tohoto cíle mělo posloužit odpojení Haliče, které by zajistilo německou převahu, ale i vypořádání se s nejsilnějším národem této části habsburské říše, tedy s Čechy.⁴⁴ Jednalo se nejen o obecně známé rozsudky smrti nad čelními českými politiky Karlem Kramářem, Aloisem Rašínem a dalšími, ale o celkový protičeský policejní kurz, odbourávání češtiny v úřadech, nahrazování Čechů

⁴³ Srov. Robert Kvaček: První světová válka a česká otázka; Praha 2003; str. 61-62.

⁴⁴ Zdeněk Beneš, Václav Kural: Světová válka vznik ČSR, str. 36-37; In: Zdeněk Beneš a kol. : Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948, Praha 2002.

v úřadech Němci, zákazy národních spolků apod.⁴⁵ Toto v kombinaci s plány na vybudování rozsáhlého německého hospodářského prostoru tzv. Mitteleuropy⁴⁶ a v celkové tendenci k co nejužšímu spojení Rakouska-Uherska s Německou říší, nedávalo Čechům jediný důvod, proč zůstat na palubě potápějícího se habsburského křižníku. Vznik samostatného státu se tedy roku 1918 stal jedinou možností jak pro většinu politické reprezentace, tak pro drtivou většinu národa.

Vyhlášení Československa 28. října 1918 bylo jen počátkem cesty k ustavení státu v té podobě, jakou dnes známe. Otázka jeho hranic byla na pořadu dne. U rozmístění hraničních kamenů v českých zemích rozhodující činitelé československé politiky nikdy neuvažovali seriózněji o jiné možnosti než o zachování historických hranic i za cenu absorpce českých Němců. Objevily se sice úvahy o odstoupení šířeji chápaných výběžků a tím zmenšení počtu Němců v novém státě,⁴⁷ ale argumenty „pro“ nikdy nepřevážily opačné důvody strategické, hospodářské, dopravní aj. Hranice Slovenska se naproti tomu měly odvíjet podle sebeurčovacího práva na základě etnické hranice, samozřejmě s přihlédnutím k strategickým a hospodářským potřebám.⁴⁸ Na mírové konferenci v Paříži se navíc vynořila otázka připojení Podkarpatské Rusi, jejíž exiloví i domácí představitelé stáli vzhledem k nemožnosti vytvoření vlastního státu o připojení k ČSR, na což Dohoda a z prestižních důvodů i Československo přistoupily.

Představy československých vůdců o hranicích svého státu, které se téměř bezvýtku podařilo prosadit i do mírových smluv, však odpočátku narazily na odpor především národnostních menšin, které si

⁴⁵ Václav Kural: Češi, Němci a mnichovská křižovatka, Praha 2002, str. 32-33; Od r. 1915 se v českých zemích šíří „*strašná atmosféra slídění a udávání, otvírání dopisů, internování, konfinování a ničení lidí, peklo vyšetřovacích vazeb, vězení a táborů, honba na učitele a akademickou inteligenci, na Sokol, na panslavismus, antimilitarismus a Volnou myšlenku, na všecko, co se přičilo ideálům císařského hradu, feudálního zámku, důstojnického kasína, dvorního kaplana, radničního sklepa a dravého pangermanismu.*“

⁴⁶ Jiří Kořalka: Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války, str. 12-16; In: Dějiny a současnost 1/2003; Zdeněk Kárník: K problému střední Evropy a Mitteleuropy, str. 239-246; In: Pocta profesoru Zdeňku Jindroví, Praha 2003.

⁴⁷ Původní projekt J. Grégra z roku 1888. Roku 1918 ho prosazoval sociální demokrat R. Bechyně: „*zůstanou-li u nás celé Sudety, pak budeme mít tři miliony Němců*“ a rakouský národní problém se bude opakovat. Více Václav Kural: Konflikt místo společenství?, Češi a Němci v československé státě (1918-1938), Praha 1993, str. 17.

⁴⁸ Tak byl ČSR na mírové konferenci přičten ryze maďarský Žitný ostrov.

nepřály být součástí „českého“ státu, ale usilovaly o připojení ke stejnonárodním státům sousedním. Postoj těchto skupin obyvatelstva se tak nemohl nepromítnout do politiky těchto s ČSR sousedících států.

Paradoxně nejméně problematickým se ukázalo připojení největší z těchto menšin. Čeští Němci přes protesty na mírové konferenci⁴⁹, přes vytvoření místních odštěpeneckých vlád⁵⁰ a jejich různých proklamací, nakonec v rozhodující chvíli, kdy velmi slabé české jednotky vstoupily do tohoto prostoru, nekladli odpor.⁵¹ Bylo to způsobeno nejen vyčerpáním z Velké války a nechutí podstupovat další útrapy, ale také chabou podporou ze zahraničí. Rakousko navždy vypadlo z velmocenské hry a nyní pouze čekalo na verdikt opravdových mocností, navíc nutně potřebovalo dovoz uhlí a potravin ze zrodivšího se Československa. Německo, které mělo svých problémů dost, nechtělo otevírat další nota bene tam, kde to v tuto chvíli nebyl bezprostřední životně důležitý zájem.⁵² Takto opuštění si někteří čeští Němci spočítali, že přes veškeré velkoněmecké ideály pro ně bude nakonec možná výhodnější žít ve státě patřícím k vítězům, který ochrání zdejší průmysl oproti přece jen vyspělejší saské konkurenci; a také – čím víc jich v tomto státě bude, tím spíše zde prosadí své požadavky.

⁴⁹ V rakouské delegaci na mírové konferenci vedené kancléřem Rennerem byli zástupci všech „sudetoněmeckých provincií“ v čele s Lodgmannem von Auen, kteří vyžadovali pro sebe uplatnění sebeurčovacího práva a připojení svých „vzdorouzemí“ k německému Rakousku. Více Václav Kural: *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*, Praha 1993, str. 16-17.

⁵⁰ „Už 29. a 30. října [1918 J.P.] ovšem proklamovali němečtí poslanci z českých zemí ve Vídni vznik tzv. provincií *Deutschböhmen* a *Sudetenland* a tím připojení rozsáhlých území severního a západního českého pohraničí k Německému Rakousku, které se hodlalo připojit k Německu. A vídeňský parlament přijal 22. listopadu usnesení ‚začleňující‘ do Německého Rakouska kromě obou ‚provincií‘ i jižní Čechy (zejména oblast Šumavy a Českého lesa), jižní Moravu a Novobystřicko, hlavní moravská města Brno, Olomouc a Jihlavu s okolím, ‚uzavřené německé oblasti‘ župy bratislavské; dále si nárokoval správu nad průmyslovou oblastí severovýchodní Moravy a východního Slezska.“ Antonín Klimek, Eduard Kubů: *Československá zahraniční politika 1918-1938, Kapitoly z mezinárodních vztahů*, Praha 1995, str. 19-20.

⁵¹ „Vzpouza secesionistů na českém a moravskoslezském území byla celkem lehce potlačena ekonomickými i slabými vojenskými prostředky ještě v roce 1918 – což svědčí o malém nadšení řadových sudetských Němců“; Václav Pavlíček: *Ustavení a prosazení orgánů státu*, str. 53; In: Zdeněk Beneš a kol.: *Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, Praha 2002.

⁵² „Vůči českým zemím – s výjimkou Hitlera – německá zahraniční politika nikdy neměla žádné teritoriální požadavky, jejich hranice patří k nejstarším v Evropě. Německo bylo prvním státem, který navázal v říjnu 1918 diplomatický kontakt s národním výborem, a v letech Výmarské republiky panovaly mezi ní a ČSR čilé a nekomplikované diplomatické styky.“ Eva Hahnová: *Sudetoněmecký problém, Obtížné loučení s minulostí*, Praha 1996, str. 28-29.

Právě podpora ze zahraničí hrála klíčovou roli v odporu proti začleňování území dalších minorit do rámce československého státu. Maďaři se nechtěli smířit se ztrátou „hornouherských žup“ a jejich podstatně silnější oddíly obsadily značnou část Slovenska. Pokud nemohli zabránit Slovákům v přihlášení se k ČSR, tak alespoň chtěli minimalizovat zdejší ztráty. Nicméně Edvardu Benešovi se v Paříži podařilo dosáhnout v podstatě maximalistického rozsahu československé hranice s Maďarskem, které pod tlakem Dohody bylo nuceno se z tohoto území stáhnout. Stalo se tak počátkem roku 1919. Na přináležitosti Slovenska k Československu v hranicích, jak je dnes známe, už nic nezměnila ani válka ČSR s Maďarskou republikou rad na jaře 1919, kdy byla opět podstatná část Slovenska obsazena Maďary. Zde opět zasáhla Dohoda a maďarské jednotky se stáhly.⁵³

Při zachování historických hranic Zemí Koruny české i pro nové Československo se vyskytl ještě jeden překvapivý problém. S požadavkem na odstoupení oblasti Těšínska vystoupil předpokládaný spojenec, obnovené Polsko. To svůj nárok⁵⁴ na tuto starou, ekonomicky a dopravně strategickou část českých zemí⁵⁵ odvozovalo z toho, že na tomto etnicky velmi složitém území tvořili Poláci největší skupinu obyvatel. Poláci využili momentální síly a na podzim roku 1918 tuto oblast obsadili. Počátkem roku následujícího byli československými jednotkami vytlačeni. Spory ve vítězném táboře narazily na odpor představitelů dohodových mocností, které území rozdělily a ve sporných oblastech měl proběhnout plebiscit. Otázka byla „definitivně“ rozhodnuta roku 1920, kdy bylo území bez plebiscitu rozděleno mezi oba státy s tím, že ČSR dostala pro její život klíčové oblasti.⁵⁶

Jednání o hranicích Československa s jeho sousedy v mnohém předznamenala budoucí vztahy partnerů. Poměr k Rakousku a

⁵³ Více např. Antonín Klimek, Eduard Kubů: Československá zahraniční politika 1918-1938, Kapitoly z mezinárodních vztahů, Praha 1995, str. 26 – 27 Válka s Maďarskem.

⁵⁴ Kromě Těšínska si Polsko nárokovalo i malé a podstatně méně důležité území na Oravy a Spiše na Slovensku.

⁵⁵ Nacházela se zde nejdůležitější ložiska černého uhlí u nás a také zde vedla jediná železnice spojující české země se Slovenskem.

⁵⁶ Více např. Antonín Klimek, Eduard Kubů: Československá zahraniční politika 1918-1938, Kapitoly z mezinárodních vztahů, Praha 1995, str. 22-23 a 38-40.

Německu byl až do nástupu nacistů k moci korektní, podpořený vzájemnou hospodářskou spoluprací. Jasným přelomem se stalo převzetí moci nacisty, kteří si na korektnost nepotrpěli a ani na ní neměli žádný zájem. Po likvidaci Rakouska dospěly vztahy do tragického finále. Maďarsko by bylo naším nepřítelem v každé koalici a jakákoli snaha na československé straně na tom nemohla nic změnit. Vzájemný poměr hlavních francouzských spojenců ve střední Evropě, tedy Československa a Polska, zůstával největší slabinou pro upevnění francouzského spojeneckého systému i hlavním handicapem československé zahraniční politiky. Určitá Benešova snaha o zlepšení vzájemných vztahů, i francouzské apely do Prahy a Varšavy ve stejném duchu neslavily úspěch. Polsko bohužel nemělo na normalizaci svého poměru k ČSR valný zájem.⁵⁷ Jediným vyloženě přátelským sousedem tak zůstalo pouze Rumunsko, se kterým však Československo sousedilo jen na krátké a strategicky nepříliš významné hranici.⁵⁸

Jak vyplývá z předchozích řádků, otázka hranic a vztahů se sousedy se pro náš nový stát stala klíčovou již od prvních dní jeho existence. Nutno také přiznat, že i představy jednotlivých československých politiků o různých dalších záborech a rozšíření území státu byly v mnoha případech velikášské, daleko jdoucí nad rámec požadavku „strategických hranic“. Doba byla taková, každý chtěl „urvat“, co jen mohl. Čím víc, tím líp. Na druhou stranu nakonec o všem rozhodly velmoci na mírové konferenci v Paříži. *„Doposud byl každý mír v dějinách nadiktován a stejně vznikly i mírové smlouvy z let 1919-1920. Poražení nebyli k jejich přípravě pozváni. Vítězové se*

⁵⁷ „Polské ministerstvo zahraničí, vedené J. Beckem, zásadně odmítalo principy čs. zahraničními politiky, vytýkalo Čechům nespravedlivé vyřešení těšínské otázky, tradiční rusofilství, zradu čs. legií v Rusku na bělogvardějském táboře a spolu s římsko-katolickou církví tvrdě odsuzovalo v ČSR zavedené „kacířské novoty“, jako bylo například uzákonění rozvodů a občanských sňatků, odtržení školství od církve a omezení církevního majetku pozemkovou reformou. Vzájemnou antipatií se navzájem projevovaly i nejvyšší armádní kruhy. V čs. armádě je tvořili převážně ruští legionáři, bojující za I. světové války po boku carské armády proti Rakousku-Uhersku a Německu. V polské armádě tvořili naopak většinu generality příslušníci Pilsudského legií, bojujících proti Rusku v řadách centrálních mocností.“ Miloslav John: Září 1938, Role a postoje spojenců ČSR, Olomouc 2000, str. 17 – 20. Poláci nám hlavně nikdy neodpustili „vyřešení“ těšínské otázky v momentě, kdy stála Rudá armáda před Varšavou.

⁵⁸ Pominu-li v této souvislosti pozdější otázky možnosti transferu sovětské pomoci do ČSR.

*dohadovali na mírové konferenci v Paříži.*⁵⁹ Mocnosti kreslily hranice nových států a záleželo jen na tom, jak „úspěšně“ jednotlivé státy hájily své požadavky před jejich direktoriem. Pro Československo se rozhodujícím ukázalo, že se za jeho rozumné požadavky postavila na konferenci rozhodující moc Francie.⁶⁰ Československo dostalo ve svém celku hranice takové, jaké si představovalo,⁶¹ se všemi výhodami a problémy, které to mělo přinést.

b) Němci v Československu

Němci v Československu i mimo něj od roku 1918 dodnes, a dá se předpokládat, že někteří v tom budou pokračovat i v budoucnu, stále opakovali, opakují a opakovat budou, že jim na konci první světové války bylo upřeno právo na národní sebeurčení, což je prezentováno jako jedna z největších historických křivd. Každý, kdo se jakýmkoliv způsobem zabývá problematikou první republiky, na tento problém narazí a musí se s ním nějakým způsobem vypořádat.

Ano, v otázce sebeurčení národů, jak byla nastolena v tehdejší době, nebylo dovoleno, aby se všichni příslušníci německého národa spojili v jednom státě. Nic víc, nic míň. Neznamenal to však, že by Němci neměli svůj vlastní stát, který by je ochraňoval, a že by jim hrozilo „odnárodnění“. Měli vlastní státy dokonce dva. Oni sami, pokud byli v pozici silnějšího, tak podobnou ideu nepřijímali. „*Když s ní přišli po prohrané válce, hodlali si tím svou porážku aspoň kompenzovat.*“⁶² Toto právo bylo navíc přičteno národům jako

⁵⁹ Robert Kvaček: První světová válka a česká otázka; Praha 2003; str. 158.

⁶⁰ Ze stolu musely zmizet návrhy na připojení Lužice k ČSR či na vytvoření koridoru mezi Československem a Jugoslávií.

⁶¹ Průběh hranice s Německem zakotven v mírové smlouvě z Versailles z 28. června 1919, s Rakouskem v mírové smlouvě ze Saint-Germain z 10. září 1919, s Maďarskem v mírové smlouvě podepsané v Trianonu 4. června 1920. Podrobnosti k delimitaci československých hranic nejen v letech 1918-1938: Čeněk M. Kadlec: Hry o hranice, Chřást u Poříčan, 2001.

⁶² Václav Kural: Češi, Němci a mnichovská křížovatka, Praha 2002, str. 51. Jak co nejvíce vytěžit z této ideje a zároveň ji naprosto zdiskreditovat předvedla následně nacistická propaganda. Těžko hledat „povolnější režim“, který by mohl kázat o lidských a národnostních právech. „*My v této zemi i jiné liberální a demokratické země máme úplné právo zdůrazňovat zásadu sebeurčení, avšak ta se špatně vyjímá v ústech těch, kteří v totalitních státech odmítají i nejmenší snášenlivost vůči kterékoli skupině a kterékoli víře uvnitř svých hranic.*“ (Winston S. Churchill: Projev v Dolní sněmovně dne 5. října 1938, In: Do boje, Praha 1946, str. 68 – 86)

takovým a ne všem národnostním menšinám, které, větší či menší, se nacházely ve většině evropských zemích a pro které byly nově přijaty ochranné smlouvy.

Je nutné si uvědomit, že vítězné dohodové státy neměly nejmenší zájem, aby pod svrchovanost Berlína, těsně po velmi těžce vyhrané válce, začlenily miliony Němců, kteří k tomu státu předtím nepatřili a kteří by potenciálně pouze znásobovali jeho mocenský potenciál. Francie jako hlavní odpůrce Německa vždy toužila, poté co už se jednou sjednotilo, po jeho rozdrobení a teď měla jeho převahu v lidských a materiálních zdrojích, kterou nad sebou od roku 1871 pociťovala, ještě posilovat?

I v konkrétním případě Československa hrál jistě tento moment nejdůležitější roli. Zásadní byl také střet seburčovacího práva sudetoněmeckého s českým, resp. československým. Pokud by bylo vyhověno českým Němcům ve směru všenněmeckém, české právo by tím bylo zcela popřeno,⁶³ a koneckonců jeho naplnění bylo jedním z válečných cílů Dohody. Vítězové války se rozhodli toto právo přiřknou spojeneckým Čechoslovákům s tím, že popřou právo části německého národa, ne však německého národa jako celku. Podobně uvažoval i Masaryk. Pokud si svět cení Čechů i Němců stejně, ať se stane rozhodujícím počet. *„Co je správnější – aby více než devět miliónů Čechů a Slováků žilo pod nadvládou Němců, či tři miliony Němců byly pod vládou Čechoslováků?“*⁶⁴

Práva nejen německé menšiny byla v Československu zabezpečena několika způsoby. Nejdůležitějším byla ochrana mezinárodní, kterou se zavázalo ČSR dodržovat podepsáním příslušné smlouvy na ochranu menšin v Saint-Germain 10. září 1919. Závazky z této smlouvy vyplývající byly začleněny jednak do ústavy samotné, jednak se staly ústavními zákony.⁶⁵ Vedle této smlouvy na ochranu menšin, na jejichž dodržování měla dohlížet Společnost národů, Československo navíc

⁶³ Více: Václav Kural: *Konflikt místo společenství?, Češi a Němci v československé státě (1918-1938)*, Praha 1993, str. 28-29.

⁶⁴ Inspirace a citace: Eva Hahnová: *Sudetoněmecký problém, Obtížné loučení s minulostí*, Praha 1996, str. 165.

⁶⁵ Jednalo se o paragrafy ústavy ČSR 128 – 134 a ústavní zákony: jazykový a o nabývání státního občanství. Více René Petráš: *Právní aspekty národnostní politiky ČSR*, In: Zdeněk Beneš a kol: *Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, Praha 2002, str. 67.

podepsalo dvoustranné smlouvy se sousedními státy, které ji doplňovaly.⁶⁶ Neméně důležité bylo také důsledné aplikování individuálních občanských práv. Především zavedení všeobecného, tajného, rovného a přímého volebního práva s principem poměrného zastoupení, který dával menšinám víc zástupců, než odpovídalo jejich počtu.⁶⁷

Kardinálním problémem soužití Čechů s Němci v ČSR byla otázka autonomie. Českoslovenští představitelé považovali mezinárodní závazky, jakož i vnitřní předpisy ochraňující sudetské Němce, úplný systém německého školství od nejnižších škol po univerzity, existenci kompletní kulturní infrastruktury v německém jazyce, v kombinaci s důsledným naplňováním individuální demokratických práv za dostatečnou záruku nerušeného všeobecného rozvoje všech příslušníků německé minority. Naproti tomu vůdci sudetských Němců takovouto záruku viděli v rámci ČSR pouze v samosprávě, v ideálním případě teritoriální, co nejméně závislé na centrální moci.⁶⁸

Jenomže pokud česká politika na teritoriální dělení českých zemí nebyla ochotna přistoupit za Rakouska-Uherska, kdy tahala za kratší konec, tím spíše k tomu nebyla ochotná nyní. Německý pokus o secesi roku 1918 vystrašil umírněně nacionální české politiky, ochotné ke kompromisům. Od nynějška byl viděn v každém volání po autonomii jen další pokus, který skončí odtržením dotyčného území od republiky. Česká představa o německých úmyslech zde byla celkem jednoduchá: teritoriální autonomie, maximální přesun pravomocí, vytvoření státu ve státě, roztržka, odtržení. Jistě ne všichni Němci se s podobným scénářem zcela ztotožňovali, nemálo jich o to ale

⁶⁶ S Rakouskem (7.6. 1920), Německem (29.6. 1920) a Polskem (29.11.1920 – neratifikovaná, nově 23.4.1925); Více René Petráš: Právní aspekty národnostní politiky ČSR, In: Zdeněk Beneš a kol: Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948, Praha 2002, str. 68.

⁶⁷ Srov. Václav Kural: Konflikt místo společenství?, Češi a Němci v československé státě (1918-1938), Praha 1993, str. 22.

⁶⁸ Charakteristika Jiřího Kořalky: „*Na obou stranách nechyběla vyhlášená dobrá vůle a snaha o řešení, ale ukázalo se, že o rovnoprávnost vždy usiloval slabší partner, kdežto silnější a lépe situovaný partner měl spíše zájem o udržení svého mocenského postavení. Klíčovým momentem celého národnostního konfliktu byla skutečnost, že nikdo nikdy nechtěl zůstat v postavení menšiny a že se z obou stran hledaly nejvýhodnější územní alternativy, které by jedné nebo druhé skupině na větším či menším teritoriu zabezpečily většinové rozhodování.*“ Jiří Kořalka: Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914, Praha 1996, str. 12.

usilovalo a nijak se tím netajili.⁶⁹ Právě obava z činnosti Němců uvnitř i vně státu, v kombinaci s neblahou zkušeností o sudetoněmeckou secesí zabránila, aby Češi přistoupili i na jistě proveditelnou, nepřiliš nebezpečnou a snad i vhodnou autonomii školskou, protože vznikla obava, aby takovéto opatření nestrhlo lavinu dalších, nejen německých, požadavků.

Německá politika se tedy hned od vzniku Československa postavila k tomuto státu zády, a to průřezem celého politického spektra. Pod kuratelou nacionalů se tak připravovala o výhody podílet se na vládě, což ji bylo několikrát nabízeno, protože nový stát podle mínění jeho představitelů alespoň bez loajálního souhlasu českých Němců prostě žít nemohl. Postupně, jak se ukazovala naprostá bezmocnost a bezúčelnost absolutního negativismu ve vztahu k republice, i jak takovýto postoj nezískal očekávaný aplaus v Německu ani v Rakousku, začal ztrácet půdu pod nohama. Jistě k takovéto změně přispěla i hospodářská situace. I Československo zasáhla poválečná hospodářská krize, rozhodně však nebyla takového rozsahu, s jakým s potýkali sousedé, a tak realita poměrně již konsolidované republiky se stabilní měnou, se nyní zdála daleko přijatelnější než Německo zmítané finančními poměry, které lze těžko nazvat jinak než bizarními. Jednotlivé německé strany tak začaly hledat cestu ke státu.⁷⁰ Tento proces vyvrcholil vstupem německých zástupců do vlády v roce 1926, kde zůstali až do osudného roku 1938.

⁶⁹ Nemá cenu v této souvislosti citovat prohlášení DNSAP či DNP, což byly protičeskoslovenské politické strany programově. Spíše zaráží vyhlášení předáků německých stran v Československu, které se podílely na vládě či k ní měly blízko. Příkladem mohou být vyjádření představitelů německých stran v ČSR na konferenci ve Varnsdorfu na podzim 1930. Například předák Německé křesťanskosociální strany lidové prof. JUDr. Robert Mayr-Harting, který byl v letech 1926-1929 i ministrem československé vlády, *soudil, že „mapa Evropy potřebuje změnu“, která ovšem smí být dosažena jen mírovou cestou ... tedy si v podstatě přál revizi výsledků mírové konference, a aby „mírová korekce politických hranic Evropy se nepřiliš dlouho neodsunovala“.* Pro změnu Německá strana živnostenská ústy svého poslance Ernesta Eckerta: *Pro sudetské Němce požaduje nejprve samosprávu a v dalším vývoji také právo na sebeurčení.* Také vystoupení poslance vládního Svazu zemědělců Franze Hellera nevyznělo příliš loajálně: *Obtížnou otázku, zda samosprávu, nebo oddělení nebude BdL [Bund der Landwirte – Svaz zemědělců, JP] odlučovat. Ví, že všem Němcům tane na mysli ideální řešení. „Nám předběžně postačí, když zčásti zabezpečíme naše pracovní místa a udržíme (v ČSR) třiapůl milionu Němců...“* Citace: Jiří Tůma: *Politika německých stran v Československu ve 20. letech*, In. Jana Macháčová – Jiří Matějček: *Studie k sociálním dějinám 4 (11)*, Kutná Hora-Opava-Praha 1994, str. 203-233.

⁷⁰ Nejdříve německá sociální demokracie, pak agráři a další. Samozřejmě vyjma Německé národní strany a Německé nacionálněsocialistické dělnické strany.

Zásadní zvrát v hledání nejen určitého modu vivendi, ale také aktivní spolupráce a možná snad i budoucí vzájemné důvěry, přinesla velká hospodářská deprese. Tak jak byli sudetští Němci ČSR „ochráněni“ před tvrdým dopadem poválečné hospodářské recese, nyní poznali tuto realitu nejkřutěji ze všech. Struktura průmyslu v pohraničí orientovaného především na spotřební exportní zboží nedávala zdejšímu obyvatelstvu příliš nadějí na klidné přežití krize.⁷¹ Obrovská nezaměstnanost, bída, hlad. V takovéto situaci mnoho nepomohl ani konec nejvíce protistátních německých stran⁷², zvláště když jejich místo hned zaujalo nové politické hnutí, z jehož budoucího sevření se již sudetští Němci nedostali.

Hnutí vedené Konradem Henleinem proletělo dějinami jako kometa, přesto v nich zanechalo stopu větší než jiné strany a hnutí za sto let. 1. října 1933 vydal Henlein výzvu k založení Sudetendeutsche Heimatfront.⁷³ Ve volbách do poslanecké sněmovny 19. května 1935 toto hnutí, přejmenované na Sudetendeutsche Partei, získalo nejvíce hlasů ze všech politických stran všech národností Československa a od této chvíle drželo prst na tepu republiky až do jejího hořkého konce.

Co umožnilo takovýto raketový vzestup? Již pojmenovaným důvodem byla hospodářská krize s jejími tragickými důsledky pro české pohraničí a rozdílným průběhem v Německu. Zatímco tam již ekonomika našla své dno, u nás to nejhorší mělo teprve přijít. Hospodářský i politický vzestup sousední říše po nástupu Hitlera k moci jen posílil tradiční nacionalismus, ideály pangermanismu a sny o velkém Německu; proto německé strany stojící aspoň jednou nohou na půdě republiky musely nutně ztrácet. Nejdůležitější konkrétně pro vzestup SHF však byla letitá práce úzkého elitářského kroužku

⁷¹ Srov. Eduard Kubů: Hospodářské aspekty reality ČSR, In: Zdeněk Beneš a kol: Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948, Praha 2002, str. 82-88.

⁷² 3. října 1933 se z obavy před brzkým rozpuštěním sama rozešla DNSAP, den nato byla úředně zakázána a 11. listopadu byla rozpuštěna. DNP byla zastavena činnost taktéž 4. 10. 1933.

⁷³ Velice podrobně líčí vznik a vývoj Henleinova hnutí Otto Novák: Henleinovci proti Československu, Z historie sudetoněmeckého fašismu v letech 1933-1938, Praha 1987, nebo Václav Kural: Konflikt místo společenství?, Češi a Němci v československém státě (1918-1938), Praha 1993.

Kammeradschaftsbundu⁷⁴, jehož členové infiltrovali ve větší či menší míře všechny masové sudetoněmecké organizace⁷⁵ i s jejich členskými základnami a finančními zdroji, které nyní dali do služeb nového hnutí. Také konec DNSAP a DNP uvolnil pro novou stranu na politické mapě prostor a celé místní organizace rozpuštěných stran vstupovaly do SHF. Podstatnou se ukázala i ochrana ze strany německých, ale i českých agrárníků⁷⁶, kteří v souhlasu s prezidentem Masarykem⁷⁷ zabránili zákazu strany již před volbami roku 1935.

Drtivé volební vítězství SdP v parlamentních volbách způsobilo, že nejen v očích jejich představitelů, ale bohužel i v očích zahraničí se stala jediným mluvčím Němců v Československu. Nic na tom nemohla změnit ani účast notně oslabených německých aktivistů ve vládě.⁷⁸ Její pozice, přes vnitřní pnutí tohoto nesourodého konglomerátu a krize⁷⁹, kterými prošla, dále sílila. Vrcholem bylo nesporně období po

⁷⁴ Kameradschaftsbund für Volks – und sozialpolitische Bildung (Kamarádský spolek pro sociálně politické vzdělávání), známý pod nejméně užívanou zkratkou KB. Stoupenci se řídili učením vídeňského profesora Othmara Spanna. Jistá podobnost s nacionálními socialisty, přesto podstatné rozdíly. Obojí totalitní hnutí směřující k vytvoření německé dominance nad střední Evropou, u spannovců má však jít o jakousi dobu Sváté říše římské s výraznými stavovskými prvky. Základem pospolitost ducha, nikoli rasy, tíhli ke katolictví. Členové KB v čele s Henleinem ovládli bezesbýtku vedení SHF. Roku 1936 bylo Spannovo učení prohlášeno za říši nepřátelské, začalo jeho potírání. Zároveň probíhal v SdP boj o moc mezi nacionálními socialisty a spannovci. Především vnějším vlivem spannovci poraženi.

⁷⁵ Členové KB v politických stranách a společenských organizacích: Sebekowski v DNSAP a Liehm v DNP, v BdL Preibsch a bratři Bürgerovi. V koordinačním centru německé politiky, DPA, byli zaměstnaní Kundt a Kuhn. Fr. Künzel v Landständische Jungmannschaft, E. Kundt v Deutscher Arbeitsamt, Fr. Bürger v důležitém Bauernvolksschule v Oldřiši u Poličky, Rutha, Brand a sám Henlein v Turnverbandu atd. Nejsilnější pozice měl Kameradschaftsbund právě v Turnverbandu.

⁷⁶ Němečtí agrárníci spekulovali, že Henleinovi nechají německá města, zatímco jim zůstane venkov a takto společně ovládnou sudetoněmeckou politiku, z níž vytlačí ostatní strany. Čeští agrárníci si zase mysleli, že SdP získá několik poslaneckých mandátů, které agrárikům chybí k vytvoření československé vlády bez socialistů. Výsledky voleb 1935 však způsobily, že všem agrárikům SdP „přerostla přes hlavu“.

⁷⁷ Prezident zákaz další německé strany s ohledem na zahraničí nepovažoval za šťastný, navíc ho nepokládal za demokratický. „Masaryka dále možná ovlivnil Schieszl. Ten 8. února 1935 prezidentovi řekl, že Benešův odpor vůči Henleinovi pramení z obav, že by u nás mohla vzniknout jednotná německá fronta jako v říši, jenže ,to bylo možno v Německu, ale není možno u nás, kde vládní moc ochrání protivníky heimatsfronty'. Nacionální radikalismus příslušníků rozpuštěných německých stran samozřejmě přes noc nezmizí, avšak ,nedovolí-li se organisovat této části Němců veřejně, donutí je [to] k organizaci podzemní', což je horší.“ Zejména předpoklad, že státní moc ochrání odpůrce henleinovců se bohužel ukázal dosti iluzorní. Citace Antonín Klimek: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIV. 1929 – 1938, Praha – Litomyšl 2002, str. 309.

⁷⁸ Z 1 854 652 Němců, kteří volili, volilo SdP 1 249 530, tedy téměř 70%. Antonín Klimek: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIV. 1929 – 1938, Praha – Litomyšl 2002, str. 313-314

⁷⁹ Zejména konflikt mezi příslušníky Kameradschaftsbundu a nacionálními socialisty, který skončil odchodem hlavního ideologa spannismu v SdP Waltera Brandta do Londýna.

anšlusu Rakouska, kdy pohltila zbylé aktivistické strany a mimo její řady zůstali už jen němečtí sociální demokraté a komunisté.⁸⁰

Neodvažuji se tvrdit, že Konrad Henlein od založení SHF usiloval jen a jen o rozbití Československa a připojení jeho pohraničí k Německu a že se toužil stát loutkou v zahraničněpolitických kombinacích Adolfa Hitlera. Jistě si v počátku nechával otevřené i další možnosti. Nicméně se vzrůstající mocí nacistické říše a jejími expanzivními aspiracemi, jakož i finanční závislostí SdP na tamějších zdrojích se do této pozice chtěl nechtěl dostat. Postupem času stále více podřizoval tomuto cíli politiku své strany v ČSR i své zahraniční cesty, usilující o internacionalizaci sudetoněmecké otázky. Zatímco říše se starala o vnější tlak, on zajišťoval vnitřní neustálými jednáními s čs. vládou, přičemž cílem bylo nedohodnout se.⁸¹

Celá situace tak nemohla skončit jinak než tragickým podzimem roku 1938, kdy se rozhodující národnostní menšina německá postavila se zbraní v ruce proti Republice československé. Právě čeští Němci se stali hlavním protivníkem jednotek Stráže obrany státu. Ne pravidelná nepřátelská armáda, ale vlastní spoluobčané! Vybavení a vyzbrojení v Německu, kde měli základny pro své operace.

c) Slovenská otázka

Stát vyhlášený 28. října 1918 v Praze byl zasvěcen národu československému. T. G. Masaryk s ním od počátku své exilové protihabsburské akce počítal, přestože předválečná politika podobný výraz neznala. V představě zásadní přestavby centrální Evropy se již

⁸⁰ O stupni hegemonie SdP mezi sudetskými Němci a jejich organizacemi v této době svědčí na jednu stranu i poněkud úsměvná okolnost, kdy spolek čs. slepců německé národnosti [„Deutsche Blinden-Selbsthilfe in der ČSR“] na svém zasedání 14. května 1938 zaslal „*vůdci a sjednotiteli všech sudetských Němců’ Konradu Henleinovi telegram, oznamující zařazení spolku do sudetoněmeckého společenství*“ (Také organizace slepců do Henleinovy strany, Venkov, 26. 7. 1938, číslo 173)

⁸¹ Setkání Henleina a K. H. Franka s Hitlerem 28. března 1938. Hitler *určil i taktiku pro henleinovce. Záznam dále pokračuje: „Smysl návodu, který dal vůdce Henleinovi, byl ten, aby ze strany SdP byly kladeny požadavky, které jsou pro československou vládu nepřijatelné.“ Henlein se hodlal držet dosavadní taktiky; na připravovaném sjezdu prý vystoupí s požadavkem autonomie. Svůj další postup shrnul takto: „Musíme tedy stále žádat tolik, abychom nikdy nemohli být spokojeni.“* Citace Otto Novák: Henleinovci proti Československu, Z historie sudetoněmeckého fašismu v letech 1933-1938, Praha 1987, str. 171

nechtěl omezovat pouze na obnovu historického českého státu. „*Spojení se Slováků se zdůvodňovalo důrazem na jednotný etnický základ. Česká společnost jej cítila od ‚národního obrození‘, i když její politika z toho dosud žádné závěry nevyvozovala.*“⁸² Stejně tak Slováci se dosud orientovali na politiku v rámci Uher, byť s toužebně hýčkanou představou autonomie, která však byla ještě mnohem vzdálenější než ta česká o uznání českého historického práva. Slováci byli v Uhrách jenom Maďary, kteří nemluví maďarsky, a od vlády v Budapešti nemohli čekat zásadní změnu.

Čeští politici v Praze i v Paříži tak začali jednat jménem národa československého, což vzhledem k zmíněné etnické blízkosti, chmurné slovenské současnosti i budoucnosti v Uhrách, větší „vyspělosti české části národa“, jakož i perspektivám, které se Slovákům v novém státě nabízely, neshledávali problematickým.⁸³ Utvořili stát a stát měl utvořit národ. Konstrukce politického národa československého dlouho nevydržela. Podobnost řeči neznamenalala zároveň podobnost národních povah, nemohla nahradit tisíc let, kdy „obě části československého národa“ žily v úplně jiném světě.

Česká společnost se s existencí státně politického národa československého plně ztotožnila a ani představa jednoho etnického národa československého ji nebyla tak naprosto cizí. Ne však Slovákům⁸⁴, zvláště vzhledem prudkému společenskému rozvoji, který během 20. let prodělali. Během velice krátké doby se zde z potlačované a odnárodňované skupiny vyvinul moderní sebevědomý národ, který měl vše kromě vlastního státu. A tak se ze Slovenska začalo ozývat stále častější a silnější volání po slovenské autonomii. Velkým handicapem pro centralisty se ukázal Masarykům podpis pod

⁸² Robert Kvaček: První světová válka a česká otázka; Praha 2003; str. 62.

⁸³ Srov. Robert Kvaček: První světová válka a česká otázka; Praha 2003; str. 150-151.

⁸⁴ „*Pre slovenskú verejnosť a politické strany bolo charakteristické, že požiadavka budovania politického československého národa nenachádzala nijakú výraznejšiu rezonanciu, stála v úzadí a ‚Čechoslovák‘ ako príslušník – občan štátu – sa na Slovensku nielen neakceptoval, ale ani neuznával...*“ Valerián Bystrický: Slovensko a Mnichov; In. Jan Němeček: Mnichovská dohoda, Cesta k destrukci demokracie v Evropě, Praha 2004, str. 180.

Pittsburskou dohodou⁸⁵, jejíž naplnění se stalo heslem slovenského autonomismu až do konce Československa.

V čele autonomistických snah na Slovensku stála Hlinkova slovenská ľudová strana. Ačkoliv k tomu postrádala politický mandát,⁸⁶ pokládala se za jedinou mluvčí slovenského národa a cílila k dosažení politické hegemonie na Slovensku. První velký výbuch slovenských nacionalistických vášní, který otrásl nejen domácí politikou, ale měl i silný ohlas v zahraničí, proběhl během Pribinovských oslav 12. – 15. července 1933.⁸⁷ Tuto původně nepolitickou akci využil Andrej Hlinka jako tribunu pro demonstrativní vypovězení boje za slovenskou autonomii.⁸⁸ Došlo k strhávání maďarských nápisů, hrozil pogrom na „Neslováky“. Proti padesáti účastníkům oslav bylo zahájeno trestní řízení za protistátní činnost, přesto k exemplárnímu potrestání nedošlo, což jen znásobilo propagandistický úspěch luďáků.

Každá další spolupráce HSLS s vládou, či její účast na vládě byla podmiňována okamžitou autonomií pro Slovensko, zavedením slovenského „ministra-krajana“, vybraného výhradně z řad HSLS a dalšími centralistickou vládou nepřijatelnými požadavky.⁸⁹ Dá se říci, že v druhé polovině 30. let lze nalézt podstatně větší míru loajality k československému státu u aktivistických německých politiků než u představitelů HSLS. Oproti nim němečtí aktivisté, jejichž požadavky se Čechů zdály upřílišněné a sudetským Němcům zase nedostatečné, v kritických chvílích dokázali stavět zájmy státu, nad zájmy své

⁸⁵ Dohoda mezi českými a slovenskými krajanskými organizacemi v USA z 31.5.1918. Slovensku podle ní byla v novém státě přiznána autonomie s vlastní vládou a sněmem. Definitivní uspořádání však měly vyřešit až zvolené zastupitelské orgány nového státu. Česká strana považovala dokument za nezávazný.

⁸⁶ V parlamentních volbách roku 1935 získala i se svými spojenci v tzv. autonomistickém bloku na Slovensku jen 30,1%. Postavení, jakého dosáhla po volbách roku 1935 SdP mezi sudetskými Němci, dosáhla HSLS mezi Slováky až v podmínkách druhé republiky, ne, ale vítězstvím ve volbách. Srov. Antonín Klimek: *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIV. 1929 – 1938*, Praha – Litomyšl 2002, str. 313-314.

⁸⁷ Státní oslavy založení prvního křesťanského kostela na Slovensku knížetem Pribinou.

⁸⁸ Srov. Václav Kural: *Konflikt místo společenství?, Češi a Němci v československé státě (1918-1938)*, Praha 1993, str. 128-130.

⁸⁹ Více Antonín Klimek: *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIV. 1929 – 1938*, Praha – Litomyšl 2002, str. 397-398. *Beran 13. března [1936 – J.P.] řekl, že premiéra pověřily už všechny koaliční strany s hlinkovci o jejich vstupu do majority jednat. Potíže ale působí požadavky HSLS, jejíž návrh ustavit ministra-krajana pro Slováky souvisí s přáním jakéhosi dualistického uspořádání. „Dualismus by znamenal udělat ze slovenského národa menšinu, kterou dle ústavy není..., a nebezpečí, že potom začnou i Němci, daleko početnější a skutečná menšina, vydírat ministerstvo pro německou menšinu.“; tamtéž str. 398.*

osobní i stranické.⁹⁰ Hlinkovci místo toho v zájmu své autonomie neváhali spolupracovat s SdP a dalšími minoritami bez ohledu na následky pro celkovou situaci státu. Této skutečnosti se chopila nacistická propaganda, které se úspěšně podařilo světu podsunout představu, že rozdělení čs. státu si přejí nejen jeho národnostní menšiny, ale také Slováci. Že Československo je státem, kde 7 milionů Čechů utlačuje 8 miliónů jinonárodních obyvatel. Že je státem, který nestojí za to chránit.⁹¹

Ani v roce 1938, pro republiku tak kritickém, HSĽS svou činnost neutlumila, ale naopak znásobila, snažíc se využít zoufalé situace státu k prosazení požadavků. Příjezd slovenských krajanů z USA s originálem Pittsburské dohody, jakož i z této akce vzešlý další návrh autonomie směřující k přeměně Československa v jakési druhé Rakousko-Uhersko⁹² stabilitě státu rozhodně nepomohl. Přestože ani v této době HSĽS nedisponovala takovou podporou mezi Slováky jako SdP mezi Němci⁹³, nastala v létě 1938 v otázce slovenské autonomie kvalitativní změna. Za její realizaci se postavili i slovenští komunisté a agrárníci. Dokonce premiér Hodža vypracoval autonomistický návrh, který nebyl těm z dílny HSĽS až tolik vzdálený.

Luďáci kromě neustálého nátlaku na pražskou vládu ve směru autonomním neváhali s tímto požadavkem vystoupit i v době, kdy zmobilizovaná čs. armáda očekávala 26. září německý útok, rozehráli další partie o budoucnost Slovenska. Vycházeli z předpokladu, že ČSR bude v izolovaném konfliktu s Německem poražena a zároveň pochybovali o možnosti splnění závazků ze strany velmocí. Proto začali tajně vyjednávat s potenciálními protivníky – Maďarskem a

⁹⁰ Pominu-li v této souvislosti vplynutí aktivistů do SdP po anšlusu Rakouska, s čestnou výjimkou německé sociální demokracie a německých komunistů.

⁹¹ Srov. Miloslav John: Září 1938, Role a postoje spojenců ČSR, Olomouc 2000, str. 122.

⁹² Předpoklad vytvoření dualistické Svazové Československé republiky skládající se ze dvou národních států, českého a slovenského, spojených „věčným a nerozborným bratrským svazkem“. Každá část vlastní ústavu, parlament i vládu, vlajku i znak, vlastní vojsko, oddělené členství ve Společnosti národů, samostatné uzavírání mírových smluv (s výjimkou aktů týkajících se války nebo míru). Více Karel Richter: Češi a Němci v zrcadle dějin, Květen 1938 – do dnešní doby, svazek 2, Třebíč 1999.

⁹³ Dokazuje to centralistická odpověď na luďáckou manifestaci 4. června 1938 v Bratislavě. Byla uspořádána na podporu schválení slovenské autonomie podle požadavků HSĽS a účastnilo se jí asi 100 000 Slováku. Na druhý den byla svolána centralistická manifestace za účasti 150 000 lidí.

Polskem.⁹⁴ Zároveň hlásali tezi o dělitelnosti nebezpečí, tedy že německý problém je vlastně český problém a ne jejich. Z logiky věci tak vyplývá, že ve svém důsledku HSLS přivítala anglo-francouzský plán i Mnichov, který nevnímala jako likvidační pro společný stát, ale jako porážku českého národa, která dovolí HSLS klást zcela nové, dalekosáhlé požadavky.⁹⁵

To se také stalo a Mnichovem oslabená Praha, navíc opuštěná slovenskými centralisty nemohla luďákům dále vzdorovat. Slovensko dostalo samosprávu, kterou zcela ovládla HSLS. Zlikvidovala politické odpůrce a dosáhla naprosto hegemonního postavení. Rozpad okleštěného Československa postupoval. Od získání autonomie pak to, co zůstalo ze slovenské politiky, směřovalo k samostatnému státu. Lišil se jen přístup radikální, žádající samostatnost hned, a umírněný, který chtěl využít benefitů pražské vlády a zároveň nechat slovenský stát dozrát v závětrí Česko-Slovenska. I tak šla propaganda luďáků proti všemu českému.⁹⁶ „*Proto se mělo Slovensko urychleně zbavit českého podílu a vlivu ve všech sférách společenského, hospodářského a kulturního života. Byli odsud vypovídáni čeští úředníci, učitelé, lékaři, státní zaměstnanci a na jejich místa hodlali hlinkovci urychleně dosadit své stoupence. Hlinkova garda na mnoha místech zorganizovala vyhnání Čechů takovým způsobem, že se blížilo pogromistickému tažení.*“⁹⁷ Definitivní rozpad státu tak byl dokonale připraven. Stačilo čekat na pokyn.

⁹⁴ Vrcholem zrady HSLS bylo jistě 28. září, kdy se členové jejího parlamentního klubu usnesli, aby celé Slovensko bylo připojeno k Polsku. V této souvislosti je zajímavé, že všechny národnosti Československa měly státní alternativu k ČSR. Minority ji viděly ve stejnonárodních sousedech a Slováci ji měli v samostatném státu, ale i v příklonu k Polsku či Maďarsku. Jen Češi neměli k Československu alternativu, proto jeho rozpad byl pro nás tak tragický.

⁹⁵ Valerián Bystrický: Slovensko a Mnichov; In. Jan Němeček: Mnichovská dohoda, Cesta k destrukci demokracie v Evropě, Praha 2004, str. 165-7.

⁹⁶ „*Počas celého obdobia existencie spoločnej republiky, najmä však koncom 30. rokov takmer všetky politické subjekty na Slovensku tvrdili, že vyriešením (zmenou) postavenia Slovenska v štáte dôjde k zlepšeniu česko-slovenských vzťahov. Keď sa tak stalo, očakávaný výsledok sa nedostavil. ... Možno len súhlasit' s názorom, že ,sotva byl niekedy pomer oboch národov naplnený takým odcudzením jako v tomto čase'.*“ Valerián Bystrický: Slovensko a Mnichov; In. Jan Němeček: Mnichovská dohoda, Cesta k destrukci demokracie v Evropě, Praha 2004, str. 190-191.

⁹⁷ Citace: Jan Gebhart, Jan Kuklík : VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ, Svazek XV.a 1938 – 1945; Praha – Litomyšl 2006, str. 107-108.

d) Rozpad kolektivní bezpečnosti a spojeneckého systému⁹⁸

Mír nastolený po první světové válce je nazýván versailleským. Dal by se však nazývat i mírem francouzským, protože to byla Francie, která jím chtěla co nejvíce utáhnout svěrací kazajku Německa, byla to Francie, které z velmocí nejvíce záleželo na udržení systému, který mír založil. Na tento úkol však sama, vzhledem k tomu, že Německo bylo sice okleštěno, ale ne rozkouskováno,⁹⁹ nestačila. Ze hry vypadli i hlavní spojenci z Velké války. USA se stáhly zpět do své izolace, Británie se chtěla starat hlavně o své impérium a smlouvy s nimi, které měly Francii ochránit před útokem Německa, zůstaly neratifikovány.¹⁰⁰ Pokud se tedy nechtěla spolehnout pouze na pomoc sice vznešenými ideály založené, leč autoritativní mocí neoplývající Společnosti národů, musela hledat další státy se stejným intereselem na udržení poválečného statu quo. Nemusela hledat dlouho, protože sousedé Německa a státy zrozené z první světové války tento zájem měly.

Takto vznikla i vazba československo-francouzská, formálně dotvořená smlouvou o spojenectví a přátelství z roku 1924. Druhým pilířem mezinárodního zajištění, samozřejmě vedle aktivní účasti ČSR na práci Společnosti národů, byla spolupráce s regionálními partnery v Malé dohodě¹⁰¹ namířené prioritně proti revizionistickým aspiracím Maďarska, avšak s určitým středoevropským integračním výhledem. Francouzský spojenecký systém, který ve větší či menší míře zahrnoval Polsko, Československo, Rumunsko, Jugoslávii, Belgie a

⁹⁸ Zájemce o hlubší pohled do této problematiky odkazují na již klasickou práci: Robert Kvaček: Nad Evropou zataženo, Československo a Evropa 1933-1937, Praha 1966.

⁹⁹ Německý historik Sebastian Haffner z faktu, že Německo po první světové válce nebylo rozděleno, dokonce vyvozuje, že Francie tím nedosáhla svých válečných cílů. Jakkoli bylo Německo oslabeno, stále zde stálo se svými sedmdesáti miliony obyvatel proti 40 milionové Francii. Proto podle Haffnera byla Francie po roce 1919 revizionistickou mocností stejně jako Německo. [!] Více Sebastian Haffner: Od Bismarcka k Hitlerovi, Pohled zpět, Olomouc 1995, str. 111-112.

¹⁰⁰ Srov. Bořivoj Čelovský: Mnichovská dohoda 1938, Šenov u Ostravy 1999, str. 18; nebo Antonín Klimek, Eduard Kubů: Československá zahraniční politika 1918-1938, Kapitoly z mezinárodních vztahů, Praha 1995, str. 46.

¹⁰¹ Jejím základem smlouva z 14. srpna 1920 o vzájemné pomoci pro případ nevyprovokovaného útoku Maďarska mezi ČSR a Jugoslávii (tehdy ještě Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců). Na ní navázala spojenecká smlouva z 23. dubna 1921 československo-rumunská a z 17. června 1921 rumunsko-jugoslávská.

později i Sovětský svaz, doplněný Malou a Balkánskou¹⁰² dohodou se zdál být dostatečnou zárukou bezpečnosti všech jeho členů. Narážel ale i na překážky. Největší slabinou byl poměr československo-polský, více nepřátelský než jakýkoliv jiný. Také fakt, že jediné Francie a ČSR byly parlamentními demokraciemi, soudržnosti systému neprospíval. Nejdůležitější byla skutečnost, že tento systém mohl fungovat jen tak dlouho, dokud si Francie udrží v Evropě postavení, ve kterém se nacházela po skončení Velké války. A to nemělo trvat dlouho.

První závažnou ránu tomuto systému zasadila Locarská konference. Zde byl 16. října 1925 podepsán tzv. Rýnský garanční pakt. Německo v něm uznalo svou západní hranici, za niž se zaručily i Velká Británie a Itálie. Východní hranice zůstala otevřenou otázkou. Polsko a Československo se musely smířit pouze s dvoustrannými smlouvami s Německem týkajícími se způsobu řešení vzájemných sporů. Francie vyměnila své východní spojence za garanci svých hranic s Německem. Francouzská zahraniční politika se zde dostala do defenzívy, z níž už nevystoupila. Toužila po uchování evropského statu quo, ale neměla prostředky jak ho udržet. Schovala se se svou nepohyblivou armádou za Maginotovu linii a z této ulity nemínila, a v podstatě ani nemohla vystoupit. Jenomže aby Německu zabránila v porušování versailleských smluv, či aby ochránila své spojence, musela by verbálním slibům odpovídat i konkrétní vojenská a strategická rozhodnutí. Ta však byla v příkrém protikladu.¹⁰³

Pokud tedy Francie neměla prostředky k udržení versailleského systému a její pozice v Evropě se stávala slabší a slabší, záleželo už pouze na Německu, jakou „vůli a energii“ projeví ve snaze o obnovení svého velmocenského postavení. Toto nasazení se stalo po nástupu Hitlera do říšského kancléřství enormním. *„Už uchopení moci v roce 1933 představovalo vlastně první ránu kolektivní bezpečnosti*

¹⁰² Svazek Jugoslávie, Rumunska, Řecka a Turecka na udržení statu quo v regionu. Prioritně zaměřená proti Bulharsku.

¹⁰³ Když tento rozpor interpeloval 15. března 1935 ve francouzském parlamentě Paul Reynaud, dostal od ministra války Maurina jednoznačnou odpověď: „Když někdo vynaložil miliardy na dobré a spolehlivé opevnění, nedopustí se pošetilosti, aby před ně vyšel za nevím jakým dobrodružstvím.“ Citace: Robert Kvaček: Nad Evropou zataženo, Československo a Evropa 1933-1937, Praha 1966, str. 127.

politice v Evropě. Nepodařilo se jí udržet liberální režim Výmarské republiky ...“¹⁰⁴ A následovalo další a další narušování tohoto systému, protože konec Versailles byl Hitlerovým cílem, už když kázal své učení v Mnichovských pivnicích. Každým úspěchem rostla chuť a přesvědčení německého kancléře o slabosti Západu.

Francouzský bezpečnostní systém pak definitivně pohřbilo německé obsazení demilitarizované zóny v Porýní a fakticky nulová reakce Západu. Jestliže ochota a možnosti Francie k vojenské ofenzivní akci na podporu svých východních spojenců byly po Locarnu mizivé, nyní se staly naprosto nemožnými. Pochopily to tak i tyto státy a soustředily se na své problémy a pokud to jejich zájem žádal, hledaly dorozumění s Německem.¹⁰⁵ Francouzská cesta do „Mnichova“ tak byla vydlážděna a každý další zahraničněpolitický úspěch nacistického režimu ji jen zpevňoval. Francie se fakticky jako subjekt mezinárodní politiky omezila pouze na oddalování nevyhnutelného. Nic na této skutečnosti nezměnil ani nový francouzský spojenec. Když Sovětský svaz roku 1935 uzavřel spojenecké smlouvy s Francií a ČSR, pokládalo to zejména Československo za výrazné zajištění své bezpečnosti. Bohužel vzájemná nedůvěra, neexistence konkrétních vojenských dohod, jakož i společných hranic nedovolily potenciálu sovětské karty dostatečně využít.¹⁰⁶

Francie se dostala zcela do vleku Velké Británie, která považovala německý mocenský zájem ve střední Evropě za zcela přirozený a z jejího pohledu bezpečný, protože neohrožoval její bezprostřední

¹⁰⁴ Citace: Bořivoj Čelovský: Mnichovská dohoda 1938, Šenov u Ostravy 1999, str. 21

¹⁰⁵ Československému vyslanci v Paříži Osuskému takový postup „vysvětlil“ jugoslávský vyslanec u Společnosti národů Purić: „...když Francie a Anglie pro sebe na Rýně nic neudělaly, bylo by bláhové domnívat se, že něco udělají pro někoho ve střední Evropě...Když Francie pro sebe bez Angličanů nic neudělala, jistě bez Angličanů nic neudělá pro Rakousko ani pro Československo, ani pro Jugoslávii.“ Citace: Robert Kvaček: Nad Evropou zataženo, Československo a Evropa 1933-1937, Praha 1966, str. 133.

¹⁰⁶ Koneckonců získání spojenecké smlouvy „jen“ s SSSR bylo dalším důkazem slabosti Francie, která se původně snažila vytvořit širší projekt garance východních německých hranic smluvními závazky SSSR, Německa, Polska, Československa, pobaltských států v napojení na Malou a Balkánskou dohodu. Tato snaha ztroskotala. Konečná smlouva pouze s SSSR se pak v mnohém obrátila proti Francii a Československu: „Zatímco Společnost národů a smluvní partneři Sovětského svazu, Francie a Československo, nedovedli nebo nechťeli umět vytěžít z členství Moskvy konkrétní výhody, využili protivníci versailleského systému, zejména Německo, formálního zapojení Moskvy do evropských záležitostí k protibolševické propagandě na široké základně a ta se setkala s obrovským porozuměním.“ Citace Bořivoj Čelovský: Mnichovská dohoda 1938, Šenov u Ostravy 1999, str. 27.

zájmy.¹⁰⁷ Ty se jí zdály aktuálně ohroženy především na Dálném východě Japonskem a ve středomoří Itálií. Krom toho ani vlastní britské obyvatelstvo, ani obyvatelé britských dominií si nepřáli angažmá Velké Británie v problémech střední Evropy, nota bene v zájmu udržení z jejich pohledu problematického Versailles.¹⁰⁸

V okamžicích pro Československo rozhodujících se ve stejném rozkladu jako francouzský spojenecký systém nacházely i jeho zbylé dvě mezinárodní opory. Společnost národů se nacházela ve stádiu klinické smrti. Neudělala nic pro Etiopii, demokratické Španělsko ani Čínu, nebylo důvodu pochybovat, že neudělá nic ani pro Československo. Takto to dopadá z každou sebelepší ideou a organizací, za kterou nestojí konkrétní moc, o níž se může opřít.

Projekt Malé dohody na tom se svou kondicí nebyl o mnoho lépe. Nesporná, především československá snaha Malou dohodu vnitřně posílit, zejména podepsáním jejího Organizačního paktu¹⁰⁹, nebyla v důsledku příliš úspěšná. U malodohodových spojenců převážily zájmy hospodářské, kdy Německo na rozdíl od Československa bylo ochotno a schopno absorbovat jejich agrární přebytky a postupem času se stalo jedním z jejich klíčových hospodářských partnerů. Zároveň zvyšující se německo-československé napětí „nutilo“ oba spojence k obezřetnosti, aby se do případného konfliktu nějakým způsobem nezapletli. Malá Dohoda tak nepřekročila svůj stín protimaďarské koalice a v konfliktu s Německem s ní Československo nemohlo počítat.¹¹⁰ Navíc vládnoucí kamarila v Jugoslávii okolo předsedy vlády Milana Stojadinoviće a v menší míře i skupina v Rumunsku okolo krále Carola ztratila po německém obsazení Porýní veškerou důvěru

¹⁰⁷ Srov. Robert Kvaček: Evropa a ČSR ve třicátých letech, In: Zdeněk Beneš a kol: Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948, Praha 2002, str. 99.

¹⁰⁸ Srov. Jindřich Dejmek: Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938, In: Jan Němeček: Mnichovská dohoda, Cesta k destrukci demokracie v Evropě, Praha 2004, str. 29-30.

¹⁰⁹ Podepsán 16.2.1933. Měl přeměnit účastnické státy v jednotnou velmoc při zachování jejich suverenity. Ke koordinaci zahraniční politiky zřízena Stálá rada MD, k prohloubení ekonomické spolupráce Hospodářská rada MD. Mělo dojít k unifikaci výzbroje armád.

¹¹⁰ Jugoslávie a Rumunsko nepřistoupily na Benešův návrh z června 1936 zavazující všechny členy k vzájemné pomoci proti kterémukoliv nepříteli.

v Západ a intenzivně se snažila o dorozumění s revizionistickými mocnostmi.

Proč tedy také Československo nehledalo dorozumění s Německem a zůstávalo věrné své dosavadní profrancouzské a na kolektivní bezpečnost orientované politice? Cožpak jeho představitelé neviděli, že systém se zhroutil a že je nutné hledat nové cesty k zajištění bezpečnosti státu? Samozřejmě že věděli, byli na to ostatně mnohokrát upozorňováni západními politiky i vlastními diplomaty. Ale pro náš stát zde nebyla jiná relevantní zahraničněpolitická alternativa. ČSR se koncem třicátých let ocitla v politické izolaci, obklíčena nepřáteli. Jedinou možnou variantou byl příklon k Německu, které však nemělo na nějakém usmíření nejmenší zájem. Chtělo Československo zničit a podrobit si jeho zdroje. Ani českoslovenští představitelé, až na část agrární strany a české pravice, nechtěli dobrovolně vydat republiku do rukou Hitlerových, protože jedině takové přiblížení by bylo pro říši přijatelné. Lze důvodně předpokládat, že i kdyby se ČSR přiklonila k takovému scénáři, nic by to na jejím osudu nezměnilo. Budoucnost ukázala, že záruky nacistické říše nezaručují vůbec nic. Státy, které se o sblížení s Hitlerovým státem pokusily, byly nakonec stejně rozkouskovány a podrobeny. Československu nezbylo než do poslední chvíle doufat, že se politika Západu změní. Že si uvědomí nebezpečí, které z nacistické říše pro všechny plyne a že s Československem lze této hrozbě čelit lépe než bez něj. V této své naději bylo Československo obětováno.

III) Ochrana hranic a bezpečnostní sbory ČSR

Co nejdokonalejší ochrana státních hranic je jedním z prvořadých úkolů každého suverénního státu.¹¹¹ A to jak v míru, tak hlavně v dobách ohrožení. Nejinak tomu bylo i u Československa ve dvacátých a třicátých letech. Československý právní řád neměl speciální zákon zabývající se ochranou hranic, existovala zde legislativní spleť nařízení a předpisů různých ministerstev určená různým složkám, které se na ochraně hranic podílely. Hlavním garantem obrany hranic v době ohrožení byla armáda.¹¹² Nicméně v pohraničních oblastech disponoval stát ještě dalšími ozbrojenými sbory, které měly mimo jiné ochranu hranic také v popisu práce. Jejich odpovídající součinnost s vojskem při obraně státního území nebyla ale vyřešena tak, jak to zájem státu žádal. Jednalo se především o finanční stráž řízenou ministerstvem financí a četnictvo, které podléhalo ministerstvu vnitra. Dosažení dohody ministerstva národní obrany s těmito dvěma resorty v otázce kooperace při ochraně hranic nebylo zrovna jednoduché.¹¹³

Hlavním iniciátorem změn byla armáda. Už při zrodu státu se neúspěšně snažila dostat četnictvo přímo pod své velení.¹¹⁴ Poté co roku 1926 neprošel její návrh na faktickou likvidaci finanční stráže a převzetí jejich povinností četnictvem,¹¹⁵ soustředila se alespoň na co

¹¹¹ O vývoji ochrany hranic v Československu v období 1918 – 1938 především článek Ota Holub: Opatření k obraně a ochraně československé státní hranice ve 20. a 30. letech (Historie a vojenství 1988/2, str. 92 – 104), nebylo napsáno. Vše ostatní, co se tímto problémem většinou okrajově zabývá, nepřekračuje jeho rámec a více či méně opakuje teze tohoto článku.

¹¹² Jednotky armády se po vzniku ČSR staraly o celkovou ochranu hranic. Zabraňovaly nedovoleným přechodům hranice, kontrolovaly doklady. Finanční strážníci „střežili“ celní hranici výhradně na pevných stanovištích. To souviselo s celkovou slabostí a „národnostní nespolehlivostí“ popřevratové finanční stráže, s jejím posílením se armáda přímo z hraniční čáry stáhla.

¹¹³ Přestože s tím počítal již branný zákon z roku 1920, definitivně se otázka vyřešila až zřízením SOS. Do té doby existovaly sice dílčí pokyny, které však nedostaly konkrétní náplň.

¹¹⁴ Návrh zákona MNO se srpna 1919 předpokládající sloučení četnictva s československou brannou mocí. Četnictvo mělo nadále podléhat politickým úřadům v linii výkonu služby, ve všech ostatních záležitostech mělo podléhat MNO. Vrchní velení nad četnictvem měli převzít důstojníci armády. Odpor MV a velení četnictva. Srov.: Ivan Bohata: Vznik a vývoj organizace československého četnictva v letech 1918-1939, In: Historie SNB 2, Praha 1977, str. 64.

¹¹⁵ Vycházela z celkem logické úvahy, že dva se dohodnou vždycky lépe než tři. Hlavními argumenty proti se stala rozdílnost ve službě obou sborů, a tudíž nutnost případně podstatně rozšířit výcvik četnictva, a pak otázka, co se čtyřmi tisíci finančníky. MV by našlo uplatnění pouze pro tisícovku z nich. Navíc takovéto opatření

nejlepší kooperaci všech složek. Ještě téhož roku uspěla u MV. Dokument s názvem Instrukce pro součinnost četnictva v ostraze hranic popisoval hlavní zásady pro působení četnictva při vojenské ochraně hranic.¹¹⁶ Složitější situace nastala u finanční stráže. Ministerstvo financí se v zásadě stejným armádním předpisem vyjádřilo souhlas, odmítlo ho ale uvést do služební praxe. Nechtělo přidělit nové povinnosti svým zaměstnancům, oproti četníkům platově podhodnoceným, a zavdat jim tak další důvod k nespokojenosti.¹¹⁷ Nakonec ani MF nezbylo než předpis přijmout.¹¹⁸ Poněkud zdoluhavá akceptace pokynů armády k součinnosti četnictva a FS na ochraně hranic se promítla v praktické rovině jejich plnění. Mnoho se nezměnilo. Neprobíhala společná cvičení všech složek,¹¹⁹ nebyla dostatečně vyřešena vzájemná subordínace, ani přidělen veškerý nutný materiál.¹²⁰

Zhoršující se mezinárodní postavení republiky donutilo politiky řešit tento rozpor mezi teorií a praxí. A tak na zasedání Nejvyšší rady obrany státu 19. listopadu 1934 bylo rozhodnuto vytvořit meziresortní komisi ze zástupců ministerstev obrany, vnitra a financí, která by

vyžadovalo změnu zákona o četnictvu, která nebyla politicky úplně jednoduchá. Z pochopitelných důvodů se zrušení finanční stráže bránilo i ministerstvo financí.

¹¹⁶ Dokument byl s drobnými úpravami ještě roku 1926 přijat ministerstvem vnitra a stal se jeho tajným interním předpisem G-IX-3. Četníci dostali za povinnost plnit úkoly příslušných vojenských velitelství. Pro hraniční službu byly vyčleněny četnické stanice v pásmu 25 kilometrů od hranic.

¹¹⁷ MF si dobře uvědomovalo, že se podobnému zapojení do vojenské ochrany hranic dříve či později nevyhne. Ale chtělo spíše později. Očekávalo totiž vylepšení postavení svých zaměstnanců od nového celního zákona. Ten byl schválen 14. 7. 1927 (zákon č. 114/1927 Sb. z. a n.).

¹¹⁸ Pro FS začal platit jako předpis G-XI-6, ale až roku 1931. Celý předpis G-XI-6 je citován v knize Jindřicha Marka Smrt v celním pásmu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948, Chebu 2000; str. 93-94. Finančníci zde dostali především úkoly stráží, hlídek, pozorovatelů, vůdců, ale podle potřeby jich mohlo být použito i pro bojové akce. Jednotky finančníků měly působit samostatně tak, že jedno oddělení FS se rovnalo jednotce finanční stráže. V každé jednotce mělo sloužit 4 až 11 mužů. Starší příslušníci finanční stráže byli určeni pro nebojovou činnost. Měli mít úlohu vůdců, spojek a obstarávat zásobování.

¹¹⁹ Určitý „pokus“ o společná cvičení probíhal, ale nelze jej v žádném případě srovnávat s rozsahem společného výcviku, který probíhal v rámci SOS. *„Výcvik byl dosud prováděn tak, že každoročně byl v každém obvodu ZVV. v určité posádce sloučen určitý počet četn. hraničářů a přísl. fin. stráže na praktická cvičení.“* Rekapituluje předchozí stav v Pokynech pro důstojníky velitele SOS velitelství I. sboru (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 5; č.j. 15710).

¹²⁰ *„Podle zkušeností, získaných vojenskými velitelstvími při praktických cvičeních, vykonaných v roce 1930 podle G-IX-3, čl. 61, neovládají četniční hraničáři většinou tento předpis ani teoreticky, čímž trpí průběh cvičení a skutečné poslání četnických hraničářů. U mnohých hraničářů není vžit způsob boje družstva a čety. Opětně byly konstatovány nápadné nedostatky ve znalosti nauky o terénu a ve čtení map.“* G-IX-3, čl. 61, relace za rok 1930 z 24. ledna 1931. Uloženo NA; Fond ZČVP; Karton 942. Na stejném místě uchován podobný dokument MNO z konce roku 1935 konstatující, že mnoho četníků na povinnosti vyplývající z G-IX-3 nestačí po fyzické stránce, jiní praktickými dovednostmi. Kriticky hodnocena i kvalita nižšího velitelského kádru četnictva a ne příliš přátelský poměr četníků k finanční strážci.

pracovala na praktickém zlepšení spolupráce při ostraze hranic. Zatímco komise hodnotila situaci v připravenosti četnictva jako uspokojivou, u finanční stráže našla celou řadu nedostatků.¹²¹ Konkrétním výsledkem práce komise bylo zavedení tzv. pohraničního poplachu. Při jeho vyhlášení měli četníci a finančníci společně jako první v případě nepřátelského útoku uzavřít hranice a dát tak armádě nezbytný čas na reakci.

Velení armády i takovéto opatření považovalo za nedostatečné a snažilo se v zájmu co nejtěsnější spolupráce ozbrojených složek vrátit do hry svou starší slučovací ideu. Republika tak měla vedle armády samotné disponovat pouze jedním ozbrojeným sborem, který by zahrnoval dřívější příslušníky četnictva, finanční stráže a státní policie. Tento pokus byl stejně jako předchozí zavržen jak na vnitru, tak na financích s tradičním poukazem na rozdílnost služby. Nicméně v březnu 1936 přišlo ministerstvo vnitra s podobným plánem, který také počítal se sloučením sborů. Na rozdíl od armádních plánů by se jednotlivé složky sloučily až v okamžiku vyhlášení ostrahy hranic, do té doby by samostatně konaly své resortní povinnosti a společná organizace by fungovala pouze rámcově. Návrh počítal i s posílením takového sboru vojenskými osobami. Po oběhnutí nezbytného meziministerského kolečka dostal tento námět podobu vládního nařízení číslo 270 ze dne 23. října 1936 o Stráži obrany státu, která pro první republiku problém ochrany hranic vyřešila s definitivní platností.

¹²¹ Jednalo se především o odstranění státně nespolehlivých příslušníků z hranic a jejich nahrazení mladými a fyzicky zdatnými lidmi, nejlépe z armády. Vojenské velení požadovalo, aby bývalí armádní děsloužící poddůstojníci byli přednostně přijímáni k finanční stráži a následně umístěni na zvlášť strategická oddělení FS. Tím měla vzniknout ohniska odporu zdržující postup nepřítele. Dále bylo třeba zlepšit spolupráci při zpravodajských aktivitách, stejně jako pozdvihnout kázeň a zavést u FS občasný zdokonalovací výcvik. Srov: Ota Holub: Stůj! Finanční stráž!, Praha 1987, str. 58-59.

a) Finanční stráž

Historie finanční stráže tak, jak fungovala za první republiky, sahá až k roku 1842.¹²² Tehdy došlo sloučením hraniční a důchodkové stráže k vytvoření jednotné finanční policie, sloužící jak na hranicích, tak ve vnitrozemí. Tuto instituci s jejími úkoly i předpisy¹²³ převzala Republika československá. Podle služebního řádu spočívaly hlavní úkoly FS v boji proti podloudnictví¹²⁴ a ostatním důchodkovým přestupkům,¹²⁵ zamezení volného pohybu osob přes hranice, nápomoci výkonným úřadům v jejich výkonech, spolupůsobení při vojenské ochraně hranic a udržování veřejného pořádku.

Vznik republiky znamenal pro FS podstatné změny. Mnoho jejich bývalých příslušníků se z války nevrátilo, někteří se stali v nových poměrech státně nespolehlivými. Bylo třeba přijmout velké množství nových příslušníků. Nedostatek mužstva byl odstraněn až návratem legií, jejichž bývalí příslušníci tvořili především na Slovensku a Podkarpatské Rusi drtivou většinu mužstva.¹²⁶

Významnou organizační změnou bylo opětovné rozdělení finanční stráže roku 1919¹²⁷ na pohraniční finanční stráž a důchodkovou kontrolu. Hlavním argumentem bylo, že na hranicích je více třeba mužů fyzicky zdatných, kdežto ve vnitrozemí více vzdělaných. Že úkoly jsou značně rozdílné, a tudíž jsou třeba rozdílná kritéria pro vstup do sboru. Proto by byly lepší sbory dva. Tento vcelku rozumný argument po několika letech v praxi zastínila otázka, co s finančníky,

¹²² První moderní opatření k ochraně hranic spadají do druhé poloviny osmnáctého století. Tehdy začal celní hranici hlídat vojenský hraniční kordon složený převážně z vojenských vysloužilců a invalidů. Kordon byl početně slabý, navíc špatně vyzbrojený, z čehož plynuly neuspokojivé výsledky. Kvalitativní změnou bylo nahrazení hraničního kordonu novým sborem hraniční stráže roku 1830. Do ní byli přijímáni pouze mladí, zdraví, svobodní a gramotní muži, čímž kvalita i výsledky vzrostly. O pět let později hraniční stráž doplněna ve vnitrozemí důchodkovou stráží, jejíž tehdejšími úkolem bylo v okolí větších měst kontrolovat, zdali bylo převážené zboží řádně procleno. Podrobněji k historii finanční stráže, ostraze hranic a vybírání cla před rokem 1918: Jan Jiráček: Na stezkách krále Šumavy, Domažlice 2005.

¹²³ Například služební řád finanční stráže z roku 1907 s drobnými úpravami platil až do jejího zrušení po k 1. 1. 1949.

¹²⁴ Podloudnictvím se rozuměl bezcelní, tedy nelegální, dovoz či vývoz zboží.

¹²⁵ Důchodkové přestupky byly prohřešky v nesprávném placení či neplacení daní a státních monopolů.

¹²⁶ Jindřich Marek udává ve 20 letech na Slovensku a Podkarpatské Rusi složení FS z 80% bývalí legionáři, v českých zemích 50%. Jindřich Marek: Smrt v celním pásnu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948, Cheb 2000, str. 24 – 25.

¹²⁷ Tato změna bylo provedena zákonem z 12.12. 1919 číslo 28/1920 Sb. z. a n..

kteří vzhledem ke svému věku, či zdravotní stavu na svůj úkol na hranicích nestačí. Dříve by se přesunuli do vnitrozemí, ale co nyní? Tento problém, vyhrocující se spolu s mezinárodní situací ve třicátých letech, se už nepodařilo uspokojivě vyřešit.¹²⁸

Důležitá otázka výzbroje finanční stráže, zejména pak pro její činnost v rámci SOS ve třicátých letech, byla v prvních letech republiky podceňována. Nacházelo se zde nepřeberné množství různých zbraní, často i těch, které si příslušníci přinesli z legií. Nejvyšší politický orgán FS, tedy ministerstvo financí, rozhodl o jejich výměně. Nová výzbroj však kvalitativním skokem vpřed nebyla. Šlo o pušky válečné výroby Mannlicher vz. 1895 se zkrácenou hlavní. Byly opotřebované, nespolehlivé a nepřesné. Přes požadavky ministerstva národní obrany na změnu¹²⁹ ministerstvo financí ponechávalo tuto zbraň ve službě, dokud nedošly její zásoby.

Teprve zvyšující se tlak na hraniční pásmo vedl úředníky MF k úvahám o kvalitativní změně. Návrh přezbrojit finančníky pistolemi, které se více hodily ke službě v náročném terénu, odmítlo MNO, které takový krok oprávněně považovalo za zmenšení vojenské hodnoty FS. Vyzbrojení jak novými puškami, tak i pistolemi se zase nelíbilo MF kvůli finančním nákladům. Z návrhů nakonec vyšla vítězně nově zkonstruovaná odlehčená puška Mauser vzor 33 ráže 7,92, kterou již mělo ve své výzbroji četnictvo.¹³⁰ Tyto vysoce kvalitní zbraně se na hranice dostaly až v roce 1935.

Kromě nové výzbroje bylo třeba zvyšovat i početní stavy sboru. Ke konci dvacátých let se počet příslušníků pohyboval okolo čtyř tisíc. Čím více se boj proti podloudníkům měnil v boj proti nepřátelům republiky, tím rostly i počty finančníků. V roce 1936 měla FS již necelých sedm tisíc členů. Náborem na jaře 1938 počty

¹²⁸ Srov. Slavomír Brodesser: *Celnictví v Československu: Minulost a přítomnost*, Praha 1982, str. 187-189.

¹²⁹ MNO zavedlo pro armádu pušku vz. 24 systému Mauser ráže 7,92. Od této zbraně odvozenou odlehčenou puškou vz. 33 bylo později vyzbrojeno četnictvo. MNO naléhalo na MF, aby všechny ozbrojené sbory měly stejnou zbraň. V případě války to značilo menší problémy se střelivem, opravami a náhradou pušek.

¹³⁰ Tato zbraň byla vlastně zmodernizovanou a odlehčenou verzí armádní pušky vz. 24. Jejím zařazením do výzbroje finanční stráže se tak dosáhlo žádoucí unifikace výzbroje mezi armádou, četnictvem a FS. Více Ota Holub: *Stůj! Finanční stráž!*, Praha 1987, str. 44-45; nebo Jaroslav Beneš: *Finanční stráž československá 1918-1938*, Dvůr Králové nad Labem, 2005 str. 59.

finančníků překročily osmitisícovou hranici.¹³¹ V přijetí dostávali přednost bývalí délesloužící poddůstojníci armády, kteří měli dále zvyšovat vojenskou hodnotu FS. Noví příslušníci byli zároveň zařazováni ke Stráži obrany státu.¹³²

Z organizačního hlediska byla nejmenší jednotkou finanční stráže oddělení FS. Čtyři až pět těchto oddělení tvořilo inspektoráty, které podléhaly zemským finančním úřadům v Praze, Brně, Bratislavě a Užhorodě. Po Mnichovu byly do této organizace včleněny navíc vrchní inspektoráty kvůli rychlejší a snazší konsolidaci v nových poměrech. Naprosto jedinečný měli finančníci hodnostní řád, který ani trochu neodpovídal zvyklostem v armádě a četnictvu.¹³³

Finanční stráž působila i po mnichovské katastrofě, když střežila tzv. dřevěnou hranici. Dokonce i po okupaci ji nechali Němci, s holemi místo pušek,¹³⁴ pochůzkařit po této podivné linii. Protektorátní financové byli dokonce posíleni o české příslušníky ze Slovenska, kteří museli opustit svou službu často za dost pokořujících okolností. Po ustavení celní unie mezi protektorátem a Velkoněmeckou říší přestala FS k 1. říjnu 1940 existovat. Její mužstvo bylo přeřazeno k jiným protektorátním ministerstvům a úřadům, nebo byli někteří příslušníci předčasně zproštěni služby.

Mnozí z bývalých příslušníků finanční stráže během okupace dokázali svou odvahu, když se zapojili jak do domácího, tak do zahraničního odboje.¹³⁵ Se zbraní v ruce se účastnili květnového povstání. Po něm sice došlo k obnově FS, ale zároveň jí vyrostl nový

¹³¹ Rozhodnutím vlády z 10.2.1938 bylo nově u finanční stráže systematizováno 8 236 služebních míst. Revize systemisace služ. míst úředníků důchodkové kontrolní služby a úředníků a zřízcenců finanční stráže, 7. březen 1938 (NA;Fond MF;Karton 1281).

¹³² Průběh a podmínky nábory: Jindřich Marek: Smrt v celním pásmu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948; Cheb 2000, str. 100-101.

¹³³ Nejnižší hodností zřízcence finanční stráže byla hodnost pomocný dozorce, následoval dozorce, respicient a vrchní respicient. Nejnižší hodnost úředníka finanční stráže byla inspektor II. třídy. Ten se mohl vypracovat na inspektora I. třídy. Na špici kariérního řádu stáli vrchní inspektor II. třídy a vrchní inspektor I. třídy. Termínu zřízcenci finanční stráže odpovídalo ve vojenské terminologii označení mužstvo. Úředníci FS jsou vlastně důstojníci FS.

¹³⁴ „Hlásím, že před 4 dny dostala zdejší finanční stráž dostala od německé Schutzpolizei příkaz odevzdati své služební pušky a dnes musí odevzdati i své služební pistole, tak že může vykonávat službu jen s holí.“ Hlášení okresního úřadu v Lounech ZÚ Praha 31. 3. 1939 (NA; Fond PMV; Karton 1464; Složka 225-1464-1)

¹³⁵ Činností příslušníků FS v protiněmeckém odboji, ale i jejich účastí v květnovém povstání 1945 a osudům finanční stráže do roku 1948 se nejvíce věnuje Ota Holub v knize Stůj! Finanční stráž!, Praha 1987, str. 187-255.

konkurent v podobě Sboru národní bezpečnosti. Finanční stráž se svojí buržoazní minulostí již nehodila do nových poměrů znovuzrozené republiky. Navíc ve FS měla velký vliv národně socialistická strana. Již před únorem se jednalo o začlenění FS do Sboru národní bezpečnosti. Definitivní konec přišel záhy po něm. Dne 2. 12. 1948 schválilo Národní shromáždění zákon číslo 275/1948, kterým se od 1. 1. 1949 přenášela působnost finanční stráže na Sbor národní bezpečnosti.

Druhou ozbrojenou složkou podléhající prvorepublikovému ministerstvu financí byli celní úředníci. Ti sloužili jen na velkých, mezinárodně významných celnicích či na silničních celních úřadech, kde však často pracoval pouze jediný muž. Celní úředníci vykonávali odbornou administrativní celní práci. Finančníci především střežili prostor celního pásma a měli na starost i řadu méně významných celnic. Za první republiky bylo z 265 celních úřadů 173 svěřeno FS.¹³⁶ Celníci byli stejně jako úředníci finanční stráže vyzbrojeni pouze pistolí a nebyli zařazeni do Stráže obrany státu. Teoreticky. V kritických chvílích se i oni chopili zbraní na svou i státní ochranu a bojovali s družstvy SOS.

b) Četnictvo

Další ozbrojený sbor československého státu zařazený k SOS také pocházel z dob habsburského mocnářství. První četníci Rakouského císařství byli dědictvím po Napoleonovi. přisouzení Františku I. rozhodnutím Vídeňského kongresu spolu s oblastmi na severu Apeninského poloostrova. Rozšíření četnictva na sever od Alp přinesla až revoluce roku 1848. Obavy z dalších politických otřesů spolu se zrušením poddanství a tedy rozkladem tradičních

¹³⁶ Více Jindřich Marek: Smrt v celním pásmu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948, Cheb 2000, str. 49-51.

donucovacích vrchnostenských orgánů způsobily, že bylo třeba najít novou bezpečnostně-donucovací složku.¹³⁷

Bezproblémově přechod četnictva do služeb nově vzniklého československého státu proběhl pouze ve vnitrozemí českých zemí. Národní výbor si sice výnosem z 29. 10. 1918 podřídil veškeré četnictvo v Čechách a na Moravě, ale někteří němečtí četníci v pohraničí se podřídili tamním německým iredentistickým vládám. Tento problém se vyřešil sám s obsazením těchto oblastí československou mocí.¹³⁸ Komplikovanější situace nastala na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Zdejší výlučně Maďary tvořené žandárstvo odešlo do Maďarska. Nezbylo než zde nové československé četnictvo budovat od základů. Vzhledem k naprostému nedostatku vhodných slovenských uchazečů a kritické potřebě funkčního a loajálního bezpečnostního sboru na Slovensku byli, pohledem budoucnosti poněkud nešťastně, Maďaři vystřídáni Čechy.¹³⁹

Definitivní podobu československému četnictvu dal zákon číslo 299/1920 Sb. z. a n. z 14. 4. 1920.¹⁴⁰ Tento také upravoval organizační strukturu. Nejvýše postaveným četníkem byl generální velitel četnictva¹⁴¹ působící při ministerstvu vnitra, jehož 13. a 5.

¹³⁷ Prvním zkušebním rozšířením bylo zformování četnického pluku pro Uhry po porážce tamní revoluce. Otec celorakouského četnictva Alexander Bach poté sestavuje podklady pro jeho rozšíření, které předkládá císaři. Ten svým nařízením z 8. června 1849 č. 272 ř. z. zřizuje četnictvo v celém Rakousku. Císařské nařízení dostalo v lednu 1850 podobu zákona, který upravoval základní otázky fungování a organizace. Četnictvo zde bylo popsáno jako vojensky organizovaný strážní sbor, jehož úkolem je udržovat veřejnou bezpečnost, klid a pořádek. Postupně probíhala odluka četnictva od armády a v poslední fázi podléhalo četnictvo v nejvyšší instanci ministerstvu pro zemskou obranu, v otázkách služebních okresním úřadům, v ostatních svým velitelům. Podrobně k historii četnictva před rokem 1918: Pavel Macek a Lubomír Uhlíř: Dějiny policie a četnictva I., Habsburská monarchie (1526-1918), Praha 1997.

¹³⁸ „Po obsazení pohraničních oblastí čs. armádou zmizeli spolu s příslušníky Volkswehru [= německá domobrana, J. P.] jen někteří příslušníci četnictva. Tím ztratili nárok na zpětná přijetí k čs. četnictvu, zatímco jejich kolegové, kteří zde zůstali a podřídili se, byli ‚vzhledem k tomu, že byli vedeni neznalostí situace přijati zpět‘, neboť ‚jest jich zapotřebí‘. ... Celkem uprchlo 414 četníků německé národnosti.“ Ivan Bohata: Protílidová úloha četnictva v letech 1918-1938, Praha 1978, str. 18.

¹³⁹ Ve stavu četnictva na Slovensku k. 1. 3. 1919 bylo celkem 1 338 mužů, z toho bylo slovenské národnosti 107. Srov. Srov.: Ivan Bohata: Vznik a vývoj organizace československého četnictva v letech 1918-1939, In: Historie SNB 2, Praha 1977, str. 63.

¹⁴⁰ Četnictvo zde charakterizováno jako: „Vojensky organizovaný sbor strážný, jenž určen jest k tomu, aby podle stávajících zákonných předpisů a podle nařízení příslušných úřadů státních udržoval v celém území Československé republiky veřejný pořádek a veřejnou bezpečnost.“

¹⁴¹ Tento úřad byl zřízen dekretem NV z 31. 10. 1918 a do jeho čela byl postaven generál Václav Řezáč. Srov.: Ivan Bohata: Vznik a vývoj organizace československého četnictva v letech 1918-1939, In: Historie SNB 2, Praha 1977, str. 62.

oddělení spravovalo četnické záležitosti.¹⁴² Odpovídal za udržení kázně a vojenského pořádku. Navrhoval MV povyšování, penzionování a přemísťování četníků. Nejdůležitějším řídicím článkem byla zemská četnická velitelství v čele se zemským velitelem. Tato velitelství byla administrativně a ekonomicky zcela nezávislá, podřízená přímo MV. V záležitostech bezpečnostní služby podléhala ZČV zemskému prezidentovi, ve věcech týkajících se kázně a výcviku generálnímu veliteli četnictva. Součástí každého ZČV bylo také doplňovací oddělení, kterým museli projít všichni nově přijatí četníci.¹⁴³

V hierarchii pod zemskými četnickými velitelstvími stála četnická oddělení, která spravovala území průměrně tří až čtyř okresů. Neměla k dispozici výkonné složky, šlo jen o administrativní mezistupeň mezi ZČV a okresními četnickými velitelstvími zřizovanými v sídlech okresních úřadů. Ty již řídily a kontrolovaly nejnižší článek organizace - četnické stanice, jejichž obvody pokrývaly celé území ČSR kromě míst, kde působila policie.¹⁴⁴

Speciální částí četnictva, zřizovanou ve třicátých letech, se staly četnické pohotovostní oddíly, které byly jako celky začleněny do jednotlivých praporů SOS.¹⁴⁵ Staly se odpovědí na zhoršující se bezpečnostní situaci, již nedokázalo čelit ani personální posílení

¹⁴² Po reorganizaci ministerstva vnitra roku 1937 to bylo 12. oddělení MV.

¹⁴³ K četnictvu byli přijímáni jedině muži s československým občanstvím, bezúhonní, svéprávní a duševně způsobilí ve věku mezi 21 a 35 lety, svobodní nebo bezdětní vdovci. Nutná byla znalost československého státního jazyka, vojenský výcvik a minimálně vzdělání z obecné školy. Četník se musel zavázat k minimálně čtyřleté službě. Více: Ladislav Vojáček: Československé četnictvo, Historický obzor V.-VI. 1997, str. 127; K chování četníků na veřejnosti Ladislav Vojáček: Četnické humoresky z jiného pohledu, Četníci na veřejnosti za první republiky, In: Historický obzor IX. – X. 2003, str. 224-229.

¹⁴⁴ Kromě nejdůležitějšího výkonného orgánu četnictva, tedy četnické stanice, existovala řada dalších specializovaných výkonných složek. Kromě dobře známých četnických pátracích stanic se jednalo o četnické pohraniční kontrolní stanice, četnické eskortní stanice, četnické stanice se služebními psy, okresní četnické stanice a četnické letecké hlídky. Více k těmto složkám Pavel Macek, Lubomír Uhlíř: Dějiny policie a četnictva II., Československá republika (1918-1939), Praha 1999 str. 52-67; Nejpodrobněji k četnickým leteckým hlídkám Jindřich Marek: Vzdušní donkichoti: četnické letecké hlídky 1935 – 1939: čs. letci u 280. a 544. perutě RAF, Cheb 2001; Jindřich Marek: Vzdušní hraničáři (Přísně tajné! – č. 1/1997, str. 77 – 103).

¹⁴⁵ „Byly to především mimořádné poměry v některých sousedních státech a neklidné poměry v pohraničí, které si vyžádaly jednak v zájmu účinného zajištění veřejného pořádku a klidu, jednak v zájmu zabezpečení našich státních hranic před vnikáním cizí propagandy, agentů atd. do našeho státu, resp. před nenadálým vpádem ilegálních skupin zřízení nových motorisovaných četnických útvarů, které byly nazvány ‚četnické pohotovostní oddíly‘. Jejich úkolem jest, aby v pohraničním obvodu státu, sestávajícím zpravidla z několika politických okresů, konaly motorovými vozidly v souvislosti s hlídkami pěšími intenzivní hlídkovou službu v pohraničí a podporovaly tím pohraniční četnické stanice ve službě bezpečnostní, aby dodávaly potřebný personál k asistencím a soustředěním v pohraničí, jakož i aby svým okázalým a početným vystoupením reprezentovaly vhodně státní autoritu a moc.“ Velitelství I. sboru, Ze zákona o četnictvu (VHA;Fond Velitelství I. sboru;K 5; č.j. 15710).

četnických stanic v pohraničí. Místo něho byly k 1. 9. 1933 zřízeny v deseti vybraným městech četnické pohotovostní oddíly. Po úspěchu tohoto testu se ČPO zřizovaly po celé republice. Osazenstvo tvořili výhradně četníci na zkoušku, kteří se mimo službu připravovali na složení zkoušky a definitivní přijetí ke sboru. V čele stál četník s hodností vrchního strážmistra. ČPO míval od 20 do 35 mužů, přičemž postupem času počty mužů v oddílech narůstaly. Jednalo se o zcela mobilní jednotky vybavené automobily, autobusy, motocykly a kromě karabin vz. 33¹⁴⁶ dostaly do výzbroje i lehké kulomety vz. 26. ČPO zasahovaly tam, kde bylo potřeba soustředit větší množství četníků. Jinak konaly pravidelné objíždky svěřeného obvodu a držely pohotovost v místě určení. Nikdy nezasahovaly samostatně, jedine v součinnosti s místní stanicí.

Roku 1937 došlo k zařazení četnických pohotovostních oddílů ke Stráži obrany státu a jejich přemístění do sídel praporů SOS, kde tvořily samostatnou jednotku, zálohu velitele praporu.¹⁴⁷ U ČPO se zřizovaly tzv. zpravodajské oddíly v počtu do deseti mužů, mající úkol dbát na utajení opevňovacích prací. Kromě personálního posílení dostaly oddíly v kritickém roce 1938 další lehké kulomety vz. 26, což zvyšovalo jejich bojové možnosti.¹⁴⁸

Hodnostní řád československého četnictva, narozdíl od finanční stráže, odpovídal zvyklostem v armádě.¹⁴⁹ Příslušníci četnictva se

¹⁴⁶ Ve výzbroji celého četnictva od roku 1935.

¹⁴⁷ V některých případech se sídlo pohotovostního oddílu krylo se sídlem zřizovaného velitelství praporu SOS, jinde bylo třeba ČPO přesunout. Ne vždy však byl takovýto přesun pro četnickou správu prioritní záležitostí. V roce 1938 tak například ČPO náležející k praporu SOS Falknov nad Ohří nadále sídlil v Chebu. (Převzetí a doprava nákladních automobilů přidělených okresním velitelstvím stráže obrany státu na místa určení. Zemské četnické velitelství Praha 4. 3. 1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 944) Stejně to bylo u praporů SOS Liptovský Svätý Mikuláš a Rychnov nad Kněžnou, jejichž četnické pohotovostní oddíly ještě v srpnu roku 1938 sídlily v Banské Bystrici, respektive v Hradci Králové. (SOS-souhrnné zprávy o pohotovosti; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/61)

¹⁴⁸ „*Ministerstvo vnitra přiděluje pro četnické pohotovostní oddíly /: s výjimkou broumovského :/ k doplnění výzbroje stráže obrany státu po dalších dvou kulometech vz. 26, po dvou soupravách záložních součástek I s výzbrojí pro kulomet vz. 26, po jedné soupravě záložních součástek II a po 6 000 ostrých nábojů vz. 23. Tímto doplňkem bude výzbroj četnických pohotovostních oddílů, pokud jde o lehké kulomety přizpůsobena výzbroji vojenské pěší čety. ... Zbrojní materiál a střelivo budou dodány příslušnými sborovými zbrojnicemi přímo četnickým pohotovostním oddílům.*“ Výzbroj stráže obrany státu. Přiděl dalších lehkých kulometů četnickým pohotovostním oddílům. ZČV Praha 3. února 1938 (NA; Fond ZČV Praha; Karton 946).

¹⁴⁹ Také 50% procent míst pro nové četníky bylo vyhrazeno pro bývalé dělesloužící poddůstojníky armády a předtím dostávali přednost legionáři; Pavel Macek – Lubomír Uhlíř: Dějiny policie a četnictva II., Československá republika (1918-1939), Praha 1999, str. 140.

dělili na sbor četnických gážistů bez hodnostní třídy, tedy mužstvo, a na důstojníky četnictva. Mezi mužstvo patřili četníci na zkoušku a závodčí.¹⁵⁰ Kromě nich také tři definitivní četnické hodnosti strážmistra: strážmistr, štábní strážmistr a praporčík. Povýšením se praporčík mohl stát vrchním strážmistrem. Důstojníci četnictva již měli hodnosti zcela shodné s armádou, takže mezi nižší důstojníky četnictva patřili poručíci, nadporučíci a kapitáni. Vyšší důstojník mohl být štábním kapitánem, majorem, podplukovníkem či plukovníkem. Jedinou generálskou hodností byl generál četnictva.

Československé četnictvo zapojila do svého bezpečnostního aparátu po 15. březnu 1939 i okupační správa.¹⁵¹ Dostalo se pod dohled německého četnictva, navíc na řídicí místa protektorátního četnictva byli dosazeni němečtí důstojníci. Protektorátní četníci sice nebyli zcela loajální složkou vůči německé správě, nicméně nebyli pro Němce složkou obzvláště problematickou, i když samozřejmě mezi nimi bylo množství odbojářů a ryzích vlastenců. Koneckonců aktivita četnictva v květnovém povstání je dostatečně známa.

Konec války znamenal i konec četnictva u nás. Kromě výnosu Slovenské národní rady z února 1945, který rozpouštěl četnictvo na Slovensku, se stalo rozhodujícím usnesení košické vlády ze 17. dubna 1945 plánující vytvoření jednotného bezpečnostního sboru. Definitivní konec na sebe nenechal dlouho čekat. 30. června 1945 zrušilo ministerstvo vnitra svým výnosem četnictvo, uniformovanou státní policii a obecnou policii a na jejich místo ustavilo jednotný Sbor národní bezpečnosti.

c) Státní policie

Jedinou hodnotnou součástí státní policie, kterou ČSR zdědila z podunajské monarchie, bylo pražské policejní ředitelství, při němž

¹⁵⁰ Hodnost závodčího byla předstupněm definitivní četnické hodnosti a mohla být přiznána po půl roce dobré služby ve zkušebním období.

¹⁵¹ Pavel Macek – Lubomír Uhlíř: Dějiny policie a četnictva III, Protektorát Čechy a Morava a Slovenská stát (1939-1945), Praha 2001.

také působila drtivá většina československých státních policistů v roce 1918. Ostatních několik státních policejních úřadů v českých zemích bylo početně slabých a nepříliš významných.¹⁵² Kromě Prahy nebyla nikde zřízena uniformovaná státní policie, takže v ostatních městech převážnou část policejní práce obstarávala policie komunální. Na Slovensku státní policejní úřady kromě Bratislavy neexistovaly. Nicméně i odsud odešli státní policisté koncem roku 1918 do Maďarska. Důvodem nepočetnosti státní policie za Rakouska-Uherska bylo svěřením policejní služby především do rukou obcí.¹⁵³

Z hlediska výkonu služby zásadní rozdíl mezi obecní a státní policií neexistoval. Jednalo se pouze o odlišnost ve zřizovateli a podřízenosti. Složky státní policie podléhaly státním policejním úřadům, kdežto obecní policie jednotlivým obcím. Na venkově a v menších sídlech, kde nebyla obecní policie, vykonávalo bezpečnostní službu četnictvo.¹⁵⁴

Podřízenost komunální policie obcím, zejména v pohraničí, se ukázala po roce 1918 problematickou. A tak došlo k mohutnému rozvoji sítě státních policejních úřadů. Kromě důležitých českých center, jako Plzeň, Ostrava apod., přibývali státní policisté především v problémových městech našeho pohraničí. K tomu se přidala výstavba zcela nové sítě státních policejních úřadů na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Nové státní policejní úřady vznikaly buď zestátněním komunální policie, či byly zakládány zcela nově.

Právním podkladem pro tento rozvoj se stal zákon č. 165/1920 Sb. z. a n. o zřizování státních policejních úřadů, kdy vláda dostala pravomoc zřizovat po dobu pěti let tyto úřady se souhlasem obcí, kde uznala za vhodné. Vládní nařízení č. 51/1936 už umožňovalo vládě

¹⁵² Malé posádky státní policie se nacházely kromě Prahy také v Brně, Plzni, Moravské Ostravě, Podmoklech (dnes část Děčína), Chebu a Bohumíně. Nejpodrobněji k státní policii Rakouska-Uherska: Pavel Macek a Lubomír Uhlíř: *Dějiny policie a četnictva I., Habsburská monarchie (1526-1918)*, Praha 1997.

¹⁵³ „*Systém převzatý beze změny z Rakousko-Uherska rozděloval působnost a výkon bezpečnostní služby mezi místní policii, státní policii a četnictvo. Výkon bezpečnostní služby byl svěřen většinou obcím, které z obecních prostředků platily místní policii. Její členové vykonávali policejní službu k katastru obce.*“ Ivan Bohata: *Protílidová úloha četnictva v letech 1918-1938*, Praha 1978, str. 11.

¹⁵⁴ „*Četnictvo vykonává bezpečnostní službu nad celou rozlohou republiky, neboť obvod policejní činí jen něco kolem 1 200 km, kdežto obvod četnictva činí 138 000 km. Co do počtu hlav dozírá četnictvo nad necelými 12 miliony občanů, kdežto policie jen nad 1 740 000 obyvateli.*“ Projev poslance Brodeckého ve sněmovně v lednu 1928. Citace: Ivan Bohata: *Protílidová úloha četnictva v letech 1918-1938*, Praha 1978, str. 12.

kdykoliv zřizovat či rušit státní policejní úřady, stanovovat či měnit jejich sídla a obvody všude a bez souhlasu příslušné obce.¹⁵⁵

Existovaly dva základní typy státních policejních úřadů. V nejvýznamnějších městech byla zřizována policejní ředitelství, v jejichž čele stáli policejní ředitelé. Výjimku tvořila Praha, kde do vedení policejního ředitelství jmenoval prezident republiky policejního prezidenta. V menších sídlech vedli policejní komisařství správci. Ti byli kromě ministra vnitra a zemského prezidenta podřízeni i příslušnému okresnímu hejtmanovi. Policejní ředitelství byla postavena naroveň okresního hejtmanství. V podřízenosti policejních ředitelství a komisařství¹⁵⁶ působily četné státní policejní expozitury. Nejnižším článkem byla policejní strážnice.

Nejdůležitější postavení v rámci celé republiky si zachovalo pražské policejní ředitelství. Některé jeho části měly celostátní působnost.¹⁵⁷ Hodnostní řád u státní policie byl v podstatě totožný s četnickým od hodnosti strážmistra a výš. Pouze četníka na zkoušku a závodčího zde nahrazoval pomocný strážník a strážník v čekatelské době.

Státní policisté se dělili na uniformované a neuniformované. Uniformovaní měli na starost pořádkovou a strážní službu, jejich kolegové bez stejnokroje se zabývali kriminální prací a zpravodajskou

¹⁵⁵ „Vládní nařízení čís. 51/36 dává vládě pravomoc zřizovati státní policejní úřady všude tam, kde je toho třeba. Ministerstvo vnitra, jsouc si vědomo své odpovědnosti, připravilo dalekosáhlý projekt, podle něhož má býti vybudována souvislá síť státní policejních orgánů, především na celém nejvíce exponovaném pohraničním území a vedle toho ještě i v některých oblastech vnitrozemských. Rozhodujícím momentem je tu jediné skutečnost, do jaké míry jest dotčené území exponováno s hlediska bezpečnosti státu. Otázka, jaké obyvatelstvo zejména jaká národnost obývá toto území, je zcela nerozhodnou. ... Podle rozhodnutí vlády bude souvislá síť státních policejních úřadů a policejních expozitur pokrývatí celé téměř pohraniční území při státních hranicích země České a Moravskoslezské a kromě toho budou zřízeny státní policejní úřady i v některých dalších vnitrozemských místech.“ (Také vnitřní bezpečnost republiky zajištěna, ČS 14. listopadu 1936, číslo 265, II. vydání) Tomu, že národnost obyvatel daného území nehrála roli při rozhodnutí o zřizování státních policejních úřadů, nemohl věřit ani pisatel uvedeného článku.

¹⁵⁶ „Místní působnost těchto úřadů se vztahovala vždy na obec, která byla jejich sídlem a na některé nejbližší obce v okolí. Pokud byl obvod větší (např. Praha), dělil se na okrsky s okrskovými policejními komisařstvími. ... Státní policejní úřady vykonávaly zpravidla tyto agendy: péči o zachování veřejné bezpečnosti, pořádku a pokoje, posílání policie spolkové, tiskové a shromažďovací, evidenci obyvatelstva, péči o bezpečnost osoby a majetku, bezpečnost dopravy, policii zbrojní, divadelní, povolování veřejných produkcí, dohled nad hostinci, posílání policie mravnostní a čelední.“ Ivan Bohata: Místo a úloha policie ve státním aparátu buržoazního Československa v letech 1918-1938, Praha 1980, str. 14.

¹⁵⁷ Jednalo se o Zpravodajskou ústřednu, Všeobecnou kriminální ústřednu. Policejní ředitelství Praha vedlo také ústřední daktyloskopickou registraci, ústřední sbírku fotografií pachatelů, ústřední ohlašovací úřad obyvatelstva atd. Více: Pavel Macek, Lubomír Uhlíř: Dějiny policie a četnictva II., Československá republika (1918-1939), Praha 1999, str. 22-23.

službou. Až do roku 1936 ale policejní sbory jednotlivých státních policejních úřadů netvořily jednotnou složku. Teprve vládní nařízení č. 51/1936 odstranilo roztržitost a vytvořilo dva jednotné policejní sbory pro celé území Československa.

Doslova zlatým věkem státní policie lze nazvat léta 1936-38, kdy bylo vytvořeno 49 nových státních policejních úřadů a policejní ředitelství v Liberci a v Českých Budějovicích.¹⁵⁸ Tímto počet státních policejních úřadů přesáhl v roce 1938 stovku. Státní policie se stejně jako četnictvo po druhé světové válce rozplynula ve Sboru národní bezpečnosti.

d) Československá armáda

Podrobně zde popisovat Československou armádu, její jednotlivé složky, dislokaci, výzbroj a úkoly nemá smysl, protože množství literatury k tomuto tématu je nepřeberné¹⁵⁹ a mnoho věcí o armádě obecně je dostatečně známé. Chci se pouze na tomto místě pokusit o nástin stavu ČSA, ve kterém se nacházela ve třicátých letech a zejména v kritickém září roku 1938, protože její možnosti se plně odrážely v činnosti a úkolech Stráže obrany státu.

¹⁵⁸ Vláda rozhodla v březnu 1935 o zvýšení počtu míst u státní policie o 5 784 mužů. V roce 1937 tak bylo u státní policie 14 246 osob. Více: Ivan Bohata: Místo a úloha policie ve státním aparátu buržoazního Československa v letech 1918-1938, Praha 1980, str. 52; Do služby bylo přijímáno mužstvo především státně spolehlivé, tedy povětšinou československé národnosti. V oblastech s německou většinou pak vyvstával jazykový problém. „*Státní policejní sbor převzal veškerou agendu v místech úplně neznámých, čímž se stalo, že normální chod služby byl částečně porušen. Mimo toho většina mužstva nezná německy, proto služba jejich místy vážně a veškeré vyřizování je pomalé. Způsob vyšetřování je těžkopádný. Šetření provádí pouze ti, kteří znají německy a podle jejich poznámek jsou zpracovány protokoly jinou osobou, takže se snadno může stát, že protokoly jsou neúplné a nejasné. Teprve dalším dotazem osoby píšící protokol u osoby provádějící šetření může být vše uladěno. ...Protože většina mužstva neovládá německý jazyk, jsou ti, kteří plynule mluví německy, přetížení zodpovědnější službou. Při překládání mužstva k státnímu policejnímu sboru do pohraničí jest nutné bráti zřetel na to, aby každý ovládal německý jazyk.*“ Velitelé SOS praporů – hlášení. Most. 17. prosince 1936 (VHA;Fond Velitelství I. sboru;Karton 5; č.j. 15879).

¹⁵⁹ Řadu titulů uvádím v seznamu prostudované literatury, i když se jedná o zlomek toho, co bylo k československé armádě za první republiky napsáno. Pro získání elementární představy chronologického vývoje ČSA uvádím články Václava Sluky: Československá armáda v datech I (1918-1920), In: Historie a vojenství 5/1995, str. 98-138; Československá armáda v datech II (1921-1934), In: HaV6/1995, str. 118-165; Československá armáda v datech III (1935-1939), In: HaV 1/1996, str. 87-123; Základní práci o dislokačním vývoji československé armády je stále: Rudolf Sander: Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918-1939, In: Sborník archivních prací 1985, sv. 1, ročník XXXV, str. 3-162.

Ekonomické potíže způsobené velkou hospodářskou depresí vedly i k omezování státních výdajů na obranu. Potřeba úspor ruku v ruce s důvěrou v mezinárodní politický vývoj vedly ke stagnaci rozpočtu Ministerstva národní obrany. Proti vůli nejvyššího velení byl roku 1932 přijat zákon zkracující vojenskou prezenční službu na pouhých 14 měsíců. Špatné hmotné zabezpečení vojáků, a dokonce i důstojníků, vedlo k redukci branné moci a logicky k poklesu její bojové síly. Stávající mechanismy velení, nástupové a operační plány již byly takticky zastaralé.

Jako první začalo od roku 1931 na změně tohoto trendu, alespoň teoreticky pracovat operační oddělení Hlavního štábu.¹⁶⁰ Jednalo se v první řadě o přehodnocení hlavního nepřítele, kde Německo zcela zastínilo dříve pocíťovanou prioritu maďarskou. Počítalo se zásadními změnami ve vojsku. Armáda měla být nově rozdělena na krycí a manévrovací část. K postavení jednotek manévrovací části armády mělo dojít až po vyhlášení mobilizace. V zájmu lepší pohyblivosti vojsk se počítalo se snížením počtu pluků u divize o jeden, tedy na tři, a přesunem většiny podpůrných jednotek divize k vyššímu velení. Pro zlepšení systému velení byl vytvořen nový mezistupeň mezi divizí a armádou – sbor. Všechny změny měly vést k přeskupení ČSA, aby mohla lépe čelit německému nebezpečí. Z těchto několikrát přepracovaných návrhů vyšel dokument nazvaný „Armáda v poli“, jenž se stát základem budoucí reorganizace. Byl schválen 9. 5. 1933.

Tíživost situace v čsl. vojsku si začalo uvědomovat i politické vedení a i ono začalo přispívat k napravení neuspokojivého stavu, nejprve alespoň po stránce organizační. 6. října 1933, poté co Hitler dal vale odzbrojovací konferenci, byla ustavena Nejvyšší rada obrany státu, jež měla s konečnou platností rozhodovat o otázkách branné moci.¹⁶¹ Do procesu zasáhl i prezident Masaryk, který pomohl prosadit

¹⁶⁰ K organizačním změnám v ČSA ve třicátých letech: Pavel Minařík: Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace, Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2., str. 65 – 90.; Pavel Šrámek: Reorganizace československé armády roku 1933, In: Armády, technika, militaria, roč. 1, 2003, č. 6, str. 38-39.

¹⁶¹ Byla vytvořena ke zlepšení spolupráce armádních a civilních orgánů. V jejím čele stanul předseda vlády a někteří další členové vlády jmenovaní prezidentem republiky. Poradní hlas měl generální inspektor ČSA (= arm. gen. Syrový) a náčelník Hlavního štábu ČSA (= arm. gen. Krejčí).

na post náčelníka Hlavního štábu namísto sice spolehlivého a věrného, ale již méně kreativního a odborně vojensky nevzdělaného armádního generála Jana Syrového, ambiciózního a schopného armádního generála Ludvíka Krejčího.¹⁶²

Krejčí hned po svém nástupu do funkce, počátkem roku 1934,¹⁶³ začal energicky prosazovat reformu armády tak, jak byla postupně vypracována. Spolu s ním přišla řada nových lidí, kteří zaujali na Hlavním štábu vedoucí postavení.¹⁶⁴ Prvním krokem bylo opětné zavedení dvouleté prezenční služby - a to i pro nástupní ročník 1933, který měl původně sloužit pouze 14 měsíců. Ostatní změny, jak byly výše naznačeny, proběhly podle plánů a 15. května 1935 vstoupila v platnost nová organizace válečné armády. Od října 1935 začaly probíhat změny armády mírové. Celková reorganizace ČSA byla dokončena začátkem roku 1938.

Důležitou se pro obranu země stala otázka budování stálého opevnění. Fortifikační rozhodnutí se nerodilo tak lehce, jak se při pohledu na výsledek může zdát. Ekonomická náročnost a problematičnost takového projektu vzhledem k délce státních hranic byla zřejmá už v době, kdy se o výstavbě začalo uvažovat. Kritických hlasů nebylo málo.¹⁶⁵ Odmítnutí opevnění by však znamenalo rozhod československé generality s platnou defenzivní doktrínou¹⁶⁶, na které vlastně „vyrostli“ ve francouzských válečných školách; opevnění se stavěla po celé Evropě. Jejich realizace dávala práci stavebním firmám, ocelárnám, cementárnám i tisícům nezaměstnaných. Opevnění

¹⁶² Více: Pavel Šrámek: Personální změny ve velení československé armády v roce 1933, O dějinách a politice, Ústí nad Labem 2001, str. 25 – 35.

¹⁶³ Jmenován prezidentem republiky 31. 12. 1933.

¹⁶⁴ Mimo jiných i legendární zpravodajec František Moravec. Ten nastoupil do čela II. (zpravodajského) oddělení HŠ a z tohoto nevýkonného úřadu vybudoval jednu z nejlepších zpravodajských organizací své doby.

¹⁶⁵ „Kdo chce ucpat na hranicích všechny škvíry, drobí své síly, nakonec pak v místě, kde se nepřítel rozhodne prorazit, nesežene klacek, kterým by ho klepl. Takovým klackem je mohutná polní armáda!“ Citace: Ota Holub: Zrazené pevnosti, Praha 1982, str. 32-33.

¹⁶⁶ Která měla i jistý morální imperativ: „Morální síly, mající dostatečný podklad materiální, mohou učiniti z armády početně malou armádu významnou a velikou svojí odolností a průbojností. Odborníci mluví tu o morálním potenciálu národa, který spolu s materiálními silami vojenskými tvoří t. zv. válečný potenciál určitého státu. Převaha morální je pak vždy na straně toho státu, který vede válku obrannou, neboť jedině tato válka je mravně přípustná a lze ji alespoň jako nutné zlo učiniti poněkud sympatickou širokým vrstvám lidovým, které představují velmi důležitého činitele v moderní válce.“ Armáda a národ, Praha 1938, str. 12. Dílo někdy poněkud úsměvné, ale přece jenom zajímavý soudobý pramen.

přivádělo do pohraničí vojenské posádky, po nichž volali místní „hraničáři“.

V neposlední řadě úroveň tanků a letadel v letech 1934-1935 v československé armádě zrovna nepotvrzovala, že opevnění je tím nejhorším řešením. Moderní stroje konce třicátých let byly buď v prototypech, nebo ve výkresech, rozhodně ne ve výrobě a výzbroji.¹⁶⁷ Dostupnost všech míst republiky pro nepřátelské letectvo, jakož i úzký profil státu, zejména na Moravě, nedávaly mobilní armádě potřebné zázemí, ani prostor pro manévr. Navíc opevnění se mohlo zdát použitelné po delší dobu oproti rychle zastarávajícímu tanku či letadlu. Není také ani zdaleka jisté, zda byl československý průmysl chopen potřebné množství strojů v odpovídající kvalitě v poměrně krátké době armádě dodat.

Ať tak či tak opevnění se stalo československou realitou.¹⁶⁸ Československé velení jím chtělo kompenzovat pocíťovanou slabost co do počtu mužů i materiálu oproti německému soku. Původní plán počítal s vybudováním těžkého opevnění v nejohroženějších úsecích, zejména pak v prioritním úseku Bohumín – Krkonoše. Posléze byl značně rozšířen výstavbou linií lehkých opevnění obepínajících české země a chránících jižní Slovensko. Obrovské nasazení finanční i organizační nicméně nepřemohlo čas, který byl realizaci projektu dopřán. V kritickém září 1938 zejména linie těžkého opevnění většinou fakticky neexistovaly. Pokud už byly objekty realizovány, nebyly zcela vybaveny a vyzbrojeny. Lepší situace u lehkých objektů, tváří v tvář faktu, že tyto nemohly nepřítele zadržet, ale pouze zpomalit, nebyla příliš cenná.

Souběžně s výstavbou opevnění zahájila ČSA i proces modernizace polní armády. Nespolehala se naprosto jen na opevnění, jak se často traduje.¹⁶⁹ Cílem bylo vytvoření motorizované armády, vyzbrojené

¹⁶⁷ Srov. Ota Holub: *Zrazené pevnosti*, Praha 1982, str. 29-37.

¹⁶⁸ K tomuto tématu opět existuje množství literatury. Jenom jako příklad uvádím práci Aron Lubomír a kolektiv: *Československé opevnění 1935 – 38*, Náchod 1990. Velké množství literatury na téma československé opevnění vydává ing. Jan Škoda – Fortprint vydavatelství a nakladatelství fortifikační literatury, Dvůr Králové nad Labem.

¹⁶⁹ K otázce hledání a rozdělování finančních zdrojů pro ČSA ve třicátých letech jak pro opevnění, tak pro modernizaci armády Jan Pavel: *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*, In. HaV 1/2004, str.

velkým množstvím tanků, podporovaných mohutným a moderním letectvem. Jízdním řádem těchto změn se stal Výzbrojní program, přijatý Nejvyšší radou obrany státu 4. června 1936. Program měl především dodat pěchotě protitankové prostředky, granátometry, minometry, miny. Měl zvýšit počet tanků, dopravních vozidel, posílit protiletadlové dělostřelectvo, zmodernizovat letectvo. Tedy odstranit aktuálně nejvíce pociťované slabiny. Ambiciózní plán byl roku 1937 ještě rozšířen, nicméně jeho naplnění nebylo z důvodů časových uskutečněno. Dodávky se zpožďovaly.¹⁷⁰

Mnichovská krize tak zastihla československou armádu s nedokončeným opevněním a více méně se všemi slabiny, které měl za cíl odstranit výzbrojní program.¹⁷¹ Ve všech parametrech se stav a kvalita armády zlepšovaly, nicméně čas se ukázal být rozhodujícím kritériem úspěšného splnění výzbrojního programu i opevňovacích prací. I přes všechny tyto slabiny však představovala československá armáda podstatnou sílu. Její kvality i nedostatky odpovídaly státu, který ji postavil. Československo nebylo velmocí se širokými hospodářskými zdroji, ani přes dílčí technické úspěchy a některé moderní podniky neudávalo tón technické modernizaci ve světě. Postavili jsme armádu, kterou nám finance, možnosti a především čas dovolily. Armádu, na kterou byl národ právem hrdý. Mohla se bez obav postavit armádě každému státu srovnatelné velikosti. Zde hrála prim. Nedorostla však úkolu na ni kladeného. Vůči německé armádě nemohla nikdy vystupovat jako rovný s rovným. Pro podobné jednání nutně potřebovala spojence – československá armáda i československý stát.

4-22. Pavel zde mj. v části nazvané Struktura vojenských výdajů v druhé polovině 30. let oponuje ustálenému tvrzení, že financováním opevňovacích prací došlo k podfinancování mobilní armády. Tvrdí, že: „V druhé polovině 30. let se čs. politici a vojenští představitelé nerozhodovali mezi dvěma alternativami, motorizovanou armádou a opevněním, ale rozdělovali finance tak, aby byla zajištěna obranyschopnost země a nevýhody obou alternativ se co nejvíce eliminovaly.“ str. 14-15.

¹⁷⁰ Podle revize ministerstva financí ze září 1937 byla vyčerpána pouze ¼ prostředků určených na Výzbrojní program a podle zprávy MNO se do konce roku 1937 podařilo z původního programu z roku 1936 realizovat pouze 30%. Jan Pavel: Financování československé armády v letech 1934 až 1939, In. HaV 1/2004, str. 8-10; Většina nejmodernějších špičkových zbraní domácí provenience, jejichž nákup Výzbrojní program umožňoval, byla v září 1938 buď ve finální fázi vývoje nebo se začínalo s výrobou. Srov. Pavel Šrámek: Československá armáda v roce 1938, Brno-Náchod 1996, str. 19-21.

¹⁷¹ Zejména stav letectva, protiletadlového dělostřelectva, motorizace armády byly alarmující.

IV) Stráž obrany státu

a) Organizační vývoj

Základní kontury Stráže obrany státu vykreslilo již vládní nařízení 270 ze dne 23. října 1936 o SOS. Úkoly Stráže zde sice zůstaly pouze v nejobecnější rovině, zato však nařízení určovalo, kdo a jakým způsobem může být k SOS zařazen. Z poměrně širokého okruhu adeptů služby, kterou nabízelo vládní nařízení,¹⁷² se později fakticky vztahovalo pouze na příslušníky četnictva, finanční stráže, státní policie a vojenských posil. Určení za příslušníka SOS prováděl okresní úřad, bez možnosti opravného prostředku. Pouze u osob, které nebyly státními nebo samosprávnými zaměstnanci, se vyžadoval jejich souhlas.

Stráž byla v době míru dána do správy ministerstva vnitra, které se také stalo nejvyšší instancí ve služebních otázkách. V otázkách výcviku, vyučování, kázně pak Stráž podléhala svým velitelům. Proto se počítalo s vojenskou organizací SOS, stejně tak měli mít její členové při výkonu služby stejná práva a povinnosti jako vojáci, kteří přebírali nad SOS veškeré velení v případě ohrožení státu.¹⁷³ Rozpracování a konkretizace výstavby SOS, její služby, výcviku, výzbroje a vybavení byla ponechána na MV, které na těchto otázkách mělo pracovat v dohodě s MNO a MF.¹⁷⁴

¹⁷² „Stráž je složena z příslušníků četnictva, policejních strážních sborů, obecní stráže bezpečnosti a vojenských osob, z příslušníků finanční stráže a osob majících postavení jiné veřejné stráže, jiných zaměstnanců státu, ústavů, podniků a fondů státních nebo státem spravovaných a zaměstnanců veřejnoprávních korporací, ústavů, podniků a fondů, ať ve služebním poměru veřejnoprávním či soukromoprávním, pokud jsou podle svého služebního poměru určeni k výkonu strážní, policejní nebo podobné služby.“ Po uveřejnění vládního nařízení v novinách přišla na MV a MNO řada žádostí o dobrovolné přijetí k SOS. Všechny odmítnuty s poukazem, že touto cestou se k SOS nepřijímá. (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10, 663, 7/12.

¹⁷³ Předpis G-XI-2 (NA; Fond MF; K 1294; Složka 46381-38) „Vyhlášením ostraha hranic nebo okamžikem přepadení státních hranic nepřitelem přestanou prapory stráže býti podřízeny politickým (státním policejním) úřadům a budou podléhati vojenskému velení v prostoru, pro který byla ostraha nařízena, nebo v oblasti praporu stráže, kde k přepadení hranic došlo. O tom kdy přestane stráž podléhati vojenskému velení rozhodne ministerstvo národní obrany v dohodě s ministerstvem vnitra.“

¹⁷⁴ Vládní nařízení ještě kromě přísahy příslušníků SOS vyjmenovává případy, kdy její členové mohou užít zbraně. „Příslušníci stráže smějí použití zbraně, šetríce opatrnosti podle okolností případu potřebné, v těchto případech; a) při nutné obraně, aby odvrátili násilný útok, jenž na ně byl učiněn nebo který jim přímo hrozí nebo jímž se ohrožuje život jiné osoby; b) aby odvrátili nebezpečný útok, který ohrožuje střežený objekt, po marné výzvě, aby bylo upuštěno od útoku; c) aby zamezili útěk pachatele, jenž vážně poškodil neb ohrozil střežený objekt, byl-li přistižen při činu nebo je-li důvodně podezřelý t takového činu a nelze-li jej zadržeti jiný

Pro rok 1937 počítalo armádní velení se součinností četnictva a finanční stráže při zajištění hranic ještě s původními předpisy,¹⁷⁵ ale již od počátku roku 1938 měla nově zcela fungovat organizace SOS.¹⁷⁶ Na její výstavbu byla v podstatě dána lhůta jednoho roku. Nebylo to mnoho, proto především MNO naléhalo na ministerstvo vnitra, aby konkrétní kroky k praktické realizaci vládního nařízení o SOS přišly co možná nejdříve.

Již 18. listopadu 1936 začíná platit Organizační řád Stráže obrany státu,¹⁷⁷ který se stává hlavním vodítkem výstavby sboru. Území republiky dělí na obvody, v každém z nich je utvořen jeden prapor SOS. Prapory se dále podle vojenských zvyklostí dělí na roty, čety, družstva a podle potřeby zvláštní útvary. Na rozdíl od armádních jednotek zde neexistují tabulkové počty a prapory SOS i jejich části se tvořily vždy podle místních potřeb a možností.¹⁷⁸ Velitelství praporů se stávají součástí okresních úřadů v sídlech praporů kromě několika výjimek, kdy je velitelství praporu přiřazeno k místnímu policejnímu ředitelství.¹⁷⁹

Od počátku výstavby SOS došlo ke změnám oproti původním záměrům.¹⁸⁰ Předně bylo rozhodnuto prozatím nebudovat vnitrozemské prapory v českých zemích. Výjimkou se v tomto směru zanedlouho stal prapor Praha, který byl koncipován především jako ochrana proti

m způsobem; d) aby zamezili útěk nebezpečného zločince, jehož nemohou jiným způsobem zadržeti; e) aby zamezili útěk úsobý, která se v místech ohrožených chová podezřele a na volání příslušníka stráže nedá uspokojivou odpověď, nemohou-li ji zadržeti jiným způsobem; f) nelze-li překonat odpor, směřující k zmaření jejich služebního výkonu. O použití zbraně proti vnějšímu nepříteli platí pro osoby vykonávající službu ... to, co platí pro osoby vojenské.“ Podle výnosu MV z 10.2. 1938 však nebylo právo použít zbraň omezeno pouze na tyto taxativně vyjmenované případy. U resortních příslušníků SOS se jednalo naopak o rozšíření jejich stávajícího práva na použití zbraně vzhledem k nově rozšířené působnosti zařazením do SOS. (Zemské četnické velitelství Praha, 20. březen 1938, Stráž obrany státu. Užití zbraně příslušníky četnictva, jako příslušníky stráže obrany státu; Muzeum policie ČR; Fond Písemnosti; K M-19 SOS)

¹⁷⁵ Pro četnictvo předpis G-IX-3 a pro FS G-XI-6. Srov. předchozí kap. II. Ochrana hranic a bezpečnostní sbory.

¹⁷⁶ MNO Čj. 6788 Taj. -hl. št./3. odděl. 1937 (VHA;Fond Velitelství I. sboru;Karton 6; č.j. 17243).

¹⁷⁷ Uložen NA;Fond ZČV Praha;K 946.

¹⁷⁸ Změny organizačního řádu stráže obrany státu a prováděcí pokyny k němu. (NA;Fond ZČV Praha;K 946)

¹⁷⁹ Obvody jednotlivých praporů uvádím v přílohách. K policejním ředitelstvím byly přiřazeny prapory SOS v Praze, Bratislavě, Košicích, Užhorodě. Po výhledovém zřízení praporu SOS v Brně k němu mělo dojít i zde. Na přelomu roku 1937/38 se MV zabývalo podnětem, aby všude kde v sídle praporu SOS sídlí rovněž i policejní ředitelství, byla Stráž přiřazena k němu namísto okresního hejtmanství. Jednalo se o Most, České Budějovice, Liberec, Moravskou Ostravu a ještě nezřízený prapor v Plzni. Z dotčených útvarů o změnu tímto směrem stála pouze Moravská Ostrava, kde tvořila státní policie značnou část mužstva praporu SOS. Návrh ztroskotal na nezájmu ostatních. (Archivní materiál k problému: NA;F MF;K 1332; Složka 116086VII 1938)

¹⁸⁰ Stráž obrany státu – organizace. 16.11.1936 (NA;Fond MV – nová registratura;K 4195; Složka B5403 (1))

nepřátelským paradesantním akcím.¹⁸¹ Výběr členů SOS byl zúžen na četnictvo, státní policii, finanční stráž a vojenské posily. Jako 14. oddělení ministerstva vnitra začalo vznikat nejvyšší velení SOS ze zástupců zdejšího resortu a určených kolegů z MNO a MF.¹⁸²

V celém procesu naprosto nezastupitelnou roli dostali důstojníci vojska, určení za velitele jednotlivých praporů SOS. K hlavním politickým úřadům nastupovali během podzimu 1936. Jednalo se o vyšší důstojníky pěchoty, majory a podplukovníky, pro pět okresů mimořádné důležitosti se počítalo s hodností plukovníka, což svědčí o důležitosti, kterou armáda Stráži přikládala.¹⁸³ Velitelé praporů sice byli v otázkách výkonu služby podřízeni okresním hejtmanům, ale přitom jim byla ponechána značná volnost a nezávislost. Zároveň se těžko mohli zbavit své „pupeční šňůry“ k armádě a tak pokyny MNO a Hlavního štábu hrály někdy důležitější roli než ty z ministerstva vnitra, či rozkazy okresních hejtmanů, u kterých byla navíc státní spolehlivost někdy dosti diskutabilní. Těžko lze domýšlet veškeré dosahy ústních dohod a rozkazů od velitelů sborů a důstojníků HŠ, jakož i osobních vztahů velitelů praporů SOS s nimi pro chod celé organizace Stráže.¹⁸⁴

Velitelé praporů obecně odpovídali za výcvik členů SOS. Měli připravit plán vojenské obrany hranic ve svěřeném úseku a ostrahy

¹⁸¹ Prapor Praha byl zřízen výnosem MV číslo 14678/14 ze dne 19. dubna 1937 při pražském policejním ředitelství. (NA; Fond ZČV Praha; Karton 943)

¹⁸² Ministerstvo financí zde zastupovali vrchní odborový rada JUDr. Karel Koukal a vrchní ministerský komisař JUDr. František Kreysa a Ministerstvo národní obrany podplukovník generálního štábu František Doležel a major pěchoty Miroslav Šorm. Sem se měli velitelé praporů SOS obracet se svými žádostmi, návrhy, podněty. Rozhodující postavou se stal pplk. Doležel, který již předtím zastával funkci styčného důstojníka MNO při MV a MF. (Jmenování č.j. 1034/37 – přes a č.j. 6651 Dův.-hl. št./3. odděl.1937. Uloženo NA;Fond MV – nová registratura;K 4195;Složka B 5403 (1))

¹⁸³ Armáda již v listopadu 1936 uvolnila 30 důstojníků pro pohraniční prapory SOS, ačkoli tak musela učinit na úkor vlastních útvarů, kde velení přebírali nižší důstojníci než odpovídalo vykonávané funkci. Přes žádosti o systematizaci 39 nových míst pro podplukovníky a plukovníky, 38 velitelů praporů a 1 na ústředí k tomuto kroku stále nedocházelo. Stávalo se tak, že se nástup velitelů praporů SOS zdržoval nebo že po jistou dobu museli důstojníci vykonávat obě funkce současně. Srov. Zřízení SOS – dodatek (VHA;Fond Hlavní štáb – organizační oddělení; K 160; signatura 32 32/3 2 a 32 32/3 5; Karton 166, signatura 43 2/2).

¹⁸⁴ O této „druhé služební linii“ svědčí pokyn MNO z 11. března 1937 (Čj. 6788 Taj.-hl.št./3.dděl.1937; VHA; Fond Velitelství I. sboru;Karton 6; č.j. 17243). Zejména armádní pokyny taktické povahy velitelům SOS a vlastně všechny záležitosti týkající se zajištění hranic nebylo prý třeba písemně sdělovat přes okresní či zemský úřad, aby se tyto informace nedostaly do „nepovolaných rukou“. „*Tyto pokyny netřeba však velitelům praporů SOS zasílati, nýbrž stačí doručiti jim je u velitelství sboru osobně. Také o existenci vypracovaného plánu u velitele praporu SOS nemusí zatím civilní úřady věděti. Bude-li chtíti vel. sboru plán kontrolovat, nařídí veliteli praporu SOS, aby jej přinesl sebou k velitelství sboru.*“

bezpečnostně nejdůležitějších objektů v obvodu svého praporu. Zároveň dbali na co nejintenzivnější spolupráci všech složek SOS, aby se i jejich běžná resortní služba co nejvhodněji doplňovala a byly tím zároveň plněny úkoly Stráže v době míru. Velitelé praporů se tak měli snažit ovlivňovat místní resortní představitele tímto směrem, sami však nemohli resortní službu jakkoli řídit či něco nařizovat.¹⁸⁵

Do konce roku 1936 dostali za úkol předložit Hlavnímu štábu mapy se zakreslenými četnickými stanicemi, odděleními FS a strážnicemi státní policie a u nich uvedenými počty, které připadají v úvahu k zařazení do SOS. Dalším, podstatnějším, úkolem bylo dohodnout se s velitelstvími armádních sborů, které směry a prostory má Stráž prioritně chránit. Podle těchto dispozic a mírové dislokace jednotlivých složek SOS pak velitelé praporů Stráže vytvářeli svůj plán boje v pohraničí, který dávali ke schválení na velitelství sboru a Hlavnímu štábu. S tímto souvisel požadavek na předložení jejich představ o materiální zabezpečení.

Velitelé praporů SOS po překonání úvodních problémů s přidělením kanceláří a jejich vybavením, jejichž vyřešení se ukázalo mnohdy náročnější, než by si kdo myslel,¹⁸⁶ narazili na kardinální problém – úkolům na ně shora kladeným naprosto neodpovídaly předpokládané počty členů SOS podle původních dispozic.¹⁸⁷ Problém měl dvě roviny.

¹⁸⁵ „Velitelství I. sboru bylo hlášeno, že jeden z podřízených mu velitelů praporů SOS nařizuje jménem okresního náčelníka obhlídky četnickým stanicím. Nehledě k tomu, že takovéto pojetí úkolu velitele praporu SOS je mylné a přičí se všem nařízením ústředních velitelství a úřadů, dává též tento velitel praporu SOS četníky provést obhlídky, které spadávají výhradně do kompetence orgánů ministerstva financí. Je na bile dni, že tento postup velitele praporu SOS je naprosto nepřipustný ba i trestný. Zdůrazňuji proto znovu, že velitel praporu SOS je orgánem ustanoveným MNO, jehož jediným úkolem jest, aby ze složek nejrůznějšího kompetenčního původu utvořil boje schopnou jednotku, tuto vycvičil a ji použil, je-li třeba k hájení integrity státního území a autority státní moci proti každému nepříteli čs. republiky.“ Připomínky pro velitele SOS; Zemské četnické velitelství Praha 14.5.1937 (Muzeum policie ČR; Fond Písemnosti; Karton M-19 SOS). Podstatným problémem bylo také, že příslušníci finanční stráže podle svých předpisů nesměli sdělit nikomu rozdělení hlídkové služby. Těžko se pak mohl velitel praporu SOS snažit o synchronizaci jejich hlídkování na hranicích s četnictvem. Navíc FS hlídala na hranicích spíše do hloubky státního území. Pohybovala se po určených bodech, ke kterým se její příslušníci mohli dostat kudy chtěli. Četnictvo hlídalo jen podle potřeby. (Zajištění státních hranic a pohraničí; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/105)

¹⁸⁶ Vzhledem k tomu že velitelství SOS bylo součástí okresního úřadu, tak povinnost zajistit mu umístění spadala podle § 1, odst. 4. zákona o organizaci politické správy na obec v sídle velitelství SOS. Vnitřní zařízení šlo stejně jako u okresních úřadů na vrub účelové položky „Úřední a kancelářské potřeby“ státního rozpočtu. Nicméně než to všude pochopili, tzn. že to odmítli zařadit a následně jim to MV nařídilo, zabralo to dost času. (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (1))

¹⁸⁷ Ministerstvo financí původně počítalo, že do SOS bude zařazeno pouze 800 příslušníků finanční stráže. Podobně umírněné představy, i když oproti MF přece jen velkorysejší, panovaly na ministerstvu vnitra.

Jednak MV povolilo určit za členy SOS pouze menší počet ze všech resortních příslušníků, jednak se obecně státní orgány v pohraničí potýkaly s podstavem oproti systematizovaným počtům. Velitelé praporů žádali, aby mohli určovat za příslušníky SOS všechny resortní příslušníky a aby byly minimálně dodržovány tabulkové počty státních orgánů v pohraničí, či možná nejlépe rozmnoženy. Lépe by pak plnili i své resortní povinnosti, protože v daném stavu se potýkali s přetížením i bez služby SOS. Jistě správný byl i argument, že selektivní určování členů SOS působí nepříjemnosti, protože pak mezi příslušníky bezpečnostních sborů vystávají zbytečné otázky typu: proč jeden za člena SOS byl určen a druhý ne. Něco takového kázni nikdy nepomůže. Lepé určovat všechny a pak je roztřídit zadáním různé důležitých a časově náročných úkolů.¹⁸⁸

Rozhodující místa se podařilo přesvědčit, že s takovými počty nemá skutečně novou Stráž smysl budovat. Nejvyšší rada obrany státu na svém zasedání 21. ledna 1937 zaúkolovala MV, aby předložilo vládě návrh na zvýšení počtu státních bezpečnostních orgánů, s důrazem na jejich zmnožení především v bezprostřední blízkosti hranic. V první řadě mělo jít četnictvo, které bylo považováno za vojensky nejhodnotnější část SOS.¹⁸⁹ To pomohlo zmírnit odpor MF a MV proti většímu angažmá jejich ozbrojených sborů ve Stráži. Ministerstvo národní obrany tak 11. března 1937 mohlo vydat pokyn, aby velitelé praporů SOS ve svých plánech počítali, až na nepatrné výjimky, se všemi osobami četnictva, FS a státní policie v obvodu svého praporu.¹⁹⁰

Například u praporu SOS Jindřichův Hradec tak připadlo na 75 kilometrový úsek hranice 66 četníků a 14 příslušníků FS. (Velitelé SOS praporů – hlášení, 17.12.1936; VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 5; č.j. 15879) Podle původních předpokládaných počtů členů SOS mělo v celé zemi české složit pouze 2 321 resortních příslušníků SOS. (Výnos MV B-2140-13/11-36 z 16.11.1936; NA; Fond ZČV Praha; Karton 946)

¹⁸⁸ Srov. Velitelé SOS praporů – hlášení (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 5; č.j. 15879) a SOS – návrh (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/105).

¹⁸⁹ NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (1).

¹⁹⁰ MNO Čj. 6788 Taj. -hl. št./3. odděl. 1937 (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 6; č.j. 17243). Stejného pokynu se velitelům praporů SOS dostalo na jejich společné schůzce se zástupci MNO, MV, MF na Vysoké škole válečné 31.3.1937. Bylo zde potvrzeno, že MF dává do služeb SOS prakticky celou FS a MV všechny příslušníky uniformované státní policie. Z četnictva nebylo možno za příslušníky SOS určovat pouze členy četnických pátracích stanic, silničních kontrolních stanic a pro mobilizaci nepostradatelné polní četníky. Hlavním limitem se tak stal věk 50 let, po jehož překročení neměli být resortní příslušníci určováni za členy SOS. Zároveň byl velitelům praporů SOS dán pokyn v tom směru, aby vždy pro svůj plán boje v pohraničí

Kromě resortních příslušníků se od počátku počítalo se zesílením jednotek SOS vojenskými posilami. V této otázce zůstala v podstatě zachována původní praxe, podle předpisu o součinnosti četnictva s armádou, kdy každá četnická stanice vedla evidenci vojáků v záloze, kteří na základě své spolehlivosti a místní příslušnosti v nejbližším okolí četnické stanice místo narukování k vojsku plnily svou brannou povinnost zde. Toto bylo modifikováno a rozšířeno a následně zařazeno do rámce SOS.¹⁹¹

Velitel praporu SOS v dohodě s velitelstvím sboru a MV určil počty vojenských posil jednotlivých družstev. Tyto počty následně naplňoval velitel dotčené jednotky. Vojenské posily musely splňovat řadu podmínek, proto nebylo mnohdy jednoduché stanovené kvóty naplnit. Největší překážkou se stala v pohraničních okresech především státní spolehlivost adeptů služby. Evidenci vojenských osob pro SOS už pak dále vedl velitel příslušného družstva Stráže. Informoval o jmenování vojenské okresní doplňovací oddělení, které „přezkušovalo“, zda vybraná osoba odpovídá stanoveným podmínkám. Pokud nevyhovovala, musela být nahrazena jinou. Pokud byla shledána způsobilou, doplňovací oddělení informovalo kmenové těleso vojenské osoby v záloze, aby s ní pro mobilizaci a pro mimořádná opatření podle §§ 22 a 27 braného zákona nepočítalo. Pravidelných vojenských cvičení se však vojenské posily SOS nadále musely účastnit. Nepodstupovaly pak výcvik v rámci SOS.¹⁹²

počítali jen se silami, které mají již v míru ve svém obvodu k dispozici, nesměli kalkulovat s posilami, které přijdou později. (Svolávací rozkaz a záznam porady uložen: NA; Fond MV – stará registratura; K 5632; Složka 10 663 7/6)

¹⁹¹ Někteří velitelé praporů SOS měli v tomto ohledu poněkud „velké oči“ a žádali, aby jim MV povolilo co nejvyšší počty vojenských posil. Jmenovitě se pozastavovalo nad požadavky praporů Strakonice, Moravské Budějovice, Znojmo a Bratislava. Vojenské posily měly sloužit především k tomu, aby v jednotlivých místech mohla být vytvořena družstva SOS o 8-13 mužích. Měly hlavně doplnit resortní příslušníky na tyto počty. V žádném družstvu SOS nesmělo být více jak 50% vojenských posil. MV také stanovilo maximální počty vojenských posil pro jednotlivé prapory, tyto počty nesměly být překročeny, nemusely být ani dosaženy, pokud to nebylo potřeba nebo to nebylo možné. Celkový limit pro ustavených 31 praporů byl 13 400 mužů, což víceméně odpovídalo počtům při aktivaci SOS v květnu a září 1938. (Srov. dokumenty: NA; Fond MV- stará registratura; Karton 5635; Složka 10 663 7/48)

¹⁹² Stráž obrany státu v zajištění hranic, Díl I., Hlava 4. (NA; Fond MF; Karton 1294; Složka 46381-38) Hlava 4. stanovuje i podmínky výběru vojenských posil: „a) nesmí patřiti do kmenového počtu jiných vojskových těles než pěchoty, jezdeckta nebo ženijního vojska, b) nesmí býti starší než 50 let, pokud ovšem nebyly ponechány na vlastní žádost dále v branné moci i po dosažení této věkové hranice, c) nesmí býti aspiranty nebo důstojníky v záloze, d) mají býti pokud možno vycvičeny ve střelbě z lehkého nebo těžkého kulometu, e) musí býti státně úplně spolehlivé, f) musí býti trvale usedlé v okolí četnické stanice, oddělení finanční stráže nebo policejní

Důležité místo ve Stráži obrany státu bylo vyhrazeno i jejímu Služebnímu řádu. Přestože se otázky s ním spojené řešily již od ledna 1937, praktický dopad na službu SOS neměl. Jeho schvalování a vydání se protáhlo do té míry, že už se k jednotkám buď nedostal a nebo jejich členové měli v létě 1938 a později úplně jiné starosti než se jím zabývat. Schvalování brzdily především otázky subordinace, kdy armáda chtěla nadřadit své zástupce nad ostatní členy Stráže. Vojáci si dále cenili především četnictva, pak teprve státní policie a na posledním místě končila často v jejich očích neschopná FS. Jenomže takovéto kastování útvaru jakým byla SOS mohlo jedinež škodit společnému úkolu; MV a MF samozřejmě také bránila své podřízené.

Popravdě řečeno absence služebního řádu zásadní vliv na SOS neměla. Sice se v něm na některých místech konkretizuje Organizační řád a vládní nařízení 270/1936, ale v tomto směru neobsahuje nic, co by nebylo napsáno jinde a již uvedeno do služební praxe.¹⁹³ Celkovým znakem služebního řádu je obecnost a neurčitost. Obsahuje řadu vlasteneckých výzev, morálních apelů a zásad. Povzbuzuje ke statečnosti a vybízí k družnosti členů SOS. Jeho 137 stran s přílohami řeší vše – od udržení kázně po rozmístění postelí na ubikacích. Řeší vše a vlastně nic.¹⁹⁴

Stráž obrany státu v roce 1937 a v prvních měsících roku 1938 to je především práce velitelů praporů. Velitelství praporů předně musela z jednotlivých složek vytvořit jednotný prapor SOS se všemi jeho dílčími částmi a těm určit místní velitele. Pracovala na co nejdetailnějším plánu boje svého praporu. Velitelé praporů pak museli

posádky, jejichž členové patří k družstvu o jehož posílení jde. Při výběru nutno míti na zřeteli, aby vybrané osoby mohly co nejdéle do 2 hodin po doručení legitimace dostaviti se na určené stanoviště, g) osoby, které mají zvláštní mobilizační určení mohou býti vybrány teprve tehdy, není-li jiných vhodných osob. Údaje ad a/, b/, c/ zjistí se z vojenské knížky, ad g/ z určovacího lístku, je-li jím dotčená osoba podělena. Údaje ad d/ nutno přezkoušeti ústním dotazem. Klasifikace Bs a B není překážkou výběru. Spolehlivost (od c/) a povahu pobytu (ad f/) posoudí velitelé družstev sami, ježto půjde o osoby jim dobře známé.“

¹⁹³ Výjimkou v tomto ohledu zůstala právě nevyřešená otázka subordinace a s tím související absence převodníku hodností mezi složkami Stráže a jejich návaznost na armádu, která způsobovala problémy především při výcviku. Na činnost aktivovaných jednotek SOS tento problém neměl podstatný vliv.

¹⁹⁴ Dokumenty ke služebnímu řádu. (VHA; Fond Hlavní štáb – organizační oddělení, Karton 160; Složka 32 32/3; NA; Fond Ministerstvo vnitra – nová registratura; Karton 2636; VHA; Fond Ministerstvo národní obrany; Karton 12405; signatura 64 1/1).

osobně seznámit s dílčími částmi svého plánu místní nižší velitele a jejich zástupce. Určili jim bojová stanoviště a přednesli své představy o splnění místních bojových úkolů tak, aby zapadaly do rámce bojového plánu celého praporu. Zároveň bylo potřeba připravit podklady pro nezbytné materiální požadavky a jejich plnění prosazovat „u těch nahoře“. Snad nejvíce zaměstnávala velitele praporů organizace výcviku jednotek SOS a dohled nad ním. S výcvikem se začalo již na jaře 1937 a probíhal vlastně až do aktivace jednotek SOS v následujícím roce.

Ve všech směrech naprosto přelomový charakter Mnichova se nemohl neprojevit i v organizaci Stráže obrany státu. Znamenal organizační i personální zemětřesení. Nutno poznamenat, že veškerá opatření byla činěna ve spěchu a měla prozatímní charakter. Takový stav měla výhledově odstranit zásadní reorganizace praporů SOS, ke které už vzhledem k vývoji událostí nemohlo dojít. SOS se tak pouze přeskupovala podle toho, jak se vyvíjela nová česko-slovenská hranice, bez kvalitativních změn co se organizace praporů a služby týká. Území některých praporů byla ztracena zcela, jiné byly značně okleštěny. Už během prvních říjnových dní došlo během evakuace k vytvoření nové sítě hlavních politických úřadů, při nichž fungovala velitelství praporů SOS.¹⁹⁵

Vojenské posily ze zabraných území byly propuštěny, aby se v první řadě mohly postarat o své rodiny a majetek.¹⁹⁶ Němečtí příslušníci Stráže, a vlastně všech bezpečnostních sborů, byli na vlastní žádost propouštěni, pokud již během září 1938 nedezertovali. Velitelé praporů SOS, které byly úplně zrušeny, či nebyly organizačně až tolik zdevastovány, byli přesunuti k nově vytvářeným velitelstvím, aby zde uplatnili své zkušenosti a urychlili jejich výstavbu. Jinde byli velitelé vzhledem k změněným podmínkám jednoduše vyměněni.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Přehled sídel praporů SOS po Mnichovu uvádím v přílohách.

¹⁹⁶ Výnos MV č. 84426/38 z 7. 10. 1938: „*Propustíte ihned ze stráže obrany státu vojenské posily, které o to požádají, pokud mají domovské právo neb řádné bydliště na území která byla nebo budou odstoupena říši německé.*“ (NA; Fond ZČV Praha; Karton 946)

¹⁹⁷ Srov. SOS – velitelé praporů přidělení. (VHA; Fond MNO; Karton 13026; sig 46 7/8) a Stráž obrany státu, stanovení prozatímních oblastí a sídel praporu stráže po odstoupení části státního území Německu a Polsku

Ve stavu průběžně prováděného přeskupování jednotek SOS, přepracovávání obranných plánů a personálních přesunů zastihl jednotky SOS březen 1939. SOS tehdy zemřela fakticky spolu s Československem. Nicméně vládní nařízení o SOS zůstalo formálně platné. Cestu k jeho zrušení otevřel dopis říšského protektora Konstantina von Neuratha z 31. října 1939.¹⁹⁸ Žádal zrušení vládního nařízení 270/1936 a prováděcích a služebních pokynů s ním souvisejících. V četnictvu, policii a finanční strážci nesměli nadále existovat formace složené pouze z bývalých příslušníků SOS. Zároveň požadoval hlášení, kde skončila zvláštní výzbroj a výstroj Stráže. Úřední šifra byl tímto vypuštěn a Stráž obrany státu byla legislativně zrušena vládním nařízením č. 3/1940 z 21. prosince 1939.

b) Úkoly Stráže

„Úkolem stráže je ochrana neporušitelnosti státních hranic a nedotknutelnosti státního území a spolupůsobení při ochraně veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti.“ Takto, co možná nejobecněji, formuluje úkoly Stráže obrany státu vládní nařízení 270/1936.¹⁹⁹ Skutečnost byla v tomto případě, jako je tomu většinou i jindy, podstatně složitější. Ministerstvo vnitra vypracovalo pod dohlížečím a v zásadě i určujícím drobnohledem vojenským pokyny, které do detailu upravovaly úkoly členů SOS v jejich běžné resortní službě a zejména při aktivaci jednotek.

První konkretizace představ o činnosti SOS proběhla ještě na podzim 1936. Kromě obligátního trvalého střežení státní hranice a z podstaty věci logického faktu, že SOS bude tvořit první sled vojenské obrany republiky, předpokládá i další úkoly. Především se jednalo o

(NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/121) Například velitel praporu Most se ujal zcela nového velitelství SOS ve Vysokém Mýtě. Velitel praporu České Budějovice měl být převelen do Plzně.

¹⁹⁸ Staatsverteidigungswache – Auflösung, Nr. I – 3137 – 39, Prag den 31. Oktober 1939 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5657; Složka 10 663 46).

¹⁹⁹ Především formulace *„ochrana neporušitelnosti státních hranic a nedotknutelnosti státního území“* se s drobnými modifikacemi objevuje v obrovském množství archiválií k problematice SOS v celé době trvání sboru. Od vládního nařízení 270/1936 po dopis říšského protektora, který fakticky legislativně SOS rušil. *Die Aufgabe dieser Wache war der Schutz der Unverletzlichkeit der Staatsgrenzen und der Unversehrtheit des Staatsgebietes...* Staatsverteidigungswache – Auflösung, Nr. I – 3137 – 39, Prag den 31. Oktober 1939 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5657; Složka 10 663 46).

výkon zpravodajské a hlásné služby, ostrahu důležitých objektů, přípravu ničení a zatarasování komunikací.²⁰⁰ Nejucelenější a nejpropracovanější představu o tom, co všechno bude možné naklást na bedra Stráže obrany státu, měla armáda. Nechtěla toho od Stráže málo, počítala s ní jako s velmi významným partnerem. Vždyť spoustu let o projekt podobný SOS usilovala. Především podle dispozic MNO²⁰¹ vznikl pro službu Stráže ve všech směrech rozhodující dokument G-XI-2 určující a konkretizující její úkoly, a nejen je.²⁰²

Zajištění hranic Československé republiky bylo rozděleno do tří fází, z nichž první dvě, stálá opatření a ostraha hranic, byly zajišťovány především jednotkami Stráže. Třetí fázi - kryt hranic již prováděla celá mobilizovaná armáda a jednotky SOS v podstatě dále pokračovaly ve stejné činnosti jako při ostraze. Stálými opatřeními se toho pro mužstvo Stráže mnoho neměnilo, protože to byl vlastně trvalý mírový stav. Během něho se měli snažit co nejlépe poznat oblast, ve které sloužili, i příhraničí sousedního státu, co se terénu i obyvatelstva týká. Získávat všemožné informace, které by mohly pomoci státnímu zájmu. Kromě této v zásadě běžné služby, která se od té resortní mnoho nelišila, přibyla i kvalitativně nová „příprava pro boj v pohraničí“. Tedy především zdokonalovací vojenský výcvik, ostraha důležitých objektů a obranných zařízení.

Také velitelský kádr SOS měl v této fázi prodělat vojenský výcvik. Navíc musel zabezpečit koordinaci služby jednotlivých složek Stráže v zájmu trvalého a souvislého střežení státní hranice a především řídit

²⁰⁰ Organizační řád SOS (NA; Fond ZČV Praha; K 946).

²⁰¹ Kupříkladu již na začátku března 1937 na MNO vypracovaná stať Součinnost stráže obrany státu při zajištění bezpečnosti státu proti nebezpečí vnějšimu. (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 6; č.j. 17243)

²⁰² Tajný předpis G-XI-2 zachován v několika exemplářích. (NA; Fond MF; K 1294; Složka 46381-38 nebo NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/19) „Podle § 1, odst. 2 vládního nařízení č. 270/36 Sb.z. a n. a § 2, odst. 1 organizačního řádu stráže obrany státu je prvním a hlavním úkolem stráže obrany státu ochrana neporušitelnosti státních hranic a nedotknutelnosti státního území. Uvedená činnost stráže obrany státu je upravena služebním předpisem G-XI-2. Zmíněný předpis o zabezpečení státních hranic vešel v účinnost dnem 15. února 1938. Tímto dne pozbyly také platnosti služební předpisy G-IX-3 a G-XI-6, jakož i všechny přípravy podle nich vykonané.“ (Výnos MV Č. 10529/1938-14; NA; Fond ZČV Praha; Karton 944) Platnost od 15. února 1938 však neznamenal, že s přípravami podle G-XI-2 nezačalo hned po jeho vydání ministerstvem vnitřních věcí 15. září 1937. „Platnost předpisu G-XI-2 pro provedení příprav k zajištění hranic je okamžitá a veškeré nařízené přípravy pro činnost stráže obrany státu v pohraničí musí být ihned zahájeny všemi stupni velitelství stráže.“ (Zemské četnické velitelství Praha, 11. 11. 1937, že Čís. jedn. 355 mob./1937; NA; Fond ZČV Praha; Karton 946)

veškeré přípravy na boj. To znamenalo výběr podřízených velitelů a vojenských osob v záloze. Zajištění speciální výzbroje pro družstva SOS, ale i výzbroje a výstroje pro vojenské posily. Zásobování materiálem a zlepšování komunikačních možností mezi částmi Stráže. Určení bojových stanovišť a ústupových os. Výběr objektů, které se jako první musí zničit, silnic, které je třeba prioritně zatarasit, a s tím vším osobně v terénu seznámit velitele družstev a jejich zástupce.²⁰³

Pokud nastala pohotovost jednotek Stráže, ať už rozkazem nebo samovolně přepadem hranic, přešla stálá opatření v ostrahu hranic. Stráž obrany státu přecházela z podřízenosti MV pod velitelství armádního sboru prostřednictvím osoby velitele praporu.²⁰⁴ Příslušníci SOS v podstatě opustili resortní službu, připravili určené cíle k demolici, uzavřeli hranice a s vojenskými posilami zaujali bojová stanoviště, o čemž zpravili velitelství praporu.

Družstva SOS měla vždy bojovat jednotlivě, maximálně ve spojení do čety, odkázána sama na sebe před hlavním obraným postavením armády. Pokud se nalézal v úseku jednotky SOS objekt lehkého opevnění nebo zde byla kasárna FS či četnictva uzpůsobená k vojenské obraně, mohla družstva SOS bojovat v těchto objektech. Většinou se předpokládalo, že budou bojovat v terénu jako polní stráž. Rozesety minimálně dva kilometry od sebe na strategických místech, měly informovat o pohybech nepřítele a co možná nejdéle zdržovat jeho postup. Ať byly protivníkovy jednotky jakkoli silné,

²⁰³ Poučení všech velitelů družstev Stráže obrany státu a jejich zástupců o úkolech jejich jednotky velitelem praporu SOS muselo být provedeno do konce ledna 1938. (Výnos MV Č. 82424/1937-14; NA; F MF; K 1294; Složka 46381-38) Ostatní přípravy podle G-XI-2 „*musí býti, pokud se tak dosud nestalo, ukončeny nejpozději do 31. března t.r. [1938 J.P.], zejména pokud jde o výběr vojenských posil a přísun potřebného vojenského materiálu na jednotlivé četnické stanice a oddělení finanční stráže.*“ Přednostové hlavních politických úřadů museli k tomuto účelu uvolnit pro velitele praporu další kancelářské síly a opatřit dopravní prostředky. (Výnos MV Čís. 20864/1938-14 z 18. března 1938; NA; F MF; K 1294; Složka 46381-38)

²⁰⁴ Tato subordinace platila do příchodu vlastních vojenských jednotek. Družstva posílala veškeré získané zprávy velitelství praporu SOS, které družstva naopak dovovalo střelivem ze zásob praporu. Ty byly omezené pouze na několik dní. Po příchodu vlastních vojenských těles přebírali jejich velitelé velení nad všemi jednotkami SOS ve svém úseku. Se stažením družstev SOS do větších útvarů, roty či praporu SOS se nepočítalo. Měly zůstat na místě a zařadit se do příchozích vojenských jednotek. Prapory SOS neměly, kromě malého velitelství praporu a skromných zásob, administrativní a hlavně zásobovací aparát jako prapory armády. Kromě velení nad jednotkami SOS tak vojeňští velitelé daného úseku přebírali i starost o materiální zabezpečení, odsun raněných, převzetí zajatců i získaných zpráv. (Předpis G-XI-2; NA; Fond MF; Karton 1294; Složka 46381-38)

bez boje nesmělo ustoupit žádné družstvo Stráže. Ústup byl povolen jedině bojem. Kromě této pozorovací a zdržovací funkce mohly být jednotky SOS použity také jako průzkumné hlídky.

Mimo těchto dá se říci bojových úkolů zaměstnávala SOS i činnost zpravodajská. V mnohém se v podstatě nelišila od obecných pokynů daných vlastně všem státní orgánům v pohraničí. Jednalo se fakticky o všeobecnou všímavost v místě působnosti a povinnost hlásit získané poznatky svým nadřízeným orgánům. Těmi byla v mírových podmínkách okresní velitelství Stráže, která také veškerou zpravodajskou činnost řídila a mohla dávat příslušníkům SOS speciální zpravodajské úkoly. Vyhlášením ostrahy hranic přecházela veškerá velitelská působnost i v oblasti zpravodajství na velitele vojenských prvosledových jednotek, zajišťujících hraniční úsek. Zpravodajská činnost se standardně řídila podle vojenských předpisů, se kterými byli členové Stráže seznámeni během svého výcviku.²⁰⁵ Přes připuštěnou škálu možných zdrojů zpravodajských informací byla vlastní pozorování příslušníků Stráže tím nejhodnotnějším, co mohli příslušníci SOS poskytnout celkovému zpravodajskému úsilí československého státu.²⁰⁶

Z hlediska výzvědné činnosti měla SOS sbírat hlavně informace ze sousedního příhraničí, na které by většinou při své běžné službě tak jako tak narazila, tzn. údaje o běžných a zejména mimořádných opatřeních v ostraze hranic sousedního státu a jejich aktuální intenzitě. Zájem byl především o poznatky o vojenském zajištění hranic potenciálního nepřítele – síla, složení, činnost jeho jednotek,

²⁰⁵ Zvýšení zpravodajské aktivity jednotek SOS mohlo být nařízeno i bez vyhlášení celkové pohotovosti Stráže. Rozkaz velitelství II. sboru zde hovoří o *Zesílení stálých zpravodajských opatření – Zpravodajské pohotovosti*. Toto opatření mělo zpravidla předcházet aktivaci jednotek SOS při očekávání problémů a cílem bylo zjistit co nejrychleji co možná nejvíce informací. *„Účelem tohoto vyhlášení jest, aby příslušníci st. pol. úřadů a četnictva vyvinuli ve vzájemné spolupráci s voj. zpravodajstvím intenzivní činnost za účelem získávání zpráv jak v vlastního území tak také z blízkého říš. něm. pohraničí. Další součinnost bude se projevovat v intenzivním obranném zpravodajství tj. k zamezení iredentistické činnosti obyvatelstva nepřátelsky smýšlejícího, která může být vyvolána i ze zahraničí a za součinnosti různých zahraničních složek. Není vyloučen i případ jednotlivých policejních úřadů, četn. velitelství a pokusy odzbrojení jejich příslušníků.“* Velitelství II. sboru, čís. jedn. 3782/taj.2.odděl.1938, Hradec Králové 13. duben 1938 (NA; Fond ZČV Praha; Karton 944).

²⁰⁶ *„Jednotky stráže využívají k vyhledávání zpráv těchto pramenů: vlastního pozorování; jednotlivců vracejících se do našeho státu; uprchlíků ze sousedního státu; vlastního pohraničního obyvatelstva; cizího tisku a různých dokumentů; sledování cizího radiorozhlasu; zběhů a případně i zajatců, dojde-li k boji; odposlouchání telefonních hovorů na linkách, vedoucích přes hranice.“* Příloha číslo 3 z I. dílu předpisu G-XI-2 Vedení boje v pohraničí, Hlava 2 Zpravodajství (NA; Fond MF; Karton 1294; Složka 46381-38).

případné přípravy k útoku na naše území. Stejně tak ceněny byly informace o činnosti nepřátelského letectva v pohraničí a o přípravách k mobilizaci – povolávání záložníků, evakuace exponovaných pohraničních míst, nálady obyvatelstva v sousedním státu apod. Při vnitřních nepokojích v republice měly informace Stráže konkretizovat rozsah a průběh nepokojů a především jejich případné napojení na sousední stát.²⁰⁷

Obranná část zpravodajského úsilí, kromě potírání státu nepřátelské propagandy cizích i vnitřních nepřátel a zamezování případných sabotáží, teroristických akcí a záškodnictví, cílila především k zamezení nepřátelského vniknutí do našich vojenských příprav. Tedy k zamezení špionáže v naší armádě a v případě SOS v první řadě k ochraně průběhu opevňovacích prací před cizím ofenzivním zpravodajstvím. Velitelství Stráže musela zajistit hlídkování u hotových i budovaných objektů opevnění. Fakticky tento úkol Stráže spadl především na místně příslušné četnické stanice, které vzhledem ke svým počtům a šíři všech dalších úkolů na tuto činnost ne vždy zcela stačily. Jako posila proto byly u četnických pohotovostních oddílů zřízeny tzv. zpravodajské oddíly o 8-10 mužích, jejichž prvořadým úkolem byla obranná služba zpravodajská, „*směřující výhradně k zabezpečení opevňovacích prací před cizí výzvědnou službou ve služebním obvodu pohotovostního oddílu*“.²⁰⁸

SOS dostala i úkoly svým charakterem příslušející ženijnímu vojsku. Velitelé praporů SOS museli podle pokynů velitelství sborů a vlastních rekognoskací terénu vypracovat rozvrh ničení a zatarasování v obvodu svého praporu. Jednalo se především o likvidaci důležitých objektů v bezprostřední blízkosti státních hranic a ženijní práce

²⁰⁷ Ve vnitřních záležitostech zůstávaly zpravodajské informace SOS pouze informativní, protože působení SOS „při ochraně veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti“ zůstalo předpisově nedořešeno; to se vztahovalo i na zpravodajskou činnost SOS v tomto směru. „*Z toho vyplývá, že zpravodajství tohoto oboru se týkající má až na další pro okresní velitelství stráže – pokud do něho budou zapojena – především jen účel informativní a že nutná opatření na podkladě takových hlášení provádí nadále ten úřad, kterému to dosud příslušelo. Okresní velitelství stráže obrany státu učiní tedy nutná opatření ve svém oboru jen na základě zpráv souvisících s prvotním úkolem stráže obrany státu, totiž s ochranou hranic a nedotknutelnosti státního území.*“ Výnos MV č. 46 903/1937-14 z 25. září 1937 Stráž obrany státu. Prozatímní úprava zpravodajské služby. (NA; Fond ZČV Praha; Karton 946).

²⁰⁸ Obranné zpravodajství v prostorech opevňovacích prací – pokyny. Zemské četnické velitelství Praha, 10. prosince 1937. (NA; Fond ZČV Praha; Karton 946)

sledující znehodnocení komunikačních sítí všeho druhu. Tyto úkoly byly pro SOS vyčleněny především v pásmu 2-5 km od státních hranic. Jednalo se jednak o objekty, které bylo možné zlikvidovat za použití menšího množství trhavin, a pak o ty, které se nacházely v bezprostřední blízkosti stanovišť příslušníků SOS.²⁰⁹ Ženijní munice k tomuto účelu určená však nemohla být z bezpečnostních důvodů uskladněna v místě použití. Na druhou stranu její dovoz od vojenských jednotek působil problémy z hlediska času i logistiky.²¹⁰

V zájmu znemožnění snadného pohybu nepřítele po našich komunikacích bylo rozhodnuto již v míru vybudovat stabilní zařízení sloužící k jejich přerušení, znehodnocení či zničení podle toho, co účel vyžadoval.²¹¹ Všechny silnice a cesty vedoucí přes státní hranice byly buď trvale přerušeny nebo uzavřeny ovladatelnou silniční závorou s po stranách zřízenými ochrannými kolejnicemi, nebo zídtkami. Jednotky stráže vzhledem ke svému prvosledovému postavení dostaly nad nimi dozor a v případě pohotovosti je měly uzavřít a „vyztužit“ vším, co bylo po ruce. Mimo to při ohrožení státu měla družstva SOS činit další kroky, aby co nejvíce ztížila pohyb nepřítele, tzn. zřizovat na silnicích záseky a barikády, budovat trámové uzávěry, natahovat přes komunikace ocelová lana a drátěné překážky,

²⁰⁹ Hlášení Velitelství II. sboru Čj. 57752 taj. žen 1937 z 20.11.1937 (VHA; Fond Velitelství 2. sboru; Karton 8; č.j. 57752) Předpokládá se také speciální výcvik příslušníků SOS pro tyto práce. Vybírání měli být přednostně bývalí děleslužící poddůstojníci ženijních a železničních pluků a technických rot.

²¹⁰ Velitelství praporů SOS musela ve svém obvodu určit tzv. destrukční střediska, tedy místa, kde pracovní jednotky převezmou trhaviny od vojáků. Vzhledem k motorizaci naší armády byl jednak problém s nákladními auty pro přepravu a i místo uskladnění bylo někdy značně vzdálené od místa použití. Například v celém obvodu praporu SOS Falknov nad Ohří nebylo vhodné skladiště pro trhaviny, které tak musely být uskladněny mimo obvod v Kadani a Tachově. (Změna v rozvrhu ničení, Čís. jedn. 790 taj./1938, Falknov nad Ohří 18. 6. 1938; VHA; Fond Velitelství 1. sboru; Karton 131; č. j. 43 426)

²¹¹ Počítalo se třemi sledy těchto zařízení, z nichž se více méně podařilo zhotovit první. U něj však vojenská správa nebyla příliš spokojena s jeho umístěním, protože musela vyjít vstříc požadavkům finanční správy. Jejich vojenská hodnota byla podstatně snížena častým umístěním bezprostředně na hraniční čáře. „*Umístění a použitelnost těchto zařízení nevyhovuje všude potřebám vojenským. Zejména s hlediska pohotovosti personální a spojovacích prostředků a všude tam, kde bylo nutno vyhověti jednostranně požadavkům finanční správy, nelze se spokojiti s dosavadním opatřením.*“ Nedostatky mělo odstranit zbudování 2. a 3. sledu, kde se „Zvláštní technická zařízení sloužící k znemožnění dopravy na komunikacích“ dělila na dva druhy. Jednak se jednalo o hotové stabilní uzávěry a realizované stavební projekty umožňující okamžité přerušení komunikace (nejdůležitější byly železné závory, kromě nich pak stálá zařízení k ničení na mostech, podkopy silničních těles, kobky na trhaviny, miny a pomůcky, zařízení pro natažení ocelových lan, skladiště pro překážkový materiál a nářadí) a „zařízení“, pro které měly být učiněny materiální přípravy (záseky, zatarasení všeho druhu včetně natažení ocelových lan, drátěné překážky, ježky, příkopy a jámy proti útočné vozbě, mimy) Směrnice pro přehražování za zajištění hranic; Část II. Zvláštní technická zařízení sloužící k znemožnění dopravy na komunikacích. (VHA; Fond Hlavní štáb – 1. oddělení; Karton 160; sig. 32 31/2)

rozbahňovat vozovky či je jakýmkoliv způsobem zničit. Taková opatření k znesnadnění pohybu nepřátelských vojsk měly činit všechny naše jednotky po zaujetí svého postavení všemi prostředky, které byly k dispozici. K tomuto úkolu bylo možné užít i civilních pracovních skupin.²¹²

Destrukční činnost SOS cílila jednak k zesílení výše uvedených opatření na komunikacích. Což značilo odstřely celých silničních a železničních těles a především všech důležitých mostů. Krom toho se zaměřovala na telefonní, radiotelegrafní a elektrická vedení, ale i celé elektrárny, benzínové stanice, strojní zařízení a zásoby průmyslových podniků a další příhodné budovy. Zkrátka na vše, co by mohl nepřítel použít proti ČSR. Všechny přípravy ničení měly být pokud možno dokončeny před zahájením nepřátelství, ale samotná demolice směla proběhnout až po něm, aby se předešlo zbytečným materiálním škodám. Rozkaz k odstřelu mohl vydat velitel praporu SOS nebo velitel hraničního úseku. Pronikl-li nepřítel k určenému objektu, na rozkaz zhora se čekat nemuselo a nemělo. Demoliční cíle musely být každopádně zničeny určenými jednotkami bez ohledu na to, zdali se tyto splněním svého úkolu ocitnou v nepřátelském obklíčení.²¹³

c) Výcvik

Šíře úkolů kladených na Stráž obrany státu vyžadovala, aby její příslušníci byli na svou činnost dokonale připraveni. Proto byl vypracován dosti ambiciózní výcvikový program, jehož naplnění mělo ve velmi krátké době kvalitativně pozvednout Stráž na zcela novou úroveň.²¹⁴ Výcvik SOS se dá povšechně rozdělit na několik částí.

²¹² Směrnice pro zřizování zátarasů a překážek ničením na komunikacích jednotkami SOS (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 153; č.j. 56390) Praktická příručky formátu A5 obsahující veškeré pokyny pro tuto činnost. Od umístění překážek, přes podrobný návod zhotovení jejich jednotlivých druhů, po nutný materiál a nářadí i s časovou normou, za jak dlouho to lze zvládnout. Její druhá část se podrobně věnuje tržavinám a jejich použití příslušníky SOS.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ S předpisy určujícími výcvik SOS v roce 1937 je to poněkud složité. 19. února 1937 vydává MNO dokument s názvem „Směrnice pro výcvik stráže obrany státu v roce 1937“, zatímco MV až 1. března 1937 svým výnosem „Zatímní směrnice pro výcvik příslušníků stráže obrany státu“. Přesto „Zatímní směrnice“ jsou rozhodujícím dokumentem s platností po celý rok 1937. „Směrnice pro výcvik“ jsou pouze armádními

Předně se jednalo o intenzivní výcvikové kurzy ve vojenských posádkách a nácvik konkrétních bojových situací v místě, kde jednotka SOS působila. Tuto praktickou část s potřebným soustředěním jednotek Stráže, nebo alespoň jejich částí, doplňovala teoretická výuka prováděná při resortní službě, cílená ovšem téměř výhradně ku prospěchu SOS.

Teoretický výcvik byl prováděn veliteli četnických stanic, správci oddělení FS a policejními instruktory v resortním působišti. Zaměřoval se na znalost služebních předpisů a postupů Stráže, nauku o zbrani, střelivu, výzbroji (s důrazem na odstraňování případných poruch a konzervování), na čtení map, provádění zpravodajské a hlásné služby, poskytování první pomoci. Rozvrh této výuky vypracoval velitel praporu SOS s tím, aby veškerá látka byla probrána během následujícího roku. Teoretická školení měla teoreticky probíhat jednu hodinu týdně, přičemž kontrolu, zda a jakým způsobem jsou uskutečňována, mohl provádět velitel praporu nebo k dotčené složce Stráže jemu přidělený odborný poradce.²¹⁵

Nejdůležitější, nejmarkantnější a nejvíc organizačně a finančně náročnou částí výcviku Stráže byly kurzy pořádané ve výcvikových střediscích. Ta byla zřizována v obvodu každého praporu SOS většinou u vojenské posádky dislokované v místě hlavního politického úřadu praporu SOS.²¹⁶ Kurzy zde pořádané měly za cíl zlepšit bojové

prováděcími pokyny pro velitele praporů SOS, velitele armádních sborů a dotčených vojenských jednotek. Tento zmatek vznikl tím, že „návrh Zatímních směrnic“, který se, jak už to u SOS bývá, příliš nelišil od konečné verze, putoval po dotčených ministerstvech, která s ním počítala víceméně jako s hotovou věcí a podle toho činila své další kroky, zejména MNO, ale zároveň v něm „musela“ nějaké to slovíčko škrtnout či doplnit, aby dokázala svou důležitost a oprávněnost schvalovacího meziministerského kolečka v otázkách SOS. MNO tak při vydání svého výnosu 19. 2. 1937 muselo urgovat MV, aby své „Zatímní směrnice“ konečně vydalo. „*Ministerstvo národní obrany zasilá Vám na vědomí prováděcí ustanovení k výcvikovým směrnicím, připraveným Vaším ministerstvem a dovoluje si Vás současně požádati, aby vydání Vašich směrnic bylo co nejvíce urychleno, aby s výcvikem bylo možno co nejdříve započítí.*“ MNO Čj. 6459 Dův.-hl.št./3.odděl.37; Praha 19. února 1937 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1). Navíc ještě během roku 1937 docházelo k úpravám těchto směrnic a doplňkům.

²¹⁵ Zatímní směrnice pro výcvik příslušníků stráže obrany státu; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1; O šíři látky, kterou měli příslušníci SOS zvládnout, svědčí prostý výčet všech předpisů, ze kterých měli studovat. (Program teoretického školení strážců na stanicích; NA; Fond ZČV Praha; Karton 945) I když se většinou nejednalo o celé předpisy ale spíše o jejich části, i tak tento prostý soupis vydal na čtyři stránky formátu A4. I kdyby se tomuto teoretickému školení opravdu věnovali předpokládaných 52 hodin, čemuž osobně nevěřím, tak mohli těžko probrat všechno, a pokud ano, tak vyvstává otázka v jaké kvalitě.

²¹⁶ U velkých praporů Moravská Ostrava a Užhorod bylo podle potřeby zřizováno více výcvikových středisek, aby výcvik mohl vůbec proběhnout. Prapor Moravská Ostrava v některých kurzech cvičil až ve čtyřech

schopnosti příslušníků SOS zejména výcvikem taktickým – taktika a technika boje jednotlivce i družstva a nácvikem úkolů z polní služby.²¹⁷ Druhým pilířem aktivit v těchto kurzech byl nácvik střelby ze služebních zbraní, lehkých a těžkých kulometů a vrh ručním granátem. Nemohl být opomenut ani nezbytný, v armádě tolik oblíbený, pořadový výcvik a školení v používání spojovacích prostředků, zejména telefonu. Společné soustředění různých složek SOS mělo také sloužit k stmelení jednotek, vytvoření osobních vazeb a překonání vzájemných předsudků a rozdílů.

Povolávání k výcviku prováděl velitel praporu, přičemž nejprve vybíral příslušníky SOS sloužící přímo v celním pásmu a teprve následně z oblastí hlouběji do vnitrozemí. Aby při tom nebyla omezována resortní služba, mohl být do výcvikového střediska povolán z každého oddělení FS a z malých četnických stanic vždy pouze jeden příslušník SOS. Jedině z klidných úseků a oddělení FS s více než 10 muži mohli být vzati do výcvikové střediska dva finančníci. Totéž platilo pro četníky v tom případě, pokud za ně po dobu výcviku zastoupila náhrada z četnického pohotovostního oddílu.²¹⁸

Harmonogram výcviku byl stanoven tak, že v březnu a dubnu 1937 měly probíhat třítydenní kurzy, ve kterých armádní poddůstojníci a důstojníci²¹⁹ budou školit velitelstvím praporu SOS vybrané

výcvikových střediscích současně (Opava, Moravská Ostrava, Český Těšín a Frýdek), prapor Užhorod ve dvou (Užhorod a Mukačevo). Výcviková střediska některých praporů byla zřízena vůbec mimo sídlo hlavního politického úřadu, protože zde nebyla vhodná vojenská cvičiště či ubytování (např. prapor Spišská Nová Ves měl zřízeno výcvikové středisko v Levoči). U jiných praporů sice byla zřízena výcviková střediska v místě hlavního politického úřadu, ale na některé části kurzů, především polní střelbu, dojížděli frekventanti do jiných měst (např. prapor Rychnov nad Kněžnou do Vysokého Mýta, prapor Liptovský Svätý Mikuláš do Žiaru, prapor Michalovce do Humenného apod.). Zpráva o II. výcvikovém (instruktorském) kursu stráže obrany státu v dubnu 1937, Praha 16. 6. 1937 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1) Situaci ještě více komplikuje skutečnost, že tam, kde velkou část praporu SOS tvořila statní policie, např. Moravská Ostrava, Falknov nad Ohří, Liberec apod., cvičili její příslušníci samostatně ve svých posádkách s vlastními instruktory podle dispozic velitele praporu SOS.

²¹⁷ Cvičily se především „*úkoly spojky, strážného, pozorovatele, patrače, chování průzkumné hlídky, postavení polní stráže, provedení výpadu, přípravu léčky, výcvik ve vyhledávání a určování cílů, odhad vzdálenosti, znalost nebezpečí osad, výhod lesů a vodních toků pro obranu, boje v rovině (kukuřice, vinohrady), vliv noci a povětrnosti (mlha, sníh)*.“ Zatímni směrnice pro výcvik příslušníků stráže obrany státu (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1).

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Z důstojníků se většinou jednalo o poručíky a podporučíky, ojediněle vyšší důstojníky. Mnohde funkci těchto důstojníků při výcviku převzal osobně velitel praporu SOS. Přidělení poddůstojníci byli většinou četaři a desátníci od pěších a kulometných rot. Nejstarší z nich byl zpravidla určen výkonným rotmistrem výcvikového

příslušníky. Ti měli následně jako instruktoři cvičit ostatní členy SOS. Oproti původnímu záměru se instruktoři vybírali ze všech složek Stráže, přičemž přednost měli jako ve všem bývalí děsloužící poddůstojníci čs. armády. Maximem pro každý prapor bylo 60 takto vyškolených instruktorů.²²⁰ Vlastní instruktoři Stráže se v dalších měsících osvědčili natolik, že některé prapory v určitých kurzech cvičily zcela bez armádních školitelů, nebo si jich vyžádaly pouze omezený počet pro speciální výcvik.

Kurzy plánované na květen 1937 byly určeny velitelům družstev a dalších vyšších jednotek SOS. Vzhledem k důležitosti výcviku velitelského kádru a nevhodnosti případné skutečnosti, že by na cvičišti fakticky veleli instruktoři SOS svým nadřízeným, vedla tyto kurzy ještě armáda svým personálem. Čtrnáctidenní kurzy pro řadové členy Stráže, které měly probíhat od května do konce roku 1937, již zajišťovala velitelství Stráže především vlastními silami pouze s příležitostnou výpomocí armády. Stráž totiž neměla vyškolenou tolik instruktorů, aby se mohli celý rok střídat a stálých instruktorů SOS byl jen velmi omezený počet.

Harmonogram výcviku byl v zásadě dodržen pouze v tom, že se podařilo bez problému dokončit výcvik v roce 1937, vlastně s předstihem, protože většina praporů výcvik dokončila v říjnu a zbytek v listopadu. Všechny prapory sice začaly podle plánu s výcvikem instruktorů v březnu 1937, kromě praporu Praha, kde se začalo až v červnu vzhledem k tomu, že tento prapor byl zřízen až na jaře 1937, ale pak už se začaly projevovat diference způsobené

střediska. (Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7)

²²⁰ Jeden instruktor měl připadat přibližně na 12 strážců SOS. Za stálé instruktory SOS mohl velitel praporu vybrat po dvou příslušnících FS a policie a tři četníky z obvodu svého praporu. (Stráž obrany státu. Zatímní výcvikové směrnice. Opravy a doplňky. Výnos MV čís. 48745/1937.14 z 23. července 1937; NA; Fond MV – stará registratura, Karton 5632; Složka 10 663 7/1) Původně MNO počítalo, že za instruktory SOS budou vybírání pouze členové četnických pohotovostních oddílů. (Stráž obrany státu. Svolání velitelů praporů.; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/6) Ti měli pro takovou činnost všechny potřebné vojenské předpoklady, povětšinou se jednalo o vojáky v záloze, kteří sotva svlékli vojenské uniformy. Problém však byl, že jednak ČPO měl své vlastní bezpečnostní úkoly a navíc osazenstvo ČPO tvořili četníci na zkoušku, kteří se měli prakticky a hlavně teoreticky připravovat na definitivní přijetí ke sboru, tedy složení potřebných zkoušek. Po definitivním přijetí k četnictvu opouštěli ČPO a byli zařazeni na některou četnickou stanici, takže pokud by instruktory SOS byli výhradně příslušníci ČPO, musel by se samotný výcvik nových instruktorů SOS neustále opakovat.

rozdílnou velikostí jednotlivých praporů, jejich místních podmínek i možností armády v daném úseku.

Méně početné prapory tak už v dubnu mohly cvičit velitele a řadové strážce, zatímco jinde nedokončili ještě výcvik instruktorů. Tato diference se stávala až chaotickou během léta, kdy byl u některých praporů výcvik zcela přerušen. Nejčastějším důvodem bylo, že vojenská správa nemohla poskytnout ubytování, střelnice a cvičiště kvůli vlastním potřebám, protože v pozdním létě probíhalo povolání záložníků na cvičení. Všeobecný výcvik omezovaly také pořádané kurzy specialistů, protože nebylo možné vzít najednou tolik příslušníků Stráže z resortní služby, aby nebyla zcela ochromena. Jistě nezanedbatelným faktorem bylo i prosté vybírání dovolených v jednotlivých složkách SOS i v armádě.²²¹

Program kurzů vypracovával velitel praporu SOS podle místních podmínek a příslušných vojenských předpisů. O jejich průběhu podával pravidelná hlášení do 14 dnů po skončení každého turnusu na velitelství sboru a MNO.²²² Velitel daného vojenského sboru také schvaloval velitelem praporu SOS předložený program kurzů. Důraz armáda kladla především na výcvik v družstvu, aby se jeho členové stali, jak nejvíce je to jen možné, jedním organickým celkem, a na průpravu ostré střelby.²²³ Velitel praporu SOS si zajišťoval

²²¹ Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7).

²²² Díky těmto zprávám lze celkem detailně rekonstruovat průběh kurzů. Dochovaly se relace praporů, především z českých zemí, k jednotlivým kurzům, seznamy povolávaných příslušníků SOS, stejně tak detailní rozvrhy činnosti ve výcvikovém kurzu. Kromě toho existují i souhrnné zprávy, které vypracoval styčný důstojník MNO při MV a zároveň člen nejvyššího velení SOS podplukovník generálního štábu František Doležel, a to pro jednotlivé měsíce roku 1937, i souhrnná zpráva za celý rok. Archiválie uloženy povětšinou v Národním archivu, fond MV – stará registratura, k povolávání četnictva do kurzů fondy ZČV.

²²³ Výcvik ve střelbě měl vždy probíhat podle místních podmínek. Byla sice předepsána střelecká čísla, která měli příslušníci SOS absolvovat, ale zároveň jejich plnění nebylo vyžadováno, pokud se z objektivních důvodů nemohla přesně uskutečnit, např. pokud nebyla střelnice zařízena na všechny střelecké vzdálenosti apod. „*Program střelby stanovený zatímními výcvikovými směrnici nemusí být dodržen tam, kde není pro to podmínek /na př. pro polní střelbu/. Je však nutné, aby každý příslušník stráže odstřílel stanovený minimální počet nábojů z pušky; program střelby lze tu upravit podle místních poměrů.*“ (Stráž obrany státu. Zatímní výcvikové směrnice. Opravy a doplňky. Výnos MV čís. 48745/1937.14 z 23. července 1937; NA; Fond MV – stará registratura, Karton 5632; Složka 10 663 7/1) . Předepsané počty nábojů, které mají strážci vystřelit, se postupně měnily, přičemž byla snaha je zvyšovat. Doplňky Zatímních směrnic určovaly pro střelbu z pušky 25 ostrých a 25 cvičných nábojů, pro pistoli 15 ostrých, lehký kulomet 30+30 a těžký kulomet 250+250. Z pistole nestříleli všichni, ale pouze ti, kteří jí byli vyzbrojeni ve své resortní službě, anebo se počítalo, že jí budou vyzbrojeni ve své funkci v SOS (např. obsluha kulometu). Munici pro střelbu z pistole nedodávala vojenská správa, střelci si ji museli přinést z resortního působiště, protože na rozdíl od služebních pušek nebyla

v součinnosti s velitelem vojenské posádky, kde bylo výcvikové středisko zřízeno, všechny cvičiště, střelnice a, pokud to bylo nezbytně nutné, i výpomoc vojáků při výcviku.

Ubytování byli příslušníci SOS během výcviku zdarma v kasárnách jednotky, kde bylo zřízeno výcvikové středisko. Pouze tam, kde to nebylo možné, musel ubytování obstarat příslušný politický úřad.²²⁴ I v tomto případě však lůžkoviny zajišťovala armáda. „Sosáci“ se u vojenské posádky také stravovali, buď s mužstvem nebo, kde byla zřízena rotmistrovská či poddůstojnická jídelna, tak v ní. Jejich hodnosti v resortních sborech totiž většinou odpovídaly poddůstojnickým hodnostem armádním, takže pokud to bylo možné, měli jíst „se sobě rovnými“. Za jídlo platili hotově, což vyvolávalo nemalé potíže.²²⁵

Munici pro výcvik dodávala taktéž vojenská správa s dispozičních zásob velitelství sboru podle požadavku velitele praporu SOS. Při výcviku se počítalo s vlastní výzbrojí a výstrojí příslušníků SOS. Vojenská správa zapůjčovala pouze lehké a těžké kulometry, popřípadě vojenské pušky vz. 24 státním policistům, pokud si je tito nemohli přinést ze svých resortních působišť. Armáda půjčovala zásadně zbraně staré a nejvíc opotřebované. Sama si místo nich pro svůj

výzbroj pistolemi u bezpečnostních sborů unifikována. (Poznámky k osnově výcviku, č. 13665 1938; NA; F MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7) Počet příslušníků SOS, kteří měli střílet z těžkého kulometu, se snižoval vzhledem k tomu, že zařazení těchto zbraní do kolektivní výzbroje SOS se odkládalo. Zato z lehkého kulometu si měli vystřílet pokud možno všichni, ovšem bez dodržení dotace střeliva 30+30. Horší střelci munici šetřili, aby ti nejlepší mohli střílet co nejvíc. (Směrnice pro výcvik stráže obrany státu v roce 1937; MNO čj. 6459 Dův.-hl.št./3.odděl.1937. Praha 19. února 1937; VHA; Fond Hlavní štáb – 1 oddělení; Karton 160; sig. 32 32/3 3). Výcvik ve střelbě SOS také ilustruje šetrnost ministerstva financí. Příslušníci finanční stráže dostali za úkol při nástupu na cvičení vzít si s sebou 25 kusů ostrých nábojů, většinou už používaných, ty zde vystřílet a do resortního působiště přinést 25 nových od vojenské správy. (Stráž obrany státu – zatímní směrnice pro výcvik příslušníků. MF Č.j. 30 914/37 – Přes.ins.p.a org., Praha 11. března 1937; NA; F MV – stará registratura, Karton 5632; Složka 10; 663; 7/1) Jistě chvályhodnou šetrnost, však kritizoval velitel praporu SOS České Budějovice, protože: „*Služební náboje, které si příslušníci stráže přinesli s sebou /:zejména finanční stráž:/, jsou častým používáním při výkonu služby uvolněny a pravděpodobně má toto uvolnění vliv na přesnost střelby. ... Náboje jest třeba častěji obměňovati nežli doposud.*“ (Stráž obrany státu – zpráva o výcviku velitelů. České Budějovice 2.6.1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1)

²²⁴ Směrnice pro výcvik stráže obrany státu v roce 1937; MNO čj. 6459 Dův.-hl.št./3.odděl.1937. Praha 19. února 1937 (VHA; Fond Hlavní štáb – 1 oddělení; Karton 160; sig. 32 32/3 3) Mimo vojenská kasárna byli frekventanti kursů SOS ubytováni pouze ve 4 případech – v Jičíně ve Studentském domě, v Rychnově nad Kněžnou v hotelu, dokud nebyla dokončena stavba kasáren, prapor Spišská Nová Ves v hotelu „Casino“ v Levoči, v Užhorodě v Sokolském domě a v kasárnách ZČV Užhorod. (Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7)

²²⁵ Tento problém podrobněji v podkapitole Finance.

vlastní výcvik brala nové z augmentačních zásob. Na druhou stranu zajišťovala svými lidmi kontroly a opravy zapůjčených zbraní, které se prováděly dle potřeby a preventivně mezi každým výcvikový turnusem.²²⁶

Celkové hodnocení kurzů konstatuje povětšinou v jejich nejdůležitější části, tedy bojovém výcviku, velmi dobré výsledky. Všichni se seznámili s bojem malých skupin a užívali všech zbraní pěchotních a kulometných rot. Ve všem potřebovali pouze větší praxi, aby úkoly zvládali s rutinou. Pro fungování SOS však byly problematické výsledky bojového výcviku u její rozhodující části, tedy velitelského kádru. Ten se rekrutoval, jak už bylo napsáno výše, z velitelů četnických stanic, správců oddělení FS a ostatních v hierarchii resortních sborů výše postavených činitelů. Tedy z mužů většinou starších, od jejichž služby v armádě uběhlo mnoho času. Ne všichni navíc sloužili u pěchoty, někteří prodělali výcvik v armádě jiné než československé, někteří nebyli vojáky vůbec. Takže už z tak krátkého času bylo mnoho ztraceno vysvětlováním základních pojmů. Alarmující bylo konstatování, že velitelům: „*Chybí zejména porozumění určité taktické situaci k vydání svého rozhodnutí formou rozkazu.*“²²⁷ Není divu, že se výhledově počítalo s opakovacími velitelskými kurzy.

Při střeleckém výcviku se ukázalo, že někteří finančníci a policisté si teprve až zde ze své služební pušky skutečně zastříleli, ačkoli ji měli přidělenou již delší dobu. Velké novum byla pro některé členy SOS i střelba z kulometů a především vrh ostrých ručních granátů, které se později při henleinovském pokusu o puč velmi osvědčily. Překvapivě špatné výsledky byly při střelbě z pistolí, ačkoliv z nich stříleli pouze ti, kteří je měli ve své resortní výzbroji. Celkově byly výsledky střelby hodnoceny jako uspokojivé, nicméně s dovětkem, že je třeba cvičit i v resortním působišti. K tomuto účelu měl posloužit

²²⁶ Směrnice pro výcvik stráže obrany státu v roce 1937; MNO čj. 6459 Dův.-hl.št./3.odděl.1937. Praha 19. února 1937 (VHA; Fond Hlavní štáb – 1 oddělení; Karton 160; sig. 32 32/3 3).

²²⁷ Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7).

návrh na dodání atrap granátů a vzduchovek větším resortním velitelstvím, odkud by se průběžně půjčovaly podřízeným místům.²²⁸

Podnik takové rozsahu jako byl všeobecný kurzový výcvik SOS, kterým během roku 1937 prošlo přes 16 tisíc lidí,²²⁹ se nemohl obejít bez problémů. Od jistě nepříjemných, ale nikoli fatálních problémů z nedostatkem map, služebních předpisů, broků do vzduchovek po závažnější, když chyběly osvětlovací rakety a někdy i kulometry, které v některých kurzech armáda nemohla okamžitě dodat v odpovídajícím množství, aby neomezila vlastní výcvik.

Bezkonkurenčně největším problémem, na nějž se objevují stížnosti fakticky ve všech hlášeních, byla otázka služebního stejnokroje. Příslušníci SOS totiž výcvik absolvovali ve stejné uniformě, ve které se pohybovali v resortní službě, což vyvolávalo nesnáze z více pohledů. Předně rozdílnost oděvů usnadňovala práci nepřátelskému zpravodajství, snadno se dalo rozpoznat soustředění různých bezpečnostních sborů do jedné jednotky. Pokud by „sosáci“ dostali armádní mundúr, byla by to jen malá vojenská jednotka při výcviku, takhle to vyvolávalo spoustu zbytečných otázek. Ještě vážnější byl tento problém v rovině finanční. Uniformy se nefasovaly, ale každý si ji platil sám. Mnozí za jejich ušití ještě dlužili a měli pouze jednu. Velmi často tak docházelo k situacím, kdy členové Stráže šetřili svůj

²²⁸ „Krátká doba výcviku ve střediscích nedostačuje k tomu, aby všichni členové stráže stali se v každém ohledu dokonalými střelci a vybranými bojovníky. Tato doba postačí právě k tomu, aby si všichni obnovili ve své paměti, co potřebují znáti pro splnění úkolu v daném případě potřeby a absolvovali stanovený střelecký program. Ačkoliv střelba měla všeobecně dobrý průběh a výsledky střelby jsou uspokojivé, bude nutno při teoretickém školení v resortních služebnách vedle nauky o zbraních probírat i též střeleckou přípravu ze všech zbraní /i vrh granátem/, t.j. nejdůležitější předmět v rámci stráže, pro jehož zdokonalení nestačí krátký pobyt ve výcvikovém středisku.“ (Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7) Střelby z daného typu zbraně se v roce 1937 zúčastnilo: puška 100% účastníků kurzů; lehký kulomet 98%; těžký kulomet 43%; pistole 40%, vrh ostrým ručním granátem 91%. (tamtéž) Účast 91% při vrhu ostrým ručním granátem je podstatně zkrácena praporem Praha, kde se neházelo vůbec, protože vhodné cvičiště v Praze nebylo a přesun do Milovic či Strašic v Brdech „...přijde hodně draho /:dva autobusy do Strašic 1600. – Kč:/“. Ze stejného důvodu zde neabsolvovali polní střelby z kulometů. (Zpráva o výcviku stráže obrany státu, Policejní ředitelství Praha 11. 10. 1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7)

²²⁹ Souhrnné počty vycvičených „sosáků“ v roce 1937 uvádím v přílohách. Nevycvičeno zůstalo pouze 842 příslušníků SOS (309 četníků, 186 finanční strážníků, 347 státních policistů), nejčastěji ze služebních důvodů – přeložení, jiná školení, zastupování, dále kvůli věku vyššímu 50 let nebo zdravotnímu stavu. Zvláštní skupinou nevycvičených byly okresní četníci velitelé zařazení do SOS až v srpnu 1937, kdy už nebylo možné zřídít kurs velitelů. (Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7)

stejnokroj na úkor výcviku, aby se po jeho absolvování ve své uniformě mohli ještě vůbec objevit na ulici.

Nejmarkantnější se jevil tento problém u státních policistů. Jejich uniformy stříhem i černou barvou možná odpovídaly požadavkům služby ve městě, rozhodně se nehodily k plazení se někde po louce. Četnické a finančnické uniformy na tom byly sice barvou o něco lépe, ale jejich tuhé límce při výcviku škrtily stejně. Proto se v kolonkách zpráv z výcviku stále dokola poukazuje na tento problém a navrhuje se opatřit do výcvikových středisek SOS pro jejich frekventanty k zapůjčení stejné uniformy, ve kterých cvičila armáda. Ty odpovídaly vhodnou barvou, stříhem a především by o ně členové Stráže nemuseli mít jistě pochopitelný strach.

Stálé stížnosti sice vedly k jednání na toto téma při projednávání rozpočtu stráže na rok 1937 i na schůzi nejvyššího velitelství SOS, nevedly však k žádnému výsledku. Návrh finančně kompenzovat členům Stráže při výcviku poškozený oděv byl fakticky shozen ze stolu a představitelé MNO se k bezplatnému zapůjčení potřebných vojenských souprav příliš nechtěli znát. Návrh nakoupit je nebo zapůjčit od armády za náhradu se zase neseťkal s potleskem na ministerstvu vnitra.²³⁰ A tak se problém nepohnul z místa a další a další stížnosti byly odkazovány s tím, že věc bude řešena. Že problém lze rozlousknout převzetím trochy osobní odpovědnosti ukázalo velitelství I. sboru, které se slitovalo nad praporem SOS Praha, jehož jádro tvořili státní policisté, a nařídilo jim k výcviku zapůjčit vojenské stejnokroje.²³¹ Jednalo se o rozhodnutí pozdní, které přišlo,

²³⁰ Stráž obrany státu. Zprávy o kursech. Č. 48 259/1937 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1).

²³¹ „*Frekventanti kursu, jako kursů předešlých, stěžují si hlavně, že musí cvičiti ve vlastních stejnokrojích, který si tím poškozují a službu na ulicích musí pak konati v týchž oděvech, neboť mnohdy jiného nemají – hlavně členové mladší, a již s obavou pohlížejí na to, jak to bude při chladnějším období s pláští, kde jsou na tom ještě hůře, neboť dva pláště má z příslušníků státní policie málo kdo. /: tyto nedostatky budou právě vydaným nařízením velit. I. sboru čj. 97819/ Dův. 3. odd. 1937, kterým se nařizuje zapůjčení voj. oděvu, odstraněny:**“ (Zprávy o výcviku stráže obrany státu; Policejní ředitelství v Praze, 11. 10. 1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7) Velitelství I. sboru sice nařídilo pěšímu pluku číslo 5 dodat potřebné stejnokroje, ten ale rozkazu nemohl vyhovět v důsledku zvýšeného počtu nastoupených nováčků. Než se uniformy sehnaly po jiných pražských posádkách, byl říjnový výcvik ukončen. Zapůjčení vojenských uniforem, se tak týkalo výcviku strážců až v listopadu 1937. (Zprávy o výcviku stráže obrany státu; Policejní ředitelství v Praze, 26. 10. 1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7) Ani v listopadu zapůjčené uniformy nebyly bez chyb – chyběl dostatek souprav větších čísel, neboť „*členové stráže*

až když výcvik skoro končil, a dílčí, neřešící problém SOS jako takové, ale pouze jedné jeho části. Na druhou stranu představovalo jediné zásadní rozhodnutí v této otázce, ačkoliv se problém s oděvem příslušníků SOS vracel ve stejných i obměněných souvislostech i v následujícím období.²³²

Vícesložková povaha Stráže obrany státu, se projevila i při jejím výcviku. Jednak tu byla určitá tradiční resortní řevnivost mezi částmi SOS a nemalou roli hrál i diferencovaný vztah vojáků k jednotlivým složkám. Jedním z cílů společných kurzů bylo toto odstranit a přestože většina zpráv hodnotí vzájemný poměr složek SOS jako velmi dobrý, přátelský, srdečný a podobně, z jednotlivých stížností i z určitých chronických problémů lze vyčíst, že všechny problémy nebyly, a v krátkém čase ani nemohly být odstraněny.

I sami velitelé praporů, kteří měli maximální zájem na co největším stmelení SOS, upřednostňovali četnictvo před policisty a finanční stráží.²³³ Vnímali ho jako nejlépe vycvičenou a především nejukázněnější složku Stráže, což byla objektivně také pravda. Vždyť četnictvo první republiky mělo s armádou velmi mnoho společného, pozdější terminologií by se dalo nazvat vojskem ministerstva vnitra.

jsou urostlejší a silnější“. (Zpráva o kurzech stráže obrany státu konaných v říjnu a listopadu 1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 9 242 19) Na stejném místě bylo žádáno, aby alespoň instruktorům SOS, kteří vedli všechny kurzy SOS a zcela si během roku zničili stejnokroj i obuv, byla vyplacena přiměřená náhrada.

²³² Je nasnadě, že uniformy členů SOS utrpěly během několikaměsíční pohotovosti a skutečné bojové činnosti od května 1938 do března 1939 podstatně víc než během několikátýdenního výcviku. Přesto nebyl tento problém na centrální úrovni vyřešen a starost o uniformy byla ponechána na samotných příslušnících Stráže. Tuto skutečnost dokonale ilustruje naprosto ojedinělá kritika periodického tisku z konce roku 1938: „*Výkony, jež generální inspektor spatřil na vlastní oči, jsou tím cennější, že jde o výkony mužů, kteří mají za sebou týdny, ba měsíce největšího strádání v těžké službě Sborů obrany státu, namnoze po polích a lesích, bez střechy nad hlavou a bez řádné, pravidelné stravy, o ostatních vymoženostech civilizace ani nemluvě. (Jak těžký to byl život, potvrdí i ostatní složky praporů SOS. četníci, finanční stráž, dobrovolníci či záložníci z řad dělníků, úředníků atd.) V této souvislosti je nutno bránit se jednomu nedorozumění: čs. bezpečnostní orgány patří k nejlépe oblečeným snad na světě vůbec. Lze najít po světě stráže s těžšími zbraněmi nebo s větším počtem zbraní, ale sotva se najde pevnější sukno, než je čs. četnické a solidnější, než je látka na uniformy stráže – to všechno, pěkně a slušivě, bylo dobré pro normální službu. V těchto stejnokrojích konali však službu v zákopech a na mezích. Potkáme-li bezvadně oděného policistu nebo četníka, to jest skoro veskrze bývalého člena SOS, nebo muže, jenž v září a říjnu sotva svlékl kabát – musíme si uvědomit, že tento muž chodí oblečen ve dvě své příští gáže a v řadu obědů a večeří: opatřil si na vlastní útraty novou uniformu. (U finanční stráže to bude sotva jiné.) Bylo by jen spravedlivé, aby se tato otázka řešila brzo a spravedlivě.“* (Generální inspektor na přehlídce. Výcvikové středisko státní policie v Praze, České slovo 25. listopadu 1938, II. vydání, číslo 277).

²³³ Jedna citace z mnoha: „*Nutno však přiznati, že vystupování příslušníků četnictva, jako velitelé i jako jednotlivci, jest vojensky mnohem vyšší úrovně, než u příslušníků stát. policie a finanční stráže.*“ Zpráva o výsledku výcviku členů SOS v roce 1937, Velitelství praporu SOS Strakonice (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7).

Lišilo se od armády pouze úkoly a prostředky, nikoli svým charakterem. Není proto divu, že vojákům – velitelům praporů i těm ve výcvikových střediscích – vojáckost četnictva imponovala v porovnání s uvolněnějšími poměry u FS a policie. Na jejich obranu je třeba podotknout, že tyto dva sbory vojenský charakter do vínku nedostaly, proto se lze těžko divit, že se podle něj nechovaly.²³⁴

Snadno identifikovatelným projevem sympatií a antipatií bylo vzdávání pozdravu mezi příslušníky SOS vzájemně a ve vztahu k armádě. Bolavou patou se v tomto ohledu stala absence služebního řádu SOS, který tuto problematiku upravoval a určoval i převodník hodností mezi složkami Stráže.²³⁵ Vzhledem k tomu, že vyšel až v létě 1938, nemohl mít žádný vliv na dění ve výcvikových střediscích, a tak vedle problému s uniformami je nevyřešená otázka subordinace druhou nejčastější stížností ve zprávách z výcviku. Nejmarkantněji se tento problém nejevil ani tak mezi složkami SOS vzájemně, ale spíše ve vztahu vojáků k nim. Vojáci obecně zdravili pouze četníky, ostatních si nevšímalí, na což finančníci a policisté odpovídali reciprocitně.²³⁶

Vztahy mezi složkami SOS obecně lze označit za dobré a jistě společné soustředění k výcviku přineslo v tomto směru pozitivní

²³⁴ K vysoké kázi četnictva při výcviku SOS jistě přispěly i jeho vnitřní rozkazy. Například velitel četnického oddělení Česká Lípa tak 24. června 1937 nařídil: „*aby služebně nejstarší četník z oddělení dbal po celou dobu kursu o kázeň a pořádek všech četníků zdejšího oddělení do kursu odeslaných, napomenul snad ty, kteří by se dopustili poklesků a hlásil mi při návratu z kursu služebním lístkem přímo písemně event. nedostatky a podal krátkou zprávu o výcvikovém programu.*“ (SOS výstroj četníků odcházejících k výcviku; Česká Lípa 24. června 1937; NA; Fond ZČV Praha; Karton 943)

²³⁵ „*Jelikož není dosud vydán služ. řád stráže, není měřítko poměru hodností mezi složkami stráže, není upraven poměr mezi nižším a vyšším, mezi představeným a podřízeným, jakož i úprava vzájemného pozdravu.*“ Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7). Převodník hodností mezi složkami Stráže a armádou, podle služebního řádu, uvádím v přílohách.

²³⁶ Nutno poznamenat, že veškerý vzájemný poměr mezi četnictvem a armádou, včetně zdravení, byl papírově vyřešen služebním řádem A-I-1. Narozdíl od finanční stráže a policie, kde žádné podobné dílčí řešení neexistovalo a čekalo se až na služební řád SOS. Velitelé praporů tak většinou ve svém výcvikovém středisku sami upravili tuto otázku v tom směru, že příslušníci SOS museli zdravít armádní důstojníky, i když sami nebyli zdraveni vojíny a poddůstojníky vojska. (Zprávy z výcviku od jednotlivých praporů SOS; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1) Před možnými důsledky do budoucna při neřešení tohoto problému varoval velitel praporu SOS Strakonice. Vojákům se nemělo tolerovat přezíravé chování k policistům a finančním strážníkům. „*Protože mnozí z mužstva jako budoucí zálohy mohou být vybráni jako voj. posily pro účely SOS, a v tomto poměru státi pod velením členů SOS k nimž za své činné voj. služby se naučili chovati se nevšímavě, snad i s určitou dávkou opovržení, je záhodno aby úpravou distinkcí i vzájemného povinného vzdávání pocty byl tento nežádoucí poměr jak mezi jednotlivými složkami SOS, tak i k příslušníkům vojska co nejdříve upraven.*“ (Zpráva o výsledku výcviku členů SOS v roce 1937, Velitelství praporu SOS Strakonice; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7)

efekt. Přesto se vyskytly případy povýšeného chování četnictva vůči finanční strážci. Dlouhodobé návyky oproti ostatním privilegovaného četnictva prostě nešlo tak snadno odstranit.²³⁷ Stejně tak se vyskytovaly případy řevnivosti obou sborů, spadajících pod MV. Podle mého názoru to pramenilo především z konkurenčního pocitu obou složek. Přičemž na jedné straně mohla hrát nemalou roli obava četnictva z opravdu impozantního posilování státního policejního sboru ve druhé polovině třicátých let a na druhé straně pocit nedocení policistů vykonávajících stejnou službu jako četnictvo při horším hmotném zabezpečení²³⁸ i společenské prestiži.²³⁹

Kromě výše nastíněného všeobecného kurzového výcviku probíhal obdobně mimo mírové působiště při vojenských posádkách podle potřeb jednotlivých praporů SOS a možností vojenské správy i výcvik specialistů. Zatímco všeobecný výcvik se týkal všech členů SOS a organizovala ho příslušná velitelství praporů, výcvik specialistů byl vzhledem k finanční náročnosti vyloženě výběrovou záležitostí. Počty určoval velitel praporu SOS a před absolvováním speciálních kurzů museli jejich frekventanti podstoupit všeobecný výcvik Stráže. Zde byli všichni seznámeni s absolutními základy speciálních činností

²³⁷ Typická příhoda o nadřazeném pohledu četnictva na FS. „*Pensionovaný výkonný důst. četn. viděl, že četa stráže, vracující se ze cvičení, je vedena příslušníkem finanční stráže. Neodpustil si hlasitou poznámku, že se četníci nestydí dát se vodit financem.*“ (Zpráva o III. výcvikovém kurzu stráže obrany státu v květnu 1937, Praha 12. července 1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1)

²³⁸ Jedna z kritik diametrálně odlišného ohodnocení srovnatelné služby četnictva a státní policie: „*Kdežto četník, jenž absolvoval školu, se stane za rok automaticky strážmistrem, čeká policista – se stejnou školou – třeba deset let na tutéž hodnost. Kdežto policejní strážmistr má dovolené deset až dvanáct dní (po těch 10 letech), má četnický strážmistr už první rok čtyři týdny dovolené. Četnický velitel stanice má dovolenou šest týdnů, jeho policejní kolega má po 30 letech služby tři týdny. Různost v platu, citelná po celou dobu služby, vzroste v deprimující rozdíl při výslužbě: četnický praporčík může dosáhnout měsíční pense asi 2000 Kč, praporčík policejní nedosáhne víc než 1250 Kč, byť sloužil 35 efektivních let s nejlepší kvalifikací! Nejtíže ovšem nesou policisté, že musí platit branný příspěvek, ačkoliv jsou – viz zákon na obranu státu – stejnou složkou Sboru obrany státu jako jejich kolegové a také se osvědčili!*“ (Nové tituly a nové distinkce, ČS z 3. července 1938, číslo 154, II. vydání)

²³⁹ Jiné vysvětlení řevnivosti mezi četnictvem a státní policií přináší major Šorm, zastupující pplk. Doležela, v konceptu zprávy hodnotící kursy SOS v červnu 1937. Tato pasáž byla z konečné zprávy vyškrtuta. „*Je až nápadné rychlé kamarádství mezi mladšími příslušníky četnictva a finanční stráže. Naproti tomu mužstvo stát. polic. úřadů přináší s sebou do kursů jakousi zaujatost a nevyhledává přátelských styků, zejména ne s četnictvem. Pravděpodobný důvod snad je v tom, že policisté vázani povahou své služby na město, považují tuto službu za vyšší, dále nemile pociťují vzájemný poměr mezi četnictvem a vojskem ve zravení. Vojsko zdraví četnictvo, ale policistů si nikdo nevšímne.*“ Odpověď na tuto interpretaci nacházím v té samé zprávě na jiném místě, která se věnuje průměrnému věku příslušníků SOS. Podle ní je FS v posledních letech značně omlazena a frekventanti kursů jsou povětšinou mladšího věku. Stejně tak u četnictva je jen přes 10% starších 40 let. Zato u státní policie jsou starších 40 let téměř dvě třetiny. Podle mého se zkrátka vytvořily při výcviku klasické skupinky „staří x mladí“. (Zpráva o kursech stráže obrany státu konaných v červnu 1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 9 242 19)

SOS – zpravodajství, zdravotní služba, ženijní úkoly, plynová služba, spojení – důstojníky vojska nebo rotmistry specialisty. Následně posílal velitel praporu podle svých potřeb nejvhodnější kandidáty do dalších kurzů, které měly příslušné znalosti podstatně rozšířit. Organizace speciálních kurzů pro potřeby Stráže byla plně v kompetenci příslušného sborového velitelství.

U ženijních pluků probíhaly dvacetidenní kurzy zákopníků, kteří se připravovali na demoliční činnost, stavbu různých umělých překážek a získávali ostatní ženijní znalosti v rozsahu určeném pro ženijního poddůstojníka. Obdobně ve sborových nemocnicích nebo u posádek s větším počtem důstojníků zdravotnictva, se pořádaly kurzy zdravotních hlídek SOS.²⁴⁰ Překvapivě malého počtu členů Stráže se týkal výcvik řidičů u automobilových praporů. Jejich výcvik probíhal šest týdnů s praxí na různých vozidlech vojenské správy. Výběr členů do těchto kurzů a hlavně jejich skutečnou potřebu pro prapor SOS přezkušoval velitel sboru, jehož schválení bylo podmínkou pro zahájení řidičského výcviku. Speciální výcvik plynových hlídek a zvláštní kurzy spojovací činnosti se staly naprosto marginální záležitostí. Speciální zpravodajské kurzy nebyly pořádány vůbec.²⁴¹

Prubířským kamenem úspěchu výcviku SOS jako takového a završením jeho bojové části započaté ve výcvikových střediscích se stala větší cvičení jednotek SOS koncem roku 1937 přímo v terénu,

²⁴⁰ Jednalo se o třináctidenní kurzy, s důrazem na praxi při ošetřování za války. Program výcviku: a) První pomoc při úrazech; b) PP při náhlých onemocněních; c) PP při otravách bojovými chemickými látkami; d) Sanitární materiál, dopravní prostředky a způsoby dopravy /improvisace/; e) asanace oděvů, použitého dopravního prostředku, krajiny apod. (Směrnice pro výcvik stráže obrany státu v roce 1937; MNO čj. 6459 Dův.-hl.št./3.odděl.1937. Praha 19. února 1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1)

²⁴¹ Počty vycvičených specialistů uvádím v přílohách. Z výsledků speciálního výcviku v roce 1937 je zřejmé, že jeho úloha byla podstatně upozaděna. Přestože vycvičených zákopníků a zdravotníků bylo celkově nejvíc, u některých praporů jejich výcvik neproběhl vůbec. Kurzy řidičů uspořádaly pouze dva vojenské sbory ze sedmi. Ještě horší byla situace speciálních kurzů spojovacích, které uspořádaly pouze prapory Znojmo a Moravské Budějovice. (Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7) Ve výcviku plynových hlídek bylo vycvičeno pouze 35 instruktorů na přelomu září a října 1937 v Olomouci. (Řada dokumentů k plynovým hlídkám SOS, včetně závěrečného hodnocení instruktorského kurzu v Olomouci – NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/32) Tristní obraz speciálního výcviku SOS nabízí prapor Šumperk: „Podávám zprávu, že u praporu stráže obrany státu v Šumperku nebyl pořádán v uplynulém roce žádný kurs pro výcvik zákopníků, řidičů motorových vozidel, ošetřovatelů a ve spojovací službě. Také v tomto roce nebyli dosud příslušníci SOS do podobných kursů komandováni, ježto velitelství IV. sboru v Olomouci podobných kursů dosud nezřídilo.“ SOS, zbraně; Okresní úřad Šumperk 2. února 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7).

kde měly prapory SOS bojovat. Těchto cvičení se sice neúčastnily jednotky Stráže v plných počtech, polovina příslušníků SOS se musela věnovat resortní službě a vojenské posily nebyly povolány. Přesto přinesla zajímavý obraz Stráže. Právě při těchto cvičeních se ukázaly všechny neřesti, objevující se již ve výcvikových kurzech, které snižovaly bojovou hodnotu Stráže jako takové.

U strážců SOS se i zde objevila stará obava o vlastní uniformy, která podstatně znehodnocovala jejich bojové vystupování. Při cvičeních postávali v otevřeném terénu, aby si nepoškodili stejnokroj. Se stejným přístupem plnili přikázané průzkumné úkoly, a tím prozrazovali umístění vlastních jednotek. Jistě lze namítnout, že při opravdovém boji by na oděv nehleděli, ale projevil se i další, tímto argumentem těžko odsunutelné problémy – nedodržování palebné kázně, pomalé odstraňování poruch kulometů a poněkud zarážející neznalosti přiděleného služebního úseku. Přesto řadoví strážci nebyli Achillovou patou, kterou cvičení opět ukázala. Ačkoliv to v hodnotící zprávě není z celkem pochopitelných důvodů naplno řečeno, hlavní slabinou Stráže nadále zůstával velitelský kádr.

Pominu-li to, že své rozkazy vydávali formou „sousedského povídání“, nelze přehlédnout závažnější pochybení. *„Nezkušenost v disponování s mužstvem podle obdržených úloh je zarážející a nelze ji nahradit ani dobrou snahou, svědomitostí a vůlí. Přílišná úzkostlivost a snaha nevybočiti z rozsahu vydaných rozkazů byla zjevna u všech zařazených velitelů, ač mnohdy situace přímo nutila k odchylnému řešení. ... Velitelé jednotek stráže zapomínali podávat včas hlášení nebo vůbec nic nehlásili... Zásady ústupového boje nejsou dobře chápány, zejména pokud jde o udržení jednotlivých ústupových postavení vzhledem k taktickým okolnostem.“*²⁴² Tedy během praktických cvičení velitelé jednotek SOS nesplnili prakticky nic z toho, co se od družstev Stráže očekávalo - osamělý ústupový boj, jehož smyslem je získat o nepříteli co možná nejvíc informací, a

²⁴² Relace o výcviku stráže obrany státu v roce 1937, str. 14-15; Styčný důstojník MNO u MV Praha 28. února 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7) Větších cvičení bylo provedeno 23, z toho 7 cvičení dvoudenních, 16 jednodenních. U devíti praporů SOS nebyla uskutečněna v roce 1937 žádná cvičení.

zdržovat jeho postup jak to jen jde. O klíčové úloze velitelů družstev v tomto úkolu není třeba více dodávat.

Nicméně přes toto vcelku kritické hodnocení nelze zapomínat, že se jednalo pouze o dílčí výsledky výcviku SOS. Stráž byla budována s dlouhodobou perspektivou a zatím na ní bylo intenzivně pracováno fakticky pouze jeden rok. Nelze tedy na špatné výsledky praktického výcviku hledět jako na neúspěšnou závěrečnou zkoušku, tou v žádném ohledu nebyla. Tato cvičení byla naopak první prověrkou, při níž lze těžko předpokládat, že vše poběží jako na drátkách. Takovýto test má sloužit v první řadě právě k odhalení nedostatků a jejich nápravě. Další výcvik příslušníků Stráže měl pokračovat i v roce 1938. Dispozice k němu vypracoval styčný důstojník MNO při MV a člen nejvyššího velení SOS pplk. František Doležel, který ze všech nejlépe věděl, kde má Stráž slabiny. Na jeho stole končila všechna hlášení, on vypracovával průběžné i celkové analýzy o stavu SOS.

Výcvikové směrnice SOS pro rok 1938²⁴³ měly za cíl omezit či zcela odstranit všechny výše zmíněné nedostatky. Počítaly sice také se stejnými kurzy jako v minulém roce pro ty, kteří výcvik neabsolvovali, a pro nové příslušníky Stráže z plánovaných vnitrozemských praporů, ale hlavním cílem bylo zkvalitnění dosažených výsledků. Plánovaly se opakovací kurzy pro strážce, podstatné rozšíření speciálního výcviku již včetně kurzů zpravodajských, ale hlavní snaha směřovala k odstranění nedostatků, které vyplynuly ze cvičení uspořádaných v loňském roce. Byly připraveny delší opakovací velitelské kurzy s důrazem na taktiku a techniku velení, stejně tak se plánovalo podstatné rozšíření praktických cvičení s vojskem, díky nimž měli velitelé SOS i strážci plnit své úkoly s naprostou rutinou.²⁴⁴ Není pochyb o tom, že by

²⁴³ Směrnice pro výcvik příslušníků stráže obrany státu v roce 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5633; Složka 10 663 7).

²⁴⁴ Zvýšit kvalitu velitelského kádru Stráže měly také návštěvy velitelů SOS na instrukčních kurzech pro důstojníky v záloze, povolené ministerstvem národní obrany 15. 1. 1938 výnosem čis. 3968-hl.št./5. Kurzů pro poddůstojníky v záloze se mohli účastnit ostatní příslušníci SOS. Účast byla sice žádoucí, ale dobrovolná bez nároku na cestovné a stravné, takže praktický dosah nelze přeceňovat. (ZČV Praha, Čís. jedn. 33mob./1938, Praha 27. leden 1938; Muzeum police ČR; Fond Písemnosti; Karton M-19 SOS)

taková nadstavba k úrovni získané v roce 1937 podstatně změnila obraz Stráže.

Z plánovaného výcviku v roce 1938 zůstalo torzo. Sotva mohl začít, přišly březnové události v Rakousku. Pak mimořádná bezpečnostní opatření okolo oslav prvního května, kdy byly potřeba bezpečnostní složky v resortní službě. Kurzy, které se podařilo opět rozjet, byly znovu přerušeny 18. května s ohledem na obecní volby a opětovnou zvýšenou potřebu vnitřní bezpečnostní služby. Následovala mimořádná vojenská opatření, obecně známá jako květnová částečná mobilizace. Výcvik SOS uzavřely fonogramy ministerstva vnitra zaslané všem zemským úřadům 10. června 1938, které pravily, že „zatím“ se ve výcviku nebude pokračovat.²⁴⁵ Čas výcviku končil, nadcházel čas bojů.

d) Materiální zajištění

Stráž obrany státu potřebovala ke své činnosti, také vzhledem k rozsahu organizace, nemalé hmotné zabezpečení. Jak jsem se již zmínil výše, první na řadu v tomto ohledu přišlo pořízení kanceláří velitelů praporů a jejich vybavení. Kancelář opatřovala příslušná obec v sídle velitelství a vnitřní vybavení okresní úřad. Přes toto dvouzdrojové financování nebylo nikdy peněz nazbyt.²⁴⁶ Kanceláře byly povětšinou vybaveny opravdu jen tím nejnужnějším a požadavek luxusu, jakým by byla pohovka v kanceláři, umožňující odpočinek během neustálých pohotovostí roku 1938 (velitelské, zpravodajské i

²⁴⁵ Fonogramy uloženy NA, Fond MV - stará registratura, Karton 5633, Složka 10 663 7.

²⁴⁶ Největší položkou na vybavení kanceláří byl nákup trezorů pro tajné spisy velitelství praporu v hodnotě okolo 20 tisíc Kč, to podstatně převyšovalo náklady na všechno ostatní vybavení kanceláře. Proto nebyly trezory jako ostatní vnitřní zařízení velitelství SOS a okresních úřadů účtovány na vrub účelové položky „Úřední a kancelářské potřeby“ státního rozpočtu, která byla již tak dosti přetížena, ale byly placeny z mimořádného úvěru „Věcné výdaje za mimořádné bezpečnostní služby“. (Presidium zemského úřadu v Brně. Stráž obrany státu. Pancéřové skříně pro velitele praporu. 9. listopadu 1937; NA; Fond MV –stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/30) V uvedených souvislostech působí komicky pokyn MV, že „náklad na zařízení obou místností [kanceláře velitele praporu SOS a společné úřadovny pro příslušníka četnictva a FS – J. P.], včetně opatření pancéřové skříně pro velitele praporu, avšak bez psacích strojů, nesmí překročit částku 8000 Kč.“ (Stráž obrany státu, náklady. Spis MV B-5403-13/1-37; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (3))

celé SOS), byl řešen do té doby, kdy jeho skutečnou potřebu přehodnotil mezinárodní vývoj.²⁴⁷

Ač nechci podceňovat důležitost dostatečně vybavené pracovny velitele praporu, těžiště materiálních potřeb SOS leželo někde jinde. Pokud chtěla československá vláda použít příslušníky četnictva, finanční stráže a policie jako prvosledové vojenské jednotky, musela jim dodat i potřebnou vojenskou polní výstroj, kterou z hlediska své dosavadní resortní služby nepotřebovali a tudíž postrádali. Co vše je třeba k resortní výbavě doplnit, aby kmenoví příslušníci Stráže měli z vojenského hlediska plnohodnotnou polní výstroj, určoval v otázkách SOS všudypřítomný předpis G-XI-2.²⁴⁸

Kromě doplnění výstroje resortních příslušníků Stráže bylo třeba obstarat i kompletní výstrojní soupravy pro vojenské posily SOS, protože ty na rozdíl od předešlých neměly služební základ, na kterém by se dalo stavět. To samé platí v jejich případě i o zbraních. Kompletní výstroj a výzbroj vojenských posil se ukládala v mírových stanicích kmenových členů SOS.²⁴⁹ Kromě toho zde byla uskladněna i

²⁴⁷ Na stížnosti na vybavenost kanceláří reagovalo MV teprve výnosem z 14. července 1938, kterým ukládalo zemským úřadům zjistit tyto potřeby jednotlivých praporů SOS. Například Zemský úřad Praha tuto potřebu, především posteje, příkrývky a překvapivě velké množství plivátek nahlásil MV až 24. září 1938. Pokud by se vyhovělo všem požadavkům velitelství SOS v Čechách, představoval náklad na dovybavení kanceláří 42 tisíc Kč. Po Mnichovu bylo od nákupů ustoupeno, pouze již dříve objednaný a dodaný inventář byl zaplacen. Nejlépe tak na tom byli velitelé, kteří si na vlastní pěst sami včas potřebné vybavení objednali a pak žádali jeho zaplacení po zemském úřadu. (Složka Inventární předměty; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4197; Složka B5403 (20))

²⁴⁸ Konkrétní seznamy polního vybavení z výše uvedeného předpisu uvádím v přílohách. Samostatnou kapitolou při vystrojování resortních příslušníků SOS se staly polní uniformy pro členy uniformovaných policejních sborů. Při aktivaci jednotek SOS se ještě ve větší míře projevil problém s nevhodností policejních uniforem pro polní službu, jakož i s jejich rychlým znehodnocením, než při výcviku v roce 1937. Opakující se stížnosti vedly k objednávce 3 000 kompletních vojenských khaki uniforem, ale až 9. září 1938. V Čechách jich mělo být rozděleno 2000 na Moravě 1000. Zemský úřad v Praze však do Mnichova převzal pouze uniformy bez kamaší, takže nebyly z velké části vůbec použity. Mnoho nepomohla ani změna objednávky z 29. 9. 1938, která měnila kamaše, které armáda nemohla dodat, za ovinovačky. Lepší byla v tomto ohledu situace na Moravě, protože uniformy expedoval Hlavní oděvní a lůžkový sklad v Brně. Sice byly uniformy podle hlášení z Moravské Ostravy malé a některé bylo potřeba přešít, aby odpovídaly velikosti příslušníků SOS, zato však dorazily i s ovinovačkami a byly ve větším počtu rozděleny mezi prapory SOS. (Vícero dokumentů z NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (13))

²⁴⁹ Jednalo se standardní polní vojenské uniformy pěchoty s předepsanou výstrojí a armádní puškou vz. 24. Vojenskou posilu SOS měl odlišovat od ostatních vojáků znak SOS připnutý na uniformě. Ačkoliv přepracovaný námět znaku od firmy Karnet & Kyselý byl schválen archivem MV již 2. 7. 1937 jeho výroba se značně zpozdila. Byla sice přesná představa o počtech znaků v dodávce i o jejich provedení (5 verzí – pro strážce, velitele družstev, velitele čet, velitele rot a velitele praporů a jejich zástupce), ale mezinistevská mašinerie se zadrhla. MV připisem z 17. 11. 1937 urgovalo souhlas s objednávkou na MF a MNO s tím, že je nutné, aby tyto úřady odpověděly do konce listopadu, aby objednávka mohla být zadána ještě v roce 1937. Bezvýhradný souhlas však MNO odeslalo až 3. 3. 1938 a MF dokonce 31. 5. 1938, a tak k závazné objednávce odznaků došlo teprve 26. 8. 1938. Ani poté se však výroba hned nezačala, protože firma potřebovala vyplatit

kolektivní výzbroj celých družstev, jejíž nejdůležitější součástí byl lehký kulomet vz. 26 s municí a příslušenstvím.²⁵⁰ Stanice byly navíc skladem i pro zásobu munice družstev SOS na dva dny boje a v některých případech i ženijního vybavení.²⁵¹ Pětidenní zásoba munice pro celý prapor byla deponována u velitelství praporu, v dalších dnech bojů se předpokládalo zásobování vojenskými útvary. Obdobně jako větší zásoby munice nebyly trhaviny a ruční granáty uskladněny u družstev Stráže, ale u nejbližší vhodně zařízené vojenské posádky.

Z výše uvedeného lze snadno dovodit, že objem materiálu ani finanční náklad na něj nebyl nejmenší. K tomu je třeba připočítat šibeniční časové možnosti, které na jeho dodání byly, kdy první větší objednávky byly sepisovány teprve koncem roku 1937, i omezené možnosti armády, která sama potřebovala větší a větší dodávky, a tak nemohla vždy zcela naplnit požadavky ministerstva vnitra, které

zálohu na nákup materiálu. Než se pak stačila výroba rozběhnout naplno, byla 4. 10. 1938 zastavena. V této fázi bylo vyrobeno nebo rozpracováno 5 420 odznaků v provedení pro strážce SOS, tedy něco přes 1/6 objednávky. Tento počet byl během podzimu firmou dodán, protože víceméně odpovídal aktuálním počtům členů SOS, tak byly odznaky expedovány příslušným politickým úřadům s tím, aby je neprodleně rozdělily mezi příslušníky SOS. Jistou zajímavostí je, že v zájmu počátečního urychlení dodávky, neproběhla na její realizaci řádná soutěž. To se neobešlo bez kritiky ze strany Nejvyššího účetního kontrolního úřadu, který pro takový postup neviděl důvod. Nicméně asi vzhledem k tomu, že hodnota zakázky byla 92 tisíc Kč, tak se tento úřad spokojil s výtkou, aby se to příště už neopakovalo. (Řada dokumentů k tématu z těchto složek: NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/36, dále NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5638; Složka 10 663 7/186, dále NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4198; Složka B5403 (18))

²⁵⁰ Teprve kulomet dělal ze skupiny četníků, finančníků a policistů hodnotnou vojenskou jednotku. Proto jím byla vybavena, až na drobné výjimky, všechna družstva SOS v republice. Větší výjimkou byly pouze prapory SOS Liptovský Sv. Mikuláš a Žilina, kterým nebyly kulometry dodány vůbec. Priorita byla počítována někde jinde. (Stráž obrany státu. Soupis kulometů. MV 27096/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5635; složka 10 663 7/52) Nicméně i v tomto případě se o urychlené zásobení družstev SOS kulometry nejvíce starala vojenská správa. Nechtěla čekat, až je pořídí MV, kterému to náleželo. Aby bylo dosaženo maximální vybavenosti družstev SOS kulometry v co nejkratší době, armáda je Stráži půjčovala ze svých zásob. Například podle hlášení velitelství I. sboru z 26. 4. 1938 bylo v jeho oblasti družstvům SOS dodáno ministerstvem vnitra 37 lehkých kulometů, zatímco vojenská správa jich v tomto obvodu zapůjčila SOS 260. (Výzbroj pro SOS – hlášení; VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 157; č.j. 60403)

²⁵¹ Uskladnění takového množství materiálu nebylo snadnou záležitostí. Ministerstvo vnitra počítalo s jeho uskladněním ve speciálně vyrobených skříních, které však v době expedice materiálu na četnické stanice, oddělení FS a policejní strážnice fyzicky neexistovaly a v mnoha případech pro ně zde stejně nebylo místo. Výstroj se tak často skladovala nouzově v tom, v čem byla vojenskou správou dodána – armádní bedny či pytle, přímo v kancelářích na zemi, ve skříních na spisy apod. Často tak dodaný materiál trpěl nevhodným umístěním, navíc hrozilo jeho zcizení. V této souvislosti si je třeba uvědomit, že tehdy neměly státní orgány vždy své vlastní budovy. Nebylo ničím neobvyklým, že četnická stanice byla umístěna v pronájmu, v pohraničí povětšinou samozřejmě u německého majitele, který nejenže věděl, co je zde skladováno, ale nebylo pro něj příliš obtížné si sem získat přístup. Nejvíce trpěla výstroj pro vojenské posily dodaná armádou, protože ta dorazila již během jara 1938. V ostatních případech nebylo výjimkou, že výstroj šla přímo za již nasazenými jednotkami SOS, takže problém s uskladněním odpadal. (Dokumenty k tématu včetně hlášení stavu jednotlivými prapory: NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5635; Složka 10 663 7/49)

objednávání materiálu pro Stráž řídilo. MV celý zásobovací proces sice zastřešovalo, ale platilo pouze za kolektivní výzbroj a objednávky určené četnictvu a státní policii. Materiál pro finanční stráž objednávalo a hradilo MF a pro vojenské posily vojenská správa. Navíc nákupy musely být schváleny Nejvyšším účetním kontrolním úřadem a MF. Další komplikace vzešla v tom, že sice většina materiálu se objednávala přes MNO, ale některý přes ministerstvo obchodu.²⁵² Je nasnadě, že nejen omezené finanční možnosti státní správy, ale i tento kompetenční zmatek objednávky nejen komplikovaly, ale především zdržovaly.

Není proto divu, že když v květnu 1938 byla vyhlášena pohotovost jednotek SOS, většina resortních příslušníků Stráže neměla vše potřebné k dispozici. Leccos se sice během první pohotovosti podařilo napravit, ale všechny nedostatky se do září odstranit nepodařilo. Často se tak situace řešila urychlenými objednávkami, které už nemohly být dodány, a především záplatami vojenské správy. Především ta dodávala nasazeným „sosákům“ vše nezbytně nutné v množství, kterého byla schopna, s tím, že jí to někdy v budoucnu MV proplatí. Objevily se i případy ad hoc objednávek materiálu povětšinou ne výlučně vojenského charakteru jednotlivých velitelů SOS u místních podniků.²⁵³

Obecným rysem objednávek z konce roku 1937 a počátku 1938 jsou spíše menší objemy a objednávky nejsou příliš časté. Období od května do září, kdy opravdovou potřebu materiálu prověřila akce, lze však nazvat objednávkovým kolotočem. Jsou to stovky objednávek

²⁵² Jednalo se o ruční svítilny a stanové dílce s podpěrami. Například objednávka 3000 stanových dílců a podpěr k nim pro státní policisty, příslušníky SOS, má opravdu nečekaně dlouhou historii. Objednáno 17. června 1938. 7. září dodávce stanových podpěr prodloužena dodací lhůta ministerstvem obchodu, ale do Mnichova nedodány. 6. prosince 1938 dodávky stanových dílců ze strany státu zrušeny, protože nebyly dodány, skončily v zabraném území v Horkách v továrně firmy. Vzhledem k zrušení nákupu stanových dílců se stal nákup podpěr bezpředmětným. Ministerstvo obchodu mělo jednat o zrušení jejich nákupu, což zahájilo velmi obsáhlé jednání s velkým množstvím korespondence mezi zainteresovanými místy. Definitivně tato „kauza“ skončila až koncem roku 1941! (Opravdu bohatý archivní materiál k celkem zanedbatelné „kauze“ uložen; NA; Fond MV – nová registratura; Složka B5403 (13))

²⁵³ Nutno poznamenat, že vojenské posily měly oproti kmenovým členům Stráže většinou veškeré náležitosti řádně připraveny už v květnu 1938. Materiální a logistické možnosti armády byly přece jen poněkud větší než MV, navíc je dodávala přímo ze svých skladů, kdyžto ministerstvo vnitra je muselo objednávat přes MNO. Netřeba pochybovat o tom, že MNO nejprve plnilo dodávky podle svých potřeb a povinností a pak teprve objednávky ostatních ministerstev. (Stráž obrany státu. Doplnění ústroje. 20. září 1938; NA; Fond MV – stará registratura; K 5637; Složka 10 663 7/84)

MV, MF, zemských úřadů, jednotlivých praporů SOS, povětšinou ve velkých objemech a s žádostí o co nejbližší dodání. Je nasnadě, že málokterá s těchto „letních“ objednávek byla splněna. Od října 1938 se rozběhl nový kolotoč jejich rušení.

Z celorepublikového hlediska lze vybavenost SOS zbraněmi podle G-XI-2 a celkovou vybavenost vojenských posil hodnotit jako odpovídající. Zpoždění, které nastalo u doplnění výstroje četníků, finančníků a policistů, se ne všude podařilo zcela zacelit urychlenými nákupy ministerstva vnitra, ani dobrou vůlí vojenské správy, která má hlavní zásluhu na tom, že mnohde nebyla sice materiální situace optimální, ale zase ne katastrofická. Vrací se zde stejný problém jako u výcviku SOS – čas, který Československu v roce 1938 utíkal rychleji než zbytku světa.

Po Mnichovu výstrojní a výzbrojní nedostatky zmizely, všeho bylo najednou v nových podmínkách až příliš. Rušily se spěšné objednávky z léta, ministerstvo vnitra jednalo s armádou o zpětném odkoupení některého přebytečného materiálu. Velké problémy činila jen prostá inventarizace všeho, co SOS v nepřehledné době někdy nepřehledným způsobem obdržela.²⁵⁴ Evidence a sepisování protokolů o ztrátách vybavení během září navyšovaly úřední agendu Stráže, což vedlo k naprostému přetížení administrativních možností velitelství praporů a prosbám o jejich personální posílení.²⁵⁵ Další cesta výzbroje a výstroje SOS se po německé okupaci vydala snadno dovoditelným směrem. Většinu zabavili Němci pro své potřeby, to, co nechtěli, především opotřebované stejnokrojové a výstrojní součástky, využily protektorátními bezpečnostními sbory. Část byla dodána do kárných pracovních táborů.²⁵⁶

²⁵⁴ Výnos MV. čís 88326/1938-14b z 28. října 1938 nařizoval shromáždění, konzervaci a vhodné uložení již nepoužívané výstroje a výzbroje a přesnou evidenci toho materiálu, který ještě slouží stále aktivním jednotkám SOS. Zároveň požaduje protokoly o ztrátách materiálu. (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5635; Složka 10 663 7/49)

²⁵⁵ Vzhledem k tomu, že k výraznému zlepšení této situace podle hlášení jednotlivých praporů i zprávy styčného důstojníka MNO při MV nedošlo až do konce ledna 1938, lze se domnívat, že k němu nedošlo už vůbec. (Spis MV č. 2762/1939 a hlášení styčného důstojníka č. 301 Dův.-SOS –39 z 16. ledna 1939; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5635; Složka 10 663 7/49)

²⁵⁶ K osudům výstroje a výzbroje SOS po německé okupaci řada archiválií v NA; F MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (4). Z celkového pohledu jsou archiválie o výstrojního a výzbrojního vybavení jednotek Stráže obrany státu dosti roztříštěné. Posledně jmenovaná složka na první pohled vypadá, že obsahuje

Samostatnou kapitolu vybavenosti Stráže obrany státu představuje elementární motorizace jejich částí, bez které se z hlediska organizace, zásobování, ale především použití nemohla obejít, protože rychlost jejího zákroku rozhodovala o jeho úspěšnosti. Nelze si dělat příliš velké iluze. Stav celkové motorizace Československé republiky, stejně tak jako obecně známá neutěšená situace armády v tomto ohledu, nedávaly příliš mnoho nadějí, že u SOS tomu bude jinak. U finanční stráže o nějaké motorizaci nelze mluvit vůbec, u státní policie nebyla situace o mnoho lepší. Jedinou nevalně motorovými prostředky vybavenou složku Stráže představovalo četnictvo, jehož stroje spolu se soukromými vozidly, získávanými od členů Stráže a při případné pohotovosti navíc rekvizicemi, tvořily při zrodu Stráže základ jejich dopravních možností.²⁵⁷ O tom, že tento neodpovídající stav je třeba v celorepublikovém rámci aspoň základním způsobem napravit, nebylo na dotčených úřadech sporu. Prapory SOS musely dostat svůj motoristický základ.

Překvapivě včasným nákupem, kdy jinak každá objednávka čehokoliv pro SOS musela být na dotčených ministerstvech ponechána

gró tohoto archivního materiálu, což však není tak docela pravda. Je zde sice uložena řada objednávek a související dokumentace, povětšinou však nedává uspokojivou odpověď, kdy a zda skutečně byl objednaný materiál jednotkám SOS dodán. Celkový obraz dotváří teprve další větší či menší složky dokumentů či přímo jednotlivé listy uložené v různých fondech. V předcházejících odstavcích jsem tedy vycházel z archiválií uložených v NA; Fond MV – nová registratura; Kartony 4195, 4196, 4198, dále NA; Fond MV – stará registratura; Kartony 5633-5638 a 5657; dále NA; Fond ZČV Praha; Kartony 944-946; dále VHA; Fond Velitelství I. sboru; Kartony 43, 45, 138, 143, 157; dále Muzeum Policie ČR; Fond Písemnosti; Karton M-19 SOS.

²⁵⁷ Ze systémového hlediska bylo důležité, že do SOS byla přímo zařazena nejmobilnější část četnictva i se svými dopravními prostředky, tedy četnické pohotovostní oddíly. Na druhou stranu přímé podřízení autoparku četnických pátracích stanic, druhé nadprůměrně motorizované části četnictva, narazilo na odpor. Když prezidium zemského úřadu v Brně začalo koncem roku 1936 zjišťovat počty motorových vozidel četnictva ve svém obvodu, včetně vozidel četnických pátracích stanic, pro potřeby SOS, narazilo na odpor zemského četnického velitelství v Brně i Ústředního četnického pátracího oddělení. Jednalo se o to, aby SOS mohla v případě potřeby s těmito vozidly nakládat prostřednictvím dispozic okresního hejtmana, přičemž bylo zdůrazněno, „že jde pouze o přechodná propůjčování těchto vozidel, jež v zásadě nebudou odňata svému původnímu účelu.“ (Presidium zemského úřadu v Brně, číslo 28.030/pres, Brno 17. 11. 1936; NA; Fond ZČV Praha; Karton 1079) Celkově byla situace bez zásahu „zhora“ neřešitelná. Okresní hejtman sice mohl nakládat z vozidly běžných četnických stanic podle potřeb SOS, protože byl ve služební linii jejich představeným, nicméně četnické pátrací stanice byly samostatnou jednotkou, podřízenou velitelům četnických oddělení, kteří nepodléhali v oboru své služby okresním hejtmanstvím. Ze svého titulu tedy nemohl okresní hejtman samostatně disponovat ani vozidly četnických pátracích stanic. (Řada dokumentů; NA; Fond ZČV Praha; Karton 1079) Jak se bezpečnostní situace státu zhoršovala, projevovala se stále větší snaha posilovat četnictvo nejen personálně, ale i dopravními prostředky. Jak to dopadlo s vcelku impozantní objednávkou aut, autokarů, motocyklů i obrněných aut pro exponované četnické stanice a ČPO netřeba domýšlet, vzhledem k jejímu zadání v polovině roku 1938. (MV č. 28021/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/107)

řádně uležet, ale vzhledem k naprosté nezbytnosti logickým, bylo pořízení osobních automobilů pro potřeby velitelů praporů koncem roku 1936. Uvážíme-li, že každý velitel praporu SOS musel do nejmenších detailů poznat krajinu svého obvodu, podle níž vypracovával plán boje v pohraničí, s nímž pak zase osobně v místě seznamoval podřízené velitele, že musel neustále „pendlovat“ mezi místními vojenskými posádkami, sborovým velitelstvím, okresním hejtmanstvím, případně výcvikovým střediskem SOS, lze jen s povděkem kvitovat rychlost tohoto opatření, bez něhož by byla práce velitele praporu dosti paralyzována.²⁵⁸

Při výběru 30 velitelských automobilů (prapor Praha ještě nebyl zřízen) padla volba na Jawu 700 používanou policejními úřady v Čechách. Jednalo se pohyblivé, snadno ovladatelné auto, jehož hlavní devízou byla malá spotřeba a nízká pořizovací cena. Roli jistě hrál i fakt že firma Ing. Janečka měla potřebný počet těchto automobilů na skladě, takže je mohla předat ještě do konce roku 1936.²⁵⁹ Praktické používání v rámci SOS ukázalo však i druhou tvář tohoto stroje. Lehká konstrukce a slabý motor mohly dobře odpovídat požadavkům policejní služby ve městě, nikoli však provozu v horských a podhorských oblastech a v místech se špatnými komunikacemi. Ilustrativně potíže s tímto automobilem ukázala situace na Podkarpatské Rusi, kde bylo třeba oba zdejší velitelské vozy vyměnit. Tyto problémy nebyly jen otázkou „divokého východu“. K výměně bylo třeba sáhnout i v Moravské Ostravě a jsou doloženy stížnosti i od dalších praporů v českých zemích. V Chustu byla Jawa

²⁵⁸ Na druhou stranu je třeba dodat, že ani tato rychlost nebyla zcela samoúčelná. V nemalé míře byla způsobena úmyslem MV financovat tento nákup z úspor jeho rozpočtu v roce 1936, tudíž „*nutno podle finančního zákona služební automobily dodat ještě během roku 1936*“. Proto je objednalo přímo samotné MV a zemské úřady, kterým by to příslušelo. (Informace pro pana ministra. Stráž obrany státu, vybavení motorovými vozidly; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (2))

²⁵⁹ Stráž obrany státu – vybavení motorovými vozidly - Spis MV 5403-4/12-1936; (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (2))Vozidla byla převzata zástupcem zemského úřadu v Praze 31. 12. 1936 a po Novém roce je firma Zbrojovka Ing. Fr. Janeček expedovala svým personálem jednotlivým politickým úřadům. V ceně 21 500 Kč za kus byla započítána doprava na místo určení nikoli doplňků jako čisticí prostředky, sněhové řetězy, rozmrazovače, příkrývky na chladič, na jejichž zakoupení se začaly na MV scházet žádosti hlavních politických úřadů. O tom, že automobily bylo potřeba mít rychle k dispozici, svědčí okamžité množství praktických dotazů na MV – ohledně řidiče vozu, povinného ručení, hrazení pohonných hmot a oprav. Podobné dotazy přicházely na MV od půlky ledna v rámci potvrzení o převzetí vozu s žádostí o rychlé rozhodnutí, protože velitelé praporů nemohou používání aut odkládat. (Řada dokumentů; Tamtéž)

700 ještě před Mnichovem vyměněna za Tatru 75. Stejná výměna byla schválena praporu SOS Užhorod.²⁶⁰ V Moravské Ostravě se jednalo o koupi Tatro 97.²⁶¹ Tyto vozy byly sice podstatně dražší, ale konstrukcí, odolností a výkonností se nacházely na zcela jiné úrovni.²⁶²

Obdobná kritika z hlediska kvality a provedení stroje nemohla padnout a ani nepadla u druhého vozu, který měl vytrhnout dopravní trn z paty SOS. Jednalo se o velmi kvalitní dvoutunové třinápravové nákladní vozy Praga R.V., jimiž byla vybavena během jara 1938 většina praporů SOS. Měly sloužit k rozvozu materiálu k jednotlivým částem Stráže a v případě potřeby k přesunům jednotek.²⁶³ Praga R. V. byl těžký nákladní vůz v provedení pro armádu s velkou spotřebou paliva, proto měl být používán jen v nutných případech.

Tyto nákladní vozy objednalo MV 30. 11. 1937. V březnu následujícího roku byly vozy komisionálně převzaty v ČKD a následně postupně uvolňovány jednotlivým praporům Stráže, pokud pro ně byly připraveny odpovídající garáže. Dokud tomu tak nebylo, skladovala automobily vojenská správa. Těmito kvalitními a velmi potřebnými vozy ale nebyly vybaveny všechny prapory Stráže včas. Pomínou-li v mnoha ohledech výjimečný prapor Praha, kam nebyl dodán vůbec,

²⁶⁰ Stráž obrany státu, auta. Spis MV B5403-12/3-38 z 15. 4. 1938 (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (4)).

²⁶¹ Moravská Ostrava, prapor stráže obrany státu, zakoupení osobního automobilu, Spis MV B-5403-26/9-38 (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (2)).

²⁶² Nejtvrdší kritika na Jawu 700 padala ale přece jen z Podkarpatské Rusi, i když výtky z Moravské Ostravy či Falknova nad Ohří byly v mnohém podobné. „Podle hlášení velitele praporu St. O. S. se auto Jawa 700 pro zdejší poměry nehodí. Dá se dobře upotřebiti v historických zemích, kde jsou dobré komunikace, ale pro zdejší hornatý kraj se špatnými komunikacemi, obzvláště v pohraničí, bylo by třeba auta se silnějším motorem, pevněji stavěné a s vyšším spodkem /chassis/. Součástky auta Jawa nesou otěsň po špatných cestách a brzy se upotřebí. Nejlépe by vyhovoval vůz Tatra nebo Škoda-Populár. Jelikož i při sebeopatrnější jízdě bude auto Jawa vyžadovati častých oprav pokládám za svoji povinnost upozorniti na nezpůsobilost tohoto motor. vozidla pro zdejší kraj.“ Okresní úřad v Chustu 12. března 1938 (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (2)) „Auto ‚Jawa 700‘ svému účelu nevyhovuje. Stroj je příliš slabí, karosérie je vyrobena z dřevěných překližek a proto se v zdejším kraji, kde lze označiti jen jedinou státní silnici za dobrou nemůže náležitě upotřebiti. Velkým nedostatkem jest také okolnost, že firma nemá na území Podkarpatské Rusi dílnu ani service, takže pro větší opravy jest třeba auto převážeti do Prahy, neboť nejbližší service firmy Jawa v Báňské Bystrici nemá většinu záložních součástí na skladě. Provoz uvedeného auta jest nákladný, většinu nákladů však jest přičísti stálým opravám.“ Nevyhovoval ani přední náhon kol či karoserie tvořená z valné části ze dřeva a překližky potažená imitací kůže – otěsny se rozvolňovala a vrzala. (PREZIDIUM ZEMSKÉHO ÚŘADU PRO ZEMI PODKARPATORUSKOU V UŽHORODĚ 22. dubna 1938; Tamtéž)

²⁶³ Za zmínku stojí, že, aby mohl okresní úřad v Českých Budějovicích upravit svou Pragu R. V. pro převoz osob vybavením korby automobilu sklápěcími lavicemi v ceně 200 Kč, musel se zeptat na zemském úřadě. Zde si pro změnu vyžádali dobrozdání MV. (Zemský úřad v Praze č. 5601/1 z 2. 6. 1938 a Okresní úřad České Budějovice 30. 3. 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5657; Složka 10 665 19)

byly vyloučeny z první dodávky 27 vozů také velitelství SOS v Moravské Ostravě, Bratislavě a Košicích, kde se vzhledem k silným policejním posádkám a obecně snazším možnostem obstarávání dopravních prostředků nepředpokládaly takové problémy, jaké by nedodání těchto strojů způsobilo v jiných menších a méně industriálně rozvinutých městech.

Původní plán MV sice počítal s nákupem rovnou 30 vozů pro všechny pohraniční prapory SOS, jenomže vinou zbytečných zdržení mu zbyly peníze jen na 27. Objednávka byla připravena v květnu 1937, ale svolení od ministerstva financí a od Nejvyššího účetního kontrolního úřadu dostal resort vnitra až v listopadu 1937. Za tu dobu vzrostla i ceny jedné Pragy R. V. z 90 na 102 tisíc Kč. Vzniklý schodek byl řešen objednáním pouze 27 vozů.²⁶⁴ Teprve 15. 4. 1938 byly objednány chybějící tři stroje, ovšem s termínem dodání od září 1938.²⁶⁵

Ačkoliv byla Jawa 700 problematickým nákupem a Praga R. V. nákupem pozdním, termín dodání březen-duben a září 1938 vzhledem k potřebám Stráže nelze hodnotit jako optimální, oba automobily nakonec svou službu odvedly. Těžko si lze představit práci velitele a rozvoz materiálu bez jejich pořízení, kdy by se nezbytně nutné dopravní prostředky musely výhradně půjčovat od jiných státních orgánů, které jich také neměly nazbyt, či pronajímat od soukromých osob.

Se vznikem základního dopravního parku SOS, tvořeného tandemem Jawa 700 a Praga R. V., na druhou stranu přibýly velitelstvím praporů i nové starosti. Jednak to byla další administrativní zátěž spojená s provozem automobilů a účtováním pohonných hmot.²⁶⁶ Dále bylo třeba zajistit garáže, přičemž najít vhodné místo pro Pragu nebyl leckde jednoduchý úkol. Opatření uzavíratelné garáže s plochou 3 x 7

²⁶⁴ Stráž obrany státu, auta. Spis MV B5403-12/3-38 z 15. 4. 1938 (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (4)).

²⁶⁵ Ministerstvo národní obrany, Nákl. aut. Praga RV – dodání; Praha 19. května 1938 (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (2)).

²⁶⁶ Tyto náklady šly na vrub politické nebo policejní správy podle toho, jestli byl prapor SOS přidělen k okresnímu úřadu nebo k policejnímu ředitelství. Každopádně jen vzhledem k zachovaným dokumentům souvisejících s provozem a údržbou automobilů se dá dovodit, že nárůst administrativy nebyl malý.

a výškou 3 metry, která by byla pod stálým dohledem, bylo například pro město Stříbro nepřekonatelným problémem.²⁶⁷ V neposlední řadě se velitelstvím SOS začalo nedostávat řidičů. Obecně se počítalo s tím, že vozidla přidělená SOS budou řídit řidiči od četnických pohotovostních oddílů.²⁶⁸ Pokud by měla vyjet všechna auta současně, neměl by je kdo řídit.²⁶⁹ Problém byl řešen několika způsoby. Kde mohla, vypomohla armáda, při policejních ředitelstvích odvedli stejnou službu policejní řidiči, kde nebylo ani jedno možné, řídili auta příslušníci ČPO s řidičským průkazem, aniž by byli za řidiče určeni.

Pokud se jedná o vybavení Stráže obrany státu dopravními prostředky, nelze alespoň okrajově nezmínit dva neuskutečněné projekty, jež měly svým způsobem dotvořit tento obraz. První z nich měl zásadním způsobem zvýšit bojovou hodnotu zakročujících větších útvarů Stráže a druhý vyřešit jeden sice dílčí, ale palčivý problém.

Projektem, řekněme A, mám na mysli nabídku armády na odprodej 19 obrněných automobilů vz. 27 a vz. 30 ministerstvu vnitra. Jejich zasazením do sestavy ČPO by se zásadním způsobem posílily bojové možnosti Stráže, ale také schopnost průzkumu a spojení s odříznutými jednotkami. Tato armádní nabídka měla rozšířit dřívější přiřazení starších obrněných automobilů k policejním posádkám v Moravské

²⁶⁷ Garáže musela, stejně jako kanceláře velitelů, zajistit obec v sídle okresního úřadu na své náklady. U praporů Stráže přidělených k policejním ředitelstvím garáž zajišťovalo ředitelství na státní účet. Výhodu měly v tomto ohledu místa, kde byly zbudovány novostavby okresních úřadů, zde se s podobnými potřebami už počítalo, nebo města, kde byla velká vojenská posádka. Ostatní obce řešily tento problém většinou nájmem v soukromé garáži. Všude se tento problém nakonec podařilo více či méně uspokojivým způsobem vyřešit kromě Stříbra, které nejprve dávalo k dispozici obecní stodolu, poté pronajalo stodolu soukromou, která ale od žní 1938 měla sloužit zase svému původnímu účelu. Přestože vhodné umístění Prahy ve Stříbře nebylo zajištěno, prapor auto dostal. Ministerstvo vnitra zřejmě počítalo, vzhledem k plánu novostavby Okresního úřadu ve Stříbře, která měla být dokončena v roce 1939, že se to prozatím nějak „udělá“. (Řada dokumentů NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (6) a NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5635; Složka 10 663 7/40)

²⁶⁸ Tam, kde četnický pohotovostní oddíl nebyl ještě přesunut do sídla praporu SOS, došlo k urychlenému přesunu samotného řidiče od ČPO na četnickou stanici v sídle praporu SOS. Příkladem může být Falknov nad Ohří, jehož četnický pohotovostní oddíl byl ještě počátkem března v Chebu, ale jeden řidič od ČPO byl převelen na četnickou stanici ve Falknově nad Ohří. (Stráž obrany státu. Převzetí a doprava nákladních automobilů přidělených okresním velitelstvím stráže obrany státu na místa určení. Zemské četnické velitelství Praha 4. 3. 1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 944)

²⁶⁹ Například ve Strakonících na dvě motorová vozidla ČPO a na dvě vozidla SOS byly v četnickém pohotovostním oddíle určeni pouze tři řidiči. (Velitelství četnického oddělení Strakonice 27. února 1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 944)

Ostravě, Liberci a Mostě.²⁷⁰ MV v létě 1938 skutečně objednalo 10 obrněných automobilů vz. 30.²⁷¹ Ty však do září, kdy je cílové četnické pohotovostní oddíly nejvíce potřebovaly, nedorazily.

Neuskutečněný projekt B představovalo zakoupení motorových člunů k ochraně vodních toků. Tento problém se stal palčivým po německém obsazení Rakouska pro prapor SOS Bratislava, v jehož celém úseku tvořily státní hranice řeky Dunaj a Morava. Bez člunů nebylo možné těžko přístupná místa dostatečně střežit z hlediska policejního, celního, ani obranného. Navíc ozbrojené německé čluny si při absenci československého protipólu mohly na řekách dělat, co se jim zlíbilo.

Nedlouho po anšlusu se rozběhlo jednání, kdo a v jaké intenzitě bude řeky střežit. Nejambicióznější projekt představilo velitelství VII. sboru, které navrhovalo vybavení 36 oddělení finanční stráže, nacházejících se při řekách Dunaji, Moravě a Ipole motorovými čluny, resp. čluny s přenosným motorem.²⁷² Ve výsledku to byl ale jen návrh do debaty ministerstev obrany, vnitra a financí na toto téma, jejíž jediným konkrétním výsledkem byla objednávka 5 člunů americké proveniencí pro policejní ředitelství v Bratislavě, 3 pro státní policejní úřad v Komárně a 2 pro stejný úřad v Parkáni.²⁷³ Objednávka byla samozřejmě po Mnichovu zrušena.²⁷⁴

Další podkapitolu materiální vybavenosti SOS, sloužící ve prospěch její činnosti, ale i obecněji ve prospěch státně bezpečnostních orgánů, které Stráž tvořily, představuje zdokonalení

²⁷⁰ Stráž obrany státu. Vybavení obrněnými automobily. (Spis MV č. 32036/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/144) V nabídce MNO z 2. dubna 1938 figurovalo 16 menších a lehčích obrněných aut vz. 30 a 3 těžší vz. 27. 14 oddělení MV si jejich rozdělení představovalo následovně: po 2 autech vz. 30 k ČPO do Falknova nad Ohří, Kadaně, Litoměřic, Českých Budějovic a Bruntálu a tři sestavy po dvou autech vz. 30 a jednom vz. 27 k policejním ředitelstvím do Prahy, Plzně a Liberce. (tamtéž)

²⁷¹ Rozřazení obrněných automobilů bylo v podstatě shodné s tím, ve kterém se počítalo s rozdělením 19 vozů z nabídky MNO. Pouze byla vynechána nejméně problematická místa – česká Praha a Plzeň a německý Liberec, kde už měla 3 starší obrněná auta státní policie. (Spis MV č. 28021/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/107)

²⁷² Finanční stráž na Dunaji, Moravě a Ipole – vybavení motor. čluny – návrh. Velitelství VII. sboru, Bratislava 13. dubna 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/63)

²⁷³ Střežení vodních toků. Materiální vybavení složek stráže obrany státu. (Č. 36.520-38 odd. 14.; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/63) Ve stejné složce řada dokumentů k tématu včetně technických parametrů objednaných člunů a zdůvodnění, proč mají být zakoupeny právě ony.

²⁷⁴ Ministerstvo vnitra – objednávky výstroje a výzbroje pro policejní stráž v pohraničí. Likvidace. (Spis MV 5121-24/11-38; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (4))

telefonního spojení. Ne že by četnictvo nebo finanční stráž než začala rámcově fungovat Stráž obrany státu nevěděli, co je telefon a jak ho využívat. Zejména československé četnictvo bylo v tomto ohledu velmi dobře vybavené a v řadě oblastí ČSR se telefonizace úspěšně šířila právě díky připojování četnických stanic na telefonní vedení, na něž se teprve poté „nabalovali“ další zákazníci se svými telefonními přípojkami.²⁷⁵ S příchodem SOS bylo především třeba telefonní linky více vzájemně propojit a zvýšit jejich propustnost.

Otřepanou poučku, že „bez spojení není velení“ velmi dobře znali na MNO a tak není divu, že armáda byla v této věci od počátku velmi aktivní. Prakticky vzápětí po formálním ustavení SOS vládním nařízením č. 270/1936 začal hlavní štáb zjišťovat stav telefonického spojení jednotlivých prvků Stráže;²⁷⁶ jejich napojení na centrum i vzájemnou propojenost různých složek.²⁷⁷ Z uvedených šetření vyšlo najevo, že největším problémem nebyl ani tak počet telefonních přípojek a hustota vedení, jako především možnost spojení s prvky Stráže v nočních hodinách, protože z hlediska pohotovosti mělo příliš málo přepojovacích telefonních ústředen nepřetržitý provoz. Takže i když telefon na stanici byl, mimo úřední hodiny se odtud do Prahy ani opačným směrem nikdo nedovolal.

S řešením, podle kterého byla následně tato situace napravena, přišlo opět MNO. Aby počet telefonních ústředen, na kterých bude

²⁷⁵ Zápis z porady konané 22. 12. 1937 v ministerstvu pošt a telegrafů za účasti MNO, MV, MF. (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (9)).

²⁷⁶ Prvky Stráže se v dokumentech k SOS rozumí přímo jednotlivé četnické stanice, oddělení finanční stráže a policejní strážnice. Oproti tomu složky Stráže značí četnictvo, FS a policii jako celky.

²⁷⁷ Konkrétně výnos MNO č. j. 3589 Taj. hl. št. 2. odd. a přípis ZVV. Praha č. j. 4850/Taj oper z 26. 10. 1936, jímž se evidoval stav budov četnických a finančních úřadů v pohraničí. Jednou z kladených otázek bylo, „*zda-li má [dotčený útvar – J. P.] účastnickou telefonní stanici*“. (Evidence četnických, finančních a celních útvarů a úřadů v pohraničních okresech, Zemské četnické velitelství Praha, 29. října 1936; NA; Fond ZČV Praha; Karton 942; Složka MOB 1936) A pak především žádost MNO na ministerstvo pošt a telegrafů o dodání průsvitek „... *telefonních spojů četnictva, policie a finanční stráže ze všech politických okresů pohraničního pásma*’ ... a to s vyznačením jednak přípojného vedení a jednak meziměstské sítě, při čemž by byla zvlášť označena trvalá noční spojení, podle skutečného stavu koncem roku 1936. V průsvitce buďte zakreslena i stanoviště výše uvedených orgánů, která nemají dosud telefonní účastnické stanice.“ Použití map je vysvětleno v stejném dokumentu v přípisu velitelství I. sboru: „*Průsvitky zašle MNO. vel. sboru počátkem ledna 1937. Na základě těchto průsvitek prostuduje vel. sboru podrobně situaci telefonní sítě /za odborné součinnosti vel. telegr. vojska sboru/ a to jak s hlediska potřeb SOS /které předloží důstojníci přidělení SOS vel. sboru do 31/XII 1936/, tak i z hlediska všech potřeb ZH [zajištění hranic – J. P.], /pro rok 1938/ a předloží odůvodněný návrh na zdokonalení telefonní sítě v pohraničí /t. j. výstavbu nových vedení, zřízení nových ústředen, příp. stanic/“ MNO Čj. 4101 Taj.-hl.št/3.odděl.36; Praha 14. listopadu 1936 (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 5; č.j. 15711).*

naprosto nezbytné nově zavést nepřetržité služby, byl co nejmenší, přišlo s projektem, který toto opatření obcházel. Snaha co nejméně navyšovat počet telefonních ústředen s nepřetržitou službou byla dána velkými náklady na toto opatření, které poštovní správa odmítala sama hradit, takže reálně hrozilo, že by tento náklad spadl na ministerstva jednotlivých složek Stráže.

Levnější cestu představovalo zřízení malých ústředen na četnických stanicích, kde to nebylo výjimečně možné tak u státní policie nebo vojenského útvaru.²⁷⁸ Na tyto stanice pošta po skončení úředních hodin přepojila příslušná vedení. Tím bylo dosaženo spojení této četnické stanice s ostatními složkami Stráže v oblasti, ale i s nejbližší poštovní ústřednou s nepřetržitým provozem a tím pádem i s centrem. Detailní realizace projektu měla vzejít z jednání místně příslušných velitelství sborů, zemských četnických velitelství a ředitelství pošt a telegrafů.²⁷⁹

K realizaci plánu na zdokonalení trvalého telefonní spojení bylo přistoupeno ještě v roce 1937 a jeho rozhodující část byla dokončena už v první polovině roku 1938.²⁸⁰ Nejednalo se pouze o instalaci přepojovačů na vybrané četnické stanice, ale i o zřízení přímých místních linek z těchto stanic na okresní úřad, do soukromého bytu okresního hejtmána, resp. policejního ředitele či velitele praporu SOS, na nejbližší vojenskou posádku. Pokud byla někde zřízena místní telefonní síť mezi policejními úřady spadajícími pod jedno policejní ředitelství byla připojena také.²⁸¹

²⁷⁸ Tyto domácí ústředny byly zřizovány většinou na četnických stanicích ve městech, která byla sídlem politického případně soudního okresu. Jen v Čechách bylo k 16. únoru 1938 takto vybaveno 31 četnických stanic. Tato zařízení nešla pouze do pohraničí, přepojovací telefonní ústředny byly instalovány i v četnických stanicích, které se nacházely v obvodech vnitrozemských praporů SOS, jež ještě nebyly aktivovány. (Trvalé telefonní spojení SOS. Zapojení okresních a státních policejních úřadů. 7. březen 1938; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (9))

²⁷⁹ MNO Čj. 8800 Taj.-hl.št./3.odd.37, Praha 29. července 1937 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/23).

²⁸⁰ 20. 4 1938 hlásila splnění tohoto úkolu Podkarpatská Rus. (číslo. 10.290 přes. ai 1938) Na Slovensku byla opatření podle hlášení z 2. 6. 1938 hotova také, až na přípojky do bytů okresních hejtmánů. (čís. 38.996/1938 prez; oba dokumenty uloženy - Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (9)) Hlášení zemských úřadů z Prahy a Brna jsem neobjevil, ale dá se předpokládat, že zde situace nebyla výrazně odlišná. Důkazem může být rozhlášení pohotovosti v květnu 1938.

²⁸¹ Příkladem je policejní ředitelství, které mělo vlastní telefonní síť – Moravská Ostrava. Na jeho síť byly napojeny i některé četnické stanice. Četnické stanice a policejní strážnice tak zde lze rozlišovat v tomto ohledu trojího typu – ty co měly jen státní telefon, jen policejní telefon nebo oba. (Telefonní spojení četnických stanic

Překvapivě větší problém představovala druhá část projektu, tedy zřízení nepřetržité telefonní služby na ústřednách, které nešly výše popsaným způsobem obejít. Postoj poštovní správy byl v tomto ohledu nekompromisní. Pokud chtějí ministerstva obrany, vnitra a financí někde kvůli SOS takovouto službu zavést, budou ji muset zaplatit.²⁸² Nepomohly argumenty, že se jedná o zájem státu a ministerstvo pošt a telegrafů musí také něčím přispět, ani že MV jako největší zákazník si zaslouží finanční zvýhodnění. Dokonce nepomohla ani pohrůžka, že podle vládního nařízení mohou být za členy SOS určeni i zaměstnanci pošt.²⁸³

Teprve na schůzce zainteresovaných ministerstev 17. března 1938 bylo dosaženo kompromisu. Došlo ke snížení počtu ústředen, na nichž se nově zavede nepřetržitý provoz z 25 na 20 a poštovní správa byla ochotna uhradit 1/3 nákladů. O zbytek se měla podělit ostatní zainteresovaná ministerstva. Na nátlak MNO přistoupilo ministerstvo pošt a telegrafů i na to, že financování se bude sice řešit nadále, ale na dotčených 20 ústřednách bude zaveden nepřetržitý provoz okamžitě.²⁸⁴

Na rozdíl od ministerstva pošt a telegrafů, které vzhledem k hroživé politické situaci až příliš sveřepě hájilo své úzké ekonomické zájmy, přišlo ministerstvo železnic v polovině roku 1937 s telekomunikačním projektem, který zájmu státní bezpečnosti vydatně pomohl. Rozhodlo se vybudovat tzv. okrskové telefonní linky začínající „...u posledního objektu železniční správy na státní hranici

v obvodě policejních ředitelství v Mor. Ostravě a Čes. Těšíně, Spis MV Čís. 4.157/38-12; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (9))

²⁸² Instalaci přepojovačů na četnických stanicích a místních linek prováděla také ředitelství pošt a telegrafů. Tato část projektu byla realizována bez problémů, protože její zaplacení nebylo na MV, MF a MNO pocíťováno jako problematické, narozdíl od plateb ministerstvu pošt a telegrafů za zavedení nepřetržité telefonní služby. To vnímala tato ministerstva, jako dotování provozu poštovní správy, protože zavedení této služby se v dlouhodobém horizontu jevílo stejně jako nevyhnutelné.

²⁸³ Zápis o poradě, konané dne 22. prosince 1937 v ministerstvu pošt a telegrafů ve věci úhrady za žádanou nepřetržitou telefonní službu v některých telefonních ústřednách pro účely trvalých spojení orgánů SOS a Zápis o meziministerské poradě konané dne 17. března 1937 v ministerstvu pošt a telegrafů ve věci úhrady nákladů na zavedení nočních telefonních služeb u 20 telefonních ústředen v zájmu trvalých spojení orgánů SOS (Oba dokumenty - NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (9)).

²⁸⁴ Zápis o meziministerské poradě konané dne 17. března 1937 v ministerstvu pošt a telegrafů ve věci úhrady nákladů na zavedení nočních telefonních služeb u 20 telefonních ústředen v zájmu trvalých spojení orgánů SOS (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (9)) Konkrétně se při těchto jednáních hrálo o půl milionů korun. Náklady na nepřetržitý provoz jedné telefonní ústředny odhadovalo ministerstvo pošt a telegrafů na 25 000 Kč ročně.

(železniční stanice, strážní domek apod.) a končící v důležitější železniční stanici...“. Od koncové stanice pak vedla přímá linka k nejbližší vojenské posádce a z ní na okresní velitelství SOS.²⁸⁵

O tom, že toto opatření bylo v první řadě v zájmu státní bezpečnosti a nebylo prioritně učiněno z důvodu provozu železnice, jsem přesvědčen. Evidentně měli na ministerstvu železnic větší pochopení pro státní bezpečnost než na ministerstvu pošt a telegrafů. Předně celá tato síť byla budována pouze v úzkém pásu 25 km od státních hranic, takže význam pro celorepublikovou dopravu byl rozhodně menší než pro bezpečnost státu. V prvních dokumentech se hovoří o „poplachových linkách“, k názvu „okrskové“ bylo přistoupeno až později, hlavně z důvodu neurčitosti takového označení. Od počátku se nepočítalo se schématem těchto linek jen z hlediska dopravního – tedy že začne a skončí železničním objektem. Schéma bylo od začátku čistě strategické: poslední železniční objekt na hranici – nejbližší vojenská posádka.

Pro Stráž obrany státu toto opatření představovalo výhodu z několika pohledů. Předně veškeré práce zajišťovalo ministerstvo železnic svým personálem a na své náklady. I přípojky od koncové železniční stanice k vojenské posádce a odsud na okresní úřad. Velitelství Stráže tím získalo zadarmo nejen přímé spojení se všemi svými jednotkami při železnici až na hranice, ale také další přímé spojení s vojenskou posádkou. Navíc na toto vedení se bylo možné přenosnými telefony připojit kdekoliv.

Výhodu jistě představovala i samotná existence záložního telefonního spojení, vedle sítě poštovní správy, neboť možnost sabotáže byla v pohraničí více než pravděpodobná. Také šance, že se v jakoukoliv denní dobu najde někdo, kdo zprostředkuje telefonní spojení, byla na nádraží větší než na poště. Ministerstvo železnic se zavázalo i ke každodenním zkouškám spojení, takže odpadaly starosti s kontrolou a případnými opravami vedení. Pro Stráž bylo povzbudivé

²⁸⁵ Posádková velitelství a vel. praporů SOS. – připojení na žel. telef. síť. Spis MNO Čj. 8352 Taj.-hl.št./3.odděl.37 z 28. června 1937. (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/23).

také to, že se stavbou začalo už v roce 1937 a nejzazší termín uvedení do provozu byl červen 1938.²⁸⁶

Kromě okrskových telefonních linek mohla armáda i orgány SOS v případě ohrožení státu bezplatně využít i ostatní telefonní a telegrafní spoje železniční správy. Když bylo ke stejnému kroku vyzváno ministerstvo pošt a telegrafů²⁸⁷ vydalo opatření, které tomuto požadavku zdánlivě vyhovovalo. Telegramy v zájmu obrany státu podané kýmkoliv dostaly výhodu bezplatnosti a přednosti v dopravě. Stejnou výhodu dostaly i telefony, ale podle výkladu poštovní správy jen ty provedené z veřejných hovoren, tzn. z pošt a jejich smluvních partnerů.²⁸⁸ Ministerstva obrany a vnitra si ale tento výnos vyložily tak, že každý hovor v zájmu obrany státu je bezplatný a v tomto duchu informovaly své podřízené orgány.²⁸⁹

Rozdílnost výkladu způsobila nemalé problémy, zvláště vzhledem k mimořádným bezpečnostním opatřením od května 1938, kdy potřeba telefonního spojení vzrostla na maximální míru. Orgány SOS tak podle pokynů ministerstva vnitra většinu svých hovorů nahlašovaly,

²⁸⁶ K vytvoření předchozích odstavců použity různé dokumenty z NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/23.

²⁸⁷ Vice Zápis o poradě konané dne 5. ledna 1938 v ministerstvu národní obrany za účasti zástupců ministerstva vnitra, ministerstva financí, ministerstva železnic, ministerstva pošt a telegrafů (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/23).

²⁸⁸ Telefonní hovory, jimiž se poskytují výhody telef. hovorů služebních. Spis ministerstva pošt a telegrafů Čís. 2596-V/2-1938 z 11. ledna 1938: „Podle § 12, odst. 1 zákona o telegrafech z 13. III. 1923 č. 60 Sb. z. a n. přiznáváme výhodu telefonních pilných služebních hovorů ve smyslu § 40, čís. 4 telefonního řádu /:bezplatnost a přednost při dopravě:/ v tuzemské telefonním styku hovorům, přihlášeným kýmkoli při ohrožení státní bezpečnosti /:v zájmu obrany státu:/, dovolává-li se jimi přihlašovatel hovoru pomoci nebo upozorňuje-li na hrozící nebezpečnosti.“ Takto zněl původní výnos, který lze vykládat oběma způsoby. Výnos MP a T číslo 43.281-5/2-1938 z 3. 6. 1938 už byl konkrétnější: „Proto, právě tak jako služební telegramy při ohrožení veřejné bezpečnosti lze podávat pouze u telegrafních úřadů, jest nadále dovoleno přihlašovat hovory s uvedenou výhodou pouze u veřejných telefonních hovoren. V době úředních hodin telefonní hovorny může tyto hovory přihlásiti kdokoli, mimo dobu úředních hodin hovorny pouze zaměstnanci veřejné správy resp. soukromé osoby příslušnému poštovnímu zaměstnanci známé, pokud jest žádané telefonní spojení technicky uskutečnitelné a pokud ovšem jest příslušný poštovní zaměstnanec vůbec dosažitelný. ... Na jiné telefonní hovory, než jak shora uvedeno, at' v zájmu státně-policejním, vojenské nebo finanční služby, se uvedená výhoda nevztahuje...“ Vrcholem nepochopení státně bezpečnostních potřeb je předposlední odstavec tohoto výnosu, ve kterém se zaměstnanci pošt vyzývají, aby se příposlechem [!] přesvědčovali, zdali hovory jsou nebo nejsou v zájmu obrany státu. Pominu-li otázku státní spolehlivosti všech zaměstnanců pošty i to jak správně posoudit, zda-li hovor je zájmu státní bezpečnosti nebo není, tak stále zůstává kardinální otázka: PROČ? Proč mají pošťáci odposlouchávat hovory bezpečnostních sborů, když jinak celý tento spis je jen a jen o tom, že se za tyto hovory bude platit tak jako tak. (Oba spisy uloženy - NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/23)

²⁸⁹ Spis MV Č. 22.958/1938-14 z 1. dubna 1938 – Telefonní hovory a telegramy v zájmu obrany státu. Bezplatnost a přednost při dopravě. A spis MNO Čj. 4798 Taj.-IV./2.odděl.1938 z 25 března 1938 – Telefonní hovory a telegramy na síti MP a T. V zájmu obrany státu – bezplatnost a přednost při dopravě. (Oba uloženy - NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/23)

že jsou v zájmu obrany státu, a považovaly je za bezplatné. Pošta však tento výklad neuznávala a když pak přišlo vyúčtování, nastal nemalý problém, z jaké položky úřady tyto poměrně vysoké částky budou platit, protože běžné paušály na jejich proplacení nestačily.²⁹⁰

Pomineme-li problémy s finančními nároky jednotlivých ředitelství pošt a telegrafů, které byly sice nepříjemné, ale z pohledu služby SOS druhotné, když telefonovat potřebovala, tak telefonovat mohla, její orgány jako neplatiči nebyly odstřiženy,²⁹¹ měla Stráž v rozhodujícím období k dispozici kvalitní telefonní spojení, které její činnost nijak nelimitovalo.²⁹² Výše popsaná zlepšení z konce roku 1937 a počátku roku 1938 odstranila rozhodující nedostatky. Navíc od května 1938 byly komunikační možnosti Stráže posíleny polními vojenskými telefonními linkami. Bezproblémové vyhlášení pohotovosti jednotek SOS v květnu 1938 dokazuje, že od této chvíle otázka spojení nemusela být ve Stráži pociťována jako problematická.

Z hlediska vybavenosti a hmotného zabezpečení Stráže je zde ještě jeden projekt, o kterém se chci alespoň okrajově zmínit. Jedná se o široce založený plán nákupu pozemků a nemovitostí v pohraniční pásmu, zejména v oblastech s německou a maďarskou většinou. Nešlo pouze o prostory a objekty pro zřizování eventuálních výcvikových středisek, skladišť všeho druhu a garáží Stráže,²⁹³ toto byla jen menší část, ale především šlo o faktické přesídlení většiny četnických stanic a oddělení finanční stráže z nevyhovujících prostor do nových. Z podstaty věci je jasné, že se v tomto případě jednalo o běh na hodně

²⁹⁰ SOS. Telefonní hovory, bezplatnost. Prezidium zemského úřadu v Praze, dne 8. července 1938: „Ministerstvu vnitra v Praze s požádáním, aby bylo působeno v ministerstvu pošt a telegrafů ve věci přiznání bezplatnosti telefonním hovorům konaným orgány stráže obrany zejména za pohotovosti stráží. Poplatky za telefonní hovory dosahují za pohotovosti takové výše, že je nelze z běžných prostředků hraditi...“ (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/23)

²⁹¹ Peníze pro poštovní správu za její služby v roce 1938 se na různých ministerstvech řešily ještě v srpnu 1939. (Různé dokumenty - NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (9))

²⁹² Odhlédneme-li od velmi častých sabotáží na telefonním vedení během září 1938, kterým však šlo jen stěží zabránit.

²⁹³ Nákup nemovitostí pro výkon mimořádné služby bezpečnosti. Spis MV Čís. B-5403-14/12-37-R, Praha 14. prosince 1937. Spis těmito potřebami zdůvodňoval nákup jedné konkrétní nemovitosti pro potřeby SOS. (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (1)) Pro zajímavost nákup této a ještě jedné budovy pro SOS byl vládou schválen. (Spis MV B-5403-21/2-R z 22. února 1938; VHA; Fond Hlavní štáb – operační oddělení; Karton 294; signatura 44 6/8) Kromě těchto budov byla schválena v roce 1937 ještě koupě 16 pozemků pro zřízení příručních skladů výbušnin SOS. (Spis MV B5403-4/12-37; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4196; Složka B5403 (7))

dlouhou trať. Náklady by byly obrovské a v čase, který Československu zbýval, se toho dalo stihnout už jen velmi málo.²⁹⁴

Zvláště iniciativně se možnosti získat pro své orgány nové budovy chopilo ministerstvo vnitra, které pociťovalo, že ubytování četnictva v pohraničních okresech neodpovídá ani potřebám četnické správy, natož potřebám SOS.²⁹⁵ Velitelé četnických oddělení dostali za úkol ve spolupráci s veliteli praporů SOS analyzovat možnosti současných četnických kasáren v pohraničí. Pokud nevyhovovaly, úkol zněl vyhledat budovu lepší, či vytipovat vhodný pozemek pro stavbu nových četnických kasáren. Rozhodujícími kritérii pro hodnocení současného umístění četnických posádek byly poloha a provedení budovy, její prostornost a možnost zabezpečení.

Z uvedeného šetření vyplynulo²⁹⁶, že jen opravdu málokterá četnická stanice vyhovuje všem požadavkům. Stanic, kde byly nedostatky malé, případně snadno odstranitelné také mnoho nebylo, většina nevyhovovala v žádném ohledu. Největší handicap spočíval v tom, že v drtivé většině případů četníci sloužili a bydleli pouze v nájmu a majitelé, nezřídka německé národnosti, nebyli svolní k nějakým stavebním úpravám. V roce 1938 se spíše snažili četnictvo z těchto pronájmů vystěhovat. Zásadní problém představovalo povětšinou už samotné umístění stanice neumožňující dostatečný výhled ani ochrannou střelbu. Stísněné prostory nedovolovaly řádné uskladnění materiálu SOS, ani možnost ubytovat ženaté četníky s rodinami. Ti pak většinou bydleli roztroušeně v obcích, což

²⁹⁴ 3. června 1938 schválila československá vláda pro tyto potřeby pro rok 1938 ještě menší částku. „*Vláda bere se schválením na vědomost, že z důvodů obrany státu a pro úspěšné splnění úkolů stráže obrany státu, zejména podle naléhavé služební potřeby jednotlivých jejích složek /četnictva, policejních strážních sborů, finanční stráže/, bude v roce 1938 pokračováno v opatrování nemovitostí /budov, skladišť, pozemků, opěrných bodů v obydlých místech atd/, celkovým nákladem až do výše 50 000 000 Kč.*“ V roce 1939 se ale počítalo s nákupy budov a pozemků až za 450 000 000 Kč. (PREZIDIUM MINISTERSTVA VNITRA, spis č. 16490 z 22. 6. 1938; VHA; Fond Hlavní štáb – 1. oddělení; Karton 256; signatura 44 9/1 26)

²⁹⁵ Dá se říci, že ministerstvo financí v tomto projektu poněkud zaspalo. Pokyn k vyhledávání vhodných pozemků a budov dalo zemským finančním úřadům až 16. srpna 1938, kdy už četnictvo mělo většinu podkladů připravených. (Spis MF Č.j. 103182/38-VII/19 z 16. srpna 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5638; Složka 10 663 7/172) MV takovýto pokyn vydalo již 20. dubna 1938 s tím, že analýzu nedostatků a návrhy řešení chce obdržet do 10. května. (Spis ZČV Praha Čís. jedn. 194 mob./1938 z 25. dubna 1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 944) Vlažnější přístup MF mohl být dán i tím, že situace v ubytování příslušníků FS byla díky řadě státních novostaveb pro jejich potřeby o něco lepší než u četnictva.

²⁹⁶ V následujících odstavcích vycházím z hlášení velitelů četnických oddělení v Čechách. (Kompletní archivní materiál uložen NA; F ZČV Praha; Karton 944)

s hlediska pohotovosti a při eventuální vzpouře představovalo zásadní problém.

Standard dvou až třípokojevé četnické stanice, kam se musela vejít kancelář, materiál i nocleh pro svobodné příslušníky mužstva, bezpečnostním potřebám neodpovídal. Četníci často sloužili v domě, kde žili členové i funkcionáři SdP, leckde byl majitelem domu říšskoněmecký státní příslušník. Na druhou stranu v málokteré obci byla možnost získat lepší pronájem či zakoupit odpovídající budovu. Není divu, že ve většině případů, návrh na zlepšení tehdejší neuspokojivé situace v umístění četnictva počítal se zakoupením strategického pozemku, na němž by se postavila nová budova četnických kasáren.²⁹⁷

Novostavby byly sice nejlepší řešením, ale také nejdražším. Proto měly být až poslední možností. Četníci měli spíše využít místních znalostí a vyhledávat vhodné stávající budovy, jejichž majitelé se chtěli vystěhovat, nebo byli zadlužení a existoval tudíž předpoklad výhodné koupě.²⁹⁸ Pokyn pro tuto činnost zněl: „rychle a nenápadně“, protože pokud by se zájem statní správy stal veřejným tajemstvím, hrozila nejen vyšší cena, ale i obstrukce ze strany SdP, případně německých ochranných spolků. To samé se týkalo o nákupu pozemků pro novostavby, i když zde se spíše počítalo s možností vyvlastnění, protože mnohde jiná cesta k vhodnému pozemku nevedla.²⁹⁹

²⁹⁷ V ideální představě měla být novostavba, resp. adaptovaná budova či blok budov, tak velká, aby se sem vešli nejen četníci s rodinami, ale i oddělení FS, pošta, menšinová škola apod., protože takovéto soustředění státních úřadů s ubytováním jejich zaměstnanců a rodin, pokud možno i dalších Čechů z obce přinášelo podstatné výhody. Při pohotovosti bylo možné rychle shromáždit družstva SOS i s vojenskými posilami, které se rekrutovaly většinou právě z loajálních státních zaměstnanců a místních Čechů, a okamžitě je vyzbrojit. Přitom by se tito při boji nemuseli bát o své rodinné příslušníky, kteří by se již nacházeli ve středisku odporu, což by ještě více posilovalo bojové odhodlání obránců. Takto připravené opevněné středisko by mohlo lépe čelit útoku vnitřních i vnějších nepřátel. Podrobněji k podobným plánům, včetně vytváření celých opevněných bloků v německých městech spis prezidia MV. (Spis č. 16490 z 22. 6. 1938; VHA; Fond Hlavní štáb – 1. oddělení; Karton 256; signatura 44 9/1 26)

²⁹⁸ Vybudování mírových stanovišť pro četnictvo jako složky SOS. (Spis presidia MV, Praha 13. června 1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 946)

²⁹⁹ Ani vyvlastnění neznamenal automaticky rychlou a levnou cestu k získání pozemku pro stát, o čemž svědčí zkušenosti MNO. „Podle názoru hlavního štábu spočívá podstata nevýhodného postavení zástupců státu při vyvlastňovacím řízení v tom, že vyvlastňovací cena je zpravidla stanovena jako arithmetický průměr z odhadů znalce úředního a znalce vyvlastňované strany, při čemž úřední znalec dbaje veškerých podmínek zákona je nestranný, zatímco znalec vyvlastňované strany snaží se dosíci nejvyšších fiskálních výhod pro stranu. Tím ovšem arithmetický průměr odhadů je vždy mnohem vyšší, než by byla přiměřená vyvlastňovací cena ... Opravné prostředky použité v takovém případě nepřinášejí valného užítu, poněvadž při provádění nových odhadů jest postupováno stejně. Proto dnes převládá názor, že je lépe převzít potřebné objekty do vlastnictví státu raději

Otázka reálnosti naplnění tohoto ambiciózní plánu byla diskutována již tehdy.³⁰⁰ Není vůbec jisté, zda-li by se ho podařilo naplnit i v podstatně delším časovém horizontu a klidnější době, než která mu byla dopřána. Složitost jednání i finanční náročnost byly více než zřejmé, přesto řada koupí byla ještě před Mnichovem rozjednána a některé i dotaženy do konce. Je si však třeba uvědomit, že to, čeho chtěl plán dosáhnout, byl ideální stav. Ideálního stavu nelze reálně dosáhnout nikdy, kdyby se ho ale podařilo naplnit alespoň zčásti, už to by znamenalo podstatné zlepšení oproti stavu, ve kterém v září 1938 museli příslušníci SOS svádět svůj nerovný boj.

e) Finance

Finanční kolotoč okolo Stráže obrany státu není úplně snadné rekonstruovat. Je to dáno řadou faktorů. Předně neexistuje v alespoň trochu ucelené formě soubor archivního materiálu, který by měl dostatečnou vypovídací hodnotu. Dokumenty tohoto rázu, ale většinou jen kusé informace, je k vytvoření celkového obrazu třeba čerpat prakticky ze všech fondů, které se SOS třeba jen okrajově dotýkají.³⁰¹ Kardinálním problémem je množství úřadů, které se na financování potřeb Stráže nějakým způsobem podílely. Nejde pouze o zdrojová ministerstva vnitra, financí, obrany, ale také o expediční kanály: čtyři zemské úřady, stejný počet zemských četnických velitelství, Ústřední četnické pátrací oddělení v Praze, zemské finanční ředitelství v Praze

finančně nevýhodnou kupní dohodou, než vyvlastňovací akcí podle zákona č. 63/1935, poněvadž ceny dosažené tímto způsobem jsou nepoměrně vyšší, než i nevýhodná koupě.“ Zákon 63/1935 – provádění praxe, Spis MN O Čj. 9647 Dův.-hl.št./1.odd.1937 (VHA; Fond Hlavní štáb – 1. oddělení; Karton 160; signatura 32 32/2 9)

³⁰⁰ Za všechny uvádím skeptický pohled velitele četnického oddělení v České Lípě: „*Hlásím, že kdyby měl být realizován výnos presidia ministerstva vnitra, muselo by být všude četnictvo úplně nově ubytováno a to tím způsobem, že by pro každou stanici byla vystavěna nová budova, neboť dosavadní ubytování nevyhovuje nikde stanoveným požadavkům a najmouti se nic vhodného nedá, pokud se týče adaptace koupeného, pak mohu hlásiti, že nikdy nebude plně vyhovovati. Hlásím, že se obávám, že projekt musí ztroskotati na vydáních, které by byly enormní. Podle mého názoru by bylo nutno skoro ve všech případech pozemek získati vyvlastněním, neboť SdP přímo šíleně střeží každý převod majetku do jiných rukou než-li německých.“ (Velitelství četnického oddělení Česká Lípa, 9. května 1938, spis Čís. jedn. 71 mob./1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 944)*

³⁰¹ Při tvorbě této kapitoly jsem vycházel prakticky ze všech archivních fondů, které uvádím v seznamu použitých pramenů. Pokud neuvádím konkrétní dokument a místo jeho uložení, jedná se informaci, která byla vyfiltrována s celé této šíře archiválií.

a Brně, Generální finanční ředitelství v Bratislavě a Hlavní finanční ředitelství v Užhorodě. K tomu je třeba přičíst 31 okresních úřadů, respektive policejních ředitelství, při nichž byly prapory SOS zřízeny, a obce, jejichž byly sídlem.³⁰²

Každé z jmenovaných míst obhospodařovalo určitou agendu, jejíž finanční zajištění mělo na starosti. Situaci komplikuje i skutečnost, že tyto úřady hradily závazky spojené se Stráží z různých úvěrových kapitol a podkapitol podle toho, za co faktura přišla. Pokud došlo k přečerpání určené kapitoly, což se stávalo zejména během roku 1938 prakticky pořád, bylo třeba peníze čerpat z ostatních, které byly původně určeny k jiným účelům. Esenciální chaos kolem financování potřeb SOS byl dovršen nejasností kompetencí, neboť téměř nikdo pořádně nevěděl, za co a jakým způsobem má platit. Řada plateb se tak zdržovala, některé nechtěl proplatit nikdo, jiné zaplatil ten, kdo neměl, u těch společných nebylo jasné, jak náklady rozdělit na více míst, kterým zaplacení náleželo. Třešničkou na dortu je v tomto ohledu smršť refundací nákladů mezi dotčenými úřady, které se řešily, světe div se, ještě v roce 1940.

Z napsaného vyplývá, že rekonstrukce financování SOS není jednoduchá, ale na druhou stranu k ní existuje opravdu obrovské množství archivního materiálu právě díky věčným dotazům typu: kdo má za co a případně z jaké úvěrové položky platit a žádostí o nejrůznější refundace na účet ostatních úřadů. Díky tomu není problém najít přesné ceny v podstatě veškerého materiálu dodávaného Stráži od ovinovaček po lehký kulomet. Zjistit lze rozdíly v cenách materiálu a služeb, pokud nebyly dodávány centrálně, mezi jednotlivými částmi republiky. Ovšem zahlcování textu těmito čísly nepovažuji za naprosto nezbytné.

Na druhou stranu nad vyčíslením celkových přesných nákladů, které Československá republika do Stráže investovala, visí velký otazník. K určitým konkrétním číslům lze dospět, ale jejich přesnost

³⁰² Ani zde neexistuje jednotná šablona. Některé náklady Stráže hradila přímo ministerstva, jiné prostřednictvím podřízených úřadů. Ministerstvo financí přes finanční úřady, MNO skrze sborová velitelství, případně hospodářské správy určených pluků. U MV vedou dvě cesty: k četnictvu prostřednictvím zemských četnických velitelství, ke státní policii a okresním úřadům přes zemské úřady.

je relativní. Odhlédnu-li od „finančního guláše“, ve kterém se finance SOS topí, zůstává otevřen problém kompletnosti dochovaného archivního materiálu a rozdílnost předpokládaných cifer a rozpočtů s konečnými náklady i jejich účtováním do původně nepředpokládaných úvěrových kapitol. Nehledě k tomu, že u některých položek lze jen velmi těžko stanovit, zdali vznikly kvůli Stráži samotné, nebo kvůli běžným potřebám armády či státně bezpečnostních orgánů. Osobně se navíc nedomnívám, že taková čísla je skutečně potřeba vytvářet. Pro představu stejně dobře poslouží řádové počty místo konkrétních cifer.

Obsahově a tématicky lze finanční záležitosti Stráže obrany státu rozdělit na dva základní okruhy. Jedním je likvidace nákladů, které z existence SOS jako takové vznikaly, druhým jsou benefity, na něž příslušníci Stráže vzhledem ke své příslušnosti k této organizaci měli nárok. V prvním okruhu nejmenší položku představovaly náklady na rámcové fungování Stráže. Tedy především výdaje na činnost kanceláře velitele praporu SOS, provoz přidělených vozidel a na ostatní přípravy budoucí aktivace. Tíži těchto nákladů neslo výhradně ministerstvo vnitra a celorepublikově se jednalo o miliony korun ročně.

O ostatní náklady se už ministerstva a jim podřízené úřady dělily. V zásadě fungovalo pravidlo – čím složka, ten platí, přičemž o některé položky připadající na Stráž jako celek se dělilo MV a z menší části MNO.³⁰³ Do této kategorie spadá financování výcviku, nákup potřebného materiálu i samotná pohotovostní služba. Při výcviku vznikaly dodatečné náklady především výplatou peněz, které náležely cvičícím „sosákům“ a náhradou za spotřebované střelivo a ostatní

³⁰³ MV se pokusilo v přípravné dokumentaci k rozpočtu SOS na roku 1938 přenést na MNO větší díl společných nákladů Stráže než odpovídalo, protože MV jako řídicí orgán Stráže mělo hradit většinu jejích nákladů. Na vnitru byli podle těchto dispozic ochotni zaplatit jen prvotní a základní výdaje za vybavení Stráže a za věci, které by museli stejně pro četnictvo a státní policii koupit a jež by tyto složky využily jak při službě SOS, tak při resortní činnosti. Odpověď MNO se dala předpokládat. Z hlediska funkčnosti a přehlednosti systému bude lepší, když vše uhradí MV s tím, že MNO pomůže se stanovením priority pořizování výzbroje a materiálu. Případně zajistí pro SOS přednostní dodávky či, pokud bude třeba, dodá armáda materiál ze svých zásob oproti refundaci nákladů ze strany MV. Konečný kompromis více méně reflektoval stanovisko MNO. (Spisy MNO Čj. 7526 Taj.hl.št.1.odd/1937 a 8912 Taj-hl.št./1.odd.1937, spis MV Čís. B-5121-5/4-37; VHA; Fond Hlavní štáb 1. oddělení; Karton 160; signatury 32 32/3 4 a 32 32/3 7)

materiál. Ubytování a provoz výcvikových středisek zajišťovala vojenská správa pro Stráž zdarma. Odměny pro příslušníky SOS hradila ministerstva příslušné složky, výdaje za spotřebovaný materiál refundovalo armádě ministerstvo vnitra. Ani tyto náklady nepředstavovaly zásadní problém. Výcvik v roce 1937 se vešel do deseti miliónů korun.

Největší položku ve výdajích na Stráž obrany státu představovalo materiální zajištění. Náklady na výstroj, automobily apod. se pohybovaly v řádech desítek miliónů korun, se zahrnutím všech objednávek z léta 1938 včetně plánů nákupu pozemků a budov v pohraničí se jednalo o stovky miliónů. Z tohoto pohledu byla příprava a zajištění Stráže podstatně dražší než samotná aktivace. Při dostatečném a včasném materiálním zajištění zatěžovala aktivace SOS erár, pomínou-li z celostátního hlediska zanedbatelné dopravní náklady, „pouze“ vyplácením požitků, které příslušníkům SOS za tuto službu náležely. V tomto ohledu hrála samozřejmě rozhodující roli doba a rozsah aktivace.³⁰⁴

Na odměnách příslušníků SOS za jejich zařazení do této organizace mohl těžko někdo zbohatnout. Při rámcovém fungování Stráže nevznikly jejím příslušníkům žádné dodatečné finanční nároky. Při výcviku nebo aktivaci dostávali resortní příslušníci SOS běžný plat, který jim náležel ve stejné výši, jako by konali svou mírovou resortní službu. Přídavkem navíc v těchto situacích byl pouze paušální příspěvek na stravování za každý den mimo mírové působiště a při samotné aktivaci nárok na polní příplatek, který činil pro mužstvo 8 Kč za den a pro důstojníky, resp. úředníky 12 Kč.³⁰⁵

³⁰⁴ Pro představu celkové výdaje na pohotovosti v roce 1938 dosáhly pouze na Podkarpatské Rusi 3 837 897 Kč, což byl nejmenší obvod a v jeho úseku byl navíc jediný kousek spojenecké hranice rumunské. (Stráž obrany státu: refundace částek vyplacených pro jednotlivé složky, Presidium zemského úřadu pro zemi Podkarpatoruskou v Chustu 28. prosince 1938; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4197; Složka B5403 (14)) Když uvážíme, že v květnu 1938 nastoupilo 27 710 mužů službu SOS, a počítáme-li pro zjednodušení s výší požitků jen 20 Kč na den ve všech případech, tak peněžní potřeba na pět dní pohotovosti činila celorepublikově skoro 2 800 000 Kč. Tento náklad se v průběhu roku měnil podle toho, jak byla pohotovost omezována nebo naopak rozšiřována.

³⁰⁵ Během aktivace a polního nasazení jednotek SOS se opět vrátil starý známý problém z výcviku – zničení, respektive poškození služebního stejnokroje či stejnokrojových součástek. Vzhledem k rozsahu problému bylo MV ochotno přistoupit na paušální náhradu za toto znehodnocení. Nejdříve navrhovalo 800 Kč, pak 600. Dokonce připravilo i prováděcí nařízení k tomuto opatření. Iniciativa MV skončila se zamítavým stanoviskem

Príspevek na stravovanie tak predstavoval najväčšiu „odmenu“ za službu SOS, pro gážisty mimo služební třídy byl stanoven na 20 Kč za den a pro gážisty ve služebních třídách na 30 Kč.³⁰⁶ Ačkoliv se takovéto zadání nezdá být pro výplatu příliš složité, ve výplatní praxi se problémů ukázalo víc než dost. První katastrofou byl výcvik SOS, který začínal počátkem března 1937, ale teprve ve druhé půli března byl přídavek na stravování stanoven. Než bylo přesně určeno, kdo, jakým způsobem a z čeho bude tyto peníze vyplácet, trvalo ještě další dobu.

Když už se „systém“ alespoň trochu usadil, bylo třeba odstranit další nedostatek, který činila nemalé potíže. Jako velký problém se totiž ukázalo vyplácení dotyčných peněz až po návratu frekventantů z výcvikových středisek na služební stanici, protože stravu v kasárnách bylo třeba platit hned a hotově. Především státní policisté se tak dostali do nezáviděníhodné situace, kdy si museli na jídlo půjčovat. To působilo nejen nedůstojně, ale pro výcvik i velmi rušivě. Problém byl odstraněn teprve až vyplácením záloh na tento příspěvek před nástupem na cvičení.³⁰⁷ Tato praxe se osvědčila a byla používána i během pohotovostí roku 1938, kdy byly peníze vypláceny vždy na pět dní dopředu.

Od května 1938 nastala při vyplácení příspěvku na stravování nová komplikace.³⁰⁸ Interpretace výnosu, který vyplácení příspěvku

ministerstva financí. „*Ministerstvo financí nesouhlasí s přiznáním paušální náhrady 600 Kč na osobu za mimořádné opotřebení stejnokrojových součástek, ježto tento výdaj není založen na právním titulu, ani není nezbytně nutný k udržení řádného chodu veřejné správy.*“ (Spis MF 86635/38-VII/20 z 24. 12. 1938; tento spis řada souvisejících dokumentů uložen: NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4197; Složka B5403 (15); + další k tématu NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/62)

³⁰⁶ Určen rozhodnutím vlády z 19. 3. 1937. Citován ve výnosu MNO Čj. 2932 Dův.-V./1.odděl.1937 z 16. června 1937 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1) a také ve spise MV Č.20.259/1937-14 z 28. března 1937 (NA; Fond ZČV Praha; Karton 946).

³⁰⁷ Četnictvo dostávalo zálohy od počátku, takže zde nebyl problém. Rozhodnutím MV z 9. června 1937 bylo nařízeno zemským úřadům, aby stejné zálohy vyplácely i státním policistům, a zároveň bylo ministerstvo financí požádáno o stejné opatření ohledně finanční stráže. (Stráž obrany státu – zálohy na vedlejší služební příjmy. Spis MV Čís. B-5403-24/5-37.; + Stráž obrany státu. Vedlejší služební příjmy členů stráže. Spis MV Č. 27691/1937; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1)

³⁰⁸ Peníze na příspěvek pro státní policisty, finanční strážníky a vojenské posily byly distribuovány prostřednictvím zemských úřadů, při refundaci ze strany finančních úřadů a MNO. Pouze peníze pro četníky šly vlastní cestou přes příslušná ZČV. Koncem května začala i vojenská správa prostřednictvím hospodářských správ vybraných pluků distribuovat peníze pro vojenské posily sama. Konečnou výplatu provádělo velitelství praporu SOS, ke kterému se jmenovanými kanály peníze dostávaly. (Spis MV Č. B-5403-21/5-38-R z 21. května 1938 a spis Prezídia Krajského úřadu v Bratislavě z 31. května 1938 Čís. 32.895/1938 prez.; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4197; Složka B5403 (14) Takto nastaven zůstal systém i dalším období.

upravoval, už nebyla tak triviálně jednoduchá jako při výcviku, a tak nezřídka docházelo k chybám při jeho vyplácení. Jednak docházelo při výplatě k místním odchylkám ve stanovených výměrech, kdy někde dostávali všichni 20 korun, jinde důstojníci a úředníci 25 místo 30 apod. Stávalo se také, že byl příspěvek vyplácen i těm, kteří na něj podle dikce rozhodnutí vlády neměli nárok vůbec nebo případně pouze v poloviční výši. V tomto případě se jednalo hlavně o ty příslušníky Stráže, kteří se nevzdálili během pohotovosti ze služebního působiště, protože zde konali pohotovostní službu u telefonu.

Výplatní chaos byl dokonán dvojí změnou výměru tohoto příspěvku pro vojenské posily v květnu a červnu 1938.³⁰⁹ V této době byl vyplácen rozdílně podle toho, jak dotyčný prapor SOS reflektoval poslední výnosy MNO. Nejednotnost ve výplatní praxi stejně tak i doba, po kterou byly příspěvky vypláceny v jiné výši než náleželo, je natolik zarážející, až se vkrádá myšlenka, jestli tak některá velitelství praporů SOS nečinila schválně, aby nenarušila soulad v jednotkách.

Vzhledem k uvedenému není divu, že nesrovnalosti při výplatách tohoto typu se příliš neřešily a co bylo třeba i nesprávně vypláceno, bylo ponecháno tak. Nebyly úřední síly ani čas, které by všechno zpětně dokázaly dát do souladu s aktuálně platnými předpisy.³¹⁰ Obdobně byla v konečném důsledku řešena i velká část nároků na refundaci nákladů mezi úřady vzniklých během pohotovostí SOS v roce 1938. Nejvyšší účetní kontrolní úřad a MF se dohodly, že

(Prapory SOS – poskytování záloh na výdaje, spis MNO Čj. 34181 Taj.-V/4.odd.1938, Praha 20. září 1938; tamtéž)

³⁰⁹ Původně bylo určeno, že za stejnou službu náleží vojenským posilám SOS stejný příspěvek na stravování, tedy 20 Kč za den. Výnos MNO z 9. května 1938 snížil tento příspěvek podle hodnosti: voják v záloze 16 Kč za den, svobodník 16 Kč 50 h, desátník 17 Kč, četař 17 Kč 50 h, rotný 19 Kč. (Zajištění peněžní potřeby podle čl. 73, I. dílu sl. předp. G-XI-2, Okresní úřad v Liberci 22. května 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634; Složka 10 663 7/19) Znovu byla náhrada změněna 3. června 1938, kdy již nebyla stanovena pro celou republiku stejně, ale měla vycházet z hodnoty, za kterou proviant obstarávala posádka v sídle příslušného velitelství sboru. Tento výnos již počítal s tím, že některé vojenské posily SOS budou zásobovat proviantem přímo vojenské kuchyně. Ostatním měla připadnout odpovídající náhrada. U velitelství IV. sboru byla například 10 Kč 55 h, u I. sboru 13 Kč 50 h. (Záležitosti mužstva vojenských posil praporů SOS. Velitelství IV. sboru čj. 28270/Taj.intend./1938; VHA; Fond Velitelství IV. sboru, Karton 13; číslo jednací 28270; + výnos MNO Čj. 27223 Taj.-V/1.odd.1938 z 3. 6. 1938; VHA; Fond Hlavní štáb 1. oddělení; Karton 259; signatura 51 1/2 5; + Zajištění peněžní potřeby podle čl. 73, I. dílu sl. předpisu G-XI-2. Zemský úřad Praha; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5634, Složka 10 663 7/19)

³¹⁰ „Pokud byly záležitosti vojenských posil účtovány jinak, nemá MNO námitek, aby od vymáhání ev. přeplatků bylo upuštěno.“ (Spis MNO Čj. 27223 Taj.-V/1.odd.1938 z 3. 6. 1938; VHA; Fond Hlavní štáb 1. oddělení; Karton 259; signatura 51 1/2 5)

většina těchto položek bude zaúčtována úřady, které je vyplatily, ve zvláštních dílčích účetních uzávěrkách jakožto „výdaje neprelimitované-mobilizační“. Tím měly být jednak omezeny úřední aparát velmi zatěžující refundace a jednak umožněno, aby co nejvíc těchto výdajů mohlo být účetně likvidováno ještě v roce 1938.³¹¹

Finanční postavení vojenských posil SOS oproti resortním příslušníkům Stráže bylo podstatně horší nejen kvůli zmiňovanému snižování jejich příspěvku na stravování, kdy velmi negativní dopady tohoto opatření na bojovou morálku byly zcela zjevné. Různé ohodnocení stejné služby prostě z logiky věci nemohlo posílit soulad v kolektivech, právě naopak. Zvláště když přicházelo po týdnech aktivní služby, kdy už nasazené jednotky SOS byly na pokraji fyzických i psychických sil. Možná nejdůležitějším argumentem pro zachování příspěvku na stravování v co nejvyšší výši byl fakt, že většina vojenských posil z něho neplnila v první řadě své žaludky, ale především finančně podporovala své rodiny, které se odchodem živitele ocitly v existenčním ohrožení.³¹²

Situace byla u mnohých taková, že i kratší pohotovost je mohla finančně zruinovat. Na rozdíl od resortních příslušníků Stráže a pokud nebyli definitivními státními zaměstnanci, nedostávali žádný plat. Žold, který jim za službu náležel byl směšně nízký,³¹³ polní příplatek 1 koruna. Příspěvek na stravování tak mnohdy představoval největší příjmovou položku řady rodin státně loajálních občanů v pohraničí.

Status definitivního státního zaměstnance byl vzhledem k finančnímu zabezpečení klíčový i u státních drah, kde řada vojenských posil pracovala v pozici pomocných zaměstnanců a dělníků na výpomoc, kterým po dobu nasazení v SOS nenáležely žádné služební příjmy. Znevýhodnění Stráže zde bylo o to křiklavější, že totožně pracovní zařazeným zaměstnancům, kteří nastoupili běžnou

³¹¹ SOS – náležitosti – refundace. Spis MNO číslo: 1620 Dův.-V/4.odděl.1939, Praha 16. února 1939 (NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4197; Složka B5403 (14)).

³¹² Situační zpráva. Čís. 400 000/934-Taj.38/prez. Prezidium policajného riaditeľstva v Bratislave 13. června 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5638; Složka 10 663 7/213).

³¹³ Žold vojenských posil na jeden den, byl stanoven v této výši: voják 1 Kč 50 h, svobodník 1 Kč 70 h, desátník 2 Kč, četař 2 Kč 50 h, rotný 4 Kč. (Záležitosti mužstva vojenských posil praporů SOS. Velitelství IV. sboru čj. 28270/Taj.intend./1938; VHA; Fond Velitelství IV. sboru, Karton 13; číslo jednací 28270)

vojenskou službu podle § 22 branného zákona ČSD, sice také nevyplácely služební příjmy, ale zato jim náležela mimořádná podpora. Ministerstvo vnitra pochopitelně tlačilo na ministerstvo železnic, aby zjednálo nápravu a zrovnoprávnilo v tomto ohledu službu SOS, ale jako všechno ve státní správě i toto stálo zbytečně mnoho času.³¹⁴

Svízelná situace rodin vojenských posil z řad státních zaměstnanců bez definitivy, ale také z ostatních dělnických profesí se během velice krátké doby po aktivaci SOS v květnu 1938 vyhroutil takovým způsobem, že ji muselo MV urychleně řešit. Výnosem z 4. června 1938 nařídilo všem zemským úřadům vyplácet potřebným rodinám vojenských posil vyživovací příspěvek. Řízení o přiznání tohoto příspěvku mělo být maximálně zjednodušeno a podřízené úřady ho měly vyřizovat co nejrychleji. Rozhodnutí o přiznání či nepřiznání příspěvku bylo z celkem praktických důvodů necháno na hlavním politickém úřadu, při kterém byl zřízen prapor SOS. Stížnosti pozdějšího data svědčí o tom, že praktická realizace nařízení nebyla tak rychlá, jak by se ministerstvo vnitra a především vojenské posily Stráže představovaly.³¹⁵

³¹⁴ Stráž obrany státu. Služební požitky zaměstnanců ČSD povoláných jako vojenské posily stráže. Spis MV 60.772/1938; + Služební požitky zaměstnanců povoláných jako stráž obrany státu a ke zvláštnímu cvičení ve zbraní. Ředitelství státních drah v Hradci Králové Číslo: 3991/3-I-1938; + související dokumenty uložené s těmito spisy (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/124); „Organizace SOS /stráž obrany státu/ je vojenská, tajná, a jejími příslušníky jsou naprosto spolehliví vojáci, kteří bydlí v pohraničí. Jsou tudíž vesměs státními zaměstnanci: Nyní byrokratismus rozřešil jejich plat takto: Dne 21. května byli povoláni do zbraně a nastoupili ihned službu. Venku dostávají 16 Kč, z kteréžto částky se musí živiti a platiti případně i byt. Jejich úřady vyplatily plat, ale jen těm, kteří jsou definitivními státními zaměstnanci. Ti, kteří jsou pomocní nedostali ničeho a jejich rodiny taktéž ničeho. Tak se stalo, že ženatý zaměstnanec, který byl celý měsíc ve zbraní, nedostal pro rodinu ani krejcaru. A nyní je těžké domáhání se nápravy, ježto služba SOS je tajná, do vojenských knížek se nezapisuje a nemůže býti ani potvrzena jako mimořádné vojenské cvičení. Hlavně v Chebu u dráhy jest několik křiklavých poměrů. Je nutno prostřednictvím ministerstva železnic ihned dáti poukaz, aby zaměstnancům, kteří konali službu v SOS i když jsou nedefinitivní, se vyplácel jejich služební plat i nadále. Jejich rodiny mají bídu.“ (Stráž obrany státu. Náležitosti vojenských posil. Spis MV Č.58309/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1) „Němečtí dělníci henleinovci pracují na dráze dál, zatím co čeští dělníci narukovali a jejich rodiny jsou již měsíc bez jakékoliv pomoci.“ Přidává se s kritikou Národní jednoty pro jihozápadní Moravu. (Čís. jedn. 2724.H./Dv.; tamtéž)

³¹⁵ Stráž obrany státu. Náležitosti vojenských posil. Spis MV Č.58309/1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/1) „Řízení s přiznáním vyživovacího příspěvku je zdlouhavé. Fakt jest, že do dnes je většina žádostí nevyřízena ač mužstvo posil je již prouštěno.“ Trpce konstatovala například zpráva policejního ředitelství v Bratislavě z 27. července 1937. (Čís. 40.000/1355-Taj./38 prez.; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/61) Když v říjnu 1938 došlo z rozhodnutí Stálého výboru Národního shromáždění ke zvýšení příspěvku, bylo výslovně podotknuto, že se příspěvek vztahuje i na rodiny mužů povoláných k SOS a že šetření o nároku na příspěvek má být prováděno co nejrychleji. Zřejmě tomu tak stále

V) Aktivace SOS

a) První pohotovost SOS, hodnocení, návrhy

Prohlubující se mezinárodní izolace Československa ruku v ruce s gradujícím národnostním pnutím způsobily, že k aktivaci jednotek Stráže obrany státu muselo být přistoupeno podstatně dříve, než byla Stráž ve všech směrech připravena. Mimořádná vojenská opatření podle § 22 branného zákona, uskutečněná koncem května 1938, poskytla Stráži prostor, lidi a prostředky, finanční i materiální, k zásadní zkoušce. Byla hozena do vody a musela plavat.

Z tohoto pohledu není ani tak podstatné, jestli Československu v té době reálně hrozilo akutní vojenské ohrožení ze strany Německa či se jednalo pouze o nebezpečnou hru zpravodajských služeb.³¹⁶ Nakonec není podstatné ani to, že ke skutečnému boji nyní ještě nedošlo. Důležité z pohledu Stráže je, že dostala šanci ukázat vojákům, politikům i veřejnosti, co je skutečně zač. Nebylo a nemohlo být vše dotaženo do konce, přesto měla tato akce jasně prokázat, jestli cesta SOS je správná a vyplatí se v ní pokračovat.

Ohrožení Československa, přestože koncem května 1938 žádná konkrétní německá útočná akce zřejmě nehrozila, se jevilo akutním a armádní velení uvítalo každou možnost k zvýšení počtů mužů ve zbrani, jelikož se vzhledem ke zvyšujícím se nárokům na armádu neustále potýkalo s nedostatkem mužstva pro dostatečné zajištění všech úkolů a prostorů. Příkladem může být prohlubující se deficit

ještě nebylo. (Schůze Stálého výboru. Vyživovací příspěvek zvýšen o 75 procent, A-Zet ranní z 12. října 1938, číslo 235)

³¹⁶ Literatura na toto téma je opravdu rozsáhlá. Kromě řady titulů se širším záběrem, které uvádím v seznamu prostudované literatury a ve kterých lze i k tomuto problému leccos vyčíst, odkazují jmenovitě na dva články reflektující názory více badatelů. (Stanislav Kokoška: Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938, In: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi; Praha 2000, str. 99-114; + Igor Lukeš: Mimořádná vojenská opatření v květnu 1938: nová interpretace, In: Historie a vojenství 5/1995, str. 79-97) Také pohled zasvěceného účastníka stojí za zvláštní připomenutí. (Emil Strankmüller: Československé ofenzivní zpravodajství v letech 1937 do 15. března 1939, In: Odboj a revoluce 1968/2, str. 42-73) Z pohledu mezinárodních i vnitropolitických důsledků byl podle mého soudu iniciátorem celé akce ten, kdo z eskalace květného napětí vytěžil nejvíc politického kapitálu. Zisky Československa v tomto ohledu byly podstatně skromnější než zisk nacistického Německa. Československý prospěch představovaly především nově získané zkušenosti armády a SOS z provedených opatření a odstranění řady nedostatků. Mezinárodně politicky se ale ČSR propadla ještě do větší izolace.

v množství strážných pro hotové i budované pevnostní objekty. Ani nepřetržité povolávání záložníků na cvičení, které začalo 1. března 1938, nedostatek vojáků zcela nevyřešilo. Takže množství znepokojujících zpráv i dalších indicií, vytvářejících obraz možnosti německého útoku v druhé polovině května, poskytlo hlavnímu štábu vhodnou příležitost k žádosti politickému vedení na posílení stavů armády pro eventualitu útoku i pro ostatní potřebná opatření. Ostatně povolání několika ročníků zálohy nebo zavedení tříleté prezenční vojenské služby žádala generalita už počátkem května.³¹⁷

Ani politici se příliš nebránili určitým opatřením. Přece jen agenturních zpráv z různých zdrojů bylo příliš mnoho a ani bezpečnostní situace v pohraničí se nadala nazvat optimální, zvláště s ohledem na blížící se obecní volby. Názor se lišil jen v intenzitě žádaných opatření. Zatímco vojáci chtěli na situaci reagovat povoláním pěti ročníků zálohy, rozhodující političtí činitelé, tedy Beneš a Hodža, se klonili spíše k opatřením menšího rozsahu, spíše formálním, z obavy před reakcí zahraničních nepřátel a především „přátel“.³¹⁸

Při jednání vlády, které začalo v pátek 20. května okolo půl sedmé v bytě prezidenta Beneše na Pražském hradě, bylo rozhodnuto povolat do činné vojenské služby jeden kompletní ročník I. zálohy a další příslušníky technických a speciálních oddílů. Hlavní štáb nejprve souběžně s jednáním vlády vyhlásil zpravodajskou a velitelskou pohotovost a v pozdních večerních hodinách nařídil pod heslem „Zborov“ ostrahu hranic.³¹⁹ Během následujícího dne dopoledne se armádní pěší prapory přesunuly na určená stanoviště, odpoledne zaujaly své pozice jednotky dělostřelectva. V bojové pohotovosti se nacházelo i čs. letectvo a protiletectká obrana. Do večera 23. května

³¹⁷ Srov. Zdeněk Kárník: České země v éře první republiky (1918-1938), Díl třetí O život a o přežití (1936-1938), Praha 2003, str. 523-529; Pavel Minařík: Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace, In: Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2, str. 65-90.

³¹⁸ Více: Robert Kvaček, Aleš Chalupa, Miloš Heyduk: Československý rok 1938, Praha 1988, str. 90-92.

³¹⁹ Více: Pavel Šrámek: Československá armáda v roce 1938, Náchod 1996, str. 30-31.

byla zaujata kompletní armádní sestava ostrahy hranic. Stav československé armády dosáhl 371 tisíc mužů.³²⁰

Ještě před nástupem československé armády musely svůj úkol splnit jednotky Stráže obrany státu.³²¹ Rozkaz k pohotovosti přicházel nejen po služební linii SOS, tedy od ministerstva vnitra přes velitele praporu k podřízeným jednotkám, ale i po služebních liniích jednotlivých složek Stráže a od vojenských posádek.³²² Nebyl tak dodržen předpisový postup, ale každý chtěl v zájmu společného úkolu zburcovat prapory co nejdříve, protože málokdo v těchto okamžicích pochyboval o tom, že republice hrozí skutečné nebezpečí.

Při rozhlašování pohotovosti se naplno projevila důležitost a oprávněnost investic do vylepšení telefonních vedení pro potřeby SOS. Kde k těmto opatřením nedošlo, nebo kde nebyla ještě zcela dokončena, projevil se tento nedostatek především v rychlosti rozhlášení pohotovosti i ve všech dalších opatřeních. Ve většině případů se tyto dodatečné spoje podařilo zrealizovat podle plánu a pohotovost byla na úrovni velitelství praporů rozhlášena po celé republice už během prvních hodin 21. května. Na úrovni podřízených prvků Stráže docházelo ojediněle ke zdržením právě z důvodů nedokončení proponovaných úprav, nezřízené noční telefonní službě poštovních úřadů či tam, kde z technických a personálních důvodů nešlo spojení navázat.³²³ Tento omezený počet případů se řešil

³²⁰ Srov. Antonín Klímeček: *Velké dějiny Zemí koruny české*, Svazek XIV. 1929 – 1938, Praha – Litomyšl 2002, str. 557-559; + Pavel Šrámek: *Československá armáda v roce 1938*, Náchod 1996, str. 30-31.

³²¹ Celá tato podkapitola vychází v první řadě z komplexních zpráv jednotlivých praporů SOS sepsaných na přelomu července a srpna na základě výnosu MV č. 61.991 z 22. července 1938. (NA; Fond MV – stará registratura, Karton 5636; Složka 10 663 7/61) Všechny informace, ale i citace pocházejí z tohoto pramene, a proto na zdroj opakovaně neodkazují. Pokud je informace získána z jiného zdroje, bude na to upozorněno v poznámkách. Počty nasazených příslušníků SOS uvádím v přílohách.

³²² Samotné ministerstvo vnitra vydalo rozkaz k pohotovosti Stráže 20. května 1938 ve 23 hod. 40 minut telefonicky. Ráno 21. května dorazil potvrzující písemný rozkaz. Rozkaz se ke všem hlavním politickým úřadům dostal do 50 minut. (Souhrnná zpráva o provedení pohotovosti stráže obrany státu, vyhlášené dne 20. května 1938; NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938)

³²³ Problémy působilo přetížení linek hlavně ve velkých centrech současnými nutnými hovory státních úřadů a vojenských útvarů. Přesto situace nebyla tak komplikovaná vzhledem k pozdním nočním hodinám, neboť telefonní spoje nebyly zatěžovány civilními hovory. Další řečneme systémovou komplikací představovala absence telefonizace některých oddělení FS a četnických stanic. Zároveň ne všude, kde byl telefon instalován, se držela stálá noční pohotovostní služba. Tato okolnost se týkala především FS, jen v omezenější míře četnictva. U něj šlo zejména o stanice dále od hranic, kde se služba nedržela kvůli nízkým početním stavům. Stanice s méně než čtyřmi četníky pohotovostní telefonní službu držet nemusela. Vyskytly se i dvě dopředu nepředpokladatelné komplikace v podobě bouře na středním Slovensku, která strhla část vedení, a jednoho případu sabotáže.

okamžitým vysláním motospojek od nejbližších prvků SOS telefonem dosažitelných.

Nejrychleji obsadili svá bojová stanoviště příslušníci Stráže z prvního tedy pozorovacího sledu na československo-německé hranici, samozřejmě v závislosti na vzdálenosti od mírové posádky. Pokud tato družstva byla doplňována vojenskými posilami, odešla na bojové stanoviště jen část resortních příslušníků s kulometem. Druhá část zatím svolávala záložníky, které vystrojila a vyzbrojila na mírových stanicích. Po splnění těchto úkonů a základním zajištění mírové posádky odešli společně doplnit mužstvo v poli. Na stanici zůstávali pouze jednotlivci kvůli službě u telefonu.

Opatření druhého, obranného, sledu byla obdobná. Časové zdržení v bojové připravenosti lze přičíst na vrub většího počtu lidí z rozsáhlejšího prostoru, které bylo třeba shromáždit a připravit. Družstva se více doplňovala vojenskými posilami než jednotky v pozorovacím sledu. Následoval přesun buď přímo na bojové stanoviště nebo na shromaždiště, kde se čekalo na další rozkazy. Některé jednotky obranného sledu obsazovaly a připravovaly na obranu objekty lehkého opevnění, které jim byly svěřeny.³²⁴ Zároveň se v celém obvodu praporu podle potřeby rekvírovaly dopravní prostředky pro převoz materiálu a lidí. Připravovaly se zátarasy, někde komunikace rovnou uzavřely záseky a překážky.³²⁵ Při stavbě zátarasů pomáhalo i civilní obyvatelstvo, někde dokonce i příslušníci národnostních menšin.

Přes krajně nepříznivé deštivé počasí probíhala veškerá opatření s pozoruhodnou rychlostí. Časový harmonogram nástupu jednotek se dařilo plnit. Případů, kdy byl výrazně předstižen, se vyskytlo podstatně více než těch, při nichž byly časové limity překročeny. Ráno 21. května tak byla většina družstev v plných počtech na určených bojových stanovištích. Opozdilců bylo jen velmi málo.

³²⁴ Někde se vyskytla poněkud tragikomická situace, když příslušníci Stráže museli čekat před objektem, až jim vojáci přinesou klíče. Ačkoliv byla družstva Stráže předem určena k obsazení těchto objektů, duplikáty klíčů od nich nedostala.

³²⁵ Vzhledem k mezinárodním souvislostem bylo rozhodnuto pohraniční styk nepřerušovat. Kde byly urychleně zhotoveny zátarasy a překážky, musely být zanedlouho odstraněny, aby nebránily provozu. Nicméně veškerý materiál na jejich opětovné zhotovení musel být v místě připraven.

Jednalo se hlavně o rozkazy těžko dosažitelná družstva a o jednotky Stráže, jejichž bojová stanoviště se nacházela ve špatně přístupném horském terénu. I tato družstva se ale většinou během 21. května, nejpozději následující den, dostala na svá místa.³²⁶

Během prvního dne začaly přicházet i vojenské útvary zajišťující hranice, které přebíraly velení nad jednotkami SOS, budovaly polní ošetřovny, kuchyně, přebíraly sběrný zprávy, do kterých Stráž dodávala svá hlášení o pozorování. Tyto útvary zaujaly pozice buď za jednotkami Stráže, nebo více méně proluly s jejich obranným sledem v okamžiku, kdy zde vojenští velitelé převzali velení. Opatření SOS se týkala celých hranic ČSR, včetně úseků s Polskem a Rumunskem, kdežto ministerstvo národní obrany nařídilo vojenskou ostrahu hranic jen pro úseky s Německem a Maďarskem.³²⁷

Na polské a rumunské hranici tak ostrahu hranic prováděly výlučně jednotky SOS. Zpočátku zde panovala určitá nejistota, jestli se pohotovost Stráže týká i zdejšího úseku. Jednotky se vyzbrojily, doplnily vojenskými posilami a čekaly na shromaždištích na další rozkazy. Teprve během dopoledne 21. května po obdržení doplňujících rozkazů začaly zaujímat bojová stanoviště.³²⁸ Podle mého soudu se zde od počátku jednalo výhradně o zkoušku pohotovosti Stráže spíše než o cokoli jiného. Nebezpečí ze strany Polska nehrozilo, tím méně ze strany Rumunska. Není divu, že v podstatě vzápětí po zaujetí bojových stanovišť byla všechna zdejší opatření redukována a také nejdříve zcela zrušena.³²⁹

³²⁶ O dobré přípravě příslušníků Stráže na pohotovost svědčí, že velké komplikace ani zdržení nezpůsobila okolnost, když v době vyhlášení pohotovosti pořádaly některé slovenské prapory SOS a prapor Užhorod velitelské kurzy. Místy tak byla polovina velitelů mimo svou posádku. Zástupci a mužstvo přesto zvládli s přehledem prvotní úkoly i bez velitelů, kteří během několika hodin dorazili.

³²⁷ Stráž obrany státu, vyhlášení pohotovosti podle služebního předpisu G-XI-2, Spis MF č. 68.421 (NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938).

³²⁸ Souhrnná zpráva o provedení pohotovosti stráže obrany státu, vyhlášené dne 20. května 1938 (NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938) udává jiný časový obraz. Podle ní se jednotky SOS na československo-polské hranici shromáždily na poplachových stanovištích až v noci z 21. na 22. května a bojové pozice zaujaly teprve 22. května dopoledne. Zprávy praporů SOS Spišská Nová Ves, Liptovský Svätý Mikuláš, Žilina a Chust ale shodně udávají zaujetí bojových stanovišť na polské hranici dopoledne a odpoledne 21. května.

³²⁹ MNO zde již 23. května nařídilo změnit sestavu SOS. Byli propuštěni všichni stálí členové SOS do resortní služby kromě velitelů družstev, čet a rot, kteří se s vojenskými posilami přesunuli do prostorů, kde se naskýkala možnost vhodného ubytování. Zde byli zaměstnání výcvikem. (Spis MV č. 48.100/1938-14 z 24. května 1938; NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938)

Hodnocení spolupráce SOS s vojskem je rozporuplné a v této věci nelze nějakým způsobem paušalizovat. Někteří velitelé praporů SOS si spolupráci pochvalovali a drobné nedostatky přecházeli bez povšimnutí, jiní poukazovali pouze na nesnadnost spolupráce a neschopnost vojenských velitelů, se kterými musí spolupracovat. Ať tak či tak – rozhodující podle mého soudu byly právě osoby velitelů Stráže i vojska. Pokud si odborně, ale i lidsky „sedli“ a snažili se vyjít vstříc jeden druhému k zdárnému splnění úkolu, který byl ve všech ohledech společný, tak třecí plochy mizely.

Na druhou stranu není třeba pochybovat, že nedostatků ve vzájemné spolupráci byla celá řada. Pokud si vezmeme jen rozsah tohoto podniku a fakt, že většina velitelů se „naostro“ s podobnými úkoly nikdy nevypořádávala, že Stráž byla rozvinuta z rámcového stavu vůbec poprvé a většina vojáků s ní nikdy předtím neměla nic společného, tak se systémovým komplikacím nelze divit.

Pokud vojenští důstojníci neznali předpis G-XI-2, organizaci ani úkoly Stráže, tak nemohla spolupráce fungovat. Bohužel případy této elementární neznalosti se vyskytovaly. Stávalo se, že se velení nad jednotkami Stráže zdráhali vojáci převzít, nebo ho převzali, ale s jednotkami, především z obranného sledu, vůbec nedisponovali. Ty zůstaly nevyužity, zatímco jim určené prostory nestřežil nikdo. Další třenice mezi vojskem a SOS nastávaly, pokud vojenští velitelé družstva Stráže převzali pouze po stránce taktické, ale o jejich technickou podporu a zásobování se odmítali starat s tím, že je to věcí velitelství praporu SOS.³³⁰ Situace se tak řešila místně případ od případu. Někde veškerou starost o jednotky SOS převzala armáda, jinde část zůstala v kompetenci velitele praporu SOS.

Hlavní povinností, která zůstala na všech velitelstvích praporů Stráže a nemalou měrou je přetěžovala, bylo vyplácení peněžních náležitostí stálým příslušníkům SOS i vojenským posilám. Ačkoliv tento systém mohl při boji těžko fungovat, protože velitelství praporu

³³⁰ „Spolupráce stráže s vojskem nebyla všude v těsném souladu a to zejména proto, že podřízenost jednotek SOS byla mylně vykládána. Velitelé SOS uvyklí na jednoho velitele, měli rázem velitelů celou řadu, z nichž každý kladl jen požadavky, ale neměl zájem na jejich materiálním uspokojení.“ Stěžoval si velitel praporu SOS České Budějovice.

SOS muselo nutně ztratit přehled o umístění jednotek, se kterými nedisponovalo, narozdíl od velitele příslušné vojenské jednotky zajištění hranic, armádní velení ani ministerstvo vnitra neprovedlo v tomto ohledu do budoucna žádnou změnu.

Navzdory výše uvedeným skutečnostem většina vojenských velitelů jednotky Stráže všemožně podporovala a fungování Stráže zejména bez materiální pomoci armády, která šla mnohdy nad rámec jejich povinností k SOS, si lze těžko představit. Hlavním poznatkem získaným v oblasti spolupráce Stráže s vojskem byla naprostá nutnost dokonalého seznámení se všech důstojníků vojenských jednotek provádějících ostrahu hranic s organizací, úkoly a předpisy Stráže a potřeba dokonalejší provázanosti plánů vojsk ZH a jednotek SOS s konkrétními pokyny pro převzetí velení, ochrannou palbu, vzájemné jištění, apod.

Vzhledem k tomu, že nedošlo k nepřátelskému útoku, spočíval hlavní úkol Stráže v dalších dnech a týdnech ve zpravodajské činnosti. Po rozvinutí SOS byly zřízeny sběrné zprávy k hlášení poznatků získaných pozorováním i ostatních zpravodajských informací defenzivního i ofenzivního charakteru. Zprávy se předávaly armádním jednotkám i velitelství praporu. Chronickým materiálním problémem pro pozorování strážích jednotek byla špatná vybavenost, resp. nevybavenost dalekohledy, která je o to víc zarážející, že jejich potřeba pro Stráž, ale i pro resortní službu četnictva a především finanční stráže je naprosto nezpochybnitelná.

Hůře řešitelný problém zpravodajské činnosti za pohotovosti představovalo narušení sítí informátorů, které měli vybudované příslušníci četnictva a finanční stráže. Ti se nyní nacházeli na bojových stanovištích, kam nebylo záhodno zvat důvěrníky z obavy o jejich prozrazení před civilním obyvatelstvem v pohraničí; vzdálit se ze stanoviště také nemohli. Navíc jaro 1938 přineslo i obecnější komplikaci pro tento druh zpravodajské činnosti. Řada konfidentů německé národnosti se vlivem událostí přeorientovala k SdP. Zároveň odchod četnictva na pozice SOS znemožnil z hlediska kontrašpionážního kontrolu státu nebezpečných osob v zázemí. Na

druhou stranu to, že byl po celou dobu pohotovosti povolen běžný pohraniční styk, poskytovalo výhodu spíše nepříteli, kterému naše německé a maďarské obyvatelstvo doneslo veškeré informace o opatřeních Stráže i armády rychle a detailně.³³¹

Zpravodajství Stráže celkově fungovalo podle určených plánů, i když nižší kvalita dodávaných zpráv byla zjevná. Mnoho hlášení SOS se nacházelo v příliš obecné rovině, bez detailů, času, přesných počtů, místa a podobně. Nebylo výjimkou, že zprávy byly jen formální, aby se něco poslalo a úkol byl splněn. S postupným zeslabováním opatření ubývalo i mužstva v družstvech, takže neprobíhal další průzkum a z bojových stanovišť se příliš mnoho cenných zpráv získat nedalo.

Kromě úkolů zpravodajských a bojových se nasazené jednotky Stráže potýkaly i s obyčejnými starostmi souvisejícími se zajištěním stravování, ubytování apod. Zásobování proviantem vycházelo vždy z místních podmínek. Nejjednodušší měla v tomto ohledu situaci družstva Stráže umístěná s vojenskými jednotkami nebo jim poblíž. Vojáci měli samozřejmě polní kuchyně, odkud mohli stravu odebrat i „sosáci“. Pokud tento způsob stravování nepřipadal vzhledem k vzdálenosti v úvahu, tak nejčastější náhradní řešení představovala donáška hotové stravy z hostinců od sjednané osoby v okolí či od rodinných příslušníků.³³² Nejméně četná byla varianta, kdy si jednotky vařily samy. Nebylo nádobí.

Obecný handicap v oblasti zásobování jednotek Stráže stravou představoval akutní nedostatek várníc pro přenos jídla na bojová stanoviště družstev. Stráž neměla žádné a armáda je nemohla poskytnout v širším měřítku. Běžně tak „sosáci“ jedli stravu studenou a ne zrovna požitelnou. Především v prvních dnech, než byl způsob stravování zařízen, se neřídka museli spokojit i se záložními dávkami potravin, kterých navíc nebylo dodáno předepsané množství.

³³¹ Rozkaz MNO čj. 9346 Taj.hl.št.4odd.1938 z 21. 5. 1938, který nařizoval jednotkám Stráže zachovat dopravu do zahraničí. Kde byly automaticky zřízeny zátarasy a přechod hranic znemožněn, muselo být podle tohoto rozkazu dáno vše do původního stavu. „*Možno však bezpečně souditi, že postavení v hloubce naše území byla prozrazena až při povolení pohr. styku civ. obyvatelstvem.*“ Hlásí velitel praporu SOS Michalovce.

³³² Vyskytly se případy, kdy obchodníci z řad národnostních menšin koordinovaně odmítali příslušníkům SOS cokoli prodávat. (Okres Most – odepření příslušníkům SOS prodej poživatin německými obchodníky, MV č. 605/38; NA; Fond PMV; Karton 1459; Složka 225-1459-8) Jednalo se jen o okrajovou záležitost, v drtivé většině případů v tomto ohledu vítězil zájem ekonomický nad národnostně šovinistickým.

Zejména stálým členům SOS chyběly, a tak se družstva musela rozdělit pouze o ty, které MNO dodalo vojenským posilám. Na druhou stranu vojenské posily potřebovaly pomoc kolegů v příštích dnech, kdy už se hotová strava začala donášet na bojová stanoviště a bylo třeba za ni zaplatit. Posily totiž přicházely do služby velmi narychlo, často bez peněz a stravné se začalo vyplácet až po několika dnech. S pomocí kolegů v jednotce bylo třeba toto období nějak překlenout.

Ubytování nasazených jednotek Stráže záleželo obdobně také vždy na místě nasazení. Zálohy a družstva z obranného sledu nebyl většinou problém ubytovat v odpovídajících budovách s vojskem nebo i v objektech lehkého opevnění. Nejhůře na tom byl pozorovací sled, jehož polní služba příliš komfortu v žádném ohledu neposkytovala. Jen místy se pro odpočinek dalo využít hájoven, samot či jiných objektů. Ponejvíce zde jediné přístřeší poskytoval stan nebo postupně narychlo samotnými strážci stavěné dřevěné boudy či sruby.

Z dopravního hlediska byla Stráž víceméně soběstačná, kromě prvních dní, kdy potřebovala více rekvírovaných soukromých dopravních prostředků pro převoz lidí a materiálu. Během dalších týdnů využívala především vlastní vozidla, stroje ČPO a resortních složek, jen místy soukromé dopravní prostředky strážců, především motorky. Železnice bylo využíváno vzhledem k její pomalosti opravdu jen ojediněle, především při posílání strážců zpět po rušení pohotovosti.

Samostatnou podkapitolu pohotovosti tvoří účinkování vojenských posil Stráže při její činnosti. Příslušníky těchto posil i jejich rodiny často překvapili v časných ranních hodinách četníci výzvou k nástupu, protože vojenské posily o svém určení ke Stráži dopředu nevěděly. Po řádném vysvětlení situace, převzetí pověřovacího dekretu a přísaze už svědomitě a ochotně plnily na ně kladené úkoly. Jen málo z nich nebylo zastiženo doma. Když nedorazily domů ani v příštích dnech, museli být za ně určeni náhradníci. Existovaly tři hlavní důvody, pro které vytipované vojenské posily nenastoupily: nemoc, účast na

vojenském cvičení, práce daleko od doma – nezřídka na opevnění. Jejich absence zásadním způsobem činnost Stráže nenarušila.³³³

Samotný výběr vojenských posil představoval nemalý oříšek. Kromě omezení výběru, který byl dohodnut s armádou už v předpisu G-XI-2,³³⁴ navíc MNO určilo, že z odvodních ročníků 1934-1935 se nesmějí vybírat žádné vojenské posily pro SOS. V oblastech, kde bylo státně spolehlivých záložníků poskromnu, každé takovéto opatření představovalo nemilý zásah. Někde bylo proto nutné vybírat ve větším počtu VP starších ročníků a také z řad příslušníků národnostních menšin. Příkladem může být prapor Znojmo, kde 18% vybraných tvořili Němci. Přesto v této době byla dezerce Němců a Maďarů naprosto marginální záležitostí.³³⁵ Protože nedošlo k boji, plnili tito své povinnosti jako každý druhý.

V září už tato okolnost problému způsobovala, a nemalé. Proto zněl návrh, aby výběr vojenských posil před hlavním obranným postavením československé armády nebyl nijak omezován, velmi prozíravě. Státní spolehlivost, jako nejdůležitější vlastnost VP, zde byla silně nedostatkovým zbožím a omezení výběru ročníkem odvodu, ale i druhem zbraně, u které záložník v armádě sloužil, nutilo brát i lidi, jejichž spolehlivost nebyla zaručena. Argument, že při útoku nepřítele by pro armádu a mobilizaci byli stejně všichni záložníci před HOP ztraceni, a proto není důvod omezovat Stráž, která je může efektivně využít hned a na místě, na vojenské hodnostáře nezapůsobil.

Kázeň vojenských posil byla zpočátku vzorná, ale pozvolna klesala. Když postupně zjišťovaly, že se nic dít nebude, tak si začaly ve zvýšené míře uvědomovat své civilní starosti. Potřebovaly je řešit místo služby, o níž se myslely, že jich tu už není třeba. Velmi negativně působilo i postupné snižování vyplácených požitků a stejně tak nepochopitelně zdlouhavé řízení o přiznání vyživovacího příspěvku pro jejich rodiny. Kázni nepřispívaly ani povolávací lístky

³³³ Průměrně nenastoupilo 6% vojenských posil. (Pohotovost stráže obrany státu, MF Č. 71.232, 27. 5. 1938; NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938)

³³⁴ Srovnej kapitola IV) Stráž obrany státu, a) Organizační vývoj, poznámka pod čarou číslo 192.

³³⁵ O to nepochopitelněji působí případ Štěpána Chalupy, vojenské posily SOS české národnosti, který v ranních hodinách 22. května zběhl do Německa. (Použití tělocvičných jednot ke střežení objektů; Spis MV číslo 582/38; NA; Fond PMV; Karton 1459; Složka 225-1459-8)

na vojenské cvičení přicházející už během služby ve Stráži, na období příští. Někteří absolvovali měsíční vojenské cvičení před pohotovostí a pak byli hned povoláni k SOS. Nebyli tak celé měsíce doma a rodiny zůstaly bez příjmu. Poslední ranou morálce VP byl dřívější odchod vojska z hranic a propouštění záložníků od vojenských útvarů, zatímco Stráž i s vojenskými posilami dál zůstávala na pozicích.

Všechny tyto problémy jen prohlubovaly jejich starost o rodiny, živnost, hospodářství, práci. Přibývalo žádostí o zproštění služby z důvodů existenčních, protože peníze vyživovacího příspěvku pro rodiny stále nepřicházely. Řízení o přiznání vyživovacího příspěvku bylo nakonec natolik zdlouhavé, že většina nebyla vyřízena ani v době, kdy už byly VP doma. Tyto administrativní problémy obratně využily proti státu opoziční živly. Doslova se vysmívaly vojenským posilám z řad menšin s tím, že stát je za jejich loajalitu odměnil ekonomickou újmou. Zatímco oni sloužili republice, státně nespolehliví rolníci se mohli v klidu starat o svá hospodářství, živnostníci jim přebírali klientelu a dělníci aspoň nosili plat pro svou rodinu. Jako tragický případ nepochopení situace lze označit počín okresního náčelníka ve Spišské Nové Vsi, který vyplácení vyživovacího příspěvku jednoduše zakázal.³³⁶ Není divu, že se žádosti o zproštění služby v SOS začaly množit.³³⁷

Být vybrán za vojenskou posilu SOS přinášelo spoustu starostí nejen z pohledu finančního. Možná ještě horší byly těžkosti, kterým musely čelit rodiny vojenských posil. Ocitly se v ještě nepřátelštějším prostředí než dříve, což dvojnásob platí pro vojenské posily vybrané z řad národnostních menšin. V obcích se dostaly do jakési klatby, bylo jim vyhrožováno. Nacionálně vyhranění zaměstnavatelé z řad

³³⁶ „Hlavním činitelem pro náladu příslušníků stráže je ta okolnost, že záložníka musíme zbavit starosti o rodinu. Proto byla-li nespokojenost, byla proto že způsob vyplácení vyživovacího příspěvku tak, jak je prováděn je naprosto nemožný. Rodiny odkázané na denní výdělek záložníka povoláného na cvičení pocítují ihned nedostatek prostředků a přísl. voj. posil dovědí se brzy od svých rodin, jelikož bydliště nejsou tak vzdálena od státní hranice, že o ženy a děti není postaráno, že jsou ponechány sami sobě. To jsou příčiny nespokojenosti, které by měly být odstraněny. Způsob vyplácení podpor a celá s tím spojená procedura je prostě nemožná, protože je zdlouhavá. Ještě ... po 10. týdnech trvání pohotovosti nemají některé rodiny vyplaceny vyživovací příspěvky.“ Stěžovali si ve své zprávě okresní hejtman a velitel praporu SOS z Rychnova nad Kněžnou.

³³⁷ Některé konkrétní žádosti se dochovaly. Uloženy kupříkladu NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/60.

minorit je nechtěli po propuštění ze služby brát zpět do práce. SOS byla mezi příslušníky SdP označována jako „Rote Wehr“ a o vojenských posilách se tvrdilo, že jsou vybírány z řad komunistů a že se ke službě přihlásily dobrovolně. Byly pořizovány jejich soupisy.³³⁸

V hodnocení vojenských posil hrál důležitou roli jejich věk. Řada velitelů praporů se shodla, že je naprosto nutné snížit věkový limit pro jejich odvod a celkem jednotně stanovovali novou hranici na 40 roků. Argumentovali slabší fyzickou kondicí, většími starostmi o rodinné záležitosti, ale také neznalostí a nezkušeností v zacházení s novějšími zbraněmi, především lehkými kulomety. Druhá skupina velitelů naopak hodnotila i starší ročníky jako dobře upotřebitelné. Argumentem této skupiny byla především státní spolehlivost. Podle nich není důležité dělení podle věku. Když je státně spolehlivý, je dobrý každý. Omezení armády jenom více limitovala výběr, takže vyřazením starších ročníků by už nebylo skutečně z čeho brát. Právě vojenská omezení výběru nutila brát i větší počty vojenských posil z druhé zálohy.

Nevyřešeným problémem do budoucna ohledně vojenských posil zůstávala nejasnost, kdo a za jakých okolností je může v nezbytně nutných případech z existenčních či jiných důvodů zprostit služby či ji udělit krátkou dovolenou na zařízení osobních věcí. Pokud záložníci nastupovali k armádě, neměli v této věci problém, ale u Stráže nebyla žádným způsobem řešena. Jedině velitel v Kadani si s touto otázkou příliš nelámal hlavu a potřebné dovolené uděloval podle svého uvážení.³³⁹

Pro rychlost pohotovosti se také jevilo výhodnějším opatření, kdy by vojenské posily o svém určení ke Stráži věděly dopředu. Mohly by

³³⁸ Stráž obrany státu. SdP – pořizování soupisu příslušníků stráže. Výnos MV č. 61.429/1938-14b, Praha 22. července 1938 (Muzeum police ČR; Fond Písemnosti; Karton M-19 SOS) „*Ministerstvu vnitra bylo hlášeno, že místní skupiny SdP obdržely pokyn, aby provedly soupis příslušníků stráže obrany státu z řad četnictva, státní policie a finanční stráže, pak soupis přidělených vojáků a poddůstojníků. Ze soupisu má býti patrné, kde a na kterém místě každý jednotlivý příslušník stráže obrany státu od 21. května konal službu.*“ (tamtéž)

³³⁹ Na jednání zástupců MV a MNO 15. 6. 1938 chtěli zástupci ministerstva vnitra tento problém vyřešit hromadným nahrazením všech vojenských posil vojáky prezenční služby. Armáda však na takové opatření neměla dostatek mužstva. Jako náhradní varianta bylo nařizováno okresním úřadům, aby vojenským posilám, pokud to bude nezbytně nutné, poskytl jedno až dvoudenní dovolené na zařízení osobních záležitostí. (Spis MV č. 50347/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/72)

si lépe zařídit své soukromé věci, počítaly by s tím, že budou muset odejít velmi, velmi narychlo – rychleji než kdyby odcházely k vojsku. Zároveň by se v tomto případě u nich mohla uložit jejich výstroj, pro kterou nebylo na mnoha stanicích stejně vhodné místo. Při poplachu pak mohly přijít už ustrojeny na stanici, dostaly by pouze zbraně.³⁴⁰ Výhodou předem oznámeného určení byla také možnost, využít těchto lidí k urychlenému svolávání ostatních; s tím souvisel také návrh určit předem i náhradníky VP.

Pokud v něčem posunula pohotovost Stráž obrany státu o notný kus dopředu, tak to bylo materiální vybavení jednotek. 21. května se totiž naplno projevil macešský přístup k této otázce ze strany ministerstev vnitra a financí, které měly za úkol vybavit jednotky Stráže kolektivní výstrojí a doplnit polní výstroj stálých členů SOS. Kolektivní materiál pro družstva (kromě kulometů, které už předem zapůjčila vojenská správa) nebyl dodán téměř vůbec. To samé platí o polní výstroji stálých členů. Do pohotovosti tak nastupovali pouze s resortní výbavou, ve které chyběly stanové dílce a deky, což byl za panujícího nepříznivého počasí velký problém. Nachlazení a angíny nebyly pak v jednotkách SOS ničím výjimečným.

Prapory neměly ani předepsané pětidenní zásoby munice a obdobně četnictvu s FS nebyly doplněné náboje na bojovou dotaci SOS.³⁴¹ Někteří státní policisté byli vyzbrojeni zastaralými puškami Mannlicher vz. 95, pro které nebylo dost munice a hlavně ji nebylo z čeho doplňovat. Příslušníci finanční stráže přijatí do služby na jaře 1938 nastupovali do pohotovosti beze zbraní, protože jim je MF ještě nepřidělilo. Chyběly pistole, ručních granátů také nebylo dostatečné množství. Nejméně vadila absence ženijního vybavení, které se dalo kdekoliv obstarat z místních zdrojů.

³⁴⁰ „...u družstev, která mají včleněny voj. posily i když jejich vyrozumění, aby se dostavily na četn. stanici /mírové shromaždiště/ bylo péčí četníků /stálých členů SOS/ prováděno co nejlépe, přece jenom – vydávání dekretů, jejich čtení /složení přísahy/, podepisování těchto, jakož i oblékání doma, převlékání na stanici vykazovalo neúměrné zdržení, jemuž by se dalo čeliti a předejiti...“ Takto charakterizovalo problémy s vystrojením vojenských posil velitelství SOS v Moravské Ostravě.

³⁴¹ Místo předpisem G-XI-2 stanovených 120 kusů nábojů si finančníci museli vystačit jen se 100 a četníci dokonce jen s 60.

Naproti tomu VP, které zásobovalo MNO, měly vše naprosto v pořádku podle předpisu. Větší problém byl pouze s nedostatkem vojenských přilb a se špatnými velikostmi přidělené obuvi, což rozhodně nelze srovnat s podceněním materiálních potřeb, k jakému došlo u stálých členů Stráže. Vybavení vojenských posil tak ostře kontrastovalo s žalostným stavem u resortních příslušníků SOS. Během prvních dní museli velitelé praporů shánět po vojenských posádkách polní materiál a půjčovat si co se jen dalo. Nasazeným jednotkám Stráže také pomohly přicházející vojenské útvary ZH. Především díky pomoci armády se podařilo rychle odstranit aspoň nejhorší materiální nedostatky. Teprve během dalších týdnů začal přicházet chybějící materiál z urychlených objednávek MV.³⁴²

Není divu, že si velitelé při hodnocení zásobování praporů materiálem nebrali příliš servítky. Žádali jednotné zásobování z jednoho zdroje a pro celý prapor. Následné rozdělení dodávek by již řídili sami podle potřeb praporu a plánu boje v pohraničí a ne podle toho, kdo patří ke které složce Stráže.³⁴³ Při objednávání materiálu ministerstvy výhradně pro své složky velitel praporu ani pořádně nevěděl, co a v jakém množství je objednáno.

Z hlediska organizace Stráže jako celku vysvítá z hlášení jeden zásadní problém, na který upozorňují z celkem pochopitelných pohnutek všechna velitelství. Velitelé praporů se cítili naprosto přetížení. K ruce měli většinou jen odborného poradce FS a nějakou pomocnou sílu. Velitelství, která fungovala o více lidech, mnoho nebylo. Nejenže velitelé praporu museli svou jednotku řídit po stránce taktické, velitelské, zpravodajské, organizovali a vedli výcvik, ale

³⁴² Základem této akce přicházející pět minut po dvanácté byla objednávka 12 382 souprav polní výstroje, kterou objednalo MV u MNO 24. května 1938. Souprava se skládala z páru bot, jídelní misky s povlakem, polní láhve, stanového dílce, přikrývky, tlumoku, ustrojovacího řemenu a dvou pláštových řemínků a stála téměř 6 miliónů korun. (Stráž obrany státu, dodání souprav úhrada výdajů. Spis MV B-5403-3/11 1938; NA; Fond MV – nová registratura; Karton 4195; Složka B5403 (13)) Vzhledem k tomu, že za pohotovosti bylo nasazeno celkem 15 039 stálých členů SOS, tak si lze z této objednávky udělat představu o tom, do jaké míry bylo po materiální stránce vše dopředu řádně připraveno. Ministerstvo vnitra muselo své nákupy pro SOS urychlit, protože MNO si po skončení pohotovosti vymínilo veškerý dodaný materiál kromě kulometů a munice vrátit. (SOS – Zrušení pohotovosti – způsob provedení. MNO Čj. 3027 Taj.-hl.št./3.odděl.1938, Praha 1. června 1938; NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938)

³⁴³ „Nutno zavrhnouti resortní materiální vybavení, je pomalé, neúplné, roztržité, je nesnadná evidence.“ Vše říkající názor velitele praporu SOS Znojmo.

postupně je čím dál víc zatěžovala agenda administrativní, účetní, evidence materiálu apod. Vojsko mělo na stejnou práci u svých útvarů hospodářské správy, které disponovaly dostatkem školených lidí. Zde účtoval velitel praporu milionové částky sám, aniž by na to měl dostatek času, potřebného vzdělání a zkušeností.³⁴⁴

Proto si velitelé žádali k ruce především schopnou sílu pro práce účetní a evidenční, což vzhledem ke každodenním problémům v účtování požitků pro členy praporu během pohotovosti lze pochopit. Jako druhá v pořadí naléhavosti vystávala potřeba již v míru určit stálého zástupce velitele praporu, který by se včas se vším dokonale seznámil, aby v případě potřeby mohl velitele zastoupit. V létě 1938 nebyl nikdo, kdo by mohl agendu velitele plně převzít, kdyby například onemocněl. U dalších požadovaných sil těžko posoudit, zda byly opravdu tak nezbytně nutné, nebo měly jen velitelství ulehčit práci. U velkých praporů jich bylo jistě třeba, u těch menších si jejich plné využití nedokážu moc představit.

Dalším neduhem bylo stálé čekání na služební řád, jehož absence byla pociťována především kvůli vyjasnění kázeňské pravomoci velitelů SOS. Pokud ještě nebyl vydán, mohli stále členy SOS při provinění trestat jedině resortní představitelé. To bylo pociťováno jako zbytečně administrativně zatěžující, zdlouhavé a žádoucí efekt během služby SOS nepřinášející. Velmi rušivě na organizaci jednotek i na realizaci plánu boje v pohraničí působilo přemísťování resortních členů SOS bez vědomí velitele praporu. Zejména pokud se jednalo o velitele družstev či vycvičené specialisty, za které nebyla odpovídající náhrada.

I v oblasti financí se jevily některé kvalitativní změny jako nezbytné. Předně bylo potřeba poukázat již v míru určitou peněžní dispoziční zálohu veliteli praporu, aby po vyhlášení pohotovosti mohl ihned vyplácet potřebné a ne čekat několik dní až z určených úřadů peníze přijdou. Už samotný příchod peněz od několika institucí se

³⁴⁴ O tom, že agenda SOS se řádně rozrůstala, svědčí i požadavek 3. oddělení Hlavního štábu, aby všechny záležitosti Stráže nebyly nadále předávány výhradně tomuto oddělení, které jimi bylo zahlcováno. Bylo potřeba, aby se o agendu SOS podělila i ostatní oddělení HŠ. (SOS Přidělení odborníků. MNO Čj. 3028 Taj.-hl.št./3.odd.38, Praha 3. srpna 1938; VHA; Fond Hlavní štáb 1. oddělení; Karton 266, signatura 70 2/6 3)

jevil jako zbytečně zatěžující. Stejně tak představovalo zbytečný luxus vyplácení náležitostí v pětidenních intervalech. U větších praporů výplata sotva skončila a už začínal další cyklus. Desetidenní interval mohl posloužit stejně bez zbytečné administrativní zátěže. Bylo podstatně lehčí vybrat zpět případné přeplatky při poloviční námaze s vyplácením.

Pohotovost také jasně prokázala nevhodnost rozptýleného ubytování stálých členů SOS a potřebu vybudovat nová kasárna v ideálním případě společná pro četnictvo a FS. To samé platí i pro uniformy státních policistů, které v přírodě působily jako černý terč na střelnici, nehledě na jejich rychlé opotřebení. Na nutnosti zavést khaki uniformy pro policisty se shodli všichni kromě těch, kteří o návrhu v konečném důsledku rozhodovali. Někteří velitelé praporů nepovažovali za závadné vybavit všechny stálé členy Stráže polními uniformami. Četnické a finančnické také nebyly z vojenského hlediska ideální a ničily se obdobně jako policejní. Navíc mezi vojenskými posilami bylo pak pro nepřítele snadné rozpoznat velitele a na ty se při útoku soustředit.

Skvělou zkušenost udělala SOS během pohotovosti s motorkami, takže není divu, že se to ve zprávách jen hemží návrhy na větší upotřebení těchto strojů ve Stráži. Jednak padaly náměty přiřadit tyto stroje nastálo k velitelstvím praporů a rot či je zavést místo bicyklů, které stejně ještě nebyly dodány do kolektivní výzbroje družstev SOS. Druhá skupina návrhů směřovala k zajištění případných sabotáží na telefonním vedení vytvořením klíčových komunikačních os. Na nich by byly všechny četnické stanice, oddělení FS a další státní úřady vybaveny motocykly k převážení rozkazů a zpráv. Poslední řada návrhů v této oblasti si kladla za cíl podporovat nákup motocyklů stálými členy SOS. Tyto stroje by bylo možné v případě potřeby rychle a levně využít.

Všechny ostatní návrhy v oblasti organizace vycházely spíše z konkrétních potřeb jednotlivých praporů a nelze je paušalizovat na celou organizaci. Například u velkých praporů jako Falknov nad

Ohří³⁴⁵ či Moravská Ostrava se jevilo jako účelnější jejich rozdělení na dva, nebo decentralizace jejich velení zřízením velitelství rot. Naopak menší prapory, operující na území s převažujícím obyvatelstvem menšin, chtěly rozšířit své území do hloubi státu o etnicky české kraje, aby mohly snadněji vybírat vojenské posily a měly k dispozici větší počet bezpečnostních orgánů. Podobnými konkrétními případy se zde nebudu podrobně zabývat. Tématem této práce je Stráž jako celek.

Pohotovost SOS ve svém důsledku také poukázala na nedostatečné početní stavy četnictva, které nebylo schopné svým personálem posílit družstva SOS a zároveň efektivně plnit své resortní úkoly. Absence finanční stráže v resortní službě nebyla vzhledem k charakteru opatření tak zásadní,³⁴⁶ ale absence četnictva se mnohým jevila jako katastrofální. Odchodem četnictva na hranice stát de facto vyklidil především oblasti se státně nespolehlivým obyvatelstvem, mnohdy na stanicích zůstali jen jednotlivci u telefonu.

Právě probíhající komunální volby, u nichž byla asistence četnictva žádoucí, nebyly hlavním problémem. Horší se jevila otázka, jak čelit povstání, sabotážím a podobně, když četnictvo nemůže plnit své úkoly bezpečnostní složky. Stráž by se tak ocitla ve dvojím ohni. Zepředu by na ni tlačil nepřítel a zezadu vlastní obyvatelstvo. Navíc v případě vyhlášení mobilizace nebyl jiný orgán, který by ji místo četnictva

³⁴⁵ Německy Falkenau, dnešní Sokolov. V textu pracuji výhradně s tehdejší českou verzí tedy Falknov či Falknov nad Ohří. Obdobně pro město Jeseník používám tehdejší český název Frývaldov. Také ostatní místní názvy pokud se změnil, užívám v původní formě. Dnešní ekvivalenty místních názvů: Ota Holub: Rovnice řešená zradou, Praha 1983, str. 369-370; dále Jindřich Marek: Hraničářská kalvárie. Příběhu posledních ochránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939, Cheb 2004, str. 301, tentýž autor šífeji: Smrt v celním pásnu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948, Cheb 2000, str. 212-213.

³⁴⁶ Ministerstvo financí se z hlediska resortních povinností FS spokojilo s málem. Stačil příkaz MNO, který nařizoval velitelům praporů SOS uvolnit pro každé OFS jednoho finančníka. Jednalo se o oddělení, na kterých při pohotovosti nezástal ani jeden muž, a MF nechtělo, aby tyto stanice zůstaly prázdné. Stalo se tak rozkazem Hlavního štábu čj. 2913 Taj.-hl.st./3.odděl.1938 z 25. 5. 1938. (Pohotovost stráže obrany státu, MF Č. 71.232, 27. 5. 1938; NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938; + rozkaz HŠ; tamtéž) Postupný návrat částí FS do resortní služby samozřejmě na ministerstvu financí uvítali, ale neprosazovali jej takovým způsobem jako velitelé četnictva. Situace se v tomto ohledu změnila až po zrušení vojenské ostrahy hranic a zeslabení sestavy SOS, kdy už hranice nebyla příliš chráněna a zároveň si obyvatelstvo na neúčast FS v resortní službě zvyklo a začalo toho využívat. MF také pochybovalo o účelnosti dalšího pokračování pohotovosti SOS a upozorňovalo na vyčerpání finančníků, kteří slouží měsíce na bojových stanovištích SOS bez řádného oddechu. (Stráž obrany státu, pohotovost. Spis MF 82.617 z 22. 6. 1938; + Stráž obrany státu, pohotovost. Spis MF z 15. 7. 1938; oba NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938)

mohl provádět. Nástup německých a maďarských záložníků, odevzdávání koní a dopravních prostředků v těchto oblastech si bez asistence četnictva lze představit jen stěží.³⁴⁷

Přesný pokyn k tomu kolik brát četníků ze stanic do služby SOS a kolik nechat na stanicích, MV nevydalo. Víceméně se tak udržoval úzus, že ze stanic před hlavním obranným postavením armády se brali všichni kromě jednoho, který zůstával na stanici u telefonu, a ze stanic za liniemi armády ½ systematizovaných stavů. Vzhledem k chronickým podstavům na těchto stanicích vznikaly neustále třecí plochy a nikdo nebyl spokojen. Střetával se zde zájem velitele praporu SOS a velitelů četnických oddělení. Oba logicky hájili především zájmy své služby. Jediné, na čem se všichni shodli, byla potřeba stavy četnictva radikálně zvýšit. Adekvátním řešením nemohly být četnické posily z vnitrozemí a ze Slovenska, kterých stejně nebylo dost a chyběly zase jinde.³⁴⁸

Vzhledem k situaci v zázemí musela být část četnictva už během pohotovosti SOS vracena k resortní službě. Jednotky Stráže tím byly nejen oslabovány, ale co je horší – často přišly o své velitele, protože četníci v očích vojáků nejschopnější složka Stráže, byli většinou

³⁴⁷ S vyhlášením mobilizace by četnické stanice byly navíc zeslabeny odchodem mužstva, které pro tento případ dostalo zvláštní určení jako polní četnictvo, k armádě. Výnos presidia MV z 21. února 1938 sice nařizoval, aby se výběr polních četníků pokud možno vyhýbal oblastem, kde bylo četnictvo silně angažováno v SOS, či aspoň nevybírali se pro polní službu četníci, kteří již měli své konkrétní určení podle G-XI-2, ale ve výsledku to nebylo vždy dodržováno. Početní stavy četnictva nebyly takové množství požadavků prostě schopné zvládnout. Zároveň výběr polních četníků z mužstva, které nebylo určené pro SOS, ještě více zeslaboval stavy těch, kteří zůstávali pro resortní službu, a omezoval možnost přísunu četnických posil z vnitrozemí, protože zdejší stanice byly výběrem polního četnictva zeslabovány více. Počítalo se sice s vojenskou náhradou od MNO za k armádě odcházející polní četníky pro četnickou službu, ale tito se dali použít především pro pořádkovou službu, nikoli pro administrativu s četnickou službou spojenou. (Příděl polního četnictva v mobilisaci a jejich nahrazení, Spis ZČV Prah čís. jedn. 80mob./1938, Praha 24. února 1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 945)

³⁴⁸ Hned 21. května tak bylo narychlo do větších pohraničních měst v Čechách odesláno 283 příslušníků četnictva a uniformované státní policie, zejména z Prahy a okolí. (Situační zpráva z pohraničních okresů v Čechách dne 21. května 1938 dopoledne a odpoledne; NA; Fond PMV; Karton 1459; Složka 225-1459-8) S prodlužující se dobou pohotovosti k těmto přesunům docházelo ve stále širším měřítku. Problémem bylo, že všechna tato opatření působila pouze jako vytloukání klínu klínem a adekvátně se neřešil zásadní problém, tedy potřeba radikálně zvýšit stavy četnictva. Do pohraničí tak přicházeli četníci z českého vnitrozemí. Zde za chvíli chyběli také, takže sem byli odveleni četníci ze Slovenska, které už nenahradil nikdo. Četnické vakuum se tak pouze z českého pohraničí přesunulo na Slovensko a stovky četníků přišly o velice důležitý aspekt při své práci, tedy znalost místního prostředí. Ironií je, že po Mnichovu tyto přesuny pokračovaly dále, jen se obrátil směr. (řada dokumentů z NA; Fond ZČV Praha; Karton 949) Při všech těchto přesunech bylo velitelům četnických oddělení zdůrazněno, že posily lze využít výhradně pro resortní službu a nesmí být v žádném případě použito pro potřeby SOS. (Stráž obrany státu. Doplnění stavu četnických stanic v pohraničí. Čís. jedn. 409 mob./1938, Zemské četnické velitelství Praha 12. 7. 1938; Muzeum police ČR; Fond Písemnosti; Karton M-19 SOS)

k této funkci určení. Na obranu všech zúčastněných je třeba uvést, že původní záměr SOS s něčím podobným nepočítal. V něm šlo o to maximálně využít všech ozbrojených státních orgánů při útoku nepřítele. Nikdo nepočítal s tím, že bude měsíce probíhat pohotovost SOS a zároveň bude potřeba nějakým způsobem řídit život v zázemí.³⁴⁹

Situace koncem května a v červnu vyústila v přetahování se o četníky mezi veliteli praporů SOS a veliteli četnických oddělení. Četničtí velitelé si stěžovali, že do služby SOS bylo odváděno neadekvátní množství četníků bez zřetele na jejich resortní službu. O počtech určených ke Stráži nebyli včas zpraveni a pohotovost je postavila před hotovou věc, čímž ztratili čas na nezbytná opatření. Celkově se domnívali, že velitelé SOS se při určování příslušníků četnictva ani při organizaci Stráže jako takové nedostatečně radí s četnickými hodnostáři a svévolně nakládají s četnictvem i proti ustanovením vládního nařízení 270/1936. Vina za to, že během pohotovosti Stráže téměř úplně ustal výkon resortní činnosti četnictva v úseku 30 až 50 km od hranic do vnitrozemí, padala podle nich na hlavy velitelů praporů SOS.³⁵⁰ Ti viděli situaci samozřejmě naprosto opačně. Každý hleděl na svůj úkol jako prioritní a podle toho se zařizoval.³⁵¹

³⁴⁹ Velitelé praporů SOS, když se situace po zaujetí pozic Stráží uklidnila a nebezpečí se nezdálo natolik akutní, většinou vycházeli potřebám resortní služby četnictva vstříc. Nicméně ještě 13. srpna bylo v pohotovosti SOS nadále 1 541 četníků, z nichž MV žádalo uvolnit další pro resortní službu. MNO nabídl maximálně 300, za které bylo schopné dodat do družstev SOS vojáky prezenční služby nebo záložníky, kteří nastoupili k armádě na cvičení. (Stráž obrany státu. Další propouštění četnictva z pohotovosti. Spis MV č. 69.702/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/60)

³⁵⁰ Předpis G-XI-2: provádění a zkušenosti v oboru četn. správy. Čís. jedn. 828mob./1938, Zemské četnické velitelství Brno, 12. srpna 1938; + Předpis G-XI-2: provádění a zkušenosti v oboru četnické správy. Čís. jedn. 408mob./1938, Zemské četnické velitelství Praha, 15. srpna 1938; oba spisy a hlášení jednotlivých četnických oddělení o tomtéž z obvodu ZČV Praha: NA; Fond ZČV Praha; Karton 945) Zejména zpráva ZČV Brno doporučovala, aby se četnictvo pro příště neocitlo znovu ve vleku velitele praporu SOS. Výběr četníků pro Stráž měl v budoucnu dělat raději velitel četnického oddělení. Za velitele družstev se neměli podle zdejšího mínění stanovovat velitelé četnických stanic, aby zůstali ušetřeni pro resortní službu. Všeobecně se mělo přistoupit ke snížení počtů četníků v SOS. Ze závěru číší četnické sebevědomí: „*Organisace stráže obrany státu by snad byla ještě účelnější, kdyby samotná organisace SOS byla svěřena výhradně četnickým velitelstvím a vojenští důstojníci by pak byli v této sestavě odbornými poradci pro taktickou, výcvikovou a výzbrojní stránku.*“

³⁵¹ Velitel praporu SOS Liberec poukazoval, že za těžkou situace resortní služby si z valné části mohou velitelé četnických oddělení také sami. „*Ačkoliv velitelům četn. oddělení bylo známo již počátkem dubna t. r. [1938], jaká bude situace na četn. stanicích při vyhlášení pohotovosti podle sl. předp. G-XI-2, neudělali žádná opatření a teprve při nastalé pohotovosti dne 21. 5. t. r. žádali náhrady a doplnění četn. stanic, což v ústředních úřadech budilo údiv, že pohraniční stanice jsou skoro prázdné a narychlo prováděly se různé přesuny četnictva, a současně byly žádáno, aby byli uvolněni četníci pro resortní službu z jednotek SOS.*“

Službu SOS neohrožovala jen tato přetahovaná. Potenciálně velmi nebezpečně se jevilo jedno konkrétní služební opatření u četnictva i finanční stráže – museli podle svých předpisů po skončení služby ukládat pušky ve skříni v kanceláři. Vzhledem k roztroušenému ubytování četníků a finančníků v pohraničí a prozrazení nástupového plánu SOS mohly příště iredentistické skupiny v republice už v zárodku paralyzovat vystoupení SOS, ale i zákrok četnictva. Pokud by si četníky a finančníky pohlídaly po jejich odchodu ze stanice, kdy byli fakticky bezbranní, mohly koordinovanou akcí vyřadit četnictvo, finanční stráž a tím pádem i SOS naprosto ze hry.

Poněkud kritičtější duch předchozích stránek rozhodně nemá znamenat, že by Stráž ve svém úkolu neobstála. Právě naopak – obstála zcela, navzdory všem výše uvedeným nedostatkům. Kritický duch je dán snahou velitelů upozornit na každou i drobnější chybu, aby tato mohla být odstraněna a příště se už neopakovala. Pokud vše fungovalo podle plánu, nebylo třeba o tom příliš informovat. První aktivace byla nejdůležitější právě tím, že odhalila všechny slabiny a nabídla řešení.

Celkové hodnocení činnosti Stráže při vyhlášení pohotovosti i při jejím dalším trvání je více než povzbudivé.³⁵² Jak jsem již uvedl, navzdory všem nedostatkům, zejména kritické situaci ohledně vybavení stálých členů Stráže a velmi špatnému počasí, se všechny předpokládané úkoly podařilo splnit v předepsaných časech a s předpokládanou intenzitou. Výtky opravdu zásadního charakteru nepřišly ani ze strany organizační a taktické. Zejména byl znát výcvik

³⁵² Pro ilustraci: „Celkově možno říci, že SOS svým rychlým a pohotovým nástupem, zaujetím bojového dispozitivu, jakož i všeobecnou snahou v plnění svých bojových povinností zhostila se vzdor svým nedostatkům svého úkolu plně a čestně. Po nynějších získaných zkušenostech lze doufat, že její eventuelní opětné upotřebení bude v každém ohledu, zvláště pak v spolupráci s vojskem naprosto vyhovující.“ Ze zprávy velitele praporu SOS Nové Zámky. Hodnocení velitelství SOS v Liberci je také příznivé, ale zároveň upozorňuje na různé tlaky, kterým byla Stráž vystavena. „Za květnové pohotovosti v prvých dnech byly všechny úkoly bezvadně splněny a SOS plně splnila úkoly vyplývající z vl. nař. č. 270/1936 a sl. předp. G-XI-2. Ve dnech dalších, počal tlak různých úřadů – min. železnic /ihned po vyhlášení pohotovosti/, min. pošt a telegrafů a velitelů četnických oddělení. Min. železnic rozesílalo telegrafické rozkazy, že zaměstnance železnic nelze použít jako voj. posily, ač vybrání neměli zvláštní určení. ...Min. pošt a telegrafů žádalo všechny své zaměstnance – voj. posily, propustit k resortní službě. ... Velitelé četnických oddělení dožadovali se u vel. praporu SOS vrácení některých četníků na stanice, zvláště těch, kteří ovládají menšinový jazyk.“

družstev v bojových prostorech. Všichni při pohotovosti přesně věděli, co mají dělat.

Právě získané poznatky byly nejcennějším kapitálem, který Stráž z pohotovosti vyhlášené v 20. května získala.³⁵³ Zjištění nedostatků nebylo handicapem do budoucnosti už jen proto, že řadu z nich se během pohotovosti podařilo odstranit. Se zbývajícími se za měsíc relativního klidu, který Stráži zbýval, sice nedalo už mnoho udělat, ale aspoň nikoho nepřekvapily a mohlo se s nimi počítat. Pokud něco na pohotovosti lze hodnotit vyloženě negativně, tak to je prozrazení plánů aktivace, určených shromaždišť a bojových stanovišť. Změny těchto plánů mohly být pouze kosmetické, a tak domácí i zahraniční nepřátelé republiky přesně věděli, co mají příště od SOS očekávat.

Na závěr je třeba uvést alespoň základní chronologickou kostru průběhu celé pohotovosti. V brzkých ranních hodinách 21. května zaujala bojová stanoviště většina družstev Stráže na celé československé hranici. Vzhledem k tomu, že nebezpečí ze strany neněmeckých sousedů se zdálo méně reálné než ze strany Třetí říše, byla opatření na těchto hranicích brzy redukována a záhy zrušena. 4. června tak byla odvolána pohotovost SOS na hranicích s Polskem a Rumunskem, na hranici maďarské ke stejnému kroku došlo 8. 6. s výjimkou krátkého úseku praporu SOS Bratislava od Šamorínu k německé hranici.³⁵⁴ 13. 6. byla zrušena vojenská opatření v ostraze hranic a SOS tak na hranicích s Německem zůstala sama.³⁵⁵

³⁵³ Dalším konkrétním ziskem Stráže a jejích příslušníků bylo sice dočasné, ale přece jen znatelné „umravnění“ radiálně nacionalistického německého obyvatelstva. *„Některé úřady mají dojem, že různé [rozuměj různé – J. P.] a pohotovostní vystoupení bezpečnostních orgánů ...a dále některá opatření vojenské správy a stráže obrany státu v pohraničí, pokud se ovšem v městech projeví, měla za následek, že obyvatelstvo německé národnosti projevilo jistou zdrženlivost, což se projevuje podle některých hlášení /Liberec a Děčín/, též na venek sníženým nošením odznaků SdP, uniforem ordnerů, vysokých bot a pod. po případech pouštění od chystaných projevů.“* (Situační zpráva z pohraničních okresů v Čechách dne 21. května 1938 dopoledne a odpoledne; NA; Fond PMV; Karton 1459; Složka 225-1459-8). Bohužel tento šok netrval dlouho a velmi záhy se incidenty a provokace nejrůznějšího druhu začaly opakovat. (Více různá situační hlášení k inkriminované době; tamtéž)

³⁵⁴ V českých zemích se zrušení pohotovosti Stráže týkalo jen části praporu SOS Moravská Ostrava, a to od 4. 6. pro území od Fryštátu na jih a posléze od 10. 6. v prostoru mezi Fryštátem a Novým Bohumínem. (Stráž obrany státu; zrušení pohotovosti v některých úsecích. Spis MF č. 76382; NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938) Opisy všech výnosů MV k rušení pohotovosti ve všech úsecích československé hranice s Polskem, Rumunskem a Maďarskem uloženy tamtéž.

³⁵⁵ Nicméně nadále podléhala vojenskému velení. Teprve od 2. 7. podle výnosu MV č. 56.038/1938-14-S a výnosu MNO č. 3637 Taj.-hl.št./3.odděl./38, přestala SOS podléhat vojenským velitelstvím a byla podřízena opět ministerstvu vnitra. (Stráž obrany státu. Podřízení podle služebního předpisu G-XI-2, čl. 9. Zemské četnické velitelství Praha, 7. července 1938; Muzeum police ČR; Fond Pisemnosti; Karton M-19 SOS)

20. 6. došlo i k redukci zbývajících nasazených jednotek Stráže. Byla zrušena pohotovost pro sled odporu a družstva záloh.³⁵⁶ Na československo-německé hranici tak už zůstal jen pozorovací sled SOS, který byl navíc ještě zeslaben. V Čechách se snižoval počet mužů v družstvech na 8-10 mužů. Družstva SOS na Moravě a praporu Bratislava mohly snížit své počty na nejnižší možnou úroveň podle svých úkolů a potřeb.

S postupným uvolňováním napětí a omezováním obranných opatření souvisí i pozvolné propouštění vojenských posil ze služby Stráže. Již 31.5. je vydán výnos MNO nařizující velitelstvím praporů SOS prostřednictvím sborových velitelství propustit vojenské posily starší 45 let, a to i pokud by toto opatření výrazně snižovalo počty mužů v jednotlivých družstvech. Jen pokud by někde klesl počet u družstva pod 6 mužů, měl se doplnit jeho stav z družstev okolních.³⁵⁷ 22. 6. přichází rozkaz propustit všechny vojenské posily z družstev pozorovacího sledu. Aby jednotky nebyly oslabeny až příliš, nahrazovali propuštěné vojenské posily stálí členové SOS z likvidovaného obranného sledu nebo vojáci prezenční služby, resp. záložníci povolání k armádě na cvičení. Ve Stráži tak nadále zůstávaly jen vojenské posily, které samy chtěly ve službě pokračovat.³⁵⁸

Pohotovost oslabeného pozorovacího sledu trvala i nadále, strážci zůstávali ve svých pozicích.³⁵⁹ Červenec a počátek srpna však ukázal

³⁵⁶ Tento postup byl dohodnut na jednání zástupců MV a MNO 15. 6. 1938. Vláda nařídila pokračování pohotovosti SOS, ale již nebylo potřeba opatření takové intenzity. Proto bylo rozhodnuto ponechat na pozicích pouze zeslabený pozorovací sled a sled obranný a družstva záloh zcela propustit ze služby SOS. (Spis MV č. 50347/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5636; Složka 10 663 7/72) Celá záležitost byla upravena výnosem MV Čís. 51041/1938-14 z 18. června 1938, Stráž obrany státu. Částečné odvolání pohotovosti na čsl. německém pohraničí (NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938).

³⁵⁷ Zrušení pohotovosti pro vojenské posily stráže obrany státu ročníku nar. 1893 a straší. Výnos MV č. 46.086/1938-14, Praha 4. června 1938 (NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938).

³⁵⁸ Stráž obrany státu; vojenské posily; úplné vystřídání. Výnos MV č. 52.110 z 22. 6. 1938 (NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938).

³⁵⁹ Souhrnná zpráva mapující morální stav, kázeň, ubytování a stravování stále nasazených družstev SOS v pozorovací sledu z 11. srpna 1938 vychází z hledem k délce pohotovosti vcelku příznivě. Samozřejmě se již jedná pouze o jednotky SOS v českých zemích a část praporu Bratislava. Kázeň a morální stav hodnoceny kladně, ubytování a stravování uspokojující. Vojenské posily podle potřeby a možnosti nahrazeny vojáky prezenční služby. Jedině u praporu SOS Hodonín hodnocena morálka jako nevalná a kázeň povolená, protože zde příslušníci Stráže nebyly vůbec střídání. U ostatních praporů střídání a krátké dovolené udržovaly jednotky v dobré kondici. (Stráž obrany státu. Souhrnná zpráva o morálním stavu. MV č. 67.360/1938-14b, Praha 11. srpna 1938; NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 1938)

potřebu sestavu přeorganizovat.³⁶⁰ Stanoviště družstev byla volena z hlediska uzavíracího boje, ale bezpečnostní potřeby ukazovaly v tuto chvíli jiným směrem. Mezery v pozorovacím sledu byly příliš velké, obyvatelstvo přesně vědělo, kde bojová stanoviště jsou, takže pro ně nebyl problém se jim vyhnout. Hlavním smyslem úpravy sestavy byla tedy hustší kontrola hranic zejména kvůli zamezení přechodu německých agentů a importu zbraní. Úprava byla ponechána v rukou velitele praporu, přičemž počet družstev a lidí, kteří sloužili ve Stráži zůstal zachován.

U družstev, nazývejme je skupinou A, kde mírové stanoviště většiny jejich členů se nacházelo přímo u hraniční čáry, bylo jejich bojové stanoviště přesunuto na tuto mírovou stanici. Ostatní družstva, skupina B, jejichž mírové stanoviště se nacházelo více ve vnitrozemí, zaujala nová bojová stanoviště tak, aby se zaplnily mezery mezi staronovými pozicemi družstev skupiny A. Zároveň se již nemělo jen pasivně hlídat na bojových stanovištích, ale měly se provádět pochůzky v pohraničí a stavět hlídky na důležitých místech. V případě vyhlášení nové všeobecné pohotovosti SOS se ale zaujímaly původní pozice podle plánu pro boj v pohraničí. Toto opatření bylo jen prozatímní, přizpůsobené změněným bezpečnostním potřebám než jaké předvídal plán boje v pohraničí.³⁶¹ V této sestavě zastihlo stále aktivovaný pozorovací sled SOS osudné září.

b) Stráž obrany státu v září 1938

Na hlavní dějství československo-německého sporu se poctivě nepřipravovala jen Třetí říše a ČSR se svou armádou, ozbrojenými sbory, Stráží obrany státu, ale i Sudetendeutsche Partei. Její přípravy neprobíhaly jen v rovině politické, ve které jedině to politické straně může příslušet, ale také po stránce materiální a personální přípravy na

³⁶⁰ SOS – pozorovací sled. Úprava sestavy. Spis MNO čj. 4319 Taj.-hl.št./3.odd.38 z 17. srpna 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/92).

³⁶¹ Stráž obrany státu, úprava sestavy pozorovacího sledu. Spis MF č. 104.292 z 17. 8. 1938 (NA; Fond MF; K 1332; Složka 115366VII 1938); + Stráž obrany státu. Pozorovací sled. Úprava sestavy. Spis MV č. 67.791/1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/92).

ozbrojený konflikt s československou státní mocí. Pominu-li starší, dosti obtížně proveditelné plány na vytvoření „sudetoněmecké dobrovolnické armády“³⁶² a v podstatě kontinuální spolupráci domácího německého obyvatelstva s cizí mocí na poli zpravodajském, hlavní konkrétní přípravy přímo strany SdP po stránce vojenské spadají až do období od anšlusu Rakouska. V této chvíli bylo přátelům a nepřátelům republiky jasné, že teď je na řadě Československo.

14. května proběhlo ustavující shromáždění „nabroušeného meče hnutí“ *Freiwilliger Schutzdienst*.³⁶³ Jeho příslušníci byli obecně podle staršího vzoru nazýváni ordneři a neměli za úkol jen vybojovat volební vítězství v nadcházejících obecních volbách a slovo „vybojovat“ má zde ve všech ohledech svůj původní a pravý význam, ale měli celkově zlikvidovat veškerou politickou opozici mezi československými Němci. Souběžně s tímto úkolem a ještě ve větší intenzitě po jeho zdárném splnění, přicházela úloha druhá a z pohledu SdP jistě podstatnější, vojenská příprava na ozbrojený boj proti republice.

Rozhodně není náhodou že právě příslušníci FSD byli prioritně vybírání ze sudetoněmeckého hnutí pro vojenský výcvik v Německu, který organizovaly úřadovny německé vojenské zpravodajské služby. Ať již to byly delší kurzy ve vojenských výcvikových střediscích dále ve vnitrozemí Německa, kde se pod vedením důstojníků a poddůstojníků připravovali na boj, či „pouhé“ provádění střelecké průpravy na příhodných místech v blízkosti československých hranic.

³⁶² Sudetendeutsche Freiwilligenarmee – mělo jít o tajnou vojenskou organizaci asi o 40 tisících vojensky zdatných a ideologicky spolehlivých mužů. Její taktická organizace měla být provedena do půlky dubna 1936 a technické vyzbrojení do poloviny srpna 1936. „*Sudetoněmecká dobrovolnická armáda se měla stát vojensky a politicky vyspělým vojskem, které mělo bránit sudetoněmecké zájmy proti českému útisku a mělo vytvořit podmínky pro postavení sudetoněmeckého národního vojska. V případě konfliktu mezi Německem a Československem měla sudetoněmecká dobrovolnická armáda mařit mobilizaci a nástup československé armády a spojit se s říšskoněmeckou armádou k společnému postupu.*“ Rudolf Sander: Vojensky organizovaná protistátní činnost sudetských Němců v předmnichovském Československu, In. Historie a vojenství 2/1993, str. 68-89.

³⁶³ Antonín Klimek: Velké dějiny zemí Koruny české, Svazek XIV. 1929 – 1938, Praha – Litomyšl 2002, str. 525-526) Pro *Freiwilliger Schutzdienst* užívám zkratku FSD. V citacích dobových dokumentů ale pro tento sbor užívají pisatelé zkratky FS. V tomto případě se držím předlohy. V ostatních případech v mém textu zkratka FS znamená finanční stráž.

Obojí mělo zvýšit možnosti SdP v boji proti Československu.³⁶⁴ Spojenectví těchto lidí ve zbrani vzájemně, ale i s německým režimem utužovala již během kurzů společná přísaha Hitlerovi.³⁶⁵

Na rozsah vojenských příprav SdP a import zbraní do republiky pro takto vycvičené lidi zřetelně ukázala asi nejznámější aféra s pašováním zbraní do ČSR. 12. srpna 1938 byl četnictvem ve Vidnavě na státní hranici zadržen povoz s obilím, v němž byl ukryt kontraband zbraní a munice. Následným vyšetřováním se rozkryla celá organizace pašeráků zbraní na Jesenicku a Krnovsku, jejíž členové se v Německu zúčastnili vojenských výcvikových kurzů – střelba, vrh ručními granáty, útok na modely čsl. opěnění, příprava na sabotážní akce. Celkem bylo zatčeno 56 lidí. Shodou okolností jeden z nich byl zadržen právě v době, kdy absolvoval opakovací výcvik v československé armádě, takže jeho vojenská příprava byla velmi intenzivní.³⁶⁶

Případy zadržených pašeráků zbraní se po celé léto 1938 neustále opakovaly a všem bylo jasné, že se jedná pouze o špičku ledovce. Podstatně víc lidí se zbraněmi prošlo, než mohlo být zadrženo. Ani změna sestavy SOS v srpnu na tom nemohla moc změnit. Společná hranice s Německem byla prostě příliš dlouhá, jejich ochránců málo a německých spoluobčanů, kteří znali dokonale místní terén a chtěli se na této protistátní akci podílet, příliš mnoho.

Na druhou stranu už jen vzhledem v výše napsanému československé orgány počítaly stále více s možností vzpoury v režii SdP jako s hotovou věcí. Otázkou bylo spíše jen kdy a v jaké intenzitě než zda. Podle toho činily také další opatření. První bylo spíše technického rázu s cílem okamžitě v případě puče „uříznout povstání

³⁶⁴ O tom, že tyto kurzy byly veřejným tajemstvím a ne jen těžce vydobytým poznatkem naší zpravodajské služby, svědčí dopis německého sociálně demokratického poslance Franze Kaufmanna: „*K výcviku v používání zbraní odešli mnozí tito lidé [ordneři – J.P.] pod nejrůznějšími záminkami do Německa, k čemuž jim firmy často poskytl několikátýdenní dovolenou a ani je nevyčlenily ze stavu, aby jim tak zajistily sociální pojištění.*“ Rudolf Sander: Dva dokumenty o protistátní činnosti Sudetoněmecké strany v čs. pohraničí v roce 1938, In. Historie a vojenství 6/1988, str. 140-154.

³⁶⁵ Rudolf Sander: Vojensky organizovaná protistátní činnost sudetských Němců v předmnichovském Československu, In. Historie a vojenství 2/1993, str. 68-89.

³⁶⁶ Řada dokumentů uložených NA; Fond PMR; Karton 3181. Především pak jmenný soupis zatčených (Spisy MV čís. 1149/38 a čís. 1236/38) a k nim připojená souhrnná zpráva. Byli to právě tito zadrženi, kvůli kterým se před krajským soudem v Moravské Ostravě shlukl dav demonstrantů, z kterého vzešel známý incident.

hlavu, aby tělo zemřelo samo“. Již ze samotné podstaty vůdcovského principu, který byl pro SdP svatý, vyplývalo, že důležitým úkolem státní správy bude zamezit předávání rozkazů z centra, krajských a okresních organizací k řadovým členům SdP.³⁶⁷

Proto byly v českých zemích vytyčeny základní komunikační osy, které se měly v případě nebezpečí okamžitě přerušit stálými, ale i pojízdnými hlídkami a zamezit tak kurýrům SdP volný pohyb. Konkrétní opatření a příprava těchto akcí byla svěřena velitelům četnických oddělení, protože především četnictvo ve spolupráci se státní policií mělo za úkol tato opatření provádět. Přitom nebylo možné orgány k této činnosti povolané použít k jiným úkolům, proto bylo přímo zakázáno pro tyto účely určovat příslušníky Stráže obrany státu. Velitelům četnických oddělení mohly pomoci pouze nejbližší vojenské posádky svým mužstvem, pokud by po splnění tohoto úkolu, nezbyl již žádný personál pro provádění ostatních posláních bezpečnostní služby. Tyto požadavky vůči armádě však musely být nahlášeny předem, a vojáci nemohli být nikdy nasazeni sami, jedinečně spolu s četníkem či státním policistou.³⁶⁸

Druhý soubor příprav pro případ vzpoury SdP je již čistě vojenského charakteru. Bylo naprosto zřejmé, že četnictvo, státní policie, FS ani SOS jako celek nebudou schopni likvidovat větší akce vnitřního nepřítele bez další pomoci. Stráž svým založením byla určena ke střežení stabilního úseku. Neměla adekvátní dopravní prostředky pro větší přesuny, a i kdyby je měla, tak přesunem jejích družstev na jiné místo by vznikla nejen mezera v systému ostrahy hranic, ale i bezpečnostní vakuum ve svěřených úsecích přesunutých družstev. V zásadě jediná složka, která pro rychlé a silné zásahy

³⁶⁷ „Lze předpokládati, že krajská a okresní vedení SdP budou ohnisky, z nichž akce by byla řízena, a proto pokládá se za nejdůležitější opatření, kterým by spojení mezi krajskými vedeními a okresními vedeními a těchto s místními skupinami byla v případě potřeby znemožněna nebo aspoň na nejvyšší míru omezena, aby tak bylo zabráněno vzájemnému dorozumívání, předávání příkazů, zpráv a řízení akce.“ Prezidium zemského úřadu v Praze, číslo 52.894, Praha 26. července 1938 (NA; Fond ZČV Praha; Karton 949).

³⁶⁸ Řada dokumentů uložených: NA; Fond ZČV Praha; Karton 949. Především pak spisy Prezidia zemského úřadu v Praze, číslo 52.894, Praha 26. července 1938 a číslo 58.158 z 18. srpna 1938. První je zadáním, jak tato opatření mají vypadat, a druhý již představuje konkrétní rozpracování pro Čechy. Dále pak výnos ZČV Praha čís. jedn. 430mob/1938. Na stejném místě jsou uloženy i některé odpovědi na výše uvedené výnosy jednotlivých četnických oddělení. Problémem se zabývá i Ota Holub: Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpečí vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938, In. Historie a vojenství 4/1988, str.117-132.

připadala v úvahu, byly četnické pohotovostní oddíly. Jejich počty a výzbroj ale nemohly stačit, aby v případě nutnosti zcela ovládly situaci.

Hlavní štáb proto přišel během léta postupně se stavbou dvou druhů jednotek k zesílení bezpečnostní služby. První byly vytvářeny vlastní vojenské pohotovostní oddíly. Jejich základ tvořila pěší četa vybavená odpovídajícím počtem dopravních prostředků, aby byla dostatečně mobilní. Pohotovostní oddíly byly navíc pro větší údernost doplňovány obrněnými automobily, lehkými a středními tanky. Jistý anachronismus představovalo zařazení dvou obrněných vlaků.³⁶⁹ Kromě těchto vojenských pohotovostních oddílů byly později stavěny ještě pohotovostní čety, i když zde podle mého názoru slovo pohotovostní není naprosto přiléhavé. Jednalo se v podstatě o čety pěchoty zesílené jedním obrněným automobilem, které byly spolu s jedním až dvěma zkušenými četníky určeny k obsazení důležitých bodů v pohraničí. Jejich úkolem nebylo jako v případě pohotovostních oddílů hašení bezpečnostních požárů v pohraničí, ale především držení klíčových pozic a hlídkování.³⁷⁰

Především tyto vojenské jednotky daly Stráži obrany státu možnost, aby se s krizovým zářím 1938 se ctí vypořádala. Zbývající aktivované jednotky Stráže se v této době nacházely v poněkud improvizované sestavě, tak jak byla změněna během srpna. Tato improvizace v sestavě se stala signifikantní pro celý průběh měsíce září, ve kterém použití jednotek SOS k řešení ČSR drtících událostí představovalo v podstatě také jednu velkou improvizaci. Stráž byla organizována, cvičena a disponovala plány k úkolům, které předvedla v průběhu první aktivace s předpokladem následného ústupového boje s vnějším

³⁶⁹ Srov. Ota Holub: Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpečí vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938, In. Historie a vojenství 4/1988, str.117-132.

³⁷⁰ Ota Holub: Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpečí vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938, In. Historie a vojenství 4/1988, str.117-132. K tvoření těchto jednotek také Jaroslav Beneš: Stráž obrany státu 1936-1939, Dvůr Králové nad Labem 2007, str. 167-170. V zásadě jen opakuje článek Holubův. Kromě popsaných vojenských jednotek byly v září přesunuty i nejpohyblivější části československé armády, tzv. rychlé divize, na nejohroženější místa, aby pomohly čelit povstání. 13. září tak dorazila divize generála Fišera do Karlových Varů. (MV Čís. 1369/38, Události 13. září; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-3)

nepřítelem. Situace, ve které se ocitla v září 1938, představovala podstatnou kvalitativní změnu.³⁷¹

Určitý problém lze spatřovat v tom, že v tomto dramatickém období mizí z archiválií přesné vymezení jednotek SOS oproti ostatním bezpečnostním sborům v pohraničí. Z hlášení není jasné, kteří četníci jsou určeni a aktivováni v SOS, kteří plní „pouze“ resortní službu a kteří jsou povoláni k SOS, ale tuto službu vykonávají na svém resortním stanovišti. Naopak, v okamžiku střetu se vzbouřenci četníci a finančníci určeni výhradně k plnění resortních povinností opouštěli svá stanoviště a stahovali se k družstvům Stráže, s kterými dále vystupovali, aniž by byli určeni za jejich členy. Pisatelé také nerozlišují vůbec a nebo rozlišují nepřesně mezi finančními strážníky a celníky, mezi aktivními vojáky přidělenými přechodně k SOS a vojenskými posilami Stráže. Nelze rozlišit, jestli zasahující větší jednotky četnictva či policie jsou vyslány do vzdáleného ohniska nepokojů v rámci služby SOS, nebo zda se tak děje v rámci resortní činnosti atd.

Z uvedeného jasně vyplývá, že službu Stráže v měsíci září nelze uchopit samostatně, ale pouze v celku bezpečnostní situace československého pohraničí. Všichni příslušníci ozbrojených sil a bezpečnostních sborů byli na stejné lodi, všichni sledovali společný cíl – udržení klidu a pořádku a odražení útočníků na naší hranici. SOS z tohoto celku nelze vyjmout funkčně ani tematicky. Podobné rozdělení nečinili ani vzbouřenci. V období eskalace konfliktu,

³⁷¹ Následující stránky představují analýzu situačních hlášení z fondů Národního archivu: Presidium ministerstva vnitra, Předsednictvo ministerské rady, Zemské četnické velitelství Praha a Ministerstvo financí. Pokud budu čerpat z jiného zdroje, či budu upozorňovat na konkrétní dokument místo jeho uložení uvedu v poznámkách. Pro toto období existuje k SOS nejvíce publikované literatury s různou kvalitou. Většina se však soustřeďuje především na konkrétních bojová vystoupení Stráže obrany státu převyprávěním, citací nebo popularizačním zpracováním hlášení z pohraničí. Mou ambicí je tento měsíc z pohledu SOS odsunout z této konkrétní roviny a společné rysy stovek střetů SOS se pokusit charakterizovat pro určité období či oblast. Zásadní konkrétní události, nebo ty, které se dají použít jako ilustrativní pro desítky obdobných, se pokusím pouze nastínit, ať už v hlavním textu či poznámkách. Zároveň odkážu v poznámkách na vybranou publikovanou literaturu k tématu. Ostatní sekundární publikace jsou uvedeny v samostatné kapitole na toto téma, či v seznamu prostudované literatury. Z prací staršího data přibližujících střety SOS v září 1938 v celorepublikovém měřítku chci uvést především tyto práce: Ota Holub: Rovnice řešená zradou, Praha 1983; kolektiv autorů: Mnichov (II), Praha 1988 přibližující s různou úrovní situaci v září 1938 v jednotlivých českých krajích; František Štěpán: Protistátní puč henleinovců v září 1938 (Výběr dokumentů), In. Sborník archivních prací 1, ročník XII, Praha 1962 uveřejňující mimo jiné řadu situačních hlášení o střetech SOS s povstalcí. Z novějších prací pak Jiří Frajdl: Stráž obrany státu při obraně republiky 1938-1939, Praha 2003; částečně pak práce Jindřich Marek: Smrt v celním pásmu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948, Cheb 2000.

nastupuje černobílé vidění světa. Mohly tak existovat pouze dvě strany konfliktu, které v rámci boje za svou pravdu příliš nerozlišovaly v protivníkových, ani ve svých řadách. Stáli jsme tu my a oni.

První dekáda měsíce září 1938 probíhala v podobném duchu jako předcházející týdny samozřejmě s tím rozdílem, že agresivita, nebezpečnost a četnost protistátních projevů příslušníků SdP rostla. Přibývalo případů zadržených pašeráků zbraní a nálezů jejich skrytí. Ilegální přechody státní hranice se rozmohly do té míry, že nebylo v silách aktivovaného pozorovacího sledu SOS, natož pak finanční strážce tomu nějakým efektivním způsobem čelit. Zvláště když narušitelé československých hranic všeho druhu obdrželi aktivní podporu od pohraničních orgánů sousedních států.³⁷²

V pohraničí docházelo k brutálním přeпадům místních Čechů, ale také německých sociálních demokratů a komunistů, k vytloukání oken českých a židovských obchodů, k útokům na budovy a podpůrné organizace zbytků sudetoněmecké opozice vůči SdP, k poškozování českých menšinových škol.³⁷³ Pořádaly se školní stávky v německých školách. Někdy se organizátoři neobtěžovali ani vymýšlet záminku, jinde byla zcela malicherná. Hlavním smyslem bylo udržovat napětí.

SdP začala také zcela systematicky a organizovaně svolávat různá shromáždění svých stoupenců k podpoře vlastních zájmů. Jeden typ těchto shromáždění lze nazvat širším protestem. Při nich se například demonstrovalo za propuštění „soukmenovců“ zadržených podle zákona na obranu republiky. Cílem nebyla samozřejmě svoboda zadržených, ale další eskalace napětí jako se to „povedlo“ v Moravské Ostravě 7. září. Druhý typ shluknutí nebyl tak důkladně připravován a většinou

³⁷² Nejenže německá Grenzschutz pomáhala při ilegálních přechodech přes čsl. hranice. Její příslušníci už 3. září 1938 dokonce sami v okrese Prachatice postřelili a zbili čsl. pomocného dozorce FS, kterého z jejich obležení museli vysvobodit kolegové, kteří přispěchali na jeho volání pomoci. Odebranou pušku a další věci sice nakonec vrátili a omlouvali svůj čin překročením státní hranice ze strany československého finančního strážníka, ale tento případ jen dosvědčuje, že dřívější kolegalita na hranicích dávno zmizela. (Spis MV 1240/38 a spis MV 1452/38; NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-5)

³⁷³ Jistým vrcholem útoků na české menšinové školy v tomto období lze nazvat útok ve Falknově nad Ohří 1. září. Okolo půl desáté večer se zde ozvaly dvě detonace. Jedna ve dvoře hotelu „Hahn“ a druhá v české škole. Naštěstí nedošlo k žádným zraněním. Spis MV. Čís. 1332/38 (NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-3).

se ho v první fázi neúčastnilo větší množství lidí. Jednalo se o ad hoc svolávané akce s konkrétním cílem, například k zamezení zatčení příslušníků SdP či jako rychlý nátlak na úřady v podstatě kvůli čemukoliv. Pokud byl ze strany SdP zájem a potřeba, svolávali se další lidé, aby dav získal potřebnou početnost.³⁷⁴

Kromě těchto vyloženě účelových shromáždění začala SdP organizovat i demonstrační průvody, které se od 11. září staly masovou záležitostí. Během první dekády září to byly prozatím takové zkušební pokusy, které podle mého soudu měly především prověřit reakci čl. bezpečnostních složek. Z těch větších jmenujme 5 000 dav ve Frývaldově, 4 000 v Českém Krumlově, ale proběhlo i několik menších pokusů. Průběh těchto shromáždění byl vždy naprosto identický. Začínalo se protistátními projevy, následovalo provolávání obligátních hesel jako „Ein Volk, ein Reich, ein Führer“, „Heil Hitler“, „Sieg Heil“ a také celkem populárních „Wir wollen Voksabstimmung“ a „Weg mit der Čechoslovakei“. Celá estráda se zakončila zapěním „Deutschland, Deutschland über alles“ a „Horst Wessel Lied“.

Mementem pro příští dny se stala demonstrace v Mohelnici, okres Zábřeh, 10. září. Při ní byli dohlízející policisté honěni po náměstí jako králíci, všichni byli inzultováni, bylo na ně pliváno a museli utéct na policejní úřad. Zde bylo sice kromě policejní posádky předem soustředěno k zásahu i 15 mužů ČPO, zjednat pořádek však nemohli,

³⁷⁴ Tento typ shluknutí a v obou jmenovaných formách je doložen z Frývaldovska. Okolo půl druhé v noci 8. září zadrželi policisté ve Frývaldově dva muže, kteří hlídkovali v ulicích. Jednomu z nich se podařilo uprchnout, ale přitom ztratil kabát. Tento muž pak zalarmoval asi 30 osob, které se dostavily na strážnici a žádaly vydání ztraceného kabátu. Ve stejnou dobu jeli státní policisté z Frývaldova do blízké obce zatknout člena SdP. Než se dostali do jeho domu, ztropili Němci povyk a zmatek, takže hledaný mohl utéct. „Když se policejní agenti vraceli do Frývaldova, zjistili na ulici přítomnost 18 osob, na rychlo oblečených, které zřejmě vyběhly ve chvatu na ulici. Jedna z osob udala, že vyběhla na poplach strany SdP...“ (Spis MV čís. 1268; NA; Fond PMV; Karton 1459; Složka 225-1459-4;) Podle zprávy důvěrníka státní policejní expozitury v Cukmantlu, politický okres Frývaldov, vydalo k těmto akcím pokyn přímo vedení SdP. „...vydalo vedení SdP všem svým organizačním složkám rozkaz k inscenování incidentů a demonstrací. Podle vydaných pokynů má každý příslušník strany povinnost alarmovat při zatýkání Němců své sousedy a tito další obyvatelstvo, aby shluknutím bylo zabráněno zatýkání. Veřejné orgány zatýkání provádějící mají být izolovány od zatýkaného, aby tak tomuto byl umožněn útek. Je-li po ruce siréna nebo trubka, má jí být dáno varovné znamení. Při zatýkání v noci nemá ten, kde má být zatčen otevřít dům, aby četnictvo bylo nuceno vniknouti násilím. Shlukem [Hlukem – J.P.] takto způsobeným má být upozorněno sousedstvo, které má poplach ihned rozšířit dále. Mimo to má být doporučeno osobám, které přicházely v úvahu pro zatčení, aby spaly mimo své bydlíště. Zvláště se doporučuje, aby v obcích, kde se tak již neděje, obcházel hlídky, které by v takových to případech alarmovaly obyvatelstvo.“ Spis MV 1324/38 (NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-5).

aby nedošlo k incidentům. Nikdo nebyl zatčen, nikdo nebyl potrestán. Zlatým hřebem tohoto večera SdP byla dohra, kdy jeden z policistů, kterému se nepodařilo dostat se na strážnici a schoval se před demonstranty v blízkém domě, byl obklíčen a musel být „zachráněn“ ordnery, kteří ho vítězně eskortovali na policejní strážnici.³⁷⁵

Takto to vypadalo s ochránci pořádku a bezpečnosti v československém pohraničí. Na území, kde slovo místního vedoucího SdP znamenalo podstatně víc než slovo bezpečnostních orgánů. Asi proto, že byly důkladně umlčeny. Policie a četnictvo musely jen trpně přihlížet. Rozkaz zněl postupovat co nejliberálněji a v každém případě se vyhnout střetu. Nezbylo jim tak nic jiného, než se nechat napadat a přihlížet ohrožování zdraví a majetku všech odpůrců SdP v pohraničí. Pro tyto pokyny se mohl FSD stát skutečným pánem ulice. Už teď se objevovaly pokusy, kdy ordneři organizovali hlídky v ulicích a co hůře, začali obecně vystupovat jako skuteční garanti pořádku a bezpečnosti. Zdrženlivost státních orgánů je jen utvrzovala v přesvědčení, že moc vlády je příliš slabá, aby je mohla nějakým způsobem potrestat. S jídlem rostla chuť!

Protiopatření československého státu na zhoršující se bezpečnostní situaci představovalo jednak další personální posilování četnických stanic v pohraničí (na úkor služeben ve vnitrozemí, na Slovensku a Podkarpatské Rusi) a jednak rozkaz posílit prapory SOS v Čechách. Zdejšími praporům, kromě Prahy a Rychnova nad Kněžnou, bylo rozděleno 1 600 vojáků prezenční služby a záložníků povolanych k vojsku na cvičení. Tito měli vystřídat především stálé členy SOS nasazené v pozměněné sestavě pozorovacího sledu mimo resortní působiště. Jejich nahrazením na bojových stanovištích vojáky se měli uvolnit další síly především pro zesílení střežení hranice. Takovéto opatření se mělo samozřejmě projevit nejen přímo na hraniční čáře,

³⁷⁵ Spis MV 1301/38 (NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-5).

ale mělo zlepšit obecněji bezpečnostní situaci v celém pohraničním pásmu.³⁷⁶

Pokud prvních deset dní září 1938 lze nazvat jistou zkouškou na události příští, tak 11. září propuká demonstrační úsilí SdP naplno. Jsou to desítky větších či menších akcí se strojově stejným průběhem, hesly, písněmi. Oproti předešlým dnům je davová psychóza navíc posilována nošením a vyvěšováním praporů s hákovým křížem. Situaci „napomohly“ na řadě míst dopředu plánované dožínkové slavnosti v režii SdP. O větší agresivitě těchto projevů svědčí tvrdší srážky se státními orgány a také už i první střelba ze strany demonstrantů.³⁷⁷ Zatím naštěstí bez následků. Na řadě míst se v velkém měřítku projevila organizovaná akce, jejíž protagonisté přemalovávali všechny české nápisy.³⁷⁸

O tom, že Hitlerova řeč na sjezdu NSDAP v Norimberku bude mít svou dohru mezi československými Němci, nikdo nepochyboval.³⁷⁹ Skutečnost za očekáváním příliš nezaostala. Prakticky se opakovaly všechny jevy z předchozích dní s tím rozdílem, že jejich výskyt nebyl již místní či velmi rozšířený, ale všeobecný. Probíhaly fakticky ve všech větších německých sídlech. Masové demonstrace, hesla, písně, vytloukání oken nepřátel SdP, jejich napadání, přemalovávání českých nápisů, výzdoba prapory s hákovým křížem. Změnou k horšímu byla první střelná zranění na obou stranách a první mrtví. Ordneři a německé obyvatelstvo se někde spíše platonicky, jinde se vši brutální pokoušelo převzít do své moci především pošty a nádraží. Jen zvláště otrlí zaútočili na státní policejní úřady a četnické stanice.

³⁷⁶ Spis MV čís. 76.401/1938-14-b, Stráž obrany státu. Sesílené střežení státní hranice, Praha 6. září 1938 a koncept spisu ZVV Praha čís. jedn. 475 mob./1938, Stráž obrany státu. Sesílené střežení státní hranice. Praha 8. září 1938 (NA; Fond ZČV Praha; Karton 945).

³⁷⁷ Zvláště 13 zraněných policistů a dalších Čechů v Chebu, bylo důvodem dalšího posílení zdejšího četnictva o 50 mužů ze Stříbra a Falknova. (Spis MV čís. 1316/38; NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1661-5)

³⁷⁸ Podobné organizované akce jsou hlášeny z obvodů Podbořan, Kadaně, Horšovského Týna, Strakonice a zejména obvod politického okresu Cheb byl touto akcí poznamenán více než ostatní.

³⁷⁹ Pokyn zemským úřadům a rozkaz k hlášení událostí: „*Jaká je situace po Hitlerově řeči? Jsou-li demonstrace, ať úřady a orgány postupují jako dosud co nejliberálněji, ovšem kdyby došlo k útokům na úřady, zejména okresní, policejní a poštovní, zvláště pak k pokusům se jich zmocnit, bylo by nutno zakročiti, ale i tu nechť se úřady vyvarují krveprolití, leč že by byly bezprostředně ohroženi na životě. Pokud by bylo naprosto nevyhnutelným sáhnouti ke střelné zbraní, budiž vždy napřed učiněn pokus zastrašiti výtržníky výstřely do vzduchu. V případě, že by demonstrace hrozily vybočiti v tomto směru, budiž vyžádáno od vedoucích strany SdP, aby sami svým vlivem přispěli k zjednání pořádku.*“ (NA; Fond PMV; Karton 1459; Složka 225-1459-1)

Přesto se dá říci, že situace 12. září nebyla z celkového pohledu a především vzhledem k tomu, co mělo přijít, nijak katastrofická. Ano, docházelo k útokům na státní budovy a orgány státní správy a na mnoho místech došlo k vážnému porušení všech myslitelných zákonů, byli vážně raněni a mrtví. Přesto se situace dala ještě zvládnout. Předně excesy toho nejhoršího ražení se v tomto okamžiku nestaly, na rozdíl od demonstrativních a verbálních projevů sympatizantů SdP, všeobecným jevem a soustředily se na několik málo ohnisek neklidu, kam mohly být ještě celkem lehce přivolány bezpečnostní posily. Střelba, mrtví a ranění – to vše nebylo výsledkem nějakých promyšlených akcí, ale spíše více méně dílem náhody. Někde dokonce vůdci SdP uposlechli nařízení státních úřadů a své soukmenovce uklidňovali a posílali domů. Pokud svou výzvu mysleli opravdu vážně byla demonstranty uposlechnuta.

Skutečně kritických případů, kdy byly zbraněmi chráněné státní úřady vzaty útokem či došlo k přestřelce s hlídkou SOS nebo vážnému narušení hranice, nebylo mnoho. Nelze samozřejmě v tomto ohledu brát zřetel k vytloučeným oknům a z pohledu posledních týdnů bohužel „běžných střetů“ bezpečnostních orgánů s demonstranty.³⁸⁰ Navíc všechny tyto případy byly po příchodu posil bez problémů likvidovány a na jejich potlačení stačili muži ministerstva vnitra a financí. Vojenské asistence byly sice na některá místa povolány, ale nikde dosud nezasáhly, protože se případy podařilo likvidovat dřív, než dorazily. Důležitý rys lze spatřovat i v tom, že se vzbouřenci větších akcí odvážili pouze v místech bezprostředně při státní hranici.

³⁸⁰ Do této kategorie lze zařadit události ve Varnsdorfu, kde si tisícíhlavý dav vynutil otevření celních závor a jedna jeho polovina přešla do Německa, kde byla očekávána říšskými Němci, a druhá přechod zablokovala. Dále přestřelku hlídky SOS s ozbrojenými Němci u Haselbachu v oblasti praporu SOS Domažlice, při níž byl jeden finanční strážník postřelen a jeden vzbouřenec zastřelen – zřejmě omylem vlastními lidmi. Nejvážnější byla situace ve Vejprtech, kde vzbouřenci kolem půlnoci ovládli policejní úřad, celní úřad, oddělení FS, kde bylo družstvo SOS 16 mužů, poštu, nádraží a v podstatě celé město a zároveň obsadili všechny přístupové cesty k němu, takže vyslaná silná četnická posila se bez krveprolití do města nemohla dostat. Vzbouřenci uvěznili Čechy a německé antifašisty v Turnhalle. Místní četníci však zůstali volní, když se do Vejprt dostalo vedlejší cestou 10 četníků z Mířetic, společně osvobodili zajaté finančníky a s nimi pak většinu města ovládli. Ráno dorazily v noci vyslané posily, které zcela ovládly situaci. Vážná byla situace i v Nejdku, kde se demonstranti pokoušeli vyvráceným telegrafním sloupem vyrazit dveře policejního úřadu, ale na rozkaz vedoucího SdP se rozešli. Střelba mezi policií a vzbouřenci proběhla i v Chebu. Výsledkem jeden raněný policista.

V oblastech více ve vnitrozemí v této fázi k něčemu podobnému nedošlo.

Začátek sudetoněmeckého pokusu o puč lze spíše klást až na 13. září, i když i zde platí určitá diverzifikace rizik z jejich akcí plynoucích. Určitě lze situaci v německém pohraničí označit za všeobecný stav občanské neposlušnosti, ale opravdové pokusy o vzpouru proběhly opět jen na některých, v podstatě menších a v zápětí rychle izolovaných místech. Rozhodně se nedá mluvit o vytvoření nějaké širší územní základny vzbouřenců na československém území. SdP se soustředila spíše na zastavení práce v továrnách, protestní uzavření obchodů, stávky škol a demonstrace, na výzdobu měst prapory s hákovými kříži a obrazy Hitlera. Ordneři chtěli převzít pořádkovou službu, k čemuž prvním krokem měly být pokusy řídit dopravu ve městech.

Pokusy o obsazení pošt, nádraží, četnických stanic a dalších státních úřadů se sice množily, ale při tvrdém odporu a příchodu byť i menších posil se většinou hroutily tak rychle jako povstaly. Případů, kdy naše orgány musely tvrdě bojovat o udržení, ale pak i o znovudobytí ztracených úřadů, bylo podstatně méně, ale i tyto se při soustředění početnějších sil a zejména s podporou obrněných automobilů podařilo vcelku rychle likvidovat.³⁸¹ Výjimkou se v tomto ohledu stala svou specifickou situací obec Schwaderbach, která byla vzbouřenci ovládnuta 13. září a československými silami byla znovuzískána až v roce 1945.³⁸² Na druhou stranu určitě lze střety 13.

³⁸¹ Jako nejhorší střety 13. září lze kromě Schwaderbachu jmenovat především události v Habersbirku, Gossengrün, Breitenbachu u Nejdku. To dosvědčuje, že základna pro povstání byla poměrně úzká. Nejenže Morava byla tento den opravdového pokusu o vzpouru ušetřena, ale i v Čechách se většina nebezpečnějších akcí soustřeďovala na území od pomyslné čáry Tachov – Jáchymov ke státní hranici.

³⁸² Ve 3 hodiny odpoledne 13. září vtáhli do obce dělníci zaměstnaní na opevňovacích pracích v Německu. Zvětšený dav asi 2000 osob ovládl celou obec a zabil nebo zajal příslušníky čsl. bezpečnostních sborů. Ze všech německých pokusů tohoto dne byly zde vzbouřenci nejlépe vyzbrojeni – kromě pušek a pistolí měli i kulomety a ruční granáty. Navíc byli podporováni kulometnou střelbou zpoza hranic. Dvě družstva četníků vyslaná na místo k uklidnění situace byla také zajata. Další, již silnější jednotky se do města vůbec nedostaly, protože byly zastaveny palbou již před obcí. Nakonec došlo v oblasti kolem Schwaderbachu k soustředění početných jednotek četnictva, ale i vojska s tanky a obrněnými automobily. Útok byl ale neustále odkládán pro svou problematičnost. Schwaderbach totiž přímo stavebně souvisel se saskou obcí Sachsenberg a nešlo zde bojovat, aniž by střely nedopadaly na německé území. Všichni zajatci byli odvezeni do Německa a během dalších dní se i Schwaderbach prakticky vylidnil, přesto akcí, při níž by muselo být nasazeno velké množství lidí a techniky, nebylo možné mnoho získat. Ozbrojení vzbouřenci by se soustředili na německé straně hranici a kdyby československé jednotky vstoupily města, byly by ostřelovány, aniž by mohly palbu opěťovat. Nakonec se naše

září hodnotit jako podstatně vážnější než ty, které proběhly během dne předchozího. Dokladem toho jsou aktivní zásahy vojenských asistenčních jednotek na některých kritických místech.

Události 13. září přesto působily na obě strany konfliktu především psychologicky. Sympatizanty SdP zprávy o aktivitě soukmenovců v celém pohraničí posilovaly v odhodlání, že i u nich je třeba „něco podniknout“, a také v přesvědčení, že i v případě neúspěchu své akce nebudou po zásluze potrestáni. Nečinnost československých bezpečnostních sborů v předchozích dnech je utvrzovala v tom, že tento stát je na konci s dechem a i kdyby nebyl, v posledních událostech jsou přeci „namočení“ skoro všichni sudetští Němci a všechny přece Češi zavřít nemohou. Na druhé straně, mezi Čechy, demokratickými a komunistickými Němci a Židy v pohraničí byla pociťována oprávněná sklíčenost a obava nejen o majetek, ale především o holé životy. Prvními na ráně byly i rodiny českých státních zaměstnanců v pohraničí – nezřídka členů SOS. Proto se začínají objevovat případy útěku nejen jednotlivců do zázemí, ale i celých organizovaných skupin.³⁸³

Nastalá situace volala po zásadním řešení, které jednak „srazí hřebínek“ vzbouřencům a demonstrantům, ale mělo i uklidnit loajální obyvatelstvo v pohraničí. Čas jednoznačně uzrál pro vyhlášení stanného práva v nejproblematictějších okresech československého pohraničí. Vlastně už od 11. září se žádosti některých okresních úřadů o toto opatření začínají objevovat. Vzhledem k rychlému a

jednotky musely spokojit s izolací případu a ponecháním obce v rukou vzbouřenců, což víceméně odpovídalo pokynu MV pro pacifikaci zdejší vzpoury: „Při likvidaci případu buďtež šetřeny lidské životy, neboť celá věc nestojí zato, aby jimi bylo zbytečně plýtváno. Budiž také dbáno toho, aby z případu nevznikl konflikt s Německou říší, t. j. aby nic nepadlo na německé území. To budiž zvláště bedlivě uváženo.“ (Spis MV čís. 1403/38. Události ve Schwaderbachu dne 14. září 1938 o 6. hod. ranní.; NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-5) Je třeba si uvědomit, že se fakticky jednalo o strategicky naprosto bezcenné území, které by při konfliktu s Německem stejně bylo vyklizeno. Jeho dobytí mohlo mít cenu jen z hlediska respektu domácího německého obyvatelstva.

³⁸³ 13. září přijel do Prahy vlak s 300 uprchlíky z Karlových Varů, Lokte, Nejdku. Většinou se jednalo o německé sociální demokraty. (Spis MV 1387/38; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-3) Obdobně rodiny českých státních zaměstnanců opustily během 13. a 14. září Cheb. (Spis MV č. 1456/38. Cheb, poměry u krajského soudu; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1) Ne všichni ohrožení civilisté ustoupili až do Prahy či do etnicky českých oblastí. Někdy stačil i ústup za linii opevnění, nebo jen do blízké, lépe chráněné obce.

pozitivnímu účinku, které stanné právo na uklidnění situace mělo,³⁸⁴ se začaly množit žádosti dalších a dalších okresních hejtmanů, aby i u nich bylo stanné právo vyhlášeno. Řada z nich byla během následujících dní vyslyšena.

Změna přichází i pro SOS. Zatímco doposud se na uklidnění bezpečnostní situaci v pohraničí podíleli jen příslušníci jejího už od května aktivovaného pozorovacího sledu a nepřímo stálí členové Stráže ve své resortní službě, nyní dochází k aktivaci celých jednotek. Rozdíl oproti aktivaci květnové je zásadní. Tehdy byla pohotovost nařízena z ústředí a pro všechny prapory SOS, nyní přichází předpisem G-XI-2 předvídaný případ opačný. Pohotovost byla vyhlášována zesponu, tedy veliteli praporů SOS nebo i veliteli jejich nižších částí, pokud ve svěřeném úseku pociťovali akutní nebezpečí ze strany domácího obyvatelstva nebo možnost přeshraničního útoku.³⁸⁵ Je nasnadě, že opatření SOS se prováděla především v českých zemích, protože na východě republiky prozatím nepanovalo ani přílišné napětí, natož pak nepokoje.

Změnu představovalo i použití jednotek Stráže. Velitelé praporů SOS dostali od MV pokyn, že „za žádných okolností“ nesmějí nic měnit na sestavě pozorovacího sledu, ale sled odporu byl použit k bezpečnostním a asistenčním účelům. Jeho jednotky neměly zaujímat bojová stanoviště, tak jak to předpokládal platný plán boje v pohraničí, ale měly být sloučeny do větších útvarů a připraveny k zásahu. Jedině v okamžiku útoku vnějšího nepřítele se

³⁸⁴ V pozdních večerních hodinách 13. 9. byly dotazovány okresní úřady, v jejichž obvodech bylo stanné právo vyhlášeno, na situaci. Falknov, Horšovský Týn, Jáchymov, Karlovy Vary Kadaň, Přisečnice, Cheb, Český Krumlov, Nejde, Locket hlásily až na jednotlivosti sice zlověstné, a přece jen uklidňující „zatím klid“. „Po vyhlášení stanného práva se situace poněkud zlepšila. Ulice větších měst jsou prázdné a okna domu neosvětlena. Podle souhlasného sdělení okresního úřadu vzbudila vyhláška o stanném právu u obyvatelstva mocný dojem a přispěla k jeho částečnému uklidnění.“ (Spis MV čís. 1393/38. Události dne 13. září 1938; NA; Fond PMR, Karton 3181)

³⁸⁵ Již 9. 9. vydalo ministerstvo vnitra varování velitelstvím SOS, že členové Freiwilliger Schutzdienst dostali příkazy, aby v případě aktivace SOS „zamezili všemi prostředky hladké provedení nástupu a jednotlivcům v odchodu zabránili“. (Spis MV č. 77.178/1938-14b, Stráž obrany státu. FS – příkazy pro případ povolávání členů stráže obrany státu. Praha 9. 9. 1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 946) Příkladem může být pokus o maření nástupu SOS v obci Chvalšiny v obvodu praporu České Budějovice. Poté, co byla vyhlášena velitelská pohotovost SOS a místní tuto zprávu zřejmě zachytili, obsadilo obyvatelstvo všechny vchody do osady a zabránilo vcházení do četnické stanice. Podle velitele ordnerů se tak stalo, aby se zabránilo soustředování příslušníků SOS. Na místo musela být vyslána četa vojska, která zjednala pořádek. (Spis MV 4/38, odd. 14-b. Situační hlášení; NA; Fond PMR; Karton 3180)

předpokládala změna sestavy všech sledů SOS do podoby dané plánem boje v pohraničí.³⁸⁶ Obdobně tam, kde při vyhlášení pohotovosti jednotek SOS byly automaticky provedeny záseky, zátarasy a přípravné práce k ničení, nemělo být v těchto pracích pokračováno, pokud nehrozila akutní možnost vpádu zvenčí. Na druhou stranu již hotová díla nemusela být zcela odstraněna, stačilo je opatřit průchody.³⁸⁷

V následujících dnech se situace podstatně uklidnila, protiopatření československého státu zapůsobila. V období od 14. do 20. září byl zaznamenán pouze jeden vážnější násilný pokus o vzpouru a dobytí četnické stanice ve Verneřicích v okrese Děčín, který přes určitou dramatičnost byl vzápětí zlikvidován posilou upozorněnou německými sociálními demokraty z okolí a obešel se beze ztrát na životech. Ostatní pokusy byly bez problémů likvidovány někdy jen místními silami, případně stačilo přiblížení posil a věc byla vyřízena. Zejména pokud se někde objevily československé tanky a obrněná auta, německé obyvatelstvo ztrácelo veškerou odvahu.³⁸⁸

Toto relativní „uklidnění“ však neznamenal, že by na straně bezpečnostních orgánů nepřibývali mrtví a těžce ranění. Nebyly však výsledkem vzpour, ale především střelby ze zálohy na stabilní nebo pohybující se hlídky, akcemi šílených jedinců, výsledkem pátrání po zbraních a domovních prohlídek, při kterých někteří jedinci sáhli po

³⁸⁶ Výnos MV (č. 78.598/1938-14-b. Stráž obrany státu. Automatické rozhlášení pohotovosti. Praha 15. 9. 1938) obsahující přepisy fonogramů velitelství praporů SOS v Čechách. (NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 115366VII 19383) Příkladem může být rozkaz k použití SOS v Kraslicích hned 13. září. Ve 21.00 dostal velitel SOS v Kraslicích rozkaz od velitele praporu ve Falknově, aby svými jednotkami patroloval po městě. Pokud by narazil na odpor měl ho okamžitě likvidovat. Jednotky SOS tak dostaly především úkoly bezpečnostní místo bojových. (Spis MV 1386/38. Události 13. září 1938; NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-5)

³⁸⁷ Výnos MV č. 79369/1938-14-b. Stráž obrany státu. Pohotovost stráže. Praha 17. 9. 1938 (VHA; Fond Velitelství II. sboru; Karton 16; č.j. 55790).

³⁸⁸ To je případ událostí ve Šluknovském výběžku 15. září zachváceného demonstracemi a pokusy o převzetí úřadů (Šluknov, Georgswalde, Rumburk, Varnsdorf). Okamžitě sem byly vyslány četnické posily, družstva SOS z Liberce a vojenské obrněné jednotky. V 18. hodin tak mohl zemský úřad v Praze hlásit: „na rumbursku a šluknovsku bylo již všechno likvidováno, vzbouřenci se rozutekli při příjezdu motorových vojenských jednotek. V Georgswalde nádraží, pošta a celní úřad byly uvolněny, telefonické spojení jest obnoveno, k zákroku žádnému nedošlo. Nyní se přikročuje k provádění domovních prohlídek a k event. zatýkání.“ (Spis MV č. 1463/38; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-5)

zbraní. Jen 17. září bylo pohřbeno 17 zastřelených četníků z posledních dní.³⁸⁹

Možná i proto rozhodla vláda 15. září, aby ve vybraných okresech byly odevzdávány veškeré zbraně v držení civilního obyvatelstva, které se uskladňovaly v určených vojenských zbrojnicích. Po uplynutí lhůty stanovené k odevzdání zbraní se přikročilo podle rejstříků zbrojních pasů k domovním prohlídkám. Kromě těchto přesně vymezených prohlídek se při konkrétním podezření pátralo na příslušném místě. Všem, u nichž byly nalezeny zbraně ať už legálně držené, ale neodevzdané, nebo nelegálně držené, hrozilo trestní stíhání podle zákona na ochranu republiky.³⁹⁰

Byly odevzdávány zbraně především lovecké, závodní a dekorační, zbraně vojenského původu se vyskytly jen v malém počtu a pokud, tak starší ročníky výroby.³⁹¹ Někde je ochotně odevzdávali všichni včetně členů SdP, jinde se to neobešlo bez jistého zdráhání i u Čechů a německých antifašistů, kteří se oprávněně obávali, že zůstanou proti henleinovcům bezbranní. Logicky většina odevzdaných zbraní byla registrovaná, protože mohly být snadno kontrolovatelné. Obecně se dá říci, že následné namátkové pátrání po neodevzdaných, ale i propašovaných zbraních, nebylo příliš úspěšné. Státní orgány musely jít najisto a pak se objevilo i několik větších depotů zbraní a dokonce i jedna domácí výroba ručních granátů.³⁹² Jinak výsledky namátkových kontrol nebyly příliš úspěšné. Hodně majitelů zbraně poschovávalo mimo domov, například se zakopávaly v lese. Proto také kromě někdy náhodně nalezených depotů zbraní státní orgány zabavily

³⁸⁹ Z incidentů s nehoršími následky lze jmenovat události, které se odehrály 14. září v Chebu při boji o hotely Viktoria a Wälzel, kde byly místnosti ústředí SdP. Následující den v Hoře Sv. Šebestiána kontrolovaný cyklista zastřelil z metru četníka do úst a ještě postřelil přítomného vojína a civilistu. Stejný den se odehrála i tragická událost v Gossengrünü, kde strážný voják německé národnosti nejprve zastřelil velitele stráže, z čehož se vyvinula přestřelka, do které se nekoordinovaně a částečně náhodně dostali další vojáci, četníci a družstvo SOS. Přitom nikdo přesně nevěděl, po kom a proč se střílí. Výsledkem bylo 5 mrtvých a 4 ranění.

³⁹⁰ Spis MNO Čj. 17.887 Taj.-přes./1.odděl./1938. Výpomoc s uskladněním zbraní. Odevzdávání zbraní se týkalo okresů v obvodech vojenských sborových velitelství I. – IV., tedy pouze v českých zemích. Kromě vyložené problémových okresů byly do seznamu okresů, kterých se opatření týkalo, zařazeny i obvody naprosto klidné, jako např. soudní okres Plzeň. (VHA; Fond Presidium MNO; Karton 12407; sig. 89 1/3)

³⁹¹ Odbočka sborové zbrojnice 1 Hostivice. 1. října 1938. Čj. 29466 Dův.1938 (VHA; Fond Presidium MNO; Karton 12407; sig. 89 1/3 2) S tímto hodnocením se shodují i ostatní hlášení.

³⁹² Zmiňovaná výroba ručních granátů byla objevena v Deštné, okres Litovel, v domě obchodníka se smíšeným zbožím. Větší nález zbraní včetně kulometů a ručních granátů byl učiněn na statku Oberhof v okrese Opava či v márnici v Pratelsbrunu v okrese Hodonín.

další zbraně také většinou spíše náhodou. Například když hlídky SOS narazily na ozbrojenou skupinku nebo pašeráky, které se buď podařilo zadržet, nebo tito odhodili zbraně a utekli.

Kromě odevzdávání zbraní a rozšiřování stanného práva na další okresy přistoupilo MV v zájmu stabilizace poměrů k dalšímu zesilování četnictva v pohraničních okresech. Především posilami ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Nejednalo se jako v předchozím období o posilování ohrožených stanic jednotlivými četníky, ale o vytváření silnějších soustředěných oddílů na způsob ČPO, určených k tomu, aby preventivně působily na obyvatelstvo a k případné likvidaci dalších pokusů o vzpoury. Tyto větší jednotky četnictva byly rozmístěny do nejkritičtěji ohrožených regionů.³⁹³ Stejně byly používány narychlo vytvořené četnické oddíly z frekventantů četnických škol. Mimo těchto oddílů byly ve vnitrozemí českých zemí vytvářeny podobné, i když menší jednotky, vlastně poslední rezervy po 10-15 mužích vybavených příslušnými dopravními prostředky, které se v nouzi největší mohly také poslat do pohraničí.³⁹⁴

Jak již bylo naznačeno výše, v období od 14. do 20. září dostalo českomoravské pohraničí jakýsi oddechový čas, což dvojnásob platí pro Moravu, kde byla situace ještě podstatně lepší než v Čechách. Situace sice nebyla naprosto ideální, ale v porovnání s předchozími dny uklidnění nastalo. Pokračovaly sice stále útoky na Čechy a německé levicově orientované občany a docházelo k jejich násilnému odvlékání do Německa, ale SdP se soustředila více na protest než organizovanou násilnou akci. Úspěchem tak pro ni bylo, pokud se

³⁹³ Jen 15. září bylo takto převeleno 255 mužů od ZČV Užhorod do Čech. Jednalo se o vybrané jednotlivce z tamějších četnických stanic, ale i o celý ČPO Užhorod, ČPO Chust a 45 mužů četnického doplňovacího oddělení Užhorod. 50 z nich bylo odesláno do Chebu, 40 do Klatov, 81 do Českých Budějovic a 84 do Prahy, která byla velmi oslabena již vyslanými posilami do pohraničí. Navíc zde byli vhodně umístěni jako dispoziční záloha. (Zemské četnické velitelství Užhorod, Čís. jedn. 1017 dův./1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 949) Během 16. září přišel do Chebu také soustředěný oddíl 33 četníků od ZČV Bratislava. (Fonogram Velitelství četnického oddělení Cheb 17/9 1938; tamtéž) O přisunu větších četnických oddílů do západních Čech svědčí i údaj od četnického oddělení Karlovy Vary z 17. 9., v jehož obvodu bylo kromě vlastního ČPO navíc soustředěno v několika jednotkách 270 četníků od cizích oddělení. (Četn. oddělení Karlovy Vary /šcpt. Jahelka/ hlásí stav dne 17. 9. 1938; tamtéž)

³⁹⁴ Oddíl o 10 mužích byl vytvořen v Mladé Boleslavi, Hradci Králové, Jindřichově Hradci a Písku. Patnáct mužů měly oddíly v Kutné Hoře, Táboře a dva oddíly v Chrudimi. „Tyto zálohy lze použít jen ve výjimečném případě, poněvadž jich použitím ztrácí se možnost dodatí vůbec polní četníky, kdyby se toho jevila potřeba.“ (Stav záloh ve vnitrozemí dnem 16. 9. 1938; NA; Fond ZČV Praha; K 949)

zastavila práce v továrnách, pokud se neučilo a obchody neprodávaly.³⁹⁵ Tato činnost se SdP celkem dařila, až do ochromení její veškeré činnosti útekem Henleina a hlavního funkcionářského kádru do Německa a zákazem strany.

V prvním okamžiku se dokonce zdálo, že strana je posledními událostmi naprosto znemožněna a zlikvidována. Členové odhazovali stranické odznaky, zbylí funkcionáři alespoň verbálně odsuzovali poslední kroky Henleina, především jeho útek³⁹⁶ a nechvalně proslulé provolání v německém rozhlase „Heim ins Reich“. Hlásili se úřadům ke spolupráci. Na druhou stranu z pohraničí neutíkali jen funkcionáři SdP, ale i z „obyčejných“ lidí kdo mohl. Henleinovci mířili samostatně, ale i v organizovaných skupinách do Německa,³⁹⁷ kde muži posilovali vytvářený Sudetendeutsches Freikorps,³⁹⁸ a stejným způsobem pokračoval exodus Čechů a německých antifašistů do

³⁹⁵ Zvláště úspěšná byla stávka v těch továrnách, jejichž majitelé poslechli pokyn Verband der Industrie a nařídili zastavit práci. Pokud se tomu tak nestalo, příslušníci SdP si neváhali vynucovat poslušnost případných „stávkokazů“ hrozbami i násilím. 15. září byla v Liberci vyhlášena stávka generální, která byla dosti úspěšná, ale jen do 15. hodiny, kdy bylo v Liberci vyhlášeno stanné právo, kterého se stávkující a demonstranti zalekli.

³⁹⁶ Henleinův útek nebyl po chuti dokonce ani všem pohlavářům v Německu. Svědčí o tom zápisky v Goebbellově deníku: „*S Berndtem jsem určil kurs: dělá špatný dojem, že je Henlein v Německu. Také nemá formát. Nikdy bych neodešel, i kdyby mne to stálo život. Služba ordnerů Sudetoněmecké strany také selhává. ...Henleinův odchod z území boje dělá na veřejnost velmi špatný dojem. Také to zcela otevřeně říkám Vůdci. Obává se, že by ho jinak mohli Češi zajmout jako rukojmí. Ale v takové době má jít vůdce před svým oddílem.*“ Joseph Goebbels: Deníky 1938, Litvínov 1992, str. 225-226, 18. září 1938.

³⁹⁷ Spíše výjimečným případem byl hraniční přechod Cinvald 18. září, kdy sem přijelo 60 autobusů s asi 1 800 sudetskými Němci, kteří chtěli přejet do Německa. Zpátky byli posíláni jen ti, kteří neměli potřebné cestovní doklady. (Spis MF 116.128; NA; Fond MF; Karton 1332; Složka 116128VII 1938) Jinak se sudetští Němci snažili především přejít přes zelenou hranici i s rizikem střetu s hlídkami SOS. O tom, že se tato praxe ne vždy vyplatila, svědčí případ skupiny procházející do Saska u Ulmbachu (Chomutov). Skupinu chtěla naše hlídka zastavit, ale bylo na ni střeleno a tak palbu opětovala. Na místě zůstala zastřelená dívka a postřelená žena s chlapcem. (MV čís. 1544/38; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-5) Přes tento incident se proud utečenců přes hranice dal těžko zastavit, zvláště když použití střelby bylo možné jen v sebeobraně. Velitel praporu SOS Kadaň pplk. Stangl tak v dovětku k tomuto incidentu mohl jen konstatovat: „*Hromadně se však lesními cestami utíká. Nedá se to zastavit.*“ (MV čís. 31, oddělení 14b; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1) Problém představovaly také železniční tratě, které v některých místech probíhaly německým územím. Na těchto místech lidé vyskakovali z vlaků, které jim v některých případech přibrzdňovaly či rovnou zastavily. Někdy museli vystoupit i sudetští Němci, kteří možná ani nechťeli: „*Situace v Hlucholazech jest nejistá. Zákony neplatí vůči čsl. lidem. Nacisté přímo vytahují sudetoněmce z našich vlaků a ignorují četníky a finančníky.*“ (MV Č. 1558/38, Návrh na zastavení osobní přepravy přes Hlucholazy; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1)

³⁹⁸ Založen 17. září 1938, vyzbrojen z bývalých rakouských skladů. „*Jeho poslání definoval Hitler jakožto ochranu sudetských Němců a zabránění dalším nepokojům a potyčkám.*“ (Srov. Bořivoj Čelovský: Mnichovská dohoda 1938, Šenov u Ostravy 1999, str. 276-277) Vzhledem k tomu, že ho takto definoval Hitler, tak byl jeho smysl přesně opačný. Tedy znovu rozdmýchat nacistickou aktivitu v československém pohraničí, to znamená vyvolávat další nepokoje a potyčky. K vzniku, organizaci a akcím SFK například stručně a výstižně Jaroslav Koutek: Nacistická pátá kolona v ČSR, Praha 1962, str. 232-242.

vnitrozemí českých zemí.³⁹⁹ Zvláštní skupinu do Německa prchajících osob tvořili němečtí záložníci povolání na cvičení v československé armádě.

Všichni, ať už zbraně schopní muži nebo k propagandě dobře použitelné ženy a děti, byli v Německu vítáni. Z důvodu ovládnutí a využití proudu utečenců, ale i podpory iredentistických akcí posilovalo Německo své pohraniční orgány. K podobnému kroku sáhlo i Polsko, které pohraniční stráž zesílilo pravidelnými vojenskými jednotkami. Na německé hranici byli vidět v ještě větší míře SA, SS a především v oblasti Rakouska „po způsobu SOS“ k pohraniční strážci povolané civilisty. Někteří ještě v civilních šatech, ostatní ve starých rakouských uniformách.⁴⁰⁰ Zároveň se v této době projevila další záležitost, která se přímo dotýkala SOS. Začalo docházet stále častěji k dezerci jejích členů. V první řadě se jednalo o vojenské posily Stráže německé národnosti.⁴⁰¹ V menší míře i finanční strážníky a státní policisty německé národnosti. Problém představovali především státní policisté převzatí státem při zřizování státních policejních úřadů od obecní policie.⁴⁰²

V noci na dvacátého září vstupuje činnost Stráže obrany státu do nové fáze. Zatímco dosud se její úkoly v boji o československé pohraničí soustřeďovaly především na udržení pořádku, zamezení pokusům o vzpoury a jejich likvidaci, nyní se na mnohých

³⁹⁹ Kromě individuálních útěků je doložen například i organizovaný exodus německých sociálních demokratů z Trutnova a okolí, kdy se vystěhovalo asi 400 rodin na pokyn tajemníka německé soc. dem. z Trutnova Rinda a Dr. Mühlbergera, předsedy okresní organizace. Ti prý dostali pokyn z ústředí. (Spis MV 1433/38; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-5) Obdobně přišli se společným plánem komunisté a němečtí soc. dem. na odstěhování všech svých lidí z ašského výběžku. (Spis MV 1554/38. Evakuace z politického okresu Aš; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1)

⁴⁰⁰ Z hlášení velitele SOS České Budějovice 17. září. (MV Č. 22/38, odděl. 14b; NA; Fond PMR; Karton 3180) Zpráva nicméně končí optimisticky: „*Celková situace: v pohraničí klid. Morálka stálých příslušníků SOS i vojenských posil velmi dobrá.*“

⁴⁰¹ Problém v tomto ohledu nepředstavovali pouze „čistokrevní“ Němci, ale i české vojenské posily ze smíšených manželství, o jejichž loajalitě se nepochybovalo. Přesto někteří srostli s německým prostředím natolik, že měli k Němcům blíže než k českým kolegům v družstvu SOS. Srov. Oddělení finanční stráže Království Čj. 41/dův. 1946, In. Jaroslav Beneš, Jindřich Marek: Šluknovská zrada, Dvůr Králové nad Labem 2006, str. 34-39.

⁴⁰² V noci ze 17. na 18. září tak například zběhli v obvodu praporu SOS České Budějovice 3 finanční strážníci německé národnosti a plnou výbavou a výzbrojí. Dva z nich byli zároveň v SOS, třetí byl služby ve Stráži zproštěn již dříve pro nespolehlivost. Velitel praporu SOS zbylých 5 FS německé národnosti pro jistotu poslal k ČPO do Českých Budějovic. (MV. Čís. 30, oddělení 14b; NA; Fond PMR; Karton 3180) Obdobně 19. září zběhlo pět státních policistů v Aši. (MV. Čís. 1565/38; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-5)

exponovaných místech navíc přidává činnost bojová.⁴⁰³ Pokud dosud SOS čelila domácímu obyvatelstvu místy sice dobře, celkově ovšem hůře vyzbrojenému, nyní se dostává do střetu s poněkud narychlo, ale přece jen vojensky organizovanými uprchlíky v Sudetendeutsches Freikorps. Ti jsou dostatečně vyzbrojenými nejen puškami a pistolemi, ale i ručními granáty, lehkými a dokonce i těžkými kulomety, podporováni jednak civilním obyvatelstvem v týlu SOS a z druhé strany říšskoněmeckými formacemi SA, SS a německými pohraničníky.

V obvodu celé česko-německé hranice dochází 20. a 21. září k přepadům našich hlídek, celních úřadů, OFS a polních bojových stanovišť SOS. Tyto případy se odehrávají v bezprostřední blízkosti hranice, která útočníkům poskytovala linii, za kterou se kdykoliv mohli uchýlit do naprostého bezpečí. Naopak zpoza ní mohla být jejich činnost na našem území podporována rychlopalnými zbraněmi. Drtivá většina útoků se soustřeďovala do pozdních nočních a brzkých ranních hodin. Ideální čas pro ně přicházel mezi půlnocí a čtvrtou hodinou ranní.

Lze klasifikovat několik typů těchto útoků. Relativně nejméně nebezpečný byl scénář, kdy vzbouřenci postavili na německé straně hranice kulomet nebo se pouze na této linii shromáždila jejich skupinka, a začali střílet na nějaký československý objekt, většinou celní úřad, nebo hlídku. Byli si jisti, že palba na ně nebude opětována. Tudíž stříleli tak dlouho, jak uznali za vhodné. Našim obráncům nezbylo než v případě nutnosti poněkud ustoupit, krýt se a čekat, až palba přestane. Poté se vraceli na původní stanoviště. Za žádných okolností nemohla být palba opětována, pokud bylo jisté, že střely budou dopadat na německé území.

Druhý typ útoku spočíval v překvapujícím úderu a okamžitým stáhnutím se. Takto byli střelbou přepadáni ze zálohy hlídky, ale i

⁴⁰³ Domácí německé obyvatelstvo se samozřejmě nadále věnovalo všem formám „protestu“ jako dosud. Tzn. stávky, zastavení výuky ve školách, zavřené obchody, demonstrace, vytloukání oken, napadání Čechů a německých antifašistů, přemalování nápisů, hesla, písně, útoky henleinovců do Německa a jejich odpůrců do českého vnitrozemí. To vše probíhalo s menší či větší intenzitou s regionálními rozdíly nadále. I tomu museli příslušníci Stráže, vojska a bezpečnostních složek v dalším období čelit. Vzhledem k tomu, že se charakter těchto vystoupení neměnil, soustředím se v dalším textu především na bojovou činnost SOS.

stabilní pozice. Pod ochrannou palbou se útočníci snažili přiblížit ke stanovišti SOS, hodit ruční granáty a v případě obranné palby se okamžitě stahovali za německou hranici. Při obou těchto typech útoků životy a zdraví obránců závisely jednak na štěstí, jednak na odvaze útočníků. Československé jednotky měly v těchto střetech mrtvé a těžce raněné, ale vzhledem k počtu útoků a snadným možnostem jejich provedení mohly být následky ještě tragičtější. Většina útoků tohoto typu končila naštěstí beze ztrát a v mnohých případech i bez zranění. „Úspěšní“ byli v těchto případech útočníci většinou jen tehdy pokud se jim první střelbou podařilo někoho zasáhnout. Tento způsob boje se tak dá nazvat spíše opakovaným pokusem o vraždu, než snahou vést regulérní vojenský střet.

Poslední druh útoku se nejvíce podobal střetu, na který byli příslušníci SOS během výcviku připravováni. Jednalo se o dopředu dobře promyšlené útočné akce na stabilní pozice družstev SOS, prováděné s velkou početní i materiální převahou. Při těchto útocích se většinou vzbouřenci nespokojili pouze s frontální útokem od hranic, ale útočili z více stran, i z týlu, a v několika vlnách. Tyto útoky se většinou nepodařilo odrazit pouhým zahájením palby jednotek SOS, ale následoval tvrdý boj.⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ Mezi větší střety lze ve dnech 20. a 21. září zařadit boj o OFS v Habartcích (okr. Frýdlant), o celnici v Horní Malé Úpě a v Kaplických Chalupách (okr. Vyšší Brod). Svým výsledkem je zajímavý střet SOS se vzbouřenci v Třebomi v okrese Opava. Nejprve dvoučlenná hlídka FS narazila na kraji obce na vzbouřence, vystřelila na poplach a ustoupila. Za chvíli narazili postupující vzbouřenci na další 3 dozorce FS, kteří šli prvním na pomoc a strhla se přestřelka. Jeden Němec byl zastřelen a ostatní se rozutekli. Ve stejnou dobu byla na druhé straně obce napadena dvoučlenná hlídka SOS u celního úřadu druhou skupinou vzbouřenců. SOS čtyřikrát vystřelila, a útočníci se rozutekli. Naprosto „běžný“ střet té doby. Zajímavější jsou dozvuky, které to mělo. Předně: o naprostém psychickém vyčerpání, ze života v nepřátelském prostředí a z v podstatě neustálého čekání na nepřátelských útok svědčí případ zdejšího finančního strážníka. Ten se boje ani neúčastnil, pouze spal ve svém soukromém bytě poblíž místa prvního střetu. To stačilo, aby z této události zešlel a musel být odvezen do ústavu choromyslných v Opavě. Pouze v nepřítčnosti vykřikoval, „že ho chtějí zabít, že ho napadli“. Druhý den byl chycen jeden z útočníků, který poodhalil roušku „náboru“ do SFK a jeho akci. Je samozřejmé, že se před našimi orgány snažil především snížit svou vinu, ale přece jen jeho výpověď stojí za pozornost. Jednalo se o československého státního příslušníka, člena SdP zaměstnaného v Německu „...vypověděl dobrovolně, že v obci Katscher je ve staré továrně ubytováno asi 400 dělníků čsl. státní příslušnosti, ze kterých bylo dne 20. září 1938 vybráno asi 30 lidí z denní i noční směny, kteří – kromě 8 byli všichni vybaveni puškami typu Mauser a asi 15 náboji v kanceláři zaměstnavatelské firmy ...Dělníci jsou zaměstnáni na nové stavbě betonové silnice Laden – Neudorf. ...Skupina útočníků neměla nějaké předchozí průpravy ani poučení. ... Skupina vyšla pěšky společně pod vedením 1 člena SdP vysoké postavy před půlnocí z obce Katscher po poli na Třebom. ... Nad Třebomi se skupina zastavila a vůdce rozdělil tlupu na 3 menší oddíly, které měly obchvátit Třebom.“ Jeho verzi podporuje „bojechtivost“ útočníků. Třetí skupina, která se v čs. pramenech nevyskytuje, asi utekla rovnou. (MV. Č. 53/38 odd. 14b, Přepadení hlídek SOS v Třebomi dne 21. září 1938; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-4)

Výsledek těchto střetů závisel na síle obou stran konfliktu, momentu překvapení ze strany útočníka a rychlostí, se kterou bylo možné uvědomit a dopravit československé posily. Pokud tyto okolnosti hovořily v neprospěch jednotek SOS, musely alespoň částečně ustoupit. Následkem boje byla spíše těžká zranění, v menší míře zabití či odvezení příslušníků SOS do Německa.⁴⁰⁵ Ztráty na německé straně nelze přesně stanovit, protože protivník odklízal své mrtvé a raněné do Německa, ale stopy krve na mnohých místech svědčily o tom, že ani československá střelba nebyla zcela bez účinku. Po skončení těchto přestřelek se jednotky SOS musely chtít nechtít vracet na původní stanoviště a čekat na nový útok. Vzbouřenci se většinou stáhli sami nebo v okamžiku, kdy dorazily naše posily.

I přes tyto útoky a flexibilní obranu tak zůstávaly pozice SOS stabilními a útočníci nezískali jakýkoliv trvalejší územní zisk. Do života drobných ochránců československých hranic však 21. září v podvečer opět zasáhla velká politika. Československá vláda podlehla tlaku Západu a přijala anglo-francouzský plán na odstoupení pohraničních území. Na tuto situaci okamžitě nezareagovalo jen české obyvatelstvo, které už večer v řadě měst protestovalo proti takovému postupu, žádalo dát moc armádě, provolávalo hanbu Francii a Anglii apod.,⁴⁰⁶ ale i zástupci sudetských Němců, kteří požadovali okamžité předání moci. Příkladem může být Cheb, kde kromě obecného požadavku předání moci přišli němečtí zástupci okamžitě s konkrétními návrhy. Chtěli konat pořádkovou a bezpečnostní službu, vydat ½ zbraní policie a posléze policii odzbrojit kompletně. Vše pod pohrůžkou, že pokud se jim nevyhoví, vtrhne do Chebu z Německa

⁴⁰⁵ O přesné vyčíslení bojových ztrát ČSA, SOS a bezpečnostní sborů v době od léta 1938 do března 1939 se pokusil Jindřich Marek: *Hraničářská kalvárie. Příběhu posledních ochránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939*, Cheb 2004 – str. 279-290; Srov. Jaroslav Beneš: *Stráž obrany státu 1936-1939*, Dvůr Králové nad Labem 2007, str. 269-277; *Jmenné seznamy zabitých a raněných příslušníků SOS z roku 1938 – MV čis. 94.357/38-14b Stráž obrany státu. Seznam raněných a zabitých.* (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/148) Existuje i speciální seznam zabitých, raněných a zavlčených do Německa pro finanční stráž: *Seznam zaměstnanců finanční stráže, kteří sběhli, byli zraněni, zabití neb zavlčeni do Německa při ostraze státních hranic* (NA; Fond Zemské finanční ředitelství Praha; Karton 277; Složka R-20).

⁴⁰⁶ MV Čís. 1636/1938, *Nepokoje dne 21. IX. 1938 večer* (NA; Fond PMV; Karton 1462, Složka 225-1462-1) Hlášení udává protesty v Náchodě, Dvoře Králové, Slaném, Poděbradech, Hradci Králové, Lounech, Kutné Hoře, Klatovech, Jihlavě, Přerově, Hodoníně, Tišnově, Brně, Moravské Ostravě.

SFK. Zdejší úřady dostaly z Prahy pokyn neustupovat a v součinnosti s vojskem se bránit.⁴⁰⁷

Kapitulace vlády znamenala vážnou trhlinu pro další vedení obrany SOS ve večerních a nočních hodinách 21. září a následujícího dne. První moment je třeba hledat v rovině čistě psychologické. Sudetští Němci obdrželi tímto potvrzení, že všechny jejich požadavky a cíle budou naplněny a že se už nemusí ničeho bát a na nic brát ohled. Skleslost ze dní těsně po útěku Henleina do Německa vystřídalo krajní sebevědomí. U dosud nerozhodnutých jistě musela působit i úvaha, že je třeba co nejrychleji prokázat svou „německost“ dřív než bude pozdě. Čas, kdy budou soukmenovcům skládat účty ze své činnosti v těchto „slavných dnech“, se v jejich očích musel přiblížit až příliš rychle. Na druhé straně rozhodnutím vlády jako by se říkalo bezpečnostním orgánům v pohraničí, že jejich práce v nejtěžších podmínkách za poslední měsíce, v prakticky každodenním ohrožení života, za skutečných obětí pro vlast, přišla v niveč. Takové jednání prostě nemohlo nezanechat stopy v bojové morálce jednotek.

Druhý moment je třeba hledat v oblasti strategické. Jednotky Stráže se tímto okamžikem ocitly ve dvojím ohni. Z Německa pokračovaly útoky SFK nastíněné v předchozích řádcích a zároveň došlo k obnovení nepřátelské činnosti německého obyvatelstva v zázemí. Opět začalo docházet k útokům na státní úřady a pokusům o převzetí státní moci. Pokusům, vlivem posledních událostí podstatně úspěšnějším, než kdykoliv předtím. Oblasti před hlavním obranným postavením armády tak zasáhla panika, nerozhodnost, kapitulantství. V nejpostiženějších oblastech končily veškeré plány a rozkazy a začínal individuální boj o holý život.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ MV. Čís. 1641/38, Situace v Chebu 21. září 1938 (NA; Fond PMV; Karton 1462, Složka 225-1462-1) Rezolutní postoj zaujal i velitel praporu SOS ve Falknově. Ve 20.45 hlásil velitelství I. sboru: „*Henleinovci se domáhají na policejním úřadě, aby jim bylo vydáno město. Jakmile padne první rána sudetská legie překročí hranice. Vzhledem k tomu, že byl vydán rozkaz ministerstvem vnitř, nepoužívat střelné zbraně proti demonstracím a nastalo částečné bezvládní politických úřadů nařídil jsem, aby příslušníci SOS konali svoji povinnost podle rozkazu jim daných a použili zbraně proti každému, který překročí hranice. Sled pohotovostní použil zbraně podle plánu. Prosim, aby bylo vzato na vědomí, že nastane v krátké době boj a já budu jednat podle plánu, který jest mi dán. Rovněž posádkový velitel v Chebu se nevzdá.*“ (MV. Čís. 53/38 odděl 14b, Situace ve Falknově 21. září 1938 večer; NA; Fond PMR; Karton 3180)

⁴⁰⁸ Navíc ústupnost československé vlády přivábila i malé dravce – Polsko a Maďarsko, kteří vznesli své požadavky. Ty samozřejmě podpořily vojenskými opatřeními a dalším zesílením pohraničních složek. (MV. Č.

Pokud Stráži a bezpečnostním sborům v pohraničí obecně dosud stačila rámcová podpora armády, nyní bylo třeba masivního nasazení vojenských jednotek ke stabilizaci situace.⁴⁰⁹ K přeshraničním útokům SFK docházelo téměř v celé délce česko-německých hranic. To samé platí o přebírání státních úřadů, vyhánění a zatýkání jejich českého personálu, které probíhalo v dosud nepoznané míře, podpořené zradou části německých státních zaměstnanců. Na některých místech byli internováni i místní sociální demokraté a komunisté. K pokusům o vzpouru docházelo dokonce i v hlubokém zázemí, i když je pravda, že pokusy v těchto oblastech nebyly tak agresivní a jejich likvidace nebyla nijak zvlášť problematická.⁴¹⁰ Pokud se jedná o pohraničí lze určit několik oblastí, kde byla situace nejhorší a otrěs státní autority vzpourou domácího obyvatelstva a útoky SFK všeobecný. Zde čeští státní zaměstnanci a loajální Němci hleděli především na to, jak se dostat z ohrožených míst do bezpečí, místy připravovali a částečně i provedli evakuaci úřadů.

Jednalo se o těžko hájitelné oblasti, které ležely daleko před hlavním obranným postavením armády, kde osamocené jednotky SOS nemohly čelit obrovské přesile, zvláště když jim bylo zakazováno použití zbraně. Asi nejhorší byla situace ve Šluknovském výběžku, dále v západních Čechách, v oblasti na západ od řeky Ohře a na Mariánskolázeňsku, na Broumovsku a na severní Moravě ve výběžcích

1712/38, odd. A, Poměry na hranicích Československo-Polských; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1 + MV. Č. 71/1938, odd. 14-b, Situační zpráva v obvodu praporu SOS Rimavská Sobota; NA; Fond PMR; 3180) Přesto prozatím byl na Slovensku a Podkarpatské Rusi naprostý klid. Zdejší projevy se omezily na naprosto ojedinělé případy zpěvu maďarské hymny či nápisů na zdech typu „Maďarská pravda vítězí“ apod. Na druhou stranu od 23. září začalo přituhovat na Těšínsku. Svědčí o tom zadržení čtyř pytlů kontrabandu s 31 RG, 20 kg ekrasitu a nitroglycerínem. (MV. Č. 1710/38, odd. A, Podloudná doprava ručních granátů a třaskavin z Polska do ČSR u Darkova; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1)

⁴⁰⁹ Velmi rychle tak vzalo za své rozhodnutí MNO z 20. září, že se vojsko nebude podílet na znovudobývání obsazených státních úřadů. To mělo být nadále záležitostí pouze věcí MV a MF. (MV. Č. 1580/38. Dobývání objektů v pohraničí, jichž se zmocnily povstalecké tlupy; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5638; Složka 10 663 7/183)

⁴¹⁰ Například v Doksech ozbrojení ordneři obsadili radnici s tím, že zde vyčkají příchodu německého vojska. (MV Čís. 1648/38. Obsazení radnice v Doksech něm. ordnery; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1) V Ústí nad Labem bylo střeleno po vojácích, další zde byli ohrožováni při kladení trhavin na mostu Dr. Beneše, a na jedné policejní strážnici byly ordnery sebrány zbraně. (MV Čís. 1725/38. Ústí nad Labem, události 22. září 1938; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-4) Obdobně v Jablonci nad Nisou se ordneři pokoušeli provádět dopravní službu a ozbrojení se pohybovali po městě. (MV. 1693/38. Události v Jablonci nad Nisou; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1) Neklidná byla situace i na Podbořansku.

severně od Frývaldova.⁴¹¹ Akce vzbouřenců podpořené početnými oddíly SA a SS zde získaly celé rozsáhlé oblasti pod svou kontrolu. Někde se včasným rozkazem podařilo alespoň část předsunutých jednotek SOS zachránit stažením na další linie obrany,⁴¹² jinde byly ponechány samy sobě.

Jejich situace v inkriminovaných oblastech se tak lišila případ od případu. Některá družstva se vlivem posledních událostí a pod dikcí udílených rozkazů vzdala bez výstřelu,⁴¹³ jiná se rozhodla tvrdě bránit

⁴¹¹ Akce větších rozměrů byly provedeny také v jižních Čechách a Znojemsku. Podrobněji k situaci na Broumovsku: Jan Juřena, Jakub Mikulášek, Tomáš Pilvousek: Broumovsko a Trutnovsko. Obrana republiky v druhé polovině třicátých let v severovýchodních Čechách, Dvůr Králové nad Labem 2006, především pak str. 154-194; šířeji pak Jaroslav Metelka: Osudný podzim 1938 v pohraničí severovýchodních Čech, Trutnov 1973. Jižní Morava: Emil Kordiovský: Jednotky stráže obrany státu na jižní Moravě, In. Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě, Praha 1985, str. 160-169; Jaroslav Sýkora: Útočné akce henleinovského Freikorpsu proti ČSR na jižní Moravě, In. Jižní Morava 1973. Vlastivědný sborník, svazek 9, Brno 1973, str. 51-70. Severní Morava: František Spurný: Jednotky Stráže obrany státu na severní Moravě a v jihozápadním Slezsku, In. Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě, Praha 1985, str. 226-231; šířeji pak Miloň Dohnal, Zdeněk Filip, František Spurný: Pátá kolona na severní Moravě, Ostrava 1969, především pak str. 123-177.

⁴¹² Jedná se především o prapor Falknov nad Ohří, kde se jeho velitel rozhodl: „...v důsledku situace, která vznikla kapitulací našich bezpečnostních orgánů a Ašském výběžku...“ stáhnout zpět předsunuté jednotky SOS. Zároveň žádal a svolení MV, které mu vzápětí dalo v podstatě volnou ruku. „Bližší informace nemohl podat, ježto bezradnost úřadů vyvěrající z nedosti přesných a určitých pokynů, znemožnila orientaci. Lze však konstatovati, že v celém výběžku Ašském vymkla se moc z rukou úřadů.“ (MV. Č. 56/1938 odd. 14b, Ztažení jednotek SOS v okrese ašském; NA; Fond PMR; Karton 3180) Podle dalších zpráv vytvořil záchytnou linii SOS na linii Cheb – řeka Ohře – Sokolov.

⁴¹³ Zvláště tragická byla v tomto ohledu situace ve Šluknovském výběžku zejména vinou selhání místních okresních hejtmanů, kteří pozici vzbouřenců nejenže neztěžovali, ale naopak je ve vzpouře svými rozkazy bezpečnostním složkám a SOS podporovali. Selhání je třeba hledat ale i na straně vyšších četnických a policejních velitelů, kteří se takovýmto rozkazům nevzepřeli. Příkladně postup šluknovského hejtmana Machka lze těžko nazvat jinak než zradou. Ilustrativní pro jeho postup je hlášení velitele četnické stanice Zeidler. Ten se okolo 14. hodiny 22. září dozvěděl, že byla zabráná blízká četnická stanice, proto volal do Šluknova o pokyny. Okresním četnickým velitelem mu bylo sděleno, že podle pokynů okresního hejtmana nesmí dojít k užití zbraně. „O 15 hodině byl jsem telefonicky volán okresním úřadem Šluknov, okresním hejtmanem Machkem, a obdržel příkaz, že za žádných okolností nemáme použití zbraní, aby prý nebyla dána nepříteli příčina k ozbrojenému napadení našeho státu, že jest to nařízení vlády a abych v tomto smyslu vyrozuměl v obci fungující složky SOS. Toto jsem učinil, zpraviv ve smyslu příkazu inspektora finanční stráže Váchu. K mému dotazu stran postupu v případě, že by bylo po nás žádáno vydání zbraní mi bylo okresním hejtmanem sděleno abychom zbraně vydali, že máme zaručený nerušený odchod a žádnému se nemůže nic státi.“ (Četnická stanice Kuřívody, okres Česká Lípa, 25. září 1938, Čís. jedn. 979dův./1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 949) Obdobně je i hlášení velitele četnické stanice Mikulášovice. Nejprve večer 21. 9. 1938 okresní hejtman Machek osobně na stanici dal příkaz, vyvarovat se všem násilným řešením. Další den dopoledne vedl telefonický rozhovor s velitelem četnické stanice. „Když jsem mu oznámil, co se v Mikulášovicích děje a žádal jsem příkaz, jak mám postupovati, odpověděl okresní hejtman Machek asi takto: ‚Vůbec nezakročovati a ani se nebrániti.‘ Při tom prohlásil okresní hejtman, že jest přáním vlády, aby věc byla provedena hladce a vyvarovalo se tak příp. zákroku ze zahraničí. Když jsem se ptal, jak mám postupovati, budou-li napadeny veřejné úřady, znovu okresní hejtman prohlásil, že nesmíme za žádnou cenu zakročiti. Na to jsem mu tedy odpověděl, že zakročíme, bude-li napadena četnická stanice. Na to okresní hejtman přísně zakázal i toto a prohlásil, že nesmíme se případnému násilí vůbec brániti, budou-li příslušníci SdP žádati vydání zbraní prohlásiti, že ustupujeme násilí a vydati zbraně. Dále prohlásil okresní hejtman, že věc jest již projednána se starosty obcí a s předáky strany SdP. Tito se mu prý zaručili, že bude všechno provedeno hladce a že nedojde k nijakým represáliím, ani osobní mstě. V Ehrenberku že již je vše provedeno a že to šlo hladce. ...V telefonickém příkazu okresního hejtmana ohledně vzdání se bylo ještě přikázáno, abych o rozkazu vlády vyrozuměl družstva SOS.“ (Četnická stanice Polevsko, okres Česká Lípa, 25. září 1938; tamtéž) Podrobně k událostem ve Šluknovském výběžku: Jaroslav

a ústupovým bojem se dostat až za linie armády. Řada předsunutých a vzápětí izolovaných družstev však padla i přes případný odpor do zajetí a byla odvečena do Německa. Jen některým byl povstalcí po odzbrojení povolen volný odchod do vnitrozemí, výjimečně mohli odejít i se zbraněmi. Do zajetí upadaly i v prvních okamžicích vyslané menší posily, vysílané okamžitě po získání zprávy o útoku podle praxe z posledních dní, které měly vysvobodit ohrožené. Ty se však nyní ocitly ve zcela nové situaci – pokud jejich zásah naprosto postačoval na uklidnění situace před týdnem, tak nyní se dostaly do stejné situace jako ti, kterým šly na pomoc.

Události 22. září 1938 v nejzazších výběžcích republiky tak jasně ukázaly největší slabinu a limit Stráže obrany státu jako takové. Ta mohla řádně plnit předpokládané úkoly a očekávání pouze v případě aktivní spolupráce místního obyvatelstva či alespoň jeho loajální zdrženlivosti. Takové podmínky však v těchto oblastech republiky osídlených drtivou většinou německého obyvatelstva, často pracujícího přímo v Německu a odsud povzbuzovaného a podporovaného materiálem i lidmi, mohly jen těžko nastat. Utopení v moři nepřátelského civilního obyvatelstva, odříznuti od spojení s velitelstvím, ale i od materiálu a proviantu, mohly tyto malé jednotky těžko vzdorovat postupujícím organizovaným šikům ze sousedního státu. Přehlížení této skutečnosti však nevedlo nikam, stejně jako upozorňování na tento problém. Samotné poznání tohoto faktu nemohlo skutečnost nijak změnit. Transfer obyvatelstva ani předčasné vyklizení těchto oblastí nepřicházely v úvahu. Muži zde nasazení byli jednoduše obětováni a pouze se doufalo, že se jim nějakým způsobem podaří dostat se na linie československé armády.

Situace 22. září se zdála být katastrofickou – útoky SFK a vzpoury prakticky v celém příhraničním pásmu, mnoho zabitých, raněných a ještě více do Německa odvečených, ztráta celých územích celků,

Beneš, Jindřich Marek: Šluknovská zrada. Komentované dokumenty a vzpomínky příslušníků Stráže obrany státu na Šluknovsku v roce 1938, Dvůr Králové nad Labem 2006; částečně Bedřich Hamák, František Beran: Šluknovský výběžek. Příprava obrany severních Čech v letech 1937-1938, Dvůr Králové nad Labem 2001; Jindřich Marek: Hraničářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939, Cheb 2004.

zrada části státního aparátu. Přesto se ještě tento den podařilo uklidnit situaci v hlubším zázemí a následně přišla na řadu stabilizace příhraničních regionů.

K zastavení propadu státní autority v klíčových oblastech státu mělo přispět i úřední rozhodnutí provedené v době největší destrukce státní moci v pohraničí. V 10. hodin došlo k vyhlášení ostrahy hranic, čímž byly aktivovány i všechny zbývající jednotky SOS v dosud klidných úsecích. Zároveň došlo k předání velení nad SOS armádě.⁴¹⁴ To vedlo nejen k lepší synchronizaci služby jednotek Stráže a armády, ale byly především umožněny razantní zákroky, kterých se ustrašené MV obávalo.⁴¹⁵ Zároveň hlavní štáb nařídil plnou bojovou pohotovost HOP, aby se tak nejproblémovější části pohraničí izolovaly od větších oblastí s německým obyvatelstvem za obranným postavením armády.

Především následující den, tedy 23. září, byly pomocí větších vojenských jednotek dobývány zpět ztracené pozice – vzbouřenci obsazená menší území, obce, ale také jen jednotlivé státní úřady. Přistupovalo se k obnovení úřadování, povolávání českého úřednictva zpět, pokud uprchlo do vnitrozemí, k zatýkání vzbouřenců, kteří ještě nebyli v Německu, k zatýkání neloajálních státních úředníků. Na některých místech spadl vzbouřencům hřebínek velmi rychle a ještě rádi odevzdávali státní moci včera ukořistěné zbraně.⁴¹⁶

Jako nejproblematictější se ukázala pacifikace čsl. územích výběžků. Prakticky jediný, nad kterým se opět bezezbytku podařilo získat kontrolu, bylo Broumovsko. Ašský, Javornický, Osoblažský a Šluknovský byly pro tuto chvíli ztraceny. Zvláštní postavení v této

⁴¹⁴ Pavel Šrámek a kol: Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938, Brno 1998, str. 30-31. ČSA během září povolávala další záložníky a to jak celé odvodní ročníky tak i další osoby na vojenské cvičení takže její stavy dosáhly už před všeobecnou mobilizací půl milionu mužů. Byly vyčleněny další větší vojenské jednotky pro asistenční účely v pohraničí. Připravoval se rozvoz munice a pohonných hmot. Dělostřelecké jednotky byly přesunuty k HOP. (tamtéž)

⁴¹⁵ Určitě není náhodou, že na „vině“ ministerstva vnitra na panujících poměrech v pohraničích se vojenští představitelé shodli nejen s veliteli praporů SOS, ale i s prakticky všemi příslušníky SOS, tedy z valné části zaměstnanci MV. Na jednu stranu lze pochopit opatrnost, ale to, co svými rozkazy působilo MV v pohraničí, bylo hodnoceno sudetskými Němci především jako slabost. V německé mentalitě, o které se obecně soudí, že je spořádaná a svolná k poslušání rozkazů, není místo pro disciplínu vůči slabochům. Jistě poněkud pokulhávající paralela s roky 1918-1919, kdy rázné vojenské zákroky zjednaly v pohraničí klid, musela přijít na mysl i teď. Prostě není možné, aby bezpečnostní orgány odevzdaly bez boje vzbouřencům zbraně s tím, že ustupují násilí.

⁴¹⁶ Například v Lázních Kynžvart či v obci Žandov na Mariánskolázeňsku. Obdobně také na Broumovsku a jinde.

čtveřici patří výběžku Šluknovského, proti kterému byla 23. září uspořádána trestní vojenská výprava, která prakticky celé jeho území vyčistila, ale během noci se všechny vojenské jednotky a družstva SOS opět stáhla zpět na linii lehkých opevnění.⁴¹⁷ U dalších výběžků se po stabilizaci určité přijatelné linie, rezignovalo na jejich znovuzískání zcela.⁴¹⁸ Nešlo o strategická území a vzhledem k všeobecné mobilizaci a očekávanému útoku Německa nemělo cenu prolévat krev pro území, které bylo nehajitelné a při vojenském vystoupení sousední velmoci by bylo stejně vyklizeno.⁴¹⁹

Na druhou stranu není možné si myslet, že během protiofenzívy čsl. bezpečnostních složek nedocházelo k dalším útokům SFK. Ty se však nadále soustředily pouze na objekty, stanoviště a sídla v bezprostřední blízkosti hranice. Nebyly vedeny v takové intenzitě a rozsahu jako předešlý den a hlavně bez větší podpory revoltující pohraničí jeho pokusy vyzněly do ztracena. Jejich likvidace sklouzla do určité rutiny: útok zpoza hranic – obrana jednotek SOS a jejich případný mírný ústup – návrat s posilami na původní stanoviště.

Bezpečnostní složky československého státu nebyly 21. a 22. září zaměstnány jen pacifikací situace v Sudetech. Navíc musely řešit demonstrace a stávkou v českém zázemí, kde obyvatelstvo protestovalo

⁴¹⁷ „Vojenské jednotky po opuštění oblasti Krásná Lípa, Varnsdorf, Rumburk, stáhly se dnešní noci zpět na čáru lehkých opevnění. Zároveň se stáhly také jednotky SOS, protože za dané situace a vzhledem k značnému oslabení v předchozích bojích /432 příslušníků SOS nevěstno – odvečeno do Německa/ nejsou s to, aby sami hranice udrželi.“ (MV. Dodatek k fonogramu č. 1.743/38/C odděl, Události v oblasti Šluknov, Rumburk a Varnsdorf dne 23. září; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-4) Drastické oslabení jednotek SOS ve Šluknovském výběžku je jen půlkou důvodu na rezignaci na držení tohoto území. Po vyhlášení všeobecné mobilizace a vzhledem k očekávanému útoku Německa zde nechtělo velení armády ponechávat ani menší vojenské jednotky, které by tímto krokem prakticky obětovalo.

⁴¹⁸ Takovou linií byla například osa Rejvíř – Široký Brod – Cihartice asi 10 km severně od Frývaldova, která se stala záchytnou pro ustupující jednotky SOS z javornického výběžku. (MV čís. 1705/38, Země Moravskoslezská, situační zpráva 23. září 1938, dopoledne; NA; PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-1) Osoblažský výběžek a přiléhající oblasti byly obsazeny povstanci až po pomyslnou čáru Frývaldov – Krnov.

⁴¹⁹ 24. září byly počítány ztráty z předchozích dní: 733 nevěstných příslušníků SOS. Z toho 65 četníků, 287 finančních strážníků a 246 vojenských posil. U 287 nebyla k 24. 9. nahlášena příslušnost ke složce. Větších část z nich byly zavlčena do Německa. Postiženy byly především prapory SOS Kadaň, Falknov, Liberec, Jičín, České Budějovice, Domažlice, Šumperk, Bruntál, Znojmo. (Spis MV č. 82.453/1938, Stráž obrany státu. Příslušníci stráže zavlčeni do Německa; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/118) Vzbouřenci obsazené úřady v zemi české – stav dopoledne 24. 9. – státní policejní expozitury – Vildštejn, Vejprty, Varnsdorf, Šluknov, Rumburk; státní policejní úřad Aš; okresní úřady Aš, Rumburk, Šluknov, Varnsdorf (MV. Č. 1756/38. Úřady v zemi České, obsazené povstanci; NA; Fond PMV, Karton 1462; Složka 225-1462-4) Úřady obsazené vzbouřenci v zemi Moravskoslezské - stav 24. 9. v 10.00 – státní policejní expozitura v Javorníku, Vidnavě, Cukmantlu (z politického okresu Frývaldov), státní policejní expozitury v Jindřichově, Osoblaze a v Městě Albrechticích (z politického okresu Krnov). Rovněž okresní soudy v těchto městech nefungují. (MV. Čís. 1749/38. Průběh mobilisace v zemi Moravskoslezské; tamtéž)

proti ústupu vlády, za její odvolání a předání moci armádě. Po posledních událostech přišla na řadu i vlna zatýkání v republice zbývajících prominentů SdP,⁴²⁰ ale i internace většího počtu říšskoněmeckých státních příslušníků, kteří měli být použiti k výměně za československé občany internované v Německu a tam odvedené československé občany, úředníky, bezpečnostní orgány.

Ve dnech 24. až 29. září lze hovořit o stabilizaci poměrů a pozic jednotek SOS. Průběžně sice pokračují útoky Sudetendeutsches Freikorps, ale již ne v takové četnosti. V hlášeních dominují především větší promyšlené útoky prováděné s velkou přesilou, zatímco náhodné přestřelky a amatérské přepady jednotlivců z archiválií mizí. Otázkou je, jestli se skutečně jejich počet tak radikálně snížil nebo jednoduše, pokud se při takovém útoku nikomu nic nestalo, už ani nestálo za to psát o nich zprávu.

Těsně po vyhlášení mobilizace sice ještě probíhají určité operace československých sil na osvobození důležitějších míst od vzbouřenců, celkově však vojenské velení, které převzalo jednotky SOS od MV a tím i prakticky všechny bezpečnostní síly v pohraničí, vyhlíží konflikt s Německem a nechce tříštit a oslabovat síly angažovaností před HOP. Snížení počtu útoků jistě nepřímo napomohla i rezignace na kontrolu vzbouřenci obsazených územích výběžků a nevýhodně položených obcí. Samostatné útoky se odehrávají nadále v celé délce společných hranic, ale hlavní intenzita se nyní přenesla do jižních Čech, kde postavení armády probíhající až pod Českými Budějovicemi ponechalo nekrytou oblast Kaplicka a Českokrumlovska. Vzhledem ke své exponované poloze se nejhoršímu nevyhnuły ani neuralgické

⁴²⁰ Příkaz HŠ ze dne 23. září 1938 ve 23. hodin pražskému policejnímu ředitelství: „*Bud'tež ihned zatčeni všichni poslanci a senátoři býv. Strany SdP., resp. KdP., všichni žurnalisté a němečtí a maďarští, resp. všichni dopisovatelé maďarských a německých časopisů. Dále bud'tež ihned zatčeny všechny osoby podezřelé z kterékoliv protistátní činnosti a budiž v dohodě s místními příslušnými vojenskými úřady zařízeno, aby toto osoby byly až na další rozkaz uzavírány v místních věznicích. Dále bud'tež ihned zabaveny veškeré soukromé vysílací stanice.*“ (Zatýkání parlamentních zástupců býv. Strany SdP., cizích žurnalistů a podezřelých osob; NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-1) Mimo tyto osoby byly navíc shromážděno zejména v Liberci a Chebu asi 800 říšskoněmeckých státních příslušníků. (MV. Č. 1867; Výměna říšských Němců z ČSR za čsl státní příslušníky v Německu; tamtéž) Armáda chtěla navíc brát i rukojmí z místního německého obyvatelstva, aby si vylepšila pozici při vyjednávání o navrácení svých lidí a příslušníků SOS z Německa. Toto opatření se však utopilo v jednáních ministerstev vnitra, zahraničí a spravedlnosti, takže proběhlo pouze tam, kde takovou akci podnikli místní vojenští velitelé na vlastní pěst. (MV. Čís. 1747/38, Průběh mobilizace v Čechách; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-4)

oblasti západních Čech.⁴²¹ Zdejší útoky se dařilo SOS zastavovat a po přísunu posil situaci stabilizovat. Pouze v posledních dnech před Mnichovskou kapitulací se vzbouřencům podařilo zejména v jižních a částečně v západních Čechách linie poněkud posunout ve svůj prospěch. Nejednalo se o nějaké dramatické ztráty a mnohdy nová linie vyhovovala obraně více než předchozí postavení, což byl další dobrý důvod ponechat věci tak, jak jsou.⁴²²

Jako čím dál větší problém se začala v těchto dnech projevovat únava jednotek SOS. Psychická i fyzická. Nesmí se zapomínat, že někteří členové SOS byly ve službě od května 1938. Především však poslední měsíc s opakujícím se schématem: čekání na nepřátelský útok, boj, případný ústup a návrat na pozice, čekání na útok strážce velmi vyčerpával. Stále se nad každým vznášela otázka, kdo příští útok odnese zdravím nebo životem. K tomu se přidávalo chronické nevyspání, stres, nemoci a někdy i špatné zásobování potravinami během bojů.⁴²³

Možnosti vystřídání jednotek SOS čerstvými silami byly velmi, velmi omezené a v opravdu širokém měřítku vlastně nemožné.

⁴²¹ Především pak zbytek neobsazeného Chebska, Mariánskolázeňsko, Kraslicko, okolí Nejdku a Vejprt. Z celkového pohledu byla situace horší ještě na Znojemsku a Broumovsku. Jistou výjimkou v obecně platném scénáři se staly útoky v Bruntále, tedy dost hluboko v zázemí. 25. září po půlnoci tam došlo po celém městě k útokům, které trvaly až do ranních hodin. Ve městě bylo přerušeno elektrické vedení takže se bojovalo za úplné tmy. K potlačení útoků byly nasazeny tanky, které používaly nejen kulometry, ale i děla. 25. 9. od 22. hodin se střelba opakovala a trvala opět až do rána. (Podrobně – vzpomínky místního okresního hejtmána – Jan Brothánek: Poslední rok v československém Bruntále; Bruntál 1997)

⁴²² Přestože se situace oproti 21. a 22. září zlepšila, jednoduchá nebyla ani nyní. Výmluvně o tom svědčí bilance nejmutednější. Během 23. až 28. září bylo 13 příslušníků bezpečnostních sil zabito a 24 zraněno. (Součet zabitých a raněných státních orgánů a útočníků za dny 23. až 28. září 1938; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1640-4) Počet příslušníků SOS zavlčených do Německa činil k 29. 9. 1938: 843 zjištěných podle jmen a celkem 969. (Seznam příslušníků SOS kteří byli zavlčeni do Německa; NA; Fond PMR; Karton 3180)

⁴²³ „Hlásím, že četnictvo mého oddělení je od 11/9 1938 v stále permanenci, úplně vyčerpáno, neboť obzvláště ve výběžku šluknovském vůbec nespalo, někde nemělo až 3 dny vůbec nic do úst. Resortní četníci jak jsem již několikrát hlásil nebyli a nejsou pro takovéto případy vyzbrojeni.“ (Hlášení Velitelství četnického oddělení Česká Lípa z 25. září 1938; NA; Fond ZČV Praha; Karton 949) Obdobně prapor SOS České Budějovice, který byl 24. září zaměstnán neustálými přepady hlídek SOS u Kaplice, Frymburku, Kaplických Chalup, Růžového Vrchu, Dolní Vltavice, Konrátova, Studénky, Vyšší Brodu, Cetvin, Dolního a Horního Dvořiště, Pohoří na Šumavě, Kyselova : „Všeobecně jak mužstvo, tak velitelé těmito neustálými akcemi velmi vyčerpáno a unavení neustálým bděním ve dne v noci, takže by byl nutné je třeba vystřídati.“ (MV. Č. 77/38, odd. 14-b; Situační zpráva praporu SOS České Budějovice; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-4) Obdobně se připomínal ministerstvu vnitra prapor Znojmo: „Ježto příslušníci stráže obrany státu jsou velmi unaveni téměř 3denním neustálým bojováním, žádal jsem vojenské velitele o výměnu svěžími jednotkami. O tom jak bylo bojováno svědčí, že za jedinou noc z naší strany bylo vystřeleno přes 10 000 ran.“ (MV. Č. 105/38, odd. 14-b, Prapor SOS Znojmo. Situační zpráva 29. 9.; NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-1) Broumov: „Osazení SOS není tak odolné protože se jeví morální a fyzická ochablost u mužstva.“ (MV. Č. 1888/38, Situace na Broumovsku dne 29. 9. 1938; tamtéž)

Jednotky Stráže byly stavěny tak, aby se jimi obsáhla celá hranice, zálohy byly minimální, navíc permanentně vytižené přesuny k ohniskům většího neklidu. Jedině armáda mohla poskytnout mužstvo na vystřídání. K rozsáhlejší angažovanosti před HOP se ale nechtěla znát ani po převzetí velení nad SOS.⁴²⁴ Vyslané vojenské jednotky se většinou po splnění svého úkolu vracely zpět na výchozí stanoviště. O nějaké větší stálé přítomnosti před obranným postavením nemohla být řeč.

Po vyhlášení všeobecné mobilizace přibývá bezpečnostním silám nový problém. Vojenskou službou povinní sudetští Němci z oblastí dále od německých hranic začínají v týlu jednotek vytvářet tzv. zelené kádry. Vyhýbají se nastoupení vojenské služby a skrývají se v lesích. Stalo se tak na přímou výzvu německého rozhlasu. Tyto skupiny se místy rozrůstají do takého počtu, že začínají představovat potenciální riziko, zvláště pokud jsou i jenom částečně vyzbrojeny. Například proti 200 členné skupině v Mikulovském lese musela být nasazena celá rota vojska, aby les vyčistila.⁴²⁵

S blížícím se koncem měsíce a postupujícím tlakem vzbouřenců přicházela v nejvíce ohrožených místech na řadu částečná evakuace úřadů, především jejich důvěrných spisů a cenného vybavení. Tato opatření se ve větší míře týkají exponovaných měst v západních Čechách a Broumova. Především západní Čechy trpěly hromadným útekem státního úřednictva do vnitrozemí.⁴²⁶ Není divu, že se mnozí žádosti představitelů úřadů o celkovou evakuaci úřadu i s personálem. Obdobnými problémy trpěly i jižní Čechy, které se ocitly v posledních dnech měsíce září ve víru silných útoků vzbouřenců. 29. září musely

⁴²⁴ Právě po převzetí velení nad SOS armádou došlo k vystřídání některých jednotek SOS mužstvem z lehkého opevnění. Nejednalo se však o akci všeobecnou, ale výběrovou.

⁴²⁵ Boj četnictva s větší ozbrojenou skupinou zelených kádřů se odehrál i u Lodhého, severně od Jindřichova Hradce. (MV. Čís. 1858/38, Střelba na četnictvo u Lodhého; NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-1) Větší skupina se pohybovala také v lesích okolo Bezdězu. Podrobněji k událostem na Jindřichohradecku: Miloslav Sviták: Přípravy obrany Jindřichohradecka v roce 1938. Opevnění Jindřichohradecka z let 1936-1938, díl druhý, Jindřichův Hradec 2007, především pak kapitola I. Září 1938 na Jindřichohradecku, str. 4-28.

⁴²⁶ Příkladem může být Cheb, ze kterého 28. září ujela většina poštovního personálu a část zaměstnanců okresního úřadu do Plzně. Stalo se tak přes výslovný zákaz posádkového velitelství. „*Policejní ředitelství [v Plzni – J. P.] bylo velitelstvím divise požádáno, aby byla učiněna opatření na nádraží, aby při příjezdu vlaku byli mužští zaměstnanci zadrženi, zatčeni a uvězněni.*“ (MV. Č. 1882/38, Zadrženi poštovních zaměstnanců okresního úřadu v Chebu v Plzni; NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-4) Obdobně i Tachov následující den a další místa.

jednotky SOS vyklidit Vyšší Brod, ale k větším útokům docházelo i v Českém Krumlově a Kaplici. Družstva SOS zde bez stálé přítomnosti a pomoci armády nemohla na širokém frontě zastavit početnější a mnohdy lépe vyzbrojené povstalce.

Období po kapitulaci vlády před anglo-francouzským plánem je poznamenáno vystoupením dalšího nepřítele vedle sudetských Němců a Třetí říše. Není jím podle předpokladů maďarské obyvatelstvo, které se prozatím chová naprosto klidně, ale polská menšina. Útoky jejích bojůvkářů podporované polskými státními příslušníky a sousedními pohraničními orgány na československé objekty, hlídky a stanoviště SOS mají dva charakteristické rysy – nedostatek odvahy a nadbytek ručních granátů. Z většiny střetů s polskou bojůvkou vyšla družstva SOS bez zranění. Stačilo vystřelit a Poláci prchali. Vzhledem k počtu útoků v porovnání s německými bylo také poměrně velké množství polských vzbouřenců zastřeleno a zajato. Stejně tak bylo zabaveno velké množství vojenského materiálu.⁴²⁷

Zdejší útoky v září 1938 nikde nenabýly takové síly a intenzity jako v případě německém. Stejně tak se jim nedostalo široké podpory vystoupením domácího obyvatelstva, protože polská převaha na Těšínsku byla dosti relativní. Bojůvkáři se tak soustředili na bezvýsledné pokusy o granátové útoky na družstva SOS. Ještě populárnější byla mezi nimi nová, dosti nebezpečná „sportovní disciplína“. Jednalo se o vrh ostrým ručním granátem přes řeku Olši na Český Těšín nebo na zdejší hlavní most. Ještě více nebezpečná byla stejným způsobem prováděná střelba, kdy projektily létaly do ulic Českého Těšína, protože většina házených ručních granátů končila v řece.⁴²⁸ Zkrátka Poláci nepodnikli nic, čímž by mohli

⁴²⁷ Jen v obvodu policejního ředitelství Český Těšín bylo do 26. září zabaveno: 224 RG, 78 kg třaskavin, 32 krabic rozbusek a zápalné šňůry, 41 pistolí a množství munice. (MV. Č. 1815/38; Seznam zbraní nalezených v obvodu policejního ředitelství v Českém Těšíně dne 26. září 1938; NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-4)

⁴²⁸ Asi největší akce tohoto druhu začala v Českém Těšíně před půlnocí 27. září a pokračovala až do 4 hodin do rána 28. září. „Od 24 hodin do 4 hodin ráno byly z polské strany házeny nepřetržitě ruční granáty, stříleno z pistolí, ev. z pušek. Ručních granátů bylo vrženo veliké množství. Členové SOS stříleli do vzduchu a házeli granáty, aby zamezili útočníkům přechod přes řeku. Projektily se strany teroristů létaly v ulicích Českého Těšína.“ Při této akci byl vážně poškozen hotel Avion, ležící těsně na hranicích, do kterého byl hozen RG. (MV. Čís. 1868/38, Český Těšín, noční akce teroristů z polské strany; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-

nějakým zásadním způsobem ohrozit československou státní autoritu na Těšínsku.

30. září 1938, vlivem nechvalně proslulé události v Mnichově, přináší úplně jiný obraz československého pohraničí. Činnost Stráže se tímto dnech dostává do zcela nové fáze, která bude její působení charakterizovat v i nadcházejících dnech. Namísto přední hlídky se z ní stává zadní voj ustupujícího československého státu. Přestože velká část německého obyvatelstva věděla z vysílání německého rozhlasu o ortelu z Mnichova a není třeba pochybovat o tom, že to věděli i příslušníci SFK, útoky na hlídky SOS pokračovaly během celého dne. Nejvíce, jako ve všech posledních dnech, v západních a jižních Čechách. Armáda začala všechny své jednotky, ale i družstva SOS, postupně stahovat na hlavní obranné postavení, takže se vzbouřencům otevíral další prostor.

Odchodem SOS by zůstaly státní úřady před čarou postavení armády naprosto nekryté, a zároveň se po nich chtělo, aby dále setrvaly na svých místech. Na stanicích museli zůstat i četníci nezařazení do SOS.⁴²⁹ Rozkaz k vytrvání de facto jednotlivců v nepřátelském moři hraničil s hazardováním s jejich životy. Není proto divu, že z nejvíce ohrožených míst utíkali na vlastní pěst do vnitrozemí nejen jedinci, ale i větší skupiny českého úřednictva. Nejkritičtější úseky, především levý břeh Ohře, začala armáda už 30. září vyklízet kompletně i se všemi úřady a státními orgány, kterým se zde nijak zvlášť nechtělo čekat, až si pro ně Němci přijdou.⁴³⁰

1460-4) Srov. Sydney Morrell: Viděl jsem ukřižování. Události v Československu v roce 1938 očima anglického novináře, Brno 2002, str. 163-165.

⁴²⁹ Telefonický rozkaz v 11.18 hodin 30. 9. 1938 pro ZČV Praha: „Četníci pokud nejsou zařadeni v SOS, nesmějí svá místa opustiti. Musejí vytrvati a případně se soustřediti u příslušného okresního hejtmana na okresním úřadě nebo tam, kde si to pan okresní hejtman přeje.“ (NA; Fond PMV; Karton 1462; Složka 225-1462-2)

⁴³⁰ Už 30. září se evakovaly státní úřady za řekou Ohří (Kraslice, Nejdek, Jáchymov apod.), ale během noci na 1. října ustoupily i z Chebu, Lokte, Falknova, Kadaně a Karlových Varů. Obdobné to bylo v jižních Čechách. Situaci výstižně komentoval okresní hejtman z Plané u Mariánských Lázní, když v 10.40 telefonoval ministerstvu vnitř: „Zde jsou zprávy o tom, že dnes v noci budou určitá města předávána Němcům a mezi nimi také i Planá u Mar. Lázní. My tu na žádné předávání čekat nebudeme, na nás to nemůže nikdo žádati, abychom zde děle zůstávali. My večer odtud odjedeme. Jestli chcete, pošlete sem indifferenční úředníky z Prahy a nevystavujte nás nějaké pomstě zdejšího obyvatelstva. My jsme zde vykonali hodně, ztratili zde své zdraví a nervy a nemůže zde ztratit ještě své životy.“ (MV. Čís. 1929/38. Okresní hejtman v Plané u Mar. Lázní, úmysl opustiti úřad; NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-4)

Před čarou opevnění tak nadále fungovaly především úřady v její blízkosti. Částečně také tam, kde okresní hejtman německé národnosti s německým úřednictvem zůstal na místě, zatímco Češi se stáhli. Tyto úřady ale už přestaly být československou záležitostí a pouze čekaly na nové pány. Aby nadále udržované úřady s českým úřednictvem před HOP nebyly úplně vystaveny libovůli německého obyvatelstva, vyžádalo si ministerstvo vnitra u MNO souhlas, aby si tyto politické úřady mohly podle potřeb vyžádat asistenci SOS od nejbližšího vojenského velitele nebo velitele Stráže. Zároveň MNO dalo pokyn velitelstvím sborů, aby se těmto žádostem vycházelo vstříc.⁴³¹ Příslušníci Stráže obrany státu si tak dobrovolný ústup z hranic, o které nejen poslední měsíc tvrdě bojovali, museli „užít“ až do konce. Rychlý ústup na HOP se nekonal. Nadále zůstávali v první linii a zároveň odcházeli jako poslední.

c) SOS v období říjen 1938 – březen 1939

Ačkoliv se všichni sousedé Československa, samozřejmě s výjimkou Rumunska, podíleli s větším či menším úsilím na jeho zničení, přesto je nutné na jejich vztah k ČSR v době od října 1938 do vytvoření Protektorátu Čechy a Morava pohlížet diferenciovaně. Cíle Německa, Maďarska a Polska byly rozdílné, stejně jako možnosti a prostředky, kterými těchto cílů mohly dosáhnout. Tyto okolnosti se samozřejmě v první řadě promítly na společných hranicích s těmito státy a tím pádem i na organizaci a činnosti Stráže obrany státu. Vytvořením slovenských a posléze podkarpatoruských autonomních orgánů a především personálními změnami se Stráž obrany státu měnila zevnitř. Přesto hlavní tlak na její transformaci pocházel z vnějšku podle toho, proti které zemi střežil daný prapor SOS státní hranici. Úkoly a pozice se podle souseda v průběhu vytyčeného času diametrálně odlišovaly, takže není možné činit paušální hodnocení

⁴³¹ MV. Čís. 113/38, odd. 14.b, Fonogram, 30. září ve 24. hod. 1938 (NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-4).

SOS jako celku. Proto se nelze vyhnout funkčnímu rozdělení praporů Stráže podle jednotlivých hraničních úseků.

Nejproblematičtější a nejdůležitější, jak z pohledu životaschopnosti ČSR tak z pohledu nároků na Stráž i její příslušníky, byla nově vznikající společná hranice s Německem. Československo začalo čtyři úseky určené přímo mnichovským diktátem vyklizovat i pod tlakem útoku SFK a vzbouřenců v týlu již 30. září. Ostatně nad některými jejich částmi nemělo kontrolu už od 22. září. Nejhorší rána přišla 5. října, kdy vyřkla svůj ortel Mezinárodní komise v Berlíně, která určovala tzv. V. pásmo, jež měla německá armáda obsadit do 10. října. Hranice tohoto záboru byla připravena tak, aby ve všech ohledech podvázala ekonomické, dopravní a strategické možnosti další existence československého státu. Národnost obyvatel zde nehrála vůbec žádnou roli.⁴³²

Ústup z historických hranic samozřejmě znamenal i drtivý dopad na organizační strukturu Stráže obrany státu. Ztráta rozsáhlých oblastí státu znamenala i ztrátu operačních prostorů praporů Stráže. Řada velitelství musela být přemístěna k hlavním politickým úřadům v dřívějším vnitrozemí. Obvody ostatních zaznamenaly radikální změny.⁴³³ Od půlnoci 3. října 1938 přešly prapory SOS z podřízenosti armády zpět pod ministerstvo vnitra, které pověřilo přednosty hlavních politických úřadů k provádění úprav sestavy SOS a k

⁴³² Podrobně k činnosti Mezinárodní komise a průběhu „jednání“ o nových hranicích s Německem – Stanislav Biman: Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. – 20. října 1938), In. Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 1, Ústí nad Labem 1998, str. 72-153. Součástí studie jsou i statistická data o počtu Čechů a Němců v postupovaném území. Ty dokazují, že Československo bylo donuceno vydat nejen oblasti, ve kterých byla jasná převaha českého obyvatelstva v roce 1938, ale také oblasti s českou převahou i podle obskurního kritéria obcovačí řeči v roce 1910, které bylo Němci vnuceno komisi jako rozhodující. „V celku rozhodnutí MK [Mezinárodní komise – J. P.] o V. pásmu zahrnovalo zabránění pro Německo 315 většinou českých obcí, vezmeme-li za základ sčítání z roku 1930 a 251 českých obcí, vezmeme-li za základ sčítání z roku 1910. Při tom jsou v tomto výčtu uvedeny jen obce související s českým územím a není přihlíženo k většinově českým obcím v uzavřeném německém území na Mostecku a Duchcovsku, kterých bylo kolem šedesáti a které vyrovnávaly ‚obět‘ např. za jazykový jihlavský ostrov.“ (str. 81-82, tamtéž) Veškerá jednání v komisi i při bilaterálních československo-německých schůzkách byla pouhou fraškou a spočívala v prostém přijetí maximalistických německých požadavků. „Celá tzv. jednání ... se vyznačovala tím, že německá delegace odmítala důvody uváděné čsl. stranou pro ponechání těch či oněch území v ČSR, aby v zápětí uplatňovala tytéž důvody pro přivtělení českých území k Německu.“ (str. 87, tamtéž) Koncem listopadu 1938 došlo navíc k zabránění dalších nacionálně českých území Německem nad rámcem V. pásma. Srov. Jan Gebhart, Jan Kuklík: Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XV.a 1938-1945, Praha – Litomyšl 2006, str. 10 – 18.

⁴³³ Změny sídel praporů na konci roku 1938 uvádím v přílohách.

provizorní organizaci nejnútnejší celní a bezpečnostní služby. V oblastech, u kterých se předpokládal tvrdý zásah do bezpečnostních struktur hlubokým německým zábořem, nebyli tímto úkolem pověřeni místní okresní hejtmani, ale tzv. exponovaní úředníci.⁴³⁴

Hlavním úkolem všech bylo důkladné uzavření demarkační čáry a zajištění jejího střežení, dále také organizace a synchronizace bezpečnostní činnosti lidí i úřadů v oblasti zbytku praporu SOS. K těmto úkolům dostali k dispozici místní bezpečnostní síly, ale i lidi evakuované z postupovaných území. Prioritní bylo zabezpečit střežení nových hranic, na to měla být použita většina sil. Jedině pokud po řádném splnění tohoto úkolu ještě nějaké mužstvo zbývalo, mělo být použito jednak k zesílení důležitých stanic do hloubky či případně k vytvoření dalších dispozičních oddílů na způsob ČPO nebo vojenských asistenčních jednotek.⁴³⁵

Je nasnadě, že hlavní roli ve všech těchto opatřeních nehráli místní bezpečnostní síly, ale evakuované jednotky SOS.

Stráž tak v podstatě přešla zpět ze sestavy bojové na strážní. Měla za úkol střežit průběžně posunované delimitační linie ve vzdálenosti dvou kilometrů do československého vnitrozemí. Obdobně prováděla družstva SOS i ústup na nové demarkační čáry, přitom se měla snažit zachovávat mezi sebou a postupujícími jednotkami německé armády také vzdálenost dvou kilometrů.⁴³⁶

Na způsobu ostrahy vnučených česko – německých hranic mnoho nezměnilo ani jejich listopadové ustálení a ani formální zrušení pohotovosti SOS v českých zemích, ke kterému došlo o půlnoci 26. listopadu 1938. Finanční stráž pochopitelně nic na své službě tímto

⁴³⁴ Mělo se jednat o „...zkušéné, energické a iniciativní právní politické úředníky /např. z řad evakuovaných/, kteří bud'těž pověřeni ihned výkonem funkce hlavního politického úřadu.“ 3. 10. 1938 byli určeni do Mostu, Rakovníku, Stříbra, Strakonice, Českých Budějovic, Litoměřic, Turnova, Loun, Zábřehu a Moravského Berouna. Všichni museli nastoupit službu do 18. hodin 4. 10. Exponovaným úředníkům byl přidělen velitel praporu SOS, poradce pro finanční stráž a důstojník četnictva. (Fonogram MV. Č. 184/38/14-b z 3. října 1938 a Dodatek k témuž; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-2) Obdobnými úkoly jako exponovaní úředníci byli pověřeni okresní hejtmani v Domažlicích, Rychnově nad Kněžnou, Jičíně, Jindřichově Hradci, Moravských Budějovicích, Znojmě, Hodoníně a Moravské Ostravě. (tamtéž)

⁴³⁵ Fonogram MV. Č. 184/38/14-b z 3. října 1938 a Dodatek k témuž (NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-2).

⁴³⁶ Stráž obrany státu: organisace bezpečnostní, celní a finanční služby na čsl. území za demarkační čarou. MV Č. 83.891/38/14-b z 5. října 1938 (NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-2).

okamžikem nezměnila a ani četnictvo nebylo z nových hranic staženo. Bezpečnostní poměry takovýto krok nedovolovaly. Takže četníci dál konali na hranicích stejnou službu jako dosud v rámci SOS. Změnu představovalo pouze to, že stejná služba dostala novou resortní hlavičku.⁴³⁷

Kromě těchto zásadních organizačních změn stejnou měrou velitelství SOS zaměstnával i neustálý personální pohyb, ke kterému docházelo prakticky od prvních říjnových dní a jemuž musely být neustále přizpůsobovány plány i sestavy nasazených jednotek. Předně se jednalo o propuštění vojenských posil Stráže, které měly trvalé bydliště v postupovaném území. Vzhledem k podmínce výběru – tedy místnímu pobytu ve svěřené oblasti družstva SOS se toto opatření dotýkalo některých praporů zvláště citelně.⁴³⁸ Ze Stráže na vlastní žádost odcházeli i zbývající stálí členové německé národnosti, tedy pokud během září vydrželi a nezběhli. Obdobně jako u zproštěných vojenských posil bylo třeba udělovat dovolené pro stálé členy SOS k odstěhování rodin a majetku z pohraničí.

Velkým personálním zásahem bylo i dočasné vyjmutí finanční stráže ze svazku SOS, ke kterému došlo po 11. říjnu, kdy se demarkační čára alespoň relativně stabilizovala. FS se měla v tomto okamžiku věnovat výhradně vybudování zcela nové organizace, jejíž podoba byla v českých zemích ústupem z historických hranic naprosto zlikvidována, a výkonu resortní služby. Toto opatření však mělo spíše negativní vliv na střežení hranic. Jednak synchronizace hraniční

⁴³⁷ Zrušení pohotovosti stráže obrany státu. Organisaace služby četnictva na státních hranicích. Výnos MV č. 95.121/1938-12, Praha 25. listopadu 1938 (NA; Fond ZČV Praha; Karton 946) „Dne 26. listopadu 1938 ve 24 hodiny bude zrušena pohotovost stráže obrany státu. Četnictvo, které nyní koná službu na nové státní hranici /resortní četnictvo plus četnictvo dosud zařazené do pohotovosti SOS/ zůstane v neztenčeném počtu a postará se v dohodě s finanční stráží případně s příslušníky policejních strážních sborů, aby střežení státní hranice bylo prováděno co nejintenzivněji. ... Ministerstvo vnitra vydá co nejdříve písemné pokyny o trvalém zařazení četníků z SOS na četnické stanice. Zatím buď ihned zařízeno, aby četníci po uvolnění z pohotovosti SOS byli přiděleni na místní nebo nejbližší četnickou stanici...“ (tamtéž).

⁴³⁸ Výnos MV Č. 84.426/1938-14b, Stráž obrany státu. Propuštění vojenských posil z oblastí odstoupených Německu a Polsku, Praha 7. října 1938. Do 11. října se tato opatření týkala více než dvou tisíc lidí a v příštích dnech se odliv vojenských posil ještě zrychlil. Hlavní štáb nařídil obdobné preventivní opatření i pro východní část země, aby si zdejší členové Stráže mohli včas zařídit své věci. Rozdíl spočíval v tom, že zde nešlo o zproštění, ale o pouhou dovolenou. „Příslušníkům stráže obrany státu národnosti československé na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kteří mají majetek v maďarském pohraničí, udělte, požádají-li o to, dovolenou podle místních poměrů a to na dobu, kterou nezbytně potřebují k urovnání svých osobních věcí.“ MNO. Čj. 5763 Dův.-hl.št./3.odděl.1938 (VHA; Fond Hlavní štáb – 1. oddělení; Karton 228; signatura 12 1/3).

služby FS a SOS neprobíhala všude zcela hladce a pak FS začala na nové hranici hlídkovat starým způsobem – tedy 10 km do hloubky území, čímž byly velice oslabeny hlídky přímo na hraniční čáře, kde jich bylo nejvíce potřeba.⁴³⁹

Stráž v českých zemích i celkové možnosti efektivního zabezpečení zdejší bezpečnostní služby navíc poznamenal odchod četnictva, které sem přišlo během posledních měsíců, zpět na kmenové stanice na Podkarpatské Rusi a Slovensku.⁴⁴⁰ Hlavním důvodem k tomuto kroku byla radikální změna v chování jak Maďarska, tak československých občanů maďarské národnosti k ČSR po přijetí mnichovského diktátu. Přesunem četníků zpět měla být zdejší situace stabilizována, aby se zabránilo eventuálním pokusům o vzpoury. Také vzhledem k očekávanému a neodvratnému ústupu území Maďarsku nemohly být zdejší stanice dále oslabeny.

Na druhou stranu v českých zemích nebyl v dané chvíli pociťován stejně kritický nedostatek četnictva. Na nové demarkační čáře bylo použito jak zdejší četnictvo, tak i četníci evakuovaní z pohraničí. To samé platí pro státní policii. Do ochrany nových hranic byly navíc zapojeny i velké policejní posádky v dřívějším vnitrozemí – například brněnská či plzeňská. Návrat četnictva na Slovensko a Podkarpatskou Rus částečně řešil tamější situaci a MV se mohlo soustředit na tvoření nové bezpečnostní sestavy na hranicích čs. – německých. K tomu muselo prioritně použít hlavně lidi, kteří byli v místě k dispozici a síly z evakuovaných území.⁴⁴¹

Prapory SOS nebyly pouze zeslabovány. Přišly i posily. Od 15. října se začaly transporty vracet do vlasti stovky odvedených

⁴³⁹ Závady ve službě jednotek SOS. Generál pověřený řízením delimitace a stykem s okup. armádou: plk. gšt. Ladislav Kvapil. Čj. 12.541/Taj.del.1938, Plzeň 18. listopad 1938 (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 135; č.j. 44769).

⁴⁴⁰ Nejprve přišel rozkaz MV pro ZČV Praha 8. 10. 1938, aby všichni sem převelení četníci z Podkarpatské Rusi byli posláni zpět na kmenové stanice. Četníci ze Slovenska měli prozatím zůstat na místě a být použiti pro zesílení střežení demarkační čáry. (MV. Čís. 84.586/38 odděl. 12; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-4) 10. října se už rozkaz k návratu týkal i jich. „Zprostěte ihned služby příslušníky četnictva odvedené za Slovenska a Podkarpatské Rusi, které jste snad určili za příslušníky stráže obrany státu, a odešlete je bezodkladně k jejich kmenovým stanicím na Slovensku a Podkarpatské Rusi.“ Výnos MV 84858/1938 z 10. 10. 1938 Stráž obrany státu. Příslušníci četnictva ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, zproštění služby ve stráži. (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/125).

⁴⁴¹ Blíže k tvoření nové sestavy pohraničních četnických stanic na podzim 1938. Hlášení jednotlivých četnických oddělení: NA; Fond ZČV Praha; Karton 949.

příslušníků bezpečnostních sil, kteří se opět hlásily do služby.⁴⁴² Prapory, které postupem času musely propustit většinu vojenských posil a neměly ani dostatek stálých členů SOS z evakuovaných území, bylo potřeba posílit i o další příslušníky armády. K tomuto kroku však nemohlo dojít přímo, protože podle uzavřených dohod se musela ČSA stáhnout do vnitrozemí a nesměla zabezpečovat demarkační linii z naší strany. Potřebné síly tak mohly být dodány jediné oklikou. Armáda určené muže nejprve demobilizovala a ti se okamžitě dobrovolně přihlásili do SOS. Tímto způsobem mohly být akutně personálně ohrožené prapory zesilovány.⁴⁴³

Všechny výše uvedené příchody a odchody mužstva k jednotkám Stráže způsobovaly, že došlo k silné nevyváženosti sil jednotlivých praporů SOS vzhledem k úseku, který jim byl svěřen. To vedlo k dalším přesunům, aby tato disproporce byly částečně vyrovnány a aby počet mužstva v praporech odpovídal délce svěřeného úseku a případně složitosti terénu.⁴⁴⁴ Po relativní stabilizaci hranice nařídilo k 16. říjnu MV, aby jednotlivá velitelství nahlásila své stavy a případné požadavky na posily. Jak už to bývá, žádný prapor nehlásil nadbytek lidí, přestože byl u některých naprosto očividný.⁴⁴⁵ Posílení by se nebránil nikdo. Zřejmý nadbytek byl především u praporů, do nichž se evakovaly síly ze západních a severozápadních Čech, tedy u velitelství Rakovník, Louny a Mělník. Resultátem celé akce bylo převelení 500 stálých členů SOS do míst, kde byl pocíťován největší nedostatek mužstva.⁴⁴⁶

⁴⁴² Například právě 15. října dorazil do Terezína transport 450 odvečených příslušníků SOS. Mezi nimi bylo 120 vojáků, 170 FS, 118 četníků a 42 státních policistů. (MV. Čís. 2250/38. Návrat 450 odvečených příslušníků SOS; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-5)

⁴⁴³ Tímto způsobem bylo například dáno k dispozici pro 6 moravských praporů SOS 1 200 vojáků. (MV. Čís. 168/38-14b. Země Moravskoslezská, překročení delimitační čáry. Brno 13. října 1938 (NA; Fond PMR; Karton 3180).

⁴⁴⁴ Například 8. října bylo 250 mužů přeposláno ze severních a severozápadních Čech k praporu SOS Jičín. (MV. Čís. 133/38-14b. Okresní úřad Jičín; prapor SOS; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-2).

⁴⁴⁵ Prapor SOS Louny měl skoro stejně lidí na svůj 30 kilometrový úsek hranice, jako prapor Jindřichův Hradec, jehož úsek však byl 4krát delší. Srov. tabulka v přílohách.

⁴⁴⁶ Výnos MV. Č. 86.494/1938-14b. Stráž obrany státu, vyrovnání početních stavů jednotlivých praporů. Praha 17. října 1938 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/133) Zároveň v hlášeních jednotlivých praporů SOS k tomuto datu je u většiny vojenských posil, které byly dále v pohotovosti, poznámka, že žádají o propuštění ze služby.

Ani kapitulace na nasazení a bezpečnosti běžných příslušníků Stráže mnoho nezměnila.⁴⁴⁷ Především v prvních dnech museli na některých místech dále čelit útokům SFK a pokusům o vzpoury domácího německého obyvatelstva. Zvláště na pováženou byla situace v Českém Krumlově a okolí, kde se v prvních říjnových dnech tvrdě bojovalo, než se podařilo i s pomocí poslance SdP Kundta najít jakýsi modus vivendi mezi vzbouřenci a čl. mocí do příchodu německé armády.⁴⁴⁸ Český Krumlov nebyl žádnou výjimkou potvrzující uklidnění situace. Útoky v duchu posledních týdnů proběhly na více místech.⁴⁴⁹

Přestože ČSA a SOS v některých případech prováděla ještě pacifikační akce proti vzbouřencům,⁴⁵⁰ byla první dekáda října přece jen ve znamení ústupu z historických hranic, evakuace lidí a majetku. Čtyři první evakuační pásma již byla jasně dána mnichovských diktátem, páté pásmo bylo schváleno 5. října. Ačkoliv „malé československé oddíly“, které nemohly být dostiženy evakuačními rozkazy, tedy často jednotky SOS, měly mít možnost odejít bezpečně

⁴⁴⁷ Následující řádky jsou v první řadě analýzou situačních hlášení z podzimu 1938 uložených v Národním archivu –fondy PMV a PMR. Z publikovaných dokumentů k uvedené problematice – Irena Malá, Petr Lesjuk: Okupace československého pohraničí hitlerovským Německem po Mnichovu (Výběr dokumentů), In. Sborník archivních prací 1, ročník IX, Praha 1959. Odhlédne-li se od dobových komentářů a neúměrného počtu článků z Rudého práva, obsahuje řadu zajímavých dokumentů.

⁴⁴⁸ Okolo jedné v noci 1. října se zde odehrávaly silné přestřelky mezi jednotkami armády a SOS chránícími ústup zdejších úřadů a vzbouřenci, kteří ovládali řadu strategických míst ve městě i celé okolí města. Výsledkem byl 1 zastřelený, 6 zraněných vojnů a 6 postřelených četníků. Ráno 1. října se situace opakovala, protože městem musely projít jednotky SOS z okolí stahující se na České Budějovice. To už byl Český Krumlov zcela v rukou ordnerů a dvě družstva SOS zde padla do zajetí. 2. října se zde strhla přestřelka mezi vzbouřenci a vojáky, kteří přijeli odstraňovat nálože ze zdejších mostů. Následující den byl do Českého Krumlova propuštěn přes naše linie poslanec SdP Kundt, aby zde vyjednával o propuštění našich lidí a ústupu vzbouřeneckých tlup. Internovaní Češi byli skutečně propuštěni a ve městě nastal relativní klid. Postupně se situace vyvinula tím směrem, že město od Českobudějovické brány bylo ovládáno našimi četníky a vojáky a zbytek města, kromě úzkého neutrálního pásma, ovládali vzbouřenci. Zdejší situaci pro rok 1938 definitivně vyřešila okupace města německým vojskem 8. října. (Řada situační hlášení z NA; Fond PMR; Karton 3181 + NA; Fond PMV; Karton 1460 – Složky 225-1460-2 a 4; Karton 1463 – Složka 225-1463-1)

⁴⁴⁹ S těch větších: útoky SFK na Trutnovsku, Jindřichohradecku, přeshraniční kulometná palba na čs. celnici u Vranova nad Dyjí, drancování SA a ordnerů v Kašperských Horách, silný útok, podpořený kulometnou palbou na dělnickou čtvrť v Žacléři, obývanou komunisty, německými sociálními demokraty a Čechy. Všechny tyto útoky odpovídaly svým provedením i čs. reakcí na ně situacím z měsíce září. (Řada dokumentů: NA; Fond PMV – Karton 1460; Složky 225-1460-2 a 4; Karton 1461; Složka 225-1461-2; Karton 1463; Složka 225-1463-1)

⁴⁵⁰ Například znovuoobsazení již vyklizeného Broumova během 2. a 3. října. (Spis MV. Č. 2025/38. Obsazení Broumova čl. četnictvem; NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-1) Nebo dobytí výcvikového střediska Špičák u Nýrska 4 října. (MV. Čís. 2065/38. Obsazení Špičáku čl. vojskem; NA; Fond PMV; Karton 1461, Složka 225-1461-2)

a v plné zbroji za linie postupovaných území,⁴⁵¹ praktické události hovořily o něčem jiném. Nejenže byly přepadány, odzbrojovány a zadržovány domácími vzbouřenci a příslušníky SFK, ale nezřídka se stejného jednání dopouštěly i jednotky německé armády.

Zajímání a odzbrojování družstev a menších hlídek SOS se bohužel stalo naprosto běžnou záležitostí. V lepším případě bylo mužstvo odzbrojeno a vzápětí propuštěno. V horších případech – zejména pokud šlo o akce domácích vzbouřenců – se to neobešlo bez věznění, týrání, ponižování a zdoluhavého jednání o propuštění.⁴⁵² Kromě tak trochu náhodných zajetí německou armádou, která prostě dorazila na místo dřív než měla, nebo naopak SOS se stahovala později, docházelo i k událostem, kdy větší jednotky Stráže byly naprosto cíleně předstiženy při ústupu motorizovanými jednotkami nepřítele, obklíčeny a odzbrojeny.⁴⁵³

Po skončení překotného ústupu na demarkační čáru a v souběhu se všemi změnami organizačními i personálními, jak byly popsány výše, se Stráž obrany státu musela od druhé dekády října vypořádávat

⁴⁵¹ Telegram: Berlin asuw. 2/355 547 30 2144. Dohoda o pohybech pro den 1. říjen: „*Malé československé oddíly, které dne 1. října nebudou moci být dostiženy /touchés/ nařízenými evakuačními, budou mít plnou možnost připojití své jednotky se zbraněmi a výzbrojí podél linky, která se má československou armádou evakuovati... Budou doprovázeny německými oddíly.*“ ČSA podle této dohody také musela odstranit či bílou vlajkou označit minová zařízení a vyslat svého člověka k ostatním zadržovacím zařízením, který je předá německé armádě. Ta ho pak dopraví za naše linie. Dohoda také předpokládala zřízení funkce a umístění styčných důstojníků na určených místech. (NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-2)

⁴⁵² Jeden z nejhorších případů se odehrál 8. října v Mikulově. Zdejší rota SOS byla před okresním úřadem v autobusech připravena k odjezdu přesně v poledne. Mezitím však dorazily příslušníci SFK, SA a s místními ordnery autobusy obklíčili. Potom začali sosáky jednotlivě tahat z autobusů, tlouct a bodat vlastními bajonety. Dvě čtyři SOS byly odzbrojeny. Osm nejvíce zbytých a pobodaných příslušníků SOS bylo odvezeno pryč. Tři z nich nakonec zemřeli. Ostatní byli uvězněni na okresním úřadě, kde do nich bylo kopáno a pliváno po nich. Řádění ukončila až německá armáda, která všechny propustila. Nejhorší zranění a všichni mrtví byli bez výjimky místně příslušní do Mikulova. Němci si chtěli zchladit žáhu, hlavně na lidech, které dobře znali. (MV. Č. 139/1938-14b. Prapor SOS Hodonín, přepadení v Mikulově; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-2) Srov. Silvestr Nováček: Mikulovská Republikanische Wehr v boji proti fašismu, Břeclav-Hodonín-Znojmo 1988, str. 27-28.

⁴⁵³ Tímto způsobem bylo například zajato 8. října 72 příslušníků SOS, kteří ustupovali od Slavonic. (MV. Č. 2132/1938, Český Rudolec, okr. Dačice, odvléčení členů SOS do Německa; NA; Fond PMR; Karton 3181) Obdobně 9. října ustupovala rota SOS z Mostu. Byla odzbrojena německými motorizovanými jednotkami a jejím členům sebrány všechny cenné věci a peníze. Většina věcí pak sice byla poslána propuštěné rotě do Loun, ale peníze už ne. „*Podle náhledu exponovaného úředníka došlo k události proto, že členové SOS musí ustupovati pěšky až 35 km denně, kdežto motorizované německé vojsko postupuje velmi rychle, takže snadno naše SOS dostihne na ústupu.*“ (MV. Čís. 2161/38. Odzbrojení roty SOS v Bílině německým vojskem dne 9. října 1938; tamtéž) Problém pěšího ústupu Stráže byl nejen v možnosti takového přepadu, ale také v tom, že prostě ne všichni vlivem únavy stačili ustupovat stejně rychle. Opozdilí jednotlivci nebo malé skupinky se pak stávali terčem útoků místního německého obyvatelstva z čehož pak mohli vyplynout tragické události. (MV. Č. 2162/38. Zastřelení čsl. vojáka v Rudolicích u Mostu něm. vojáky dne 9. října 1938; tamtéž)

během své strážní služby s novými úkoly a činnostmi. Jestliže při ústupu byly jednotky Stráže posledními „na ráně“, nyní se vrátily do staronové pozice prvních „na ráně“. Už od počátku byly naše bezpečnostní síly ve značné nevýhodě. Československá armáda se musela stáhnout od demarkační čáry dále do vnitrozemí a ostraha linie se mohla provádět pouze nevojenskými jednotkami,⁴⁵⁴ tedy de facto silami SOS a resortními příslušníky sborů na Stráži účastných. Naproti tomu německá strana v první fázi okupace toto službu prováděla především armádními jednotkami a i později byly stále k dispozici k případnému zásahu. Už jenom tímto opatřením si Německá říše zajistila trvalou převahu na společných hranicích.

Německá armáda, ale i sudetští Němci na obou stranách demarkační čáry se zde chovali jako skuteční a jediní páni. Jejich vojáci, četníci, finančníci, SS, SA ale i ordneři zde mohli beztrestně šikanovat, ale i dokonce střílet po příslušnících našich bezpečnostních sborů a po Čechách, kteří se jim nějakým způsobem znelíbili.⁴⁵⁵ Neustále, někdy možná neúmyslně, ale většinou naprosto záměrně překračovali demarkační čáru a především ve druhé dekádě října zabírali další a další, převážně české obce. Jen z opravdu malé části se je nakonec podařilo vypudit, většina zůstala obsazena a posléze připadla Německu. To lze také pokládat za jednoznačně hlavní důvod těchto loupežných akcí, protože po obsazení obcí bylo jejich administrativní připojení k Říši při „jednáních“ v Berlíně už jen formalitou.

Důvody a argumenty, kterými vysvětlovali němečtí velitelé našim styčným důstojníkům vyslaným incidenty řešit zabrání dalších obcí za demarkační čarou, byly dosti banální a většinou se opakovaly stále stejné. Velmi častou výmluvou bylo tvrzení, že se německé vojenské

⁴⁵⁴ Kvůli tomuto opatření musela být dokonce vyklizena i vojenská kasárna na periferii Plzně. (Fonogram Oddělení 13 MV; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-4)

⁴⁵⁵ Příkladem může být bezdůvodná palba na demarkační čáře v Nové Vsi u Kdyně, prapor SOS Domažlice, kterou byl velitel družstva SOS zastřelen a jeden člen hlídky postřelen a odvečen. (MV. Č. 137/1938-14b. Situační zpráva praporu SOS v Domažlicích; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-4) Obdobně na poli u silnice Bělá pod Bezdězem – Doksy byl zastřelen německým vojákem 65letý, téměř hluchý, český rolník okopávající brambory. (MV. 2281/38. Přepadení osady Hlinoviště oddílem SS v noci na 18. října 1938; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-5) Nebo obec Stražiště, okres Mnichovo Hradiště, kde se skupina esesáků nejdříve ptala dvou českých civilistů na cestu. Poté je nechala jít dál asi na pět kroků a začala po nich střílet. Jeden Čech na místě mrtvý, druhý těžce raněný. (MV. Č. 2289/38. Obec Stražiště /okres Mnichovo Hradiště/ zastřelení Josefa Šámala a poranění Josefa Sima, členy oddílu SS; NA; Fond PMR; Karton 3181)

jednotky dozvěděly o páchaných příkořích na místních Němcích, kterým musely přijít na pomoc, když je české orgány nejsou schopné ochránit. Podobné bylo vysvětlení, že území bylo obsazeno na žádost místních německých obyvatel obávajících se útoku Čechů a komunistů.⁴⁵⁶

Dalšími uváděnými důvody byla taktická situace německé armády, případně její zásobovací potíže bez obsazení československých obcí, ačkoliv hlavním důvodem těchto okupací za demarkační čarou byly iniciativní akce místního německého dělnictva, rolníků, podnikatelů, kteří se obávali hospodářských ztrát, pokud by nová hranice vedla v původní podobě. Československá státní moci neměla na tyto akce adekvátní odpověď. Vyslání styčných důstojníků nic neřešilo. Německé protějšky jim odvětily, že konají pouze rozkazy z vyšších míst a bez jejich změny zůstávají na místě. Češi si mohou stěžovat.⁴⁵⁷ Také pozdější snahy řešit tyto posuny hranic s německými civilními orgány vyšly na prázdno. Jejich argument, pokud se o tom hodlaly vůbec bavit, byl prostý: hranice byla takto převzata od armády a těžko se s tím něco může dělat.

Jednotky SOS, které byly ve většině takto za demarkační čarou zabíraných obcích umístěny, se zde ocitaly v nezáviděníhodné situaci. Často jim bylo dáno krátké ultimátum, aby uvedené místo opustily. Jindy byly jednoduše přepadeny, odzbrojeny a odvozeny na linii, kterou si Němci přáli. Ať tak či tak, po velké kapitulaci mnichovské přicházely během října na nové hranici další desítky drobných kapitulací družstev Stráže před německou armádou. Vše v duchu rozkazu: za každou cenu se vyhnout střetu, který by mohl přerůst v konflikt s Německem. Není divu, že Stráž ustupovala a skládala zbraně bez větších problémů.

⁴⁵⁶ Jako opravdový výsměch působilo vysvětlení obsazení České Metuje, kde bylo z 245 obyvatel 222 Čechů. Velitel německého vojska přistoupil na to, že jde o českou obec. On si však myslel, že je německá a teď už ji bez patřičného rozkazu nemůže vyklidit. (MV. Čís. 2241/1938. Obsazení obce Česká Metuje německým vojskem; NA; Fond PMR; Karton 3181)

⁴⁵⁷ „Všecky tyto případy [obsazení obcí za demarkační čarou – J. P.] byly projednány styčnými důstojníky. Ježto ř. n. velitelé při projednávání případu se vždy odvolávali na velitele vyšších jednotek, bylo jednání bezvýsledné. Říšskoněmecké vojenské jednotky dostaly pak rozkaz, aby sporná místa již obsazená nebyla vyklizována a konečné rozhodnutí ponecháno mezinárodní komisi v Berlíně.“ Hlásil okresní úřad v Českých Budějovicích své poznatky 18. října. (MV. Č. 2283/1938; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-4)

Kromě okupování českých obcí německou armádou přicházeli ze stejnou aktivitou i sudetští Němci z obou stran demarkační čáry. S těmito útoky, pokud se jim nedostalo širší podpory německých orgánů, si československá strana poradila. Určitě nejznámější akcí tohoto typu se stal útok na Moravskou Chrastovou,⁴⁵⁸ který však nebyl nijak ojedinělou záležitostí. Vymyká se především svým rozsahem a důraznou odpovědí čs. úřadů. Řada podobných, i když menších akcí probíhala během celého podzimu, ale i jara 1939. V širším povědomí však nezůstaly.⁴⁵⁹

Německé pohraniční orgány se v dalším období, především po podepsání protokolu mezi Československem a Německem o podobě nové státní hranice mezi oběma státy 20. listopadu 1938, spokojily s pomalým postupem před. Těžko to lze nazvat jinak než krádežemi území v menším měřítku. Skoro až dětinsky vyťahovaly nedávno zatlučené hraniční kolíky a zatloukaly je o pár set metrů dál do Česko-Slovenska. Obdobně posunovaly vlastní celní budky a závory. Kdyby dal Hitler druhé republice více času, možná by se dostaly až do Prahy.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Nejpodrobněji k události Jitka Gruntová, František Vašek: *Boj o Hranici. Moravská Chrastová 1938*, Litomyšl 1998. 31. října ve 3 ráno byla tato obec přepadena sudetskými Němci za podpory německé pořádkové policie. Po přestřelce odzbrojili zdejší FS, SOS, četnictvo a vojenskou hlídku a odvěkli je za demarkační čáru. Cílem akce bylo připojení Chrastové a okolí k Německu. Následovala však velmi rychlá protiakce československé armády a bezpečnostních složek. Po ostrých bojích, při nichž byli mrtví a ranění na obou stranách, se během dopoledne podařilo útočníky vytlačit za demarkační čáru. Celý incident byl pak také péčí německé armády zahlazen. Nakonec však byla Moravská Chrastová podle uzavřených dohod připojena 24. listopadu 1938 k Německu bez boje.

⁴⁵⁹ Příkladem může být sice podstatně méně násilná, ale v lecčem podobná událost, která se odehrála 19. ledna 1939. 250 obyvatel z obce Jedlové v Sudetech vrhlo do české obce Hamry v okrese Polička. Při této události stojí za pozornost také reakce čs. bezpečnostních sil. Čeští četníci byli sice na místě první, ale nesměli zasáhnout, aby nevznikl incident. „*Zemskému úřadu /Dr. Brandejs/ byl dán pokyn, že v tomto případě nesmí býti prováděn žádný násilný zákrok za účelem vytažení sroceného davu z neprávem obsazené části čsl. území, a to ani tehdy, kdyby srocený dav sám podnikl útok.*“ Muselo se tak počkat až sudetské Němce z československého území vyženou 20. ledna říšskoněmecké bezpečnostní orgány. (MV. Č. 23/1939. Násilné vniknutí civilních osob z říšskoněmeckého území do Hamrů, pol. okres Polička; NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-3)

⁴⁶⁰ Těchto případů bylo opravdu velké množství a nemá cenu zde vyjmenovávat všechna konkrétní místa. V drtivé většině se jednalo o další posuny v řádech stovek metrů. Autory byly jednak říšskoněmecké pohraniční orgány a pak také německé obyvatelstvo na obou stranách hranice. Samozřejmě, že takovéto akce byly ihned rozpoznány našimi bezpečnostními orgány a byla okamžitě zahájena jednání o nápravě – někdy více jindy méně úspěšná. Na této praxi nic nezměnilo ani vytvoření Protektorátu Čechy a Morava. Přesunování kolíků pokračovalo velké politice navzdory. Příkladem může být posunutí katastru obcí Chvalkovice, Třebuš, Dolany, Čáslavky, Jaroměř a Hořenice na Náchodsku německými celníky. (Fonogram Presidium zemského úřadu v Praze 13. 6. 1939; NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-2) Tomuto pohybu budované hranice nezabránila ani nová metoda použitá pro její zakreslení – letecké snímkování. (Hranice zakreslené na filmech, VČS z 22. října 1938, číslo 248)

Tato poněkud úsměvná praxe, i když výsledky této činnosti někdy zase tak vtipné nebyly, neznamenala, že by se na demarkační čáře a posléze na nové hranici neumíralo. Řada drobných konfliktů mezi pohraničními orgány obou států končila střelbou, vážnými zraněními a smrtí.⁴⁶¹ Obzvláště napjatá situace panovala tam, kde byly do ostrahy německé hranice zapojeny ve větší míře místní ordneři. Podobný trvalý neklid způsobovalo také nasazení jednotek SS, od který se nedala očekávat nějaká korektnost.⁴⁶²

Z předchozích stránek je zřejmé, že služba SOS v nových poměrech nebyla nikterak jednoduchá. Němci, kteří byli na protilehlé straně v podstatně větším počtu, si mohli dovolit naprosto všechno, „sosáci“ s ostatními četníky a finančníky nemohli nic. Navíc byli neustále bezmocnými svědky ponižování, týrání a vyhánění českých lidí z pohraničí. Také se nelze nezmínit o asi nejsmutnější kapitole této služby. Tou bylo zabraňování přechodu nových hranic pronásledovaným německým antifašistům a Židům.

Tito pronásledovaní, na životě ohrožení a často zranění lidé byli německými úřady nebo ordnerskými skupinami vyhazováni na demarkační čáře s tím, aby se už nevraceli. SOS je podle platných rozkazů nesměla pustit dál.⁴⁶³ Nejsou tak žádnou výjimkou případy, kdy tito lidé byli nuceni setrvávat na demarkační čáře, dokud se jim nepodaří projít na jednu či druhou stranu. Ke cti českých strážců této

⁴⁶¹ Jednou z nejtragičtějších se stala událost u obce Želechovice, prapor SOS Mělník. 19. října zde byli na poli zastřeleni německými vojáky čtyři členové družstva SOS, kteří šli na pomoc svému veliteli. Zbytečně, jejich velitel už byl dávno v bezpečí. (MV. 2306/38. Incident v Želechovicích; NA; Fond PMR; Karton 3181)

⁴⁶² Zvláště se činili esesáci na hranicích okresu Mnichovo Hradiště. Měli na svědomí vraždu civilisty ve Stražišti, přepadení obce Hlinoviště u Bělé pod Bezdězem odkud odvěkli za čáru četníka, styčného důstojníka s jeho řidičem a sedm civilistů, které tam týrali. Tyto události v kombinaci s řadou menších provokací a násilností, stejně tak jako s okolností, že s těmito lidmi se nedalo o čemkoli jednat, vedly k žádosti na ministerstvo zahraničních věcí, aby SS byly v tomto úseku nahrazeny Wehrmachtem. (MV. Č. 2289/38. Obec Stražiště /okres Mnichovo Hradiště/ zastřelení Josefa Šámala a poranění Josefa Sima, členy oddílu SS + MV. Čís. 2293/38. Vyklizení Hlinoviště říšskoněmeckým vojskem + MV. Č. 2265/38. Překročení demarkační čáry německým vojskem v osadě Hlinoviště; všechny: NA; Fond PMR; Karton 3181+ MV. 2267/1938. Přepadení osady Hlinoviště oddílem SS v noci na 18. října 1938 s připojeným protokolem; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/118)

⁴⁶³ „Včera odpoledne přivedla německá vojenská hlídka, vedená důstojníky, na hranice u Domažlic větší počet židů z obsazeného území a zahrnala je na naše území s vyhrůžkou, že kdo se vrátí, bude zastřelen. ... byli zadrženi, vyvedeni z vlaku a odevzdáni státní policii, která je dopraví zpátky. Při tom se na nádraží odehrávaly srdcervoucí scény. Židé s hlasitým pláčem klekali na koleje a se sepjatýma rukama prosili, aby nebyli posíláni zpět. Všichni udávají, že byli ve vazbě od 9. listopadu a někteří byli nemocní. ... Po ostatních, kteří se skrývají po domažlickém venkově, se pátrá. Po dopadení budou vyvezeni na německé hranice.“ (Židé bloudí na hranici, VČS z 19. listopadu 1938, číslo 272)

nešťastné hranice lze přičíst, že se navzdory jednoznačným rozkazům, nejednou nad těmito nešťastníky slitovali a propustili je. Svědčí o tom řada případů, kdy se tyto skupiny objevily v obcích daleko za demarkační čarou, nebo výtky jednotlivcům, ale i SOS jako celku, že nedbá svých rozkazů v této záležitosti.⁴⁶⁴

Nesvéprávné postavení státu na vlastních hranicích vůči silnému sousedu⁴⁶⁵ přesně odpovídalo celkovému vztahu obou partnerů. Druhá republika se během své existence stala ve všech ohledech poslušnou k přáním a tužbám Třetí říše. Této okolnosti měla být přizpůsobena i struktura Stráže obrany státu na společných hranicích. Už od podzimu 1938 se neustále objevují zmínky o reorganizaci Stráže. Konkrétní podobu tyto plány dostaly na přelomu roku. Prvním krokem byl rozkaz velitelům praporů SOS z 10. ledna 1939, aby od 26. listopadu 1938 deaktivovanou SOS na hranicích s Německem de facto přestali připravovat podle služebního předpisu G-XI-2. Byl pozastaven výběr vojenských posil, nemělo se provádět rozdělování materiálu, přestala instruktáž velitelů družstev v terénu. V rozkaze bylo zdůrazněno, že toto opatření se týká pouze hranic s Německem. Opatření na ostatních hraničních úsecích neměla být dotčena.⁴⁶⁶

Změna při příštím použití Stráže na německé hranici měla být kardinální. „*Na hranicích česko-slovenských s Německem nebude organizována sestava SOS. pro boj (obrný, nebo ústupový), nýbrž jen sestava pro uzavření hranic.*“⁴⁶⁷ Stráž měla být při příští aktivaci použita na německých hranicích pouze k zamezení přechodů nežádoucích osob a pašování materiálu. Její funkce vojenská byla

⁴⁶⁴ Např. „Okresnímu hejtmanovy v Lounech bylo vytknuto, že transport židů neměl vůbec přijímat, a uloženo mu, že je nesmí transportovati dále do vnitrozemí, nýbrž – pokud mají domovské právo v sudetoněmeckém území – že jest je ponechati za demarkační čarou na straně německé.“ (MV. Č. 2487/38. Transport židů na demarkační čáru mezi Postoloprty a Louny; NA; Fond PMR; Karton 3182) „Proti činnosti Gestapa nařídil jsem styčnému důstojníku, protestovati ve Stříbře u velitelství tajné policie. Prostřednictvím téhož zakročil jsem u okresního úřadu Plzeň a velitele SOS, aby dbali vydaných nařízení o zostřeném střežení hranic a zákazu pouštění židů do našeho území.“ (MV. Č. 217/38-14b. Transportování židů z obsazeného území na demarkační čáru; tamtéž)

⁴⁶⁵ Srov. poznámka 459. Čs. bezpečnostní síly se sami nebyly schopné z obavy z německé reakce vypořádat nejen s útočníky na československém území, ale ani v podstatě s výtržníky.

⁴⁶⁶ MV. Č. 1.747/1939. Stráž obrany státu – uzavření hranic + Styčný důstojník MNO u MV. Čj. 2-Taj.SOS.1939, Praha 10. ledna 1939 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5638; Složka 10 663 7/204) Dále řada dokumentů k tématu (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 135; čj. 44897).

⁴⁶⁷ Velitelství I. sboru. Čj. 44.897 Taj.3.odděl.1938. Uzavření hranic. Praha 27. listopadu 1938. (VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 135; čj. 44897)

naprosto potlačena a zůstaly ji pouze úkoly bezpečnostně-policejní. Takovému použití měla zcela odpovídat i její nová sestava. Nadále v ní sice figurovaly tři sledy, ale všechny byly použity vlastně k témuž: vytvořit stabilními a pohyblivými hlídkami v šachovnicovitém schématu co nejhustší síť, která s velkou pravděpodobností zastaví jednotlivce, ale nezastaví ani nejmenší nepřátelskou jednotku.⁴⁶⁸ Na naprosté degradaci vojenské funkce SOS na německé hranici nemohlo nic změnit, ani související opatření, které počítalo s vytvářením poměrně silných vojenských asistenčních rot. Ty měly být během pohotovosti Stráže k dispozici veliteli praporu SOS. O jejich bojovém použití však nemohla být ani řeč.

Na rozdíl od zcela podřízené pozice, kterou druhá republika přijala ve vztahu k Německu, zbylí dva nepřátelsky naladěni sousedé neměli vůči ní pozici tak snadnou. Uzemní ústupky, kterých dosáhli, nebyly výsledkem jejich síly, ale úsilí Hitlera o co největší zmrzačení Československa, aby se již nikdy nemohlo protivit jeho vůli. To, co se stalo pro druhou republiku nemyslitelné ve vztahu k říši, si ještě mohla dovolit ke kdysi velkému Maďarsku i k často neoprávněně sebevědomému Polsku. Vyváženější poměr sil tak naprosto odlišoval situaci na společných hranicích s těmito státy od Mnichova do vzniku protektorátu.

Vztah s Polskem ze všeho nejvíc určovala těšínská otázka. Ačkoliv československá vláda během dopoledne 1. října 1938 vyslovila ústy ministra zahraničí polskému velvyslanci v Praze svůj souhlas s polským ultimátem z 30. září žádajícím prakticky okamžité předání okresů Český Těšín a Fryštát Polsku,⁴⁶⁹ stejně se odstoupení nepovedlo provést civilizovaným způsobem. I po tomto souhlasu pokračovaly během 1. a 2. října útoky polských bojůvek na pozice SOS, byli zavlékáni nacionálně aktivní Češi do Polska, začaly se organizovat demonstrativní průvody Poláků, žádajících okamžité

⁴⁶⁸ Tamtéž. Do 25. ledna měli velitelé praporů SOS předložit mapy s novou sestavou a do 10. února provést všechny ostatní přípravy – tedy především provést výběr vojenských posil a seznámit všechny velitele družstev a jejich zástupce v terénu s jejich úkoly. O proveditelnosti všech těchto úkolů v dané časové lhůtě osobně velmi pochybuji.

⁴⁶⁹ Srov. Jan Gebhart, Jan Kuklík: Velké dějiny země Koruny české. Svazek XV. a 1938-1945, Praha – Litomyšl 2006, str. 17 – 18.

předání úřadů.⁴⁷⁰ Některé vyklizené obce obsadily před příchodem polské armády nedočkávané polské bojůvky a podle toho tam situace vypadala: vytloukána okna místních Čechů, útoky a násilí. V Mostech u Jablunkova házely dokonce ruční granáty do české školy.⁴⁷¹

Ani nastolením polské státní moci v celém záboru se zde situace příliš nestabilizovala, protože polské orgány si v terorizování místního českého obyvatelstva s bojůvkáři v ničem nezadaly. Bohužel naprosto běžnou se stala šikana v podobě hromadného propuštění Čechů z práce,⁴⁷² bezdůvodných domovních prohlídek, bití ze strany polských bezpečnostních orgánů. Vše s jediným cílem – dosáhnout co nejrychlejšího vystěhování většiny Čechů z Polska obsazeného území. Pokud tak neučili pod tímto tlakem „dobrovolně“, pak jim byla dána několika hodinová lhůta, do které museli území Polska opustit.⁴⁷³

Následující měsíce nepřinesly na česko-polské hranici žádný kvalitativní zvrat směr k uklidnění poměrů. Vzhledem k délce této hranice lze hovořit o podstatně konfliktnější situaci, než jaká panovala na hranici s Německem. Poměry zde byly o to

⁴⁷⁰ Z tohoto pohledu byla dramatická situace v 2. října v Třinci, kde obyvatelstvo oblehlo četnickou stanici a žádalo její vydání. Přestože sem již bylo staženo z hranic několik družstev SOS, která prakticky již vyklidila hranice, musel místní četnický velitel požádat o další pomoc velitelství praporu SOS a policejní ředitelství v Moravské Ostravě. (MV. Č. 1992/38. Události v Třinci, Frýdku a Místku; NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-2 + Fonogram MV – oddělení 12 v Praze dne 2. října 1938; NA; Fond PMR; Karton 1460; Složka 225-1460-2)

⁴⁷¹ MV. Č. 1999/38. Situace v zemi Moravskoslezské + MV. Č. 2005/1938. Situace na Těšínsku + MV. 2008/38. Okres Jablunkov, polské teroristické akce; všechny NA; Fond PMR; Karton 3181)

⁴⁷² MV. Č. 2230/1938. Mor. Ostrava, propouštění dělníků na dolech převzatých Polskem. 13. 10. 1938. (NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-5)

⁴⁷³ Spis MV. Čís. 2214/38. Vypovídání Čechů z území, obsazeného Polskem; NA; Fond PMR; Karton 3181) Jako charakteristickou pro postup polských orgánů v následujícím období lze označit zprávu policejního ředitelství v Moravské Ostravě z 12. října 1938: „Policejní ředitelství v Mor. Ostravě dochází velké množství stížností na to, že Češi v území okupovaném Polskem jsou brutálně pronásledováni polskou policií, která jim nařizuje, aby do 24 hodin opustili Polsko s rodinami i majetkem a vyhrožuje jim, že nebude nikdo v Polsku ručit za jejich život, když tohoto rozkazu neuposlechnou. Orgány polské policie nezavádí s vypovídanými žádného písemného ani protokolárního šetření a rovněž jim nedodává žádné výměry. Stížnostní je veliké množství a budou jednotlivě hlášeny zemskému úřadu v Brně. Policejní ředitelství žádá, aby bylo zakročeno prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí u polské vlády a to s největším urychlením.“ (Spis MV Čís. 2212/38. Vypovídání Čechů z území obsazeného Polskem; tamtéž) Polsko mělo ještě tu drzost, si 10. listopadu stěžovat na vypovídání Poláků z Československa. V reakci na tuto stížnost bylo provedeno následující šetření. Policejnímu ředitelství v Mor. Ostravě se jen mezi 7. a 10. listopadem přihlásilo 1 000 československých příslušníků vyhnaných z Polska a zdejší policejní ředitelství za poslední týden vypovědělo 81 polských příslušníků, z nichž odešlo jen 8. U okresního úřadu v Místku se mezi 7. a 10. listopadem přihlásilo 500 československých státních občanů vypovězených z Polska, z jeho obvodu nebyl vypovězen žádný Polák. Obdobně Frýdek – přišlo 130 našich a denně chodí další, Polák ze zdejšího obvodu nebyl vypovězen žádný. (MV. 2485/38. Polské stížnosti a vypovídání Poláků z Československa. 10. 11. 1938; NA; Fond PMR; Karton 3182) Jen poznamenávám, že toto rozhodně nebyla hlavní vlna útěků a vyhánění z polského záboru, ale spíš její dozvuky.

komplikovanější, že útoky zde směřovaly oběma směry. Na jedné straně zde jsou provokační a teroristické akce polských bojůvek a polských bezpečnostních orgánů⁴⁷⁴ a na straně druhé podobné akce Čechů vyhnaných z Těšínska a toužících po pomstě. Hlavní vlna této oboustranné „mezinárodní diskuse“ proběhla na přelomu roku a v lednu 1939. Všechny skutečné i domnělé akce vyhnaných Čechů však pouze posloužily polským úřadům k vyhoštění dalších stovek českých rodin.⁴⁷⁵

Jak upozornil ve své zprávě velitel praporu SOS Moravská Ostrava, uklidnění na společné hranici nebylo možné bez odstranění příčin, které vedly k neustálému pokračování spirály násilí. Na obou stranách nové hranice totiž žili vlastně jenom Češi, kteří byli buď neustále polskými orgány pronásledováni a perzekuováni bez jakékoliv příčiny nebo jimi byli vyhnáni ze svých domovů, připraveni o práci a majetek. Mezi těmito lidmi rostlo celkem pochopitelné přesvědčení, že je třeba Polákům oplácet stejnou mincí. Řešení konfliktu viděl velitel praporu především v odstěhování vyhnaných Čechů z Těšínska do hlubšího zázemí Moravy a Čech, kde jim měl stát obstarat práci a bydlení, aby co nejrychleji zapomněli na vytrpěná příkoří. Česko-Slovensko se ale mělo postarat i o Čechy nadále žijící v polském záboru, aby nestrádali hmotně a působit na polské úřady, aby přestaly s jejich persekucí a aktivně zamezovaly akcím polských bojůvek. Tato opatření

⁴⁷⁴ Polské úřady nejenže nevyvíjely žádnou aktivitu proti akcím polských bojůvek, ale řadu konfliktů samy bezdůvodně vyvolávaly. Příkladem může být střelba polské armády na naše hraniční hlídky či strážní boudy. (MV. 2673/38. Útoky na čsl. bezpečnostní orgány na polské hranici; Fond PMR; Karton 3182) Za adekvátní odpověď polských úřadů lze také těžko nazvat incident v Radvanicích 24. ledna 1939. Několik osob vystřelilo na polský celní úřad v Radvanicích – Petřvaldě asi 6 ran z pistole. Když Poláci pachatele nechtyli, rozhodli se pomstít na našem celním úřadě v Radvanicích. Bezostyšně překročili státní hranici, aby získali lepší pozici pro palbu, a pak kulomety budovu naprosto rozstříleli. Naše FS a policie musely z úřadu ustoupit pod ochranou obrněného automobilu. (MV. Č. 43/39. Ostřelování čsl. celní budovy v Radvanicích na Ostravsku + MV. Čís. 44/39. Napadení polské policejní hlídky u polského celního úřadu Radvanice-Petřvald, ostřelování čsl. celní budovy v Radvanicích na Ostravsku; oba NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-3) Na druhé straně česká strana po pachatelích útoků na polském území aktivně pátrala a nemálo jich skončilo ve vyšetřovací vazbě. (MV. 35/39. Incidentsy v polském pohraničí v noci z 19. na 20. ledna 1939; tamtéž)

⁴⁷⁵ Například v reakci na údajný granátový útok na polský hostinec a polskou policii 1. ledna 1939 a hned následující den bylo podle polského konzula v Moravské Ostravy vyhoštěno z Těšínska 156 českých rodin s výhružkou, že příště takové opatření postihne až tisíc českých rodin. (MV. 4/39. Vypovídání Čechů z polského záboru Těšínska; NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-3) S obdobným odůvodněním bylo podle sdělení vyslanectví ve Varšavě k 21. 1. 1939 vypovězeno z Těšínska 500 Čechů se lhůtou 24 hodin k opuštění území. (MV. Č. 31/39. Vypovídání Čechů z Těšínska polskými úřady; tamtéž)

v kombinaci s zesílením ostrahy hranic z obou stran měla vést ke konečnému uklidnění.⁴⁷⁶

Kromě Těšínska musely jednotky ČSA a SOS podstoupit boj s Poláky i na hranicích slovensko-polských.⁴⁷⁷ Zřejmě v přímé souvislosti s Vídeňskou arbitráží, na které se projednávala územní cese Maďarsku a kam nebylo Polsko pozváno, vystoupili Poláci svou nótou z 1. listopadu 1938 s požadavky na menší územní ústupky na severním Slovensku. Československo v zájmu vyřešení všech územních sporů se svými sousedy, které podmiňovalo mezinárodní garance hranic zbytkového státu, přistoupilo i na tento polský požadavek. Vytyčení nových hranic bylo svěřeno společné delimitační komisi s tím, že požadované území bude Polsku předáno k 1. prosinci.

Kombinace nedočkavosti, hamižnosti a ješitnosti vedoucích polských činitelů a vojenských velitelů na společné hranici vedla k vojenskému střetu. Poměrně silné polské vojenské jednotky začaly již 25. listopadu obsazovat delimitované území severně od města Čadca. Tím se dostaly do boje se zde dislokovaným vojenským praporem a místními jednotkami praporu SOS Žilina. Při prudkých bojích, do kterých na obou stranách zasáhlo i dělostřelectvo, se dařilo našim jednotkám zastavit postup podstatně silnějšího nepřítele. Když se Polákům nepodařilo delimitované území rychle obsadit, přistoupili na diplomatické řešení tohoto konfliktu.⁴⁷⁸ Obdobná situace, i když v podstatně menším rozsahu, se opakovala za dva dny při předávání oblasti okolo Javoriny. Ačkoliv SOS a ČSA dohodnutou oblast včas vyklidily, polské jednotky se na dohodnuté linii nezastavily, z čehož se vyvinula další přestřelka, kterou svým životem zaplatil jeden polský důstojník.⁴⁷⁹

⁴⁷⁶ Stráž obrany státu prapor Mor. Ostrava. Číslo jednací 1016/Taj.SOS 1939. Incidentsy v pohraničí – zpráva – zamezení. 24. ledna 1939 (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5632; Složka 10 663 7/15)

⁴⁷⁷ Podrobně k tématu – Mečislav Borák: Československo-polská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938, In. Historie a vojenství 4/1998, str. 65-90 a tentýž: Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem, In. Historie a vojenství 5/1998, str. 3-24.

⁴⁷⁸ Při bojích padli na naší straně 2 vojáci a 3 byli raněni. Raněn byl i jeden příslušník SOS. Polské ztráty se nepodařilo přesně zjistit. Závěrečná zpráva velitele bránců se čs. vojenského praporu hovoří o zřejmě nadsazených 50 mrtvých a 300 raněných. Mečislav Borák: Československo-polská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938, In. Historie a vojenství 4/1998, str. 85.

⁴⁷⁹ Mečislav Borák: Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem, In. Historie a vojenství 5/1998, str. 3-24.

Kvalitativně naprosto odlišné byly polské akce proti severní hranici Podkarpatské Rusi. Přestože zde Polsko nemělo přímý území zájem, vedle Těšínska představovala tato oblast hlavní operační území pro akce polských teroristů.⁴⁸⁰ Zdejší nepřehledný a místy špatně přístupný terén vyhovoval partyzánskému vedení boje. Z Polska sem byly vysílány silnější, většinou 20 až 30 členné, ale někdy i 60 až 80 členné teroristické skupiny, které zde měly podnikat diverzní akce a působit trvalý neklid. Tento způsob boje se nesoustřeďoval jen na bezprostřední pohraničí, ale některé skupiny pronikaly hluboko do území PR.

Hlavním terčem byla družstva SOS, četnická kasárna, oddělení FS, obecně postavení, na něž mohly při útoku užít svou několikanásobnou převahu. Na větší vojenské jednotky si pochopitelně netroufaly. Tyto střety zaplatila řada příslušníků SOS životem, některé se podařilo odvléct do Polska.⁴⁸¹ Určitým specifikem na Podkarpatské Rusi nejen ze strany polských, ale i maďarských teroristů, bylo poměrně velké množství zde prováděných bombových útoků na mosty a ostatní dopravní infrastrukturu, s čímž se v podobném měřítku jinde nesetkáme. Polští teroristé se zde soustředili na rychlý úder a

⁴⁸⁰ Poláci zde nejen útočili na postavení čs. bezpečnostních sborů, ale také odvlékali místní obyvatele do Polska, kde je nutili podepsat prohlášení, že si přejí připojení k Maďarsku. Motivem takové služby Maďarsku měla být vytoužená společná hranice s tímto státem. VČS upozorňuje i na další zájem. „Z Polska a z Maďarska je veden nečestnými zbraněmi boj proti nezávislosti Podkarpatské Rusi. Nejde jim jen o společné hranice. Polsku jde zejména o to, aby v Maďarsku získalo spojení k společnému utlačování Ukrajinců. Svoboda Ukrajinců na Podkarpatské Rusi je pro sedm milionů Ukrajinců v Polsku povzbuzením, aby se rovněž domáhali svých práv. ...“ (Na Podkarpatské Rusi: Polsko-maďarský úklad o mír, VČS z 22. listopadu, číslo 274) Obdobně: „Poláci z obav před národním hnutím Ukrajinců pro posílení Maďarska. Podkarpatská Rus se stala ohniskem mnoha zájmů. Světový tisk píše o polských obavách, že Německo ji chce učinit ukrajinským Piemontem, z něhož vzejde sjednocení a osvobození všech Ukrajinců. Polsko v tom vidí nebezpečí pro sedm milionů svých Ukrajinců. Zatím násilně potlačuje propagandu pro Velkou Ukrajinu a zatýkají ukrajinské předáky. ... Jak Polákům záleží na připojení Podkarpatské Rusi k Maďarsku, dokazuje i podivná zpráva londýnského ‚Evening Standard‘, že Polsko nabízí Německu Gdansk, bude-li Podkarpatská Rus dána Maďarsku. Bylo to zřejmě marné. Bude-li Německo Gdansk chtít, vezme si je i bez polských nabídek.“ (Podkarpatská Rus ohniskem zájmů. Polsko-maďarské divoké plány, VČS z 25. listopadu 193, číslo 277)

⁴⁸¹ Například 10. listopadu bylo do Polska zavlčeno 18 četníků a příslušníků SOS z Nižných Verecek a Bělasovic. (Kabinet podkarpatoruských ministrů v Praze. 138/1938, 22. listopadu 1938. Seznam četníků, členů FS a vojáků zavlčovaných do Polska polskými teroristickými tlupy dne 10. listopadu 1938; NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5638; Složka 10 663 7/177)

okamžitý přesun do jiné oblasti nebo do Polska.⁴⁸² Hlavní vlnu těchto útoků lze pozorovat od konce října a během listopadu 1938.

Situace jednotek SOS na hranicích maďarských měla poněkud jiný vývoj. Vezmeme-li, co se během září 1938 dělo na hranicích českých zemí s Německem a Polskem tak na hranicích slovensko-maďarských panoval tou dobou až překvapující klid. Ani později, odhlédneme-li od poněkud specifické situace na jižní hranici Podkarpatské Rusi, se zdejší situace nikdy nedostala do tak nebezpečných poloh jako na dvou zmiňovaných úsecích. To jen dosvědčuje, že ze všech revizních sousedů mělo Maďarsko vůči Československu nejslabší „vyjednávací“ pozici a zřejmě oprávněně vzhledem ke své pozici v německém táboře předpokládalo, že tlakem Německa dostane z jižního Slovenska, co bude chtít, stačí si počkat.

Situace na jižním Slovensku se v žádném případě ani během října nepřiblížila poměrům v Sudetech. Přestože zde od počátku měsíce začíná domácí maďarské obyvatelstvo s určitou aktivitou pod dojmem výsledků jednání v Mnichově,⁴⁸³ přestože se jako na povel začaly nosit maďarské trikolóry, zpívat maďarská hymna, vyvěšovat prapory, pořádat demonstrační průvody, nic z toho nepřerostlo v nějaké násilné akce větších rozměrů. V podstatě vůbec zde nelze hovořit o šířeji založené vzpouře, či pokusu o ní. Není zde masa ozbrojeného obyvatelstva, která by se postavila státní moci.

Podobné to bylo na jižním Slovensku s přeshraničními aktivitami maďarské armády a teroristických skupin. Prakticky nic, co by se dalo srovnat s útoky SFK či polských bojůvek na Těšínsku. Naše úřady se více bály domácího obyvatelstva než útoků z Maďarska, proto opakovaně žádaly o návrat četnictva z historických zemí a především o uvolnění četnictva a policie z SOS.⁴⁸⁴ V daném okamžiku považovaly

⁴⁸² Srov. MV. Č. 2399/38. Tlupy polských teroristů na Podkarpatské Rusi + MV. 2420/38. Události na Podkarpatské Rusi + MV. 2544/1938. Boje s partysány na Podkarpatské Rusi; všechny NA; Fond PMR; Karton 3182).

⁴⁸³ „V okresech s převážnou většinou maďarských obyvatelů je možno pozorovati v posledních dnech značné vzrušení a projevování radosti nad možností připojení k Maďarsku.“ (MV. Č. 2032/38. Situace na Slovensku, naprostý nedostatek bezpečnostních orgánů. 3. října 1938; NA; Fond PMR; Karton 3182)

⁴⁸⁴ „... žádá krajský úřad, aby četníci ze Slovenska odvelení, byli s urychlením posláni zpět ke svým kmenovým stanicím. Zároveň žádal krajský úřad, aby četníci, přikázáni službou k SOS byli rovněž v době co nejkratší uvolněni a aby nastoupili službu na svých původních místech.“ (MV. Č. 2032/38. Situace na Slovensku,

tyto síly na bojových pozicích Stráže celkem oprávněně ze nevyužití a podle jejich mínění je nutně potřebovaly k případnému zásahu proti eventuální větší akci maďarského obyvatelstva. Tyto žádosti byly prakticky vzápětí vzhledem k popsané situaci částečně splněny.⁴⁸⁵ Navíc jako preventivní opatření bylo ve většině jihoslovenských okresů přímo přiléhajících k maďarským hranicím vyhlášeno stanné právo.⁴⁸⁶

Jedině jako výjimku potvrzující pravidlo lze označit útok maďarské armády, který se odehrál 5. října 1938 v okrese Feledince. Maďarské oddíly, pravděpodobně v síle jedné roty, zaútočily přes hranice a obsadily několik obcí. Některé jednotky SOS byly útokem zaskočeny a jejich část zajata. Ostatním družstvům zpravodajského sledu se podařilo bojem ustoupit na linii lehkých opevnění. Zde byli Maďaři zastaveni. Přítomnost maďarské armády ve zdejších obcích dodala odvahu i domácímu maďarskému obyvatelstvu. Sloužili útočícím jednotkám jako informátoři a průvodci, přepadali naše spojky a dokonce vyplenili objekty lehkého opevnění, kde odzbrojili vojenské hlídky a odnesli dva kulometry.

Celá akce byla ale od počátku odsouzena k nezdaru. Nešlo o nějaký promyšlený úder, spíše o momentální nápad jednoho maďarského kapitána, snad i opilého. O tom by svědčil doprovod cikánské kapely. Útok nebyl nijak zvlášť naplánován, neměl podporu politického vedení ani dalších vojenských jednotek. Po počátečním postupu a obsazení několika obcí se začali Maďaři pomalu sami stahovat. K protiútoky připravený hraničářský prapor 9 a jednotky SOS, nemusely na maďarské vojáky ani příliš tlačit, aby se stáhli. Politické

naprostý nedostatek bezpečnostních orgánů. 3. října 1938; NA; Fond PMR; Karton 3182, obdobně i v MV. Č. 2040/38 Okres Dunajská Streda a Šamorín, vzrušení mezi maďarským obyvatelstvem; NA; Fond PMV; Karton 1463; Složka 225-1463-1) Obdobná žádost krajinického úřadu z 4. října: „K tomu ještě prezidium zemského úřadu podotýká, že včera bylo u velitelství armády žádáno uvolnění policejní stráže z SOS pro policejní ředitelství v Bratislavě a státní policejní úřady v Komárně, Parkáni, Lučenci a Rimavské Sobotě.“ (MV. Čís. 2088/38. Protistátní demonstrace v Komárně; NA; Fond PMV; Karton 1461; Složka 225-1461-1)

⁴⁸⁵ Jen 3. října bylo na Slovensko odesláno 138 četníků od ZČV Brno a 140 od ZČV Praha. Stejný den bylo také na Slovensku uvolněno z SOS 750 četníků pro resortní službu. (Fonogram MV, oddělení 12, V Praze dne 3. 10. 1938; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-2)

⁴⁸⁶ 16. října vyhlášeno v okresech Bratislava, Dunajská Streda, Komárno, Nové Zámky, Parkán, Želiezovce, Levice, Krupina, Modrý Kámeň, Feledince, Rimavská Sobotka, Tornala, Ražnova, Moldava nad Bodvou a Košice. (Stanné právo na jižním Slovensku, Venkov 18. října 1938, číslo 245 + Stanné právo na jižním Slovensku, A-Zet pondělník 17. října 1938, číslo 42)

vedení obou zemí mělo zájem na klidné dohře konfliktu, takže naše jednotky dostaly rozkaz umožnit Maďarům volný odchod zpět do Maďarska. Velmi rychle byla situace stabilizována. Vojenské jednotky čistily prostor od osamocených maďarských hlídek a bezpečnostní orgány zatýkaly hlavní vzbouřence z domácího obyvatelstva.⁴⁸⁷

Z pohledu bezpečnosti a tlaku na síly SOS panovala naprosto odlišná situace na společné hranici obou států na Podkarpatské Rusi. Maďaři ji chtěli celou, aby dosáhli kýžené společné hranice s Polskem, ale podle stavu osídlení se oprávněně obávali, že dostanou pouze její jižní část. To vedlo k poměrně hojné činnosti maďarských teroristických skupin vysílaných přes hranice. Ty vyvolávaly jak incidenty na samotné hranici, tak působily rozruch i v hlubším zázemí.

Prakticky již od konce první dekády října přichází další a další hlášení o útocích a střetech s maďarskými teroristy v této oblasti.⁴⁸⁸ Cíle a způsob provedení jsou podobné jako u Poláků na severu. Útoky větších skupin se soustředily na pozice SOS a bezpečnostních sborů, na dopravní infrastrukturu. Zejména v druhé polovině října zde byly tyto události prakticky na denním pořádku. Ani poté zde nenastal klid a až do konce republiky, zde tyto útoky ve větší či menší míře pokračovaly, dokud celou oblast neovládlo Maďarsko.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Z vojenského pohledu bylo výsledkem akce 10 zajatých příslušníků SOS a jeden lehce raněný voják. Maďaři měli prokazatelně 8 mrtvých a 13 zajatých, z toho 3 raněné. Podle zpráv informátorů však byly jejich ztráty ještě podstatně horší. K incidentu řada hlášení z NA; Fond PMR; Karton 3181, především pak MV. Č. 2110/38. Okres Feledince – přepadení z Maďarska. Dále MV. Č. 131/38-oddělení 14b. Situační zpráva velitele praporu SOS Rimavská Sobota. (NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-2)

⁴⁸⁸ Kvůli útokům bylo vyhlášeno stanné právo v okrese Berehovo a Sevuš a v přílehlých okresech na východním Slovensku. Kromě toho bylo vydáno nařízení o povinném odevzdávání zbraní v okresech Užhorod, Berehovo, Sevuš, Chust, Tiačevo. (Stanné právo na východním Slovensku a Podkarp. Rusi, Venkov 14. října 1938, číslo 242)

⁴⁸⁹ Podrobněji situační hlášení pro tuto oblast z NA; Fond PMR a Fond PMV. O vývoji situace na tomto bojišti se díky novinám mohla celkem detailně a souhrnně dozvědět i široká veřejnost. Tato skutečnost představuje výjimku, jiné úseky hranice co do systematickosti, podrobnosti, četnosti a prostoru v novinách pro přinášené zprávy nezle s tímto srovnávat. Prakticky okamžitě a neustále tak noviny informovaly o případech na jižní hranici Podkarpatské Rusi, ale i o výcviku a přípravě teroristů v Maďarsku. Že se nejednalo o malou či nepřipravenou akci svědčí čísla přinášena tiskem. VČS píše o 13 200 maďarských záložních vojácích vycvičených k účasti v teroristických skupinách a o třech stovkách zabitých útočnicků. (Vpád maďarských tlup teroristů, VČS z 22. října 1938, číslo 248) Venkov stejný den píše rovněž o 300 mrtvých útočnicích, ale také o zajatých: 24 důstojníků, 62 poddůstojníků a 210 vojáků. (Dokumenty o maďarských teroristech, Venkov z 22. října 1938, číslo 249) A-Zet ranní z 26. října píše již o 800 zajatých teroristů – maďarských státních příslušníků. (Výmysly a zapírání pravdy – nové zločiny maďarských teroristů, A-Zet ranní z 26. října 1938, číslo 244) Ačkoliv se jedná zřejmě o nadsazená čísla, přesto svědčí o mohutné maďarské činnosti v této oblasti.

V závěrečných momentech existence Česko-Slovenska čekal SOS a ČSA poslední boj proti maďarské armádě právě na Podkarpatské Rusi.⁴⁹⁰ Její útok podporovaný tlupami teroristů, kteří se starali o rozruch na tomto území v posledních měsících, zde začal v brzkých ranních hodinách 14. března směrem do centrálních oblastí Podkarpatské Rusi. SOS zde byla stále v pohotovosti, ale oslabená o propuštěné vojenské posily. Pouze nejdůležitější družstva byla zesílena vojáky prezenční služby. Ještě téhož dne zaútočili Maďaři i na západě země směrem od Užhorodu. Na východě směrem na Chustu začal útok až 15. května ráno, což umožnilo čs. silám dokončit pacifikaci povstání Karpatské Siče;⁴⁹¹ to zde vypuklo v noci z 13. na 14. března a k jeho potlačení byla použita i družstva SOS stažená z polských a rumunských hranic.

Přes omezené možnosti zásobování – problematický byl nedostatek střeliva u některých družstev Stráže, bez letecké podpory, která už ze samostatného Slovenska nemohla přiletět, a přes velkou převahu nepřítele si československé jednotky vedly v boji velmi dobře. Především první den útoku se dařilo úpornou obranou držet postup nepřítele. Zlomem se stalo obsazení českých zemí Němci a příchod dalších maďarských posil ze vzdálenějších oblastí. Československé síly přešly k ústupovému boji. Východní skupina z okolí Chustu se začala stahovat do Rumunska, skupina ze střední a západní části země na Slovensko. Současně probíhala i evakuace resortního četnictva a ostatních státních zaměstnanců a jejich rodin. O kvalitě vedení boje, ale i jednotek armády a SOS jako takových svědčí fakt, že se Maďarům nikde nepovedl zásadní průlom, který by obchvátil větší jednotky a vyřadil je z boje, nebo který byl zásadně rozvrátil

⁴⁹⁰ Tuto otázku zde nebudu rozebírat do detailů, protože vše podstatné už bylo napsáno v sice poněkud starší, ale po mém soudu stále vynikající studii Ota Holub: *Boje československé armády a jednotek Stráže obrany státu na Podkarpatské Rusi (Karpatské Ukrajině) v Březnu 1939*, In. *Odboj a revoluce 5/1969*, str. 5-74. Jedná se nejen o analýzu bojů jednotek armády a SOS, ale i o základní zařazení zdejších událostí do širších mezinárodně a lokálněpolitických souvislostí. Z této studie vychází i tyto odstavce. Zájemce o podrobnosti odkazují jednak na publikované vzpomínky uvedené v seznamu literatury a také na stovky hlášení českých četníků podrobně mapujících situaci jejich pohledem nejen Podkarpatské Rusi, ale i na Slovensku v březnu 1939. Hlášení byla sepsována bezprostředně po jejich návratu do protektorátu na rozkaz 12. oddělení MV z 20.3. 1939 (NA; Fond MV – stará registratura; Kartony 6083-6084).

⁴⁹¹ Podrobně Jindřich Marek: *Hraničářská kalvárie. Příběhu posledních ochránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939*, Cheb 2004, str. 208-213.

československou obranu. Útočníci se museli spokojit pouze s pomalým postupem, který jim naše jednotky dovolily.⁴⁹²

Přestože zdejší výsledky nelze paralelně vztahovat na celou ČSR a celou Stráž vzhledem izolovanosti konfliktu a především s ohledem na změněné vnější i vnitřní poměry státu, o který se bojovalo, přesto tato zkouška ohněm o Stráži něco vypovídá. SOS se zde vlastně poprvé a také naposledy dostala do boje, pro který byla stvořena, cvičena a připravována a zcela se osvědčila. Splnila svou úlohu předsunuté linie s úkolem ústupovým bojem zdržovat a oslabovat postup nepřítele. Po ústupu z předsunutých pozic se pak její družstva zařadila do vojenských jednotek a společně s nimi vedla další boj. Zcela se tak splnil první a základní cíl, který vedl k vytvoření SOS – efektivně využít všech ozbrojených státních orgánů v pohraničí k vojenské ochraně země.

Kromě bojové činnosti byla samozřejmě zasažena SOS na maďarské hranici také organizačně. Jednak se na její struktuře podepsala tzv. Vídeňská arbitráž z 2. listopadu 1938, na základě které byly předávány Maďarsku oblasti jihu Slovenska a Podkarpatské Rusi. Nespornou výhodu oproti českým zemím lze spatřovat v dostatku času na přípravu k ústupu. Zatímco v historickým zemích se musela prakticky jedna třetina území vyklidit ze dne na den, zde měly úřady celý měsíc na naplánování evakuace, ale i sestavy bezpečnostních struktur na nových hranicích. Samozřejmě v hrubých konturách. Druhým organizačním zásahem byl vznik autonomních orgánů na Slovensku a Podkarpatské Rusi a s tím spojený přesun kompetencí,

⁴⁹² Asi nejvýstižnější shrnutí bojů ČSA a SOS na Podkarpatské Rusi: „Československá armáda a jednotky StOS bojovaly celé čtyři dny proti značné přesile nepřítele. Tato převaha byla na hlavních směrech čtyřnásobná, na vedlejších směrech, bráněných slabým zajištěním StOS, často deseti i více násobná. Přes tento nepoměr v silách a prostředcích dokázaly naše jednotky vést až do poledních hodin 15. března 1939 úpornou poziční obranu, která se teprve po změně celkové politické situace a po vydání rozkazu velitele 12. divize k opuštění Podkarpatské Rusi změnila v ústup bojem. Ani na jediném úseku nedokázaly přes svou převahu v silách a prostředcích maďarské jednotky splnit úkol v termínu, určeném maďarskou vládou a generálním štábem.“ Ota Holub: Boje Československé armády a jednotek Stráže obrany státu na Podkarpatské Rusi (Karpatské Ukrajině) v Březnu 1939, In. Odboj a revoluce 5/1969, str. 71. O respektu, který si čeští obránci PR za měsíce bojů vydobyli na maďarské straně svědčí i maďarská žádost do Prahy v okamžiku zahájení jejího březnového útoku. Ačkoliv měli Maďaři naprostou převahu ve vojenských silách a politické krytí ze strany Německa, přesto chtěli vyřadit české strážce podkarpatoruské hranice diplomaticky. „Maďarská vláda požádala vládu československou, aby umožnila urychlené odvolání českých a moravských vojenských oddílů z území Podkarpatské Rusi.“ (Maďarská žádost v Praze o odvolání vojáků z P. Rusi, ČS z 15. března 1939, II. vydání, číslo 64)

které byly převáděny z MV v Praze na místní úroveň. S tím také velmi úzce souvisely personální čistky jak na úrovni státní správy, tak ve složkách bezpečnostních sborů. Češi museli být pokud možno co nejrychleji nahrazeni Slováky a Rusíny.

VI) SOS pohledem materiálu neúředního charakteru

Pro bádání zaměřující se na Stráž obrany státu byl, je a bude naprostým základem i nadstavbou zároveň jedině materiál úřední provenience. Nejen kvůli jeho šíři, kterou se z valné části podařilo dochovat, ale především proto, že všechny ostatní prameny se nemohou ani dohromady přiblížit svou výtěžností tomuto zdroji primárnímu. Pokud bylo možné tuto premisu částečně zpochybnit pár let po konci Druhé světové války, tak dnes, kdy již uplynulo od rozpuštění SOS více než sedmdesát let, její dikce platí dvojnásob. Přesto nelze podle mého soudu zcela pominout ani zdroje informací vedlejší. Je nezbytné zmínit se alespoň o těch nejdůležitějších. Sice nemohou nějakým zásadním způsobem překreslit již vytvořený obraz už jen pro množství limitů, které se k nim vztahují, ale snad mu dodají na plastičnosti.

a) Sonda do domácího periodického tisku

Pokud se zabýváme dějinami posledních dvou set let, tak je nemyslitelné u jakéhokoliv tématu zcela pominout periodický tisk, který nejenže seznamoval veřejnost s důležitými informacemi, ale zabarvením svých zpráv vytvářel „hrdiny“ a „padouchy“, tzn. veřejné mínění o všech tématech, která se dotýkala tehdejší společnosti. V konkrétním případě Stráže obrany státu je však jeho relevantnost podstatně menší než v případech jiných.

Je to dáno především dvěma skutečnostmi. Předně je to již sama rámcová podstata tohoto sboru, která napovrch vystupuje teprve v okamžiku akutního ohrožení, a proto není v době klidu sama o sobě nijak zvlášť viditelná. SOS až na jedinou výjimku není do vyvrcholení záříjové krize objektem zpráv tisku prostě proto, že není o čem psát. Až do druhé poloviny roku 1938 není fakticky vidět.

S touto skutečností úzce souvisí druhý, stejně důležitý faktor, který „chrání“ periodický tisk před informacemi o SOS. Když už by

někdo chtěl o Stráži psát, přiblížit nějaké detaily, či přijít s kritikou určitých nešvarů, byla tu ještě cenzura, která měla zachytit všechny zmínky o této organizaci. Rámcová mírová struktura ruku v ruce s cenzurou způsobila, že SOS se v novinách prakticky nevyskytovala, protože buď nebylo o čem psát nebo přišel zákaz.

Stráž tak poprvé, a ve stejné intenzitě až do září 1938 naposledy, vystupuje v tisku po zveřejnění vládního nařízení číslo 270 o SOS ve Sbírce zákonů a nařízení 31. 10. 1936. Domácí české i německé noviny, podle Venkova dokonce i zahraniční tisk⁴⁹³, však nereferují ani tak o Stráži samotné jako spíše o vládní vyhlášce. Zprostředkovávají svým čtenářům její znění, citují z ní.⁴⁹⁴ Mimo vyhlášku však nepřidávají žádnou hodnotu. V podstatě také není co, jelikož jakékoliv detaily ke sboru mimo toho, co bylo uveřejněno ve Sbírce, nevědí ani ti, kteří o Stráži rozhodují. Vše bude teprve předmětem meziministerských jednání v příštích měsících.

Po této listopadové „publicitě“ se nad SOS na dlouhou dobu zavřela voda. Roku 1937, kdy by se dala očekávat řada článků o této organizaci, která právě v této době dostávala své obrysy a související „porodní bolesti“, které by informované měly nutit o nich psát, noviny o Stráži zarytě mlčí. Například tisková služba Ministerstva národní obrany, která monitorovala opravdu úctyhodnou škálu domácího i zahraničního periodického tisku⁴⁹⁵ a referovala opravdu o všem, co se i jen velmi, velmi vzdáleně týkalo armády, typologicky články od recenze na Bílou nemoc a zpráv o oslavách rumunského státního svátku po řešení problematiky CPO a odborné články např.

⁴⁹³ Srov. Stráž obrany státu posilou národního sebevědomí, Venkov 3. listopadu 1936, číslo 255.

⁴⁹⁴ Srov. NA; Fond MZV – výstřižkový archiv; Karton 1823; Složka a6.

⁴⁹⁵ Primární či převzaté články například těchto novin, pokud se i jen vzdáleně týkají armády: Venkov; České slovo; Národní listy; Národní politika; Socialdemokrat; Die Zeit; Rudé právo; Polední list; Pražský list; Prager Presse; Brázda; Bohemia; Právo lidu; Deutsche Prese; Národní osvobození; revue Sobota; Lidové listy; Přítomnost; Národní střed; Lidové noviny; Deutsche Landpost; Den; Expres; Večer; A-Zet; Ranní noviny; Haló noviny; Prager Tagblatt; Nedělní list; Prager Mittag; Fašistické listy; Nová Svoboda; Severočeský deník, Český motorista; Listy; Nová doba; Samostatnost; Times; Důstojnické listy; Moravsko-slezský deník; Rumburger Zeitung; Slovák; Na Stráž; Robotnické listy; Das Schwarze Korps; Svoboda; Legie; Figaro; Pošumavský kraj; Virradat; Hlas národní obrany; Völkischer Beobachter; Slovenský staviteľ; Obrana obyvatelstva; Die Brücke; Fronta; Tribuna; Manchester Guardian; Četnický obzor; Magyarság; Hospodářský rozhled; Výboj; Technik; La France militaire; Nemzeti Ujaág; Hlas národní obrany; Akord a další. (VHA; Fond Presidium MNO; Karton 11991; sig. 24 5/2)

Emanuela Moravce, monitoruje v roce 1937 pouze dva články, v nichž je zmíněna SOS. Pohříchu navíc velmi banálně.⁴⁹⁶

Z tohoto pohledu se situace nemění ani v první polovině roku 1938. Spíše naopak. Cenzurní kruh se okolo Stráže utáhl ještě více. Pokud ani v předchozích letech nebylo záhodno uveřejňovat jakékoliv informace obranného rázu, tak rok 1938 musel celkem logicky tyto tendence jedině posílit. 13. prosince 1937 tak mezi jinými periodiky uveřejňuje A-Zet pondělník článek „15 zakázaných témat, o čem se nesmí psát ani mluvit“.⁴⁹⁷ Jedním z témat zde byly informace „O stráži obrany státu a jejích svazcích“.

Podstatně podrobněji rozepisuje, jaké informace o SOS se nesmí dostat do tisku, Směrnice pro tiskové úřady reagující na příslušnou vyhlášku ministerstva vnitra,⁴⁹⁸ která upravovala, jaké zprávy vojenského rázu se nesmějí uveřejňovat a jejíž obsah reprodukoval A-Zet a další periodika. Kromě bodu číslo šest, který by se přeneseně dal také vztáhnout na Stráž a který zakazoval uveřejňovat „zprávy o opatřeních v pohraničním pásmu, jakož i v obvodu opevněných a jiných pro obranu státu důležitých míst“, je zde dopodrobna rozepsán bod číslo 11 věnující se výhradně Stráži, aby nemohla vzniknout žádná mýlka v tom, co lze a co nelze o SOS zveřejnit. Nesmělo se publikovat prakticky nic.

V tisku se nemělo objevit nic o „stráži obrany státu a s ní souvisejících opatřeních jejích složek (četnictva, státní policie a finanční stráže). Stráž obrany státu je sborem, jehož prvotním úkolem podle vládního nařízení z 23. října 1936, č. 270 Sb. z. a n. je ochrana

⁴⁹⁶ 1) Národní politika 16. 5. 1937 „... na titulní stránce pod záhlavím: ‚Zajišťování bezpečnosti uvnitř republiky‘ píše o významu zestátňování státní policie v pohraničí a o ‚skvěle vyzkoušené a obětavé službě četnické‘, a zmiňuje se také o nově zřizované stráži obrany státu. Práví se tu o ní, že jejím hlavním úkolem je ochrana neporušitelnosti státního hranic a nedotknutelnosti státního území a spolupůsobení při ochraně veř. pořádku, klidu a bezpečnosti. Organizace této stráže není ještě provedena do podrobnosti, ale pracuje se na ní, takže v krátkosti i tato nová instituce bude uvedena v život v plné šíři.‘ Článek chválí mi. vnitra dr. Jos. ČERNÉHO za jeho vzornou péči o státní bezpečnost.“ 2) Večer z 22. listopadu 1937 „... zaznamenává informace, které podal v rozpočt. výboru min. vnitra Dr. Černý. Za zvlášť důležitý úkol je označováno „organizasování stráže obrany státu, kterou se má zajistit bezpečnost stát. hranic a vyloučení jakéhokoliv překvapení. V této věci byla už vyřešena řada otázek materiální povahy a proveden základní výcvik. Příslušníci této stráže dobře chápou své úkoly.“ (VHA; Fond Presidium MNO; Karton 11991; sig. 24 5/2)

⁴⁹⁷ A-Zet pondělník 13.12.1937. „Praha 12. prosince. Ministerstvo vnitra uveřejnilo právě seznam patnácti témat, o nichž z důvodů, které se opírají o zákon na obranu státu, nesmějí psát nejen noviny, revue, časopisy a knihy, ale o nichž nesmějí být dále šířeny zprávy ani ústně.“ (podtrhl J. P.; tamtéž)

⁴⁹⁸ Vyhláška MV ze dne 9. prosince 1937 č. 23.023 pres.

neporušitelnosti státních hranic a nedotknutelnosti státního území. Je v zájmu bezpečnosti státu, aby se v tisku neobjevovaly – mimo zprávy úřední⁴⁹⁹ – zprávy o organizaci stráže obrany státu, jejím výcviku a vyzbrojení, o přemísťování jednotlivých složek stráže obrany státu (četnictva, státní policie, finanční stráž) a zvyšování jejich početních stavů s ohledem na stráž obrany státu a vůbec všechny zmínky, z nich by mohla těžiti nepřátelská výzvědná služba.“⁵⁰⁰

Především pak za větu poslední se dalo schovat prakticky cokoliv. Tisk tak byl v oblasti SOS odkázán pouze do role reproduktoru oficiálních úředních zpráv. Paradoxně se tak dostáváme do situace, kdy klasický zdroj informací neúředního charakteru, tedy periodický tisk, je v případě Stráže pouze interpretem a rozšiřovatelem úředních zpráv.

„Neprůstřelnost“ tohoto systému bylo dovedena k dokonalosti v době vyvrcholení krize a opatření tehdy přijatá platila prakticky až do konce druhé republiky. 17. září 1938 vstoupila Československá republika do mimořádných opatření podle zákona číslo 300/1920 Sb. z. a n., která po dobu tří měsíců suspendovala část občanských práv zaručených ústavou. Mimo jiné to znamenalo další omezení svobody tisku.⁵⁰¹ Toto opatření bylo po Mnichovu prodlouženo o další tři měsíce⁵⁰² a jeho platnost skončila teprve ve zcela jiných poměrech k 28. únoru 1939.

Posledním faktorem, který však také nelze přejít bez povšimnutí, jsou i ryze praktické problémy a vydáváním novin v době vyvrcholení

⁴⁹⁹ Podtrhl J. P.

⁵⁰⁰ Směrnice pro tiskové úřady (VHA; Fond Presidium MNO; Karton 11991; sig. 24 5/5 22)

⁵⁰¹ „...5) Vydávání a kolportáž novin mohou být omezeny, podrobeny zvláštním podmínkám, je-li nutno i zastaveny. Tiskárny mohou být podrobeny zvláštnímu dozoru. 6) Může být nařízena předběžná censura až dvě hodiny před vydáním časopisu. Rovněž může být nařízena předběžná censura knih. Mimořádné opatření znamená právní suspensi paragrafů 107, 112, 113 a 116 ústavní listiny.“ (V celé republice mimořádná opatření na tři měsíce, České slovo z 18. září 1938, číslo 219, II. vydání) Logickým vyústěním tohoto opatření pak bylo 19. září zavedení předběžné cenzury novin. „Vyhláškou policejního ředitelství v Praze byla včera uložena časopisům povinnost předkládati povinné výtisky k tiskové přehlídce již před vydáním. Listy denní je nutno předložiti dvě hodiny před vydáním, listy, vycházející nejméně třikrát do týdne, tři hodiny a ostatní periodické časopisy 24 hodin před vydáním.“ (Zavedení předběžné cenzury novin, VČS z 20. září 1938, číslo 220) Následovalo i opatření policejního ředitelství, jež zakazovalo vydávání jakýchkoliv zvláštních a mimořádných vydání periodického tisku. (Zvláštní vydání novin není dovoleno, A-Zet ranní z 22. září 1938, číslo 221)

⁵⁰² Jedná se vládní nařízení číslo 317 z 12. 12. 1938 „...o mimořádných opatřeních pro obvod celého státu, kterými se prodlužuje platnost mimořádných opatření vyhlášených 18. září letošního roku. (Mimořádná opatření prodloužena, České slovo z 14. prosince 1938, číslo 293, II. vydání)

Mnichovské krize, tedy v době, kdy byla SOS nejen řádně vidět, ale zprávy o její činnosti lidi opravdu zajímaly. Řada menších periodik všech národností Československa byla úplně zastavena a i ta velká byla podstatně omezena nejen z důvodu politického zákazu ze strany československých státních úřadů, ale také právě z rozličných důvodů praktických – útky politicky exponovaných zaměstnanců z řad národnostních menšin za hranice státu, či jejich zatčení ze strany bezpečnostních orgánů, na druhé straně přesun českých menšinářů do vnitrozemí, povolání mužů do činné vojenské služby, omezení možnosti volného pohybu po republice, či jen prostý nedostatek tiskařského papíru a ztížená distribuce novin k odběratelům.⁵⁰³

Navzdory všemu výše uvedenému, navzdory mému soudu, že v případě SOS nemůže být periodický tisk zásadním pramenem kvůli limitům, které jsem zde uvedl, pokusím se představit typ zpráv ke Stráži, které se v tisku přeci jen objevily. Jako základ jsem použil ústřední tiskový orgán agrární strany, tedy deník Venkov, a to z několika důvodů. Předně jako deník nejsilnější „československé“ strany, deník ministerského předsedy, ministra obrany a především ministra vnitra,⁵⁰⁴ jako nejvyššího představitele SOS. Venkov nejen že z celkem pochopitelných důvodů refleктоval, popisoval a obhajoval činnost jim svěřených úřadů, ale také těmto politikům přímo poskytoval poměrně obsáhlý prostor pro vlastní zhodnocení a obhájení jejich činnosti.

Jako protipól jsem použil hlavní tiskový orgán národních socialistů České slovo a jeho regionální přívažek z etnicky silně promíšeného Mostecká a Teplická Stráž na severu. Národní socialisté byli sice partnery agráriků ve vládní koalici, nicméně tato strana v mnohém dosti polemizovala s agrárními představami o vývoji a směřování státu a konkrétně Venkov a České slovo se proti sobě poměrně jednoznačně

⁵⁰³ Například týdeník národních socialistů pro Mostecko a Teplicko: Stráž na severu vyšel naposledy 17. září 1938 s opravdu absolutně neaktuálním obsahem.

⁵⁰⁴ Srov. článek Trestat velezradu! „Tisk, podporující pana ministra vnitra“, nebude mlčet. „... *Je přirozené, že soc. demokraté mají zájem, aby tisk, podporující pana ministra vnitra mlčel. My dnes soc. demokratům říkáme, že tento tisk mlčet nebude, a že není moci, která by jej mohla umlčet ...*“ (Venkov 17. května 1938, číslo 115)

vyhraňovaly.⁵⁰⁵ Namísto nějakého pevného spojení je zde namíste mluvit spíše o jakési loajální opozici tak, jak to jen v poměrech Československa druhé poloviny třicátých let bylo možné. Společně pak tyto dvě strany reprezentovaly většinu „československého“ národa a jejich deníky ovlivňovaly, ale i reflektovaly jeho postoje.

Pokud se jedná o alespoň základní porovnání článků Venkova a Českého slova k problematice, tak z něj Venkov vychází jako ten rezervovanější, úředně strohý, zdrženlivější. Přináší podstatně méně článků k tématu a jsou často velmi silně vedeny duchem úředních zpráv, či jsou s nimi naprosto identické. Do září 1938 se celkem důsledně jakýmkoliv incidenty v pohraničí v podstatě programově odmítá zabývat.⁵⁰⁶ Naproti tomu ČS a s ním spojená periodika přináší častěji články k danému tématu, a to jak vzpomínané přepisy úředních zpráv tak i články, které nabízejí více senzacechtivý, ale i propagandistický pohled, je zde cítit touha po spravedlivé odplatě, nemožnosti pokračovat stejnou cestou ústupků, výčitka nespravedlnosti poměrů okolo ČSR i v jejím pohraničí. Přináší jakési „niterně češtější stanovisko“. Lítost nad oběťmi a uznání hrdinství je však u obou táborů stejné.

Jistě by se dalo namítnout, že základna pro tuto sondu je až příliš úzce zaměřená, nicméně právě kvůli omezením, které jsem nastínil výše, a také vzhledem k tomu, že mnou prostudovaná periodika pouze potvrdila předpoklad o poměrně slabé výtěžnosti tohoto typu pramene, nepokračoval jsem v dalším studiu tímto směrem. Pro představení

⁵⁰⁵ Srov. články: Goebbels a Venkov jedním dechem. Výměnná služba „protibolševické“ propagandy – Státní zájem neznamená nic? (ČS 21. října 1936, číslo 245, II. Vydání), O Henleinově proklamaci. Podivné názory Venkova musí být vysvětleny! (VČS 26. dubna 1938, číslo 97), To nesmí být zapomenuto. Venkov – jediná výjimka na národní frontě. Henlein si pochvaluje agrární tisk. (VČS 27. dubna 1938, číslo 98)

⁵⁰⁶ „Stát potřebuje klid, který je nejsilnější jeho zbraní. Proto je třeba jít proti panikářům, kteří nikdy nebyli v pohraničním území, a kteří velmi lehce šíří ať už od ucha k uchu, či v tisku poplašné zprávy. Buďme rádi, že je národ pevnější, jednotnější a rozumnější než jsou lidé, kteří stůj co stůj musí šířit zprávy o incidentech ...“ (Nelhat a nezeslabovat státní autoritu, Venkov 17. května 1938, číslo 115). Oproti tomu článek, jehož publikace ve Venkovu, je těžko představitelná: „Přišel čas, kdy vláda musí vládnout. Ať Hitler mluvil to či ono, pořádek si musíme udržet. ... Je nutno jistě učinit vše, aby byl zachován klid. Je po případě nutno i ustoupit. Ale jak může být trvale zachován klid v městě, kde policie na výzvu vůdců demonstrací za zpěvu desetitisíce hrdel ‚Deutschland, Deutschland über alles‘ opouští náměstí a vydává je ordnerům? Je nutno pomyslet na zítřky, kdy tatáž policie musí mít dost autority v davu, aby nemusela použít zbraně proti revoltujícím. Jednou ztracená autorita policie dá se pravidelně získat jen skutečnou ukázkou, že má dost síly, aby vynutila provedení svých rozkazů. S tím se musí počítat! I zde je třeba mít jasno. Orgány státní bezpečnosti musí vědět, že za nimi stojí celá státní moc...“ (A-Zet ranní 13. září 1938, číslo 213)

typu zpráv o SOS, pro představu o četnosti těchto zpráv na časové ose, tedy kdy Stráž patřila jakýmsi způsobem k hlavním tématům a kdy naopak je nemožné nějakou noticku o SOS nalézt, pro tyto účely považují i takto úzce zaměřenou sondu za dostatečnou.

Nejen s ohledem na předchozí stránky lze konstatovat, že pro agrárnícký Venkov nebyla Stráž zásadním tématem nikdy. Je to o to víc zarážející, že jakákoliv akce či pochvala „jejich ministerstev“ byla na jeho stránkách vždy řádně zvěčněna. Naproti tomu v období od října 1936 do září 1938 nalezneme na stránkách Venkova pouhopouhých osm článků, v nichž je SOS nějakým způsobem zmíněna.⁵⁰⁷ Kromě dvou větších článků z listopadu 1936 informujících o zřízení sboru, respektive o vládní vyhlášce o SOS, se v ostatních případech jedná o jedno či maximálně několikavěté zmínky v příspěvcích věnujících se jinému tématu.⁵⁰⁸ Asi nejvíce zarážející je, že se slovní spojení Stráž obrany státu neobjeví ani jednou v období květen až září 1938, kdy tyto jednotky byly v permanentní pohotovosti! Jediná oblast dotýkající se Stráže, na kterou se Venkov této době zaměřuje bez toho, aby zde byla SOS nějak zmíněna, je obhajoba ministerstvem vnitra nařizované pasivity bezpečnostních orgánů vůči provokacím, ale již i porušování zákonů, ze strany příslušníků SdP.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Z oboru ministerstva vnitra je zde řada celo i vícestránkových článků, kde by tématu SOS mohl být věnován prostor, ale není tam ani zmínky. Např. Úkoly a činnost ministerstva vnitra v popředí zájmu rozpočtové rozpravy (Venkov 13. listopadu 1936, číslo 264); Ministr vnitra Dr. Černý: Vnitřní bezpečnost státu nejvyšším příkazem; Ministr vnitra Dr. Černý o práci svého resortu (Venkov 14. listopadu 1936, číslo 265); Inspekční cesta dra Černého. Přehlídka stráží na hranicích. (Venkov 29. srpna 1937, číslo 203)

⁵⁰⁸ Autor je až na rozpacích, jestli zprávy typu „*V oboru vládní moci nařizovací byla vzata na vědomí zpráva o konečné redakci vládního nařízení o stráží obrany státu.*“ (Ve schůzi ministerské rady, Venkov 24. října 1936, číslo 248) nebo „*Nejnověji byla zřízena k zvýšení státní bezpečnosti stráž obrany státu.*“ (Zajišťování bezpečnosti republiky, Venkov 16. května 1937, číslo 115) počítat mezi články nějakým způsobem dotýkající se SOS. Počítá, protože jiné nejsou. Kromě těchto dvou příspěvků a dvou reflektujících zveřejnění vládního nařízení o SOS, se Stráž vyskytuje na stránkách Venkova ještě dvakrát v souvislosti se snahou agrární strany prosadit instituci vládních tajemníků a dvakrát v člancích přesvědčujících obyvatelstvo, jak skvěle máme opevněné a zabezpečené hranice. Přestože ve všech těchto případech je zmínka o SOS naprosto banální určité zajímavosti zde lze nalézt. Například jak Venkov spojil mezi Čechy oblíbené téma posilování obrany vlasti s poněkud již kontroverznějším tématem instituce vládních tajemníků: „*Plné působnosti nové instituce [SOS – J. P.] bude ovšem dosaženo teprve po aktivování vládních tajemníků pro vojenské a příbuzné agendy v obcích, resp. skupinách malých obcí, kterýžto článek veřejné správy jest organickým předpokladem pro působení stráž obrany státu.*“ (Ministerstvo vnitra je největším strážcem demokracie, Venkov 10. prosince 1936, číslo 287)

⁵⁰⁹ Srov. nadšený přepis článku italského listu Stampa „*Italská pochvala našich úředníků v pohraničí*“: „*A dlužno loyálně přiznati, že shovívavost české policie jde do krajnosti, vůdcové Čechů se vystríhají všech incidentů a konfliktů, k nimž pravidelně prý dochází čirou náhodou. ...Za jedné velkolepé německé manifestace*

Oproti Venkovu nepřináší ani České slovo a s ním úzce spojená periodika⁵¹⁰ do září 1938 nějaký zásadní obraz o Stráži jako takové ve smyslu organizace, výcviku, úkolů. Podstatně častěji však přináší informace, které se SOS dotýkaly velmi silně nepřímo. Jedním okruhem zde jsou informace o činnosti, technických, organizační a strukturálních změnách v jednotlivých prvcích Stráže, tedy finanční stráž, četnictvu a státní policii, kdy České slovo oproti Venkovu nejen seznamuje své čtenáře s problematikou ale i kritizuje určité jevy.⁵¹¹ Ani zde se však autoři nepouštějí do nějakých hlubších analýz s množstvím detailů.

Druhým okruhem jsou zde informace o incidentech v pohraničí vyvolávaných příslušníky SdP, o kterých Venkov až do září 1938 záměrně a systematicky mlčí. Jedná se především o útoky henleinovců na Čechy, německé antifašisty, ale také státní policisty, četníky a vojáky, prozatím bez použití střelných zbraní, zato již s propagandistickou zbraní, kterou SdP v září dovede k dokonalosti a sice s použitím účelových demonstrací a shromáždění, díky nimž vždy henleinovci prosadili ve vyvolaném konfliktu svou. Poslední oblast, která se po vyhlášení mimořádných opatření v květnu 1938 poměrně intenzivně na stránkách České slova řešila, byla kritika na výši a způsob vyplácení vyživovacího příspěvku pro povolane vojenské záložníky.⁵¹² Ačkoliv se všechna výše uvedená témata Stráže

v německém místě jsem nestačil obdivovati klid a nervy českého službu konajícího úředníka. Jest jasno, že čs. vláda nechce obětí a nebude dělat mučedníky. Henlein nebude zatčen, ani kdyby veřejně zpíval Horst-Wessel's Lied. ...“ (Italská pochvala našich úředníků v pohraničí, Venkov 15. 5. 1938, číslo 114), či „Státní autorita je na celém území republiky, poškozují-li něco, pak je to onen tisk, který tvrdí, že se daly příkazy nehájit státní autoritu, onen tisk, který přináší zprávy o jejím hanobení, o její nedostatečné ochraně o tom, že státní autorita nefunguje.“ (Nelhat a nezeslabovat státní autoritu, Venkov 17. května 1938, číslo 115).

⁵¹⁰ Večerní České slovo a A-Zet.

⁵¹¹ Například reprodukce kritiky poslance Bergmanna v rozpravě o rozpočtu ministerstva vnitra, který žádal nejen celkové přetvoření bezpečnostní služby v ČSR podle anglického stříhu, ale také konkrétně kritizoval nejasné podmínky pro přijetí k bezpečnostním sborům, otázku sociálního zabezpečení jejich příslušníků, nadměru administrativy či jazykovou nepřipravenost sil posílaných do pohraničí. (Požadavky bezpečnostního sboru a četnictva, VČS 14. listopadu 1936, číslo 265) Obdobně kritika poměrů u finanční stráž, kdy její příslušníci narychlo přijatí na jaře 1938, aby po anšlusu Rakouska zesílili tu hranici ČSR, nemohli včas nastoupit na svá místa, protože jim nebyly dodány uniformy. (Technická obtíž: nejsou ušity stejno kroje, VČS 20. dubna 1938, číslo 29)

⁵¹² Úsměvná ale bohužel přesná kritika na byrokratismus a zdlouhavost v jeho vyplácení: „*Tupík je slovo ruské a znamená slepou kolej ve stanici. ...Na tupík člověk vzpomene, když si přečte poslední zprávu o záležitosti vyživovacích podpor rodinám záložníků. Před měsícem jsem o tom psal a po dalším měsíci se dovidáme: Ničevó, podpory budou vyplaceny, brzy budou. Dva úředníci na zemském úřadě už na tom pracují, posuzují každý případ zvláště. Napřed to měli v ruku na obci, stvrdili četníci, schválila okresní vyživovací komise, pak to*

bezprostředně dotýkala, ani po 21. květnu se v člancích o SOS nepíše, opak je naprostou výjimkou.⁵¹³

Obdobně jako České slovo informoval své čtenáře o SOS i jeho regionální přívažek Stráž na severu. Navzdory svému teritoriálnímu zaměření na území při státní hranici a navíc do oblasti etnicky téměř nerozdělitelné a tudíž konfliktní nevěnuje SOS nějakou zvláštní pozornost. Zběžně jí poskytuje prostor pro dva menší články v době vyhlášení jejího vzniku, a to je až do 17. září 1938, kdy periodikum přestalo vycházet, zde ke Stráži všechno. Přitom každé byt i drobné posílení státněbezpečnostních orgánů v pohraničí je zde kvitováno s největším uspokojením a především každá nově otevřená i ta nejmenší strážnice státní policie stojí za zmínku. Také obecně téma bezpečnostních sborů v pohraničí a jeho konflikty s německým obyvatelstvem, bezmoc státních úřadů proti provokacím a útokům henleinovců, tedy tzv. „slabá ruka“, která Němce jen povzbuzuje, je zde jedním z hlavních témat.⁵¹⁴ Příslušníci SOS, jako jedni z aktérů tohoto boje, však ne.

Analogicky jako v období září 1938 až březen 1939 lze jen velmi těžko oddělit osudy Stráže od celkových poměrů československého pohraničí, ba celé republiky, nelze toto vymezení použít ani v případě zpráv periodického tisku na dané téma a pro tutéž etapu. Technicky to jistě možné je, ale tematicky v takovém kroku žádný přínos nevidím, právě naopak. Proto je potřeba podívat se na články o bezpečnostní situaci čs. pohraničí celkově, ať už je zde SOS explicitně zmíněna, či

ze všech okresů pošlou na zemský úřad, zde jsou k vyřizování této agendy zapracováni pouze dva úředníci, a zemský úřad se pochopitelně k vůli nějaké netrpělivosti rodin záložníků a novinářů nezblázní. Až budou ti dva úředníci hotovi, dostanou rodiny záložníků podpory, případně jejich vnuci.“ (Ničevó, příspěvky budou, VČS 19. července 1938, číslo 166)

⁵¹³ V období od 21. května do konce srpna 1938 je v Českém slově ve všech třech výše uvedených oblastech zpráv, ve kterých byla Stráž či její příslušníci silně exponováni, výslovně uvedena SOS pouze jednou, a sice v obsáhlém článku, který se zabýval soudem s hlídkou SOS, která ve známém incidentu 21. května 1938 v Chebu při plnění služebních povinností zastřelila dvojici Němců, kteří ujížděli z města na motocyklu. Nedbali výzev k zastavení a hlídku svou jízdou ohrožovali na zdraví. (Projednávání chebského incidentu odročeno, ČS 28. července 1938, číslo 174, II. vydání)

⁵¹⁴ „*Jest sice správné zachovat ve všem klid a rozvahu, ale jen do určité míry, aby v tom nebyla viděna známka slabosti. Právě proto, že tak trpělivě přihlížíme ke všemu co henleinovci proti státu podnikají, domnívají se, že se jich bojíme. Jistě by neškodilo, kdyby se energickým způsobem ukázalo, že každý, kdo v tomto státě žije, musí se podrobiti jeho zákonům. ...Vláda musí proti těmto provokatérům ukázati v každém případě silnou ruku a přinutit je k občanským povinnostem v našem demokratickém státě. Vláda nesmí se ukázati slabou a musí bezohledně postupovati proti každému, kdo ohrožuje klid a pořádek ...“* (Jak dlouho ještě?, Stráž na severu 14. května 1938, číslo 19)

není, ať již se v reálu dané akce zúčastnila, či ne. To, s čím zde pracujeme, je obraz situace bezpečnostních sil v rozbouřeném pohraničí, jehož je SOS integrální součástí bez ohledu na jednotlivé případy či jednotlivé pisatele článků, kdy stačilo pokud slovní spojení Stráž obrany státu nahradili všeobjímajícím a neutrálním „bezpečnostní orgány“.

Četnost článků a prostor věnovaný bezpečnostní situaci v pohraničí v tisku je pochopitelně přímo úměrný vývoji situace od počátku září, kdy vrchol lze jednoznačně umístit do druhé dekády tohoto měsíce. Následný postupný pokles od všeobecné mobilizace, který lze sledovat zhruba do poloviny října, je poté až do konce Druhé republiky vystřídán něčím, co lze nazvat jako setrvalý stav. Články k problematice včetně konkrétních zmínek o SOS se průběžně po celou tuto dobu objevují, přičemž jejich sinusoida závisí na konkrétních akcích nepřátel na hranicích republiky.

Je nutné si však uvědomit, že ani ve zmíněné druhé dekádě září nebyly zprávy o bezpečnostní situaci v pohraničí tím nejdůležitějším, o čem noviny informovaly. Tím, co většinou plnilo titulní strany s palcovými titulky, byla mezinárodní politika a postavení ČSR v ní. Situace v pohraničí byla stále na druhém místě, přičemž po Mnichovu byla ještě odsunuta články jednak variujícími téma přestavby republiky, jednak oslavami konkrétních kroků vedoucích k této přeměně.

Články věnované bezpečnostní situaci v pohraničí a potažmo i SOS v období září 1938 až březen 1939 lze rozdělit do několika kategorií. První, nejpočetnější lze nazvat skupinou „incidentní“ či „úřední“. Představuje především základní přiblížení jednotlivých konkrétních provokací, nepokojů, pašování a nálezů zbraní, vzpour, útoků na pozice bezpečnostních sil, apod. anebo stručné noticky o protiopatřeních na tyto skutky. Po Mnichovu lze tento výčet doplnit častými zprávami ať už o oprávněných či neoprávněných záborech našeho území ze strany sousedních států a dalších konfliktech, ke kterým na rozbouřené hranici docházelo, a také zprávami o osudech

československých státních příslušníků, včetně členů SOS, zajatých a odvedených v průběhu září do Německa a o jejich návratu domů.⁵¹⁵

Hlavní slabinu tohoto materiálu představuje skutečnost, že se v menší míře jedná o verze, většinou však pouhé prepisy oficiálních úředních zpráv. Poznání o SOS tak nemůže posunout kupředu. Signifikantní je také to, že značná část těchto článků se obejde bez jakékoliv výslovné zmínky o SOS. Figurují zde vojáci, četníci, finanční strážníci, státní policisté či jednoduše bezpečnostní orgány, i když v jednotlivých popisovaných akcích hrála samotná organizace SOS jako taková podstatnou nebo rozhodující roli.⁵¹⁶ To se však veřejnost neměla šanci dozvědět. Pokud již konkrétní zmínku o SOS nalezneme, nedostaneme se nám žádného bližšího vysvětlení, objasnění. Pouze se dozvíme, že na místě x, tehdy a tehdy, při útoku, při obraně, hlídkování, ústupu figurovala hlídka SOS. Nic víc, nic míň. Nedozvíme se tedy nic, co by se nepsalo v úředních zprávách.

Obdobně jako celkový politický kurz se v průběhu podzimu 1938 a jara 1939 mění i složení a obsah zpráv z této skupiny článků, kterou pracovně nazývám incidentní či úřední. Zájem od Německa se přesouvá k Polsku a Maďarsku. Až na výjimky zprávy o incidentech na československo-německé hranici mizí či dostanou prostor v podobě drobného článku bez výrazného nadpisu. Zato téměř každá potyčka s Poláky, a zejména Maďary, stojí za zmínku, nezřídka v podobě článku s palcovým titulkem na titulní straně.

Podstatně zajímavější kategorii článků ke Stráži představuje skupina další. Do ní lze okrajově zařadit podrobnější články variující téma boje v pohraničí, stejně jako souhrnné příspěvky mapující zpětně určité období tohoto boje. Ani zde se však nedostáváme mimo rámeček

⁵¹⁵ Poněkud „ze široka“ sem lze zařadit i úřední zprávy informující obyvatelstvo o opatřeních na poli vnitřní bezpečnosti státu. Např. vyhlášky o odevzdávání zbraní, vyhlášení stanného práva apod.

⁵¹⁶ Přímo klasickým případem může být útok na Masarykovu chatu v Orlických horách 21. září 1938. Z Večerního ČS se dozvídáme nejen o útoku jako takovém, ale i dokonce jméno nájemce hotelu, to jak prchal s manželkou ve spodním prádle, aby si zachránili život, i to jak vojáci odtáhli jeho hořící auto od hotelu, aby neshořelo. Po příchodu vojenské posily útočníci ustoupili do Říše. (Srov. VČS 22. září 1938, číslo 222) O nějaké SOS žádná zmínka. V článku figurují pouze vojáci. Ve skutečnosti však byla celá akce v režii Stráže. V chatě byla ubytována sedmá četa praporu SOS Rychnov nad Kněžnou, která prostor bránila, před obklíčením ustoupila a po přeskupení sama objekt znovu dobyla. (Srov. vzpomínky Josefa Kotyšky In. Radan Lášek: Jednotka určení SOS. Díl první, Praha 2006, str. 109 - 111)

úředních zpráv. Nejpozoruhodnější v této skupině jsou články heroizující činnost bezpečnostních sil v pohraničí a vyjadřující dík za věrnou službu. S tím v rozbouřeném podzimu 1938 bohužel velmi úzce souvisel i výčet obětí tohoto zápasu a informace o pohřbech jeho hrdinů.

Zde se tak poprvé dostáváme mimo čistě úřední charakter zpráv periodického tisku k tématu Stráže, kdy noviny stejně jako druhý hlavní „masmediální“ prostředek té doby – rozhlas z velké části vytvářely pohled široké společnosti na bezpečnostní situaci v pohraničí, respektive na Stráž obrany státu. Limity vytváření tohoto obrazu jsou však vzhledem k předcházejícím stránkám zřejmé. „Prostátní“ periodika mohla v okamžiku nejtěžší zkoušky, které byl stát za celou dobu své existence vystaven, těžko vytvářet jiný obraz, než o jaký by se pokusilo nově zřízené ministerstvo propagandy, kdyby k tomu mělo čas a prostředky. Heroickému obrazu na domácím poli nemohl být vzhledem k již dříve zmíněným okolnostem – cenzura, zákazy atd. – vytvořen protistátními silami negativní protipól.⁵¹⁷

Od okamžiku vypuknutí kritických nepokojů v pohraničí a následných bojů mezi československými bezpečnostními silami a iredentistickými teroristy v druhé dekádě září 1938 bylo tedy rozdělení rolí ve sledovaném domácím tisku jasné, neměnné a pro všechna periodika stejné.⁵¹⁸ Odhlédneme-li od zpráv úředně neutrálních, nabízí se zde československé veřejnosti obraz bezpečnostních orgánů v pohraničí, tedy i Stráže obrany státu, jako strážců pořádku, ochránců mírů a hranic, hrdinných bojovníků za svobodu národa neochvějně stojících na stráži na nejzazších výspách

⁵¹⁷ Negativní obraz v této souvislosti ovšem v dimenzích podstatně překračující téma SOS, lze hledat jedině v zahraniční nepřátelské propagandě. Především v Goebbelsem vedeném boji proti vraždící, znásilňující a další naprosto výmysly páchající „české soldatesce“.

⁵¹⁸ Resp. duch je stejný. Co do četnosti článků je srovnatelný především v případě informací o smrti a pohřbech příslušníků bezpečnostních sborů. Četnost a oslavnost příspěvků heroizujících čs. bojovníky v pohraničí, jakož i uznání díků za věrnou službu je u konzervativnějších Venkova přece jenom menší. Na druhou stranu pod pojmem četnost si nelze představovat jeden oslavný celostránkový článek o SOS, resp. čs. bezpečnostních silách za týden. V období září 1938 – březen 1939 lze ve Venkově nalézt na toto téma tak 4-5 menších příspěvků, někdy se snadno přehlédnutelným titulkem, jindy v rámci jiného článku. Ani národně socialistický tisk na tom není o mnoho lépe. Článků s obdobnými parametry jako ve Venkově je zde v tomto období zhruba deset, přičemž pouze jeden se dá s notnou dávkou fantazie nazvat jako celostránkový s palcovým titulkem. I tento článek je schován uvnitř listu, titulní strana patřila jiným tématům. (Srov. „SOS“ – prapory bez praporů, A-Zet ranní z 1. listopadu 1938, číslo 248)

republiky, přesto zmužile vzdorujících všem nesnázím. Obraz mužů, na něž se může národ za všech okolností zcela spolehnout.⁵¹⁹ Agrárnickým specifikem v tomto ohledu je snad pouze okolnost, že tento pohled doplňuje obhajobou maximální zdrženlivosti, která je bezpečnostním silám ve vztahu k útočícím teroristům nařizována ministerstvem vnitra.⁵²⁰

Od počátku října se charakter článků z této skupiny nepatrně mění. Akcentuje se především vyjádření díků za odvedenou službu během posledních měsíců. Jsou to drobné příspěvky nezřídka bez titulku, nebo schované v jiném textu. Neokázalé, přiznávající, že je toho ještě mnoho, o čem se nesmí psát, stvrzující však, že národ by měl být vděčen za to, co bylo vykonáno.⁵²¹ Mimo to je také veřejnosti, ne

⁵¹⁹ Ilustrativně dva články. Ani v jednom není Stráž výslovně zmíněna. „*Jest dojemné hovořiti s celními orgány na hranicích. To není jen služba, věrná a oddaná; tj. hrdinství a vášnivá láska ke státu. Měsíce jsou na svém místě, neznají oddechu, neznají rodin. Na nejzazších výspách stojí ve dne v noci, odhodlaní, obětaví. Neznají strachu. Neptají se, vrátí-li se; ale vědí, že splní svoji povinnost. ‚Vyřídte to našim v Praze!‘ prosí. Bezpečnostní oddíly, ať policie či četnictva, jsou řadu dní v permanenci. Jsou klidní, rozvázní a odhodlaní. Vzpomenete-li na ně, vezte: Národ může na ně spolehnout. Státní bezpečnostní služba v celém pohraničí vzbuzuje naprostou důvěru. Nic nebylo opomenuto, aby byla ochráněna státní autorita a bezpečnost života a klid nejen českých ale i loyální německých občanů, jichž jest ohromná většina. To dlužno zvláště ocenit.*“ (Klid v pohraničí, Venkov z 18. září 1938, číslo 220) „*Minulý týden ukázal, co znamenají pro národ a stát naši hraničáři. Četníci, policisté, finančníci, učitelé i soukromí zaměstnanci byli ve střehu po celý týden. Snad ani jeden z nich za celý týden nesvlékl kabát a nezul boty. Spali na stolech, na lavicích nebo na podlaze, s puškou nebo revolverem při ruce. I toho spánku bylo však málo. Jídlo bylo nepravděelné, občas kus salámu a chleba a trochu ovoce. Koncem týdne byli všichni již zarostlí, bledí, měli opuchlé krvavé oči a zemdleli až k smrti. Všude bylo však slyšet jen jedno: ‚Jsme tu a neustoupíme.’*“ (Tisíce neznámých hrdinů v pohraničí. Týden bez spánku ve službě. VČS z 20. září 1938, číslo 220)

⁵²⁰ „*Sveřepost živlů, jež se pokusily o vzpouru proti státní moci, ukazuje nejvýmluvněji počet obětí na straně bezpečnostních orgánů. Tato smutná statistika vydává také svědectví, že likvidace útoků byla prováděna s největší prozíravostí a zdrženlivostí a že zbraně bylo užito jen v případech krajní nezbytnosti.*“ (Atentát na státní autoritu zmařen, Venkov 15. září 1938, číslo 217) „*Československé bezpečnostní orgány, které konají nesmírně obtížnou službu v pohraničí a jsou vystaveny neustálým útokům a provokacím, zachovávají nejpřísnější kázeň a obdivuhodnou zdrženlivost, aby v nejmenším nebyla dána záminka ke tvrzení, že Československo porušilo jakkoli území sousedního státu. I v těchto případech, kde ozbrojené tlupy podnikají z německého území útoky, postupují naše orgány při obraně tak, aby obranná střelba nezasáhla říšskoněmecké území.*“ (Výzva k útěku a deserci, Venkov 21. září 1938, číslo 222)

⁵²¹ Ilustrativně: „*Naše četnictvo, státní policie, příslušníci Stráže obrany státu, finanční stráž, úřednictvo atd. vykonali divy hrdinství, rozvahy a kázně. Musí býti a bude postaráno o ně a o jejich rodiny. Národní stát bude všech těchto vojenských, bezpečnostních a úředních sil i nadále neztenčeně potřebovat.*“ (Republikánská strana o politické a hospodářské situaci, Venkov z 4. října 1938, číslo 233) „*Ministr vnitra v Praze vyslovuje příslušníkům stráže obrany státu v zemi České a Moravskoslezské toto pochvalné uznání: Letošního roku byla stráž obrany státu dvakrát postavena před velkým a odpovědným úkolem, který splnila vzorným způsobem. Řada příslušníků stráže položila oddané životy na oltář vlasti a mnoho jich bylo při plnění služebních povinností zraněno. Vzpomínaje zářné památky mrtvých hrdinů, jejichž láska k vlasti zůstane nezapomenutelným příkladem nám všem, vyslovuji pp. přednostům hlavních politických úřadů, velitelům nižších jednotek, všem zástupcům těchto velitelů, jakož i všem příslušníkům stráže za pohotový a ukázněný výkon služby v dobách pro náš stát tak těžkých svůj dík a plné uznání.*“ (Bez titulku, Venkov 26. listopadu 1938, číslo 279) „*V minulých dnech dlela na ministerstvu vnitra deputace stráže bezpečnosti, aby tu přednesla všechny ty stížnosti, jež byly vyšetřeny na místech v pohraničí, přímo u členů stráže obrany státu, složené z policejní stráže, četníků a finanční stráže. Bylo těch*

nějak všeobecně, ale většinou na konkrétních jednotlivých případech ukazováno, jaké těžkosti a útrapy se za někdy tragickým hrdinstvím každého jednotlivce v pohraničí skrývaly. Ať už šlo o příslušníky SOS sloužící měsíce za špatného počasí, bez dovolené,⁵²² bez vystřídání, řádné stravy, dostatečného materiálního zabezpečení,⁵²³ nebo o civilisty, kteří se zbraní v ruce ve svém osamělém boji bránili svůj holý život.⁵²⁴

Motivem nejtragičtějším, který bohužel není problém v periodickém tisku nalézt v podstatě po celé období září 1938 – březen 1939, je vyjádření obrovské lítosti nad lidskými ztrátami, které československý bezpečnostní aparát utrpěl. Tisk seznamuje veřejnost se jmény padlých, okolnostmi jejich smrti, ale i posledním rozloučením, kterého se jim dostalo. Jedná se typologicky o články od prostého výčtu jmen či krátkých zpráv o úmrtí až po rozsáhlejší reportáže ze státních pohřbů s projevy řečníků, výčtem nejvýznamnějších smutečních hostů a zevrubným popisem celého

oprávněných stesků opravdu dost, a takových, že drásaly srdce. Nelze o nich psát veřejně. Na ministerstvu žasli a slíbili nápravu. Bylo projevono dost dobré vůle odstraniti nejhorskí křivdy.“ (Nový plán bezpečnostní služby, A-Zet ranní, 25. října 1938, číslo 243).

⁵²² Srov. článek O dovolenou členů SOS, Nedělní ČS z 11. prosince 1938, II. vydání, číslo 291 a článek: Pokyn Zemského úřadu. Pozdní dovolená našich strážců hranic. Vybrat pokud možno do konce roku, VČS z 19. prosince 1938, číslo 297.

⁵²³ Jednak starý nevyřešený problém s nepřidělením polních uniforem pro příslušníky SOS. Srov. poznámky 231 a 232. Ale i prohlubující se problém s únavou nevystřídáných, neodpočínutých jednotek. „*Obrana naší hranice a zjednávání klidu v pohraničí je svěřeno Sborům pro obranu státu, složeným z finanční stráže, četnictva a vojska. Až v klidnějších dobách bude možno po zásluze oceniti hrdinství těchto lidí, udatně bránících za nejtěžších podmínek na severu Karpat nešťastnou zemi a republiku. Ztráty SOS jsou dosud nepatrné, potvrzují-li však nynější poměry na hranicích déle, mnozí členové sboru nebudou dlouho schopni polní služby.*“ (Zločiny polských teroristů na Podk. Rusi, ČS z 30. listopadu 1938, číslo 281, II. vydání)

⁵²⁴ Jeden příklad za všechny: „*V úředním listě bylo stručně oznámení: „Za vlast položil svůj život legionář Václav Kalina, poštovník v Prislopu na Podkarpatské Rusi. Zahynula s ním i jeho žena. O té úřední list zprávu nepřinesl. Odmítla v nebezpečných dnech opustit muže a odjet domů na Domažlicko. Zahynula se svým mužem, plníc po jeho boku na hranicích svou povinnost. Je to jedna z přecetných hrdinských tragedií našeho pokolení. ... Deset polských teroristů přepadlo v noci poštovnu. nejdříve útočili salvami z kulometu. poté byla poštovna bombardována ručními granáty. Poštovník a jeho žena neustoupili a vytrvali. Kalina marně se snažil střelbou z pušky zahnat teroristy. Byli ve tmě dobře kryti. Uslyšel mezi praskotem granátů z vedlejší místnosti výkřik ženy: „Ježíši ...!“ Spěchal jí na pomoc, ale bylo již pozdě. Tma a trosky zakryly její skon. Poštovník bije se dál a neustupuje. Granáty byla sražena střecha a poštovna pobořena. Nedá se už hájit. Poštovník Kalina ukryl státní peníze určené na výplatu četníkům do náprsní kapsy. Několik tisícovek, ale byly mu státem svěřeny, musí je státu zachránit. Vyjde s puškou do tmy. Jen několik kroků a padl. Byl zastřelen. Teroristé prohledali poštovnu a když nenašli peníze, zmizeli. Druhý den našli četníci Kalinu se třemi průstřely v prsou. Zakrvácené peníze v kapse. Několik tisícovek, peněz státu, bylo provrtáno kulemi. A v demolované kuchyni mezi troskami ležela mrtva Kalinova žena. Žena českého úředníka na Podkarpatské Ukrajině a Češka z Domažlicka. Střepiny granátu ji rozdrásaly mladá prsa a dobrou českou hlavu. Chleba nevyčítaný, nezaviděný chleba, hořký, prosáklý krví.*“ (Z dnů ponížení vyrostla srdce statečných, VČS 1. ledna 1939, číslo 4)

průběhu pohřbu. To je někdy spojené s téměř lyrickým vylíčením heroické smrti příslušníků bezpečnostních sil.⁵²⁵

Především pohřbům prvních padlých z Chebu, Habersbirku, Schwaderbachu či Silberbachu byla ve sledovaném tisku věnována značná pozornost. Lze si přečíst upřímné vyjádření lítosti nad mrtvými i díky za přinesenou nejvyšší oběť spojené však s apelem k vytrvání.⁵²⁶ Noviny otiskovaly černě zarámované stránky novin ve formě parte se jmény padlých, obsáhlé reportáže z pohřbů, lyrické líčení heroické smrti, sliby, že smrt padlých nebude marná a že jejich oběti národ nikdy nezapomene. Toto aranžmá v pozdější době nezřídka nahradilo několikařádkové prosté oznámení bez znatelného nadpisu o úmrtí strážce hranic a jeho pohřbu většinou v domovské obci za hojné účasti místního obyvatelstva. Bez detailů, bez slz.

⁵²⁵ „Je opravdu po bouři a jako po bouři: prudké a těžké. Neleží pomlácené obilí, ale lidé: nad osmi s z nich se včera v tělocvičně falknovské školy zbožně pokřičoval generál všeho četnictva ...bylo to znamení kříže, ale lampasy a rukávy se zlatými hvězdami a lipovými listy zbarvily gesto v salut, skloněné šavle před nejvyšším zastáncem zákona: ‚Hlásím – osm spravedlivých, ti poslali nespravedlní. Prosím o další rozkazy.‘ ...Je kouzelný podzimní den se zlatým sluncem a vůní sena. Je kouzelný den i nad Habersbirkem. Nad ním. V malé vesnici samotné, na návsi, se blýskají střepinky skla. Černý prapor na četnické stanici halí – jak vánek jím vlaje – a střídavě ukazuje stopy střel v průčelí budovy. Ve střeše vedle ještě chybí kus, který vyrazil vrah, jeden z vrahů. Ten jehož ‚úkolem‘ bylo střílet oknem do kanceláře tak, aby žádný z četníků, které vraždili jiní útočníci, nemohl k telefonu. ... Před četnickou stanicí sedí krásný plavý vlčák s rozumným, jantarovými očima. V kritickou chvíli byl zavřen v bytě v prvním poschodí. Nemohl k svému pánu, veliteli četnické stanice. Ale od chvíle, kdy ho pustili – když četa poručíka Beneše, s velitelem v čele vzala stanici ztečí, a když štábní strážmistr Milfajt projel s autokarem přehradnou palbou vrahů – tedy od chvíle, kdy ho pustili, sedí služební pes Rek před stanicí Habersbirk. Čtvrtý den. Když přichází nějaká hlídka, běží jí vstříc. Když zjistí, že jeho pán nepřišel, vrací se k prahu. Ted’ odchází další četa na obchůzku ..., ‚Pochodem – v chod!‘. Na ‚chod‘ se zvedá i pes Rek. Běží několik kroků, s hlavou zvednutou k tvářím pochodujících. Hledá vrchního strážmistra Nováka, jenž měl před dvěma hodinami pohřeb. Pes Rek se vrací k prahu četnické stanice...Nynější velitel stanice Habersbirk ...přistupuje ke krásnému zvířeti a hladí je po hlavě: ‚Žijeme nejen v historické době,‘ říká po tichu, ‚ale i v hysterické...‘ Pes Rek se dívá jantarovými očima nechápavě na střepiny skla a na kousek nazrzlé hlíny: zde tekla krev z ran na těle ženy, četnickovy ženy, kterou útočníci bili a pak strčili před sebe, volající: ‚Střílejte!‘ Pes Rek se dívá jantarovými očima a nechápavě. Neříkejte už nikdy o škaredém činu, že je zvířecí. Slovo ‚nelidský‘ pište ne-lidský.“ (Po bouři, A-Zet pondělík z 19. 9. 1938, číslo 38)

⁵²⁶ „Krátké jsou nekrology v úřední zprávě: ‚Za oběť padlo 11 četníků, voják a strážník‘. Jedenáct už jich úřední zpráva – bez Schwaderbachu – vypočítává. A čtyři dobré české občany civilisty. Nejmenuje je ještě jejich jmény. Jsou to hrdinové ještě anonymní. Ale jsou už vřadění do dějin naší těžce zkoušené země mezi naše slavné národní mučedníky, padlé a ve službách vlasti a jejího zákona zahynuvší. Zde zemřeli, hájíce klid nás všech a bezpečnost nás všech, zastánci zákona. Zde byli vražděni bezúhonní, spravedliví muži. Zde vraždili ti, jimž zavraždění ještě včera věrně a oddaně sloužili; včera, především, pět, deset, snad i dvacet let hájili tito četníci, strážníci a vojáci život, majetek a čest svých vrahů. Jedenáct mužů zákona bylo zavražděno. Protože hájili zákon. Protože byli poslušní ústavu a předpisů, jak je diktuje náš řád, který z velké spravedlnosti a z gentlemanství, na kterým by se měl zamyslet svět, ponechával a ponechává první ránu – zbočinci! Tento předpis je symbolem, jenž znamená: československý stát je silnější, než kterýkoliv jedinec nebo kterákoliv skupina jedinců. Krev jedenácti mužů zákona zpečetila znovu úmluvu věrnosti mezi bezpečnostními orgány a vojáky a Československou republikou.“ (Naši padlí. Za svobodnou vlast a zákony státu, VČS z 15. září 1938, číslo 216)

Přestože se prostor v tisku pro informace o těchto smutných událostech zmenšoval poměrně dramaticky, lze na základě několika podrobnějších článků otištěných v pozdější době usuzovat, že velkorysost posledního rozloučení s padlými se zásadně nezmenšovala. Stále se jednalo o události, kterých se nezřídka účastnily desetitisíce obyvatel z širokého okolí, nejvyšší představitelé armády, četnictva, státní policie, finanční stráž, ale i zástupci civilní správy počínaje ministry vlády, přes zemské prezidenty, po hodnostáře různých úrovní místní samosprávy. Respekt neměli padlí pouze v českých zemích, obdobně na Podkarpatské Rusi šel v čele pohřebního průvodu zastřeleného četníka Msgr. Vološin,⁵²⁷ na Slovensku vyprovázela českého vojína zastřeleného Poláky u Čadce mimo jiných dokonce i skupina Hlinkových gard.⁵²⁸

Pohřby strážců hranic se tak měnily ve velké národní manifestace. Poslední rozloučení se všemi vojenskými poctami, účastí školních dětí a studentů, krojovanými spolky, jednotkami armády a bezpečnostních sborů. Prezident Beneš nařídil, aby k rakvím padlých byly pokládány věnce s jeho jménem.⁵²⁹ Nejvyšší představitelé bezpečnostních sborů a státu, ale i místní autority nad jejich hroby přednášely projevy plné díky a uznání. Respekt k mrtvým a pieta nesměly být ničím narušeny.⁵³⁰

U příležitosti hromadného pohřbu ve Falknově vysílaly všechny rádiové stanice v ČSR projev ministra vnitra Černého, velebící padlé hrdiny. V něm ministr mimo jiné přímo oslovuje padlé a slibuje, že

⁵²⁷ Srov. Čestný pohřeb obětí maďarských teroristů, ČS z 15. října 1938, II. vydání, číslo 242. Zmínku si v této souvislosti zaslouží také národní manifestace uspořádaná ve Volovém k uctění památky padlých na Podkarpatské Rusi v roce 1938. V tomto menším městečku se sešlo při této příležitosti 10 tisíc občanů. (Okázalé uctění památky padlých obránců Podkarpatské Rusi, Venkov z 3. ledna 1939, číslo 2).

⁵²⁸ Srov. Dva stateční čeští obránci. Zemřeli při výkonu povinnosti, VČS z 2. prosince 1938, číslo 283.

⁵²⁹ „*Prezident republiky nařídil, aby k uctění obětí z řad armády, četnictva, finanční stráže a jiných státních orgánů, kteří padli ve službě při nepokojích v pohraničí, byly při pohřbu položeny jeho jménem věnce se stuhou ve státních barvách. Věnce položí v zastoupení prezidenta republiky příslušníci orgánů, k nimž padlí náleželi.*“ (Věnce prezidenta republiky, ČS z 18. září 1938, číslo 219, II. vydání)

⁵³⁰ „*Z hanebného skutku se bude odpovídat 21letý obchodní příručí Pavel Humburger z Kolína, zaměstnaný u firmy Landsmann v Pardubicích. Když do Pardubic přijel pohřební vůz s tělesnými ostatky na hranicích zastřeleného dozorce finanční stráže Jos. Röhricha a zástup lidí s obnaženou hlavou vzdal v tichém a bolestném pohnutí postu, tu Humburger pronesl o mrtvém hrubý, posměšný výrok. Byl odevzdán soudu.*“ (Bezpříkladná hanebnost. Surová urážka mrtvého při pohřbu, VČS z 3. října 1938, číslo 231)

jejich oběť nebude marná a že se stát postará o jejich pozůstaté.⁵³¹ Zprávu o vyplacení odškodného přináší posléze Večerní České slovo.⁵³² Nicméně absence jakýchkoliv dalších zpráv v tisku na toto téma, jakož i mlčení archivu nabádá k myšlence, že pokud k takovému kroku skutečně došlo, tak se toto odškodnění týkalo pouze konkrétních devíti četníků. Rodiny většiny padlých v období září 1938 – březen 1939 zřejmě nedostaly nic.

Poslední skupinu článků sledovaného domácího periodického tisku, které bych zde chtěl ještě věnovat prostor, jsem si pracovním nazval propagandistická. Rozumí se samo sebou, že konflikt, který probíhal na hranicích Československa v letech 1938-39, každé jeho menší, větší, ale i imaginární vzplanutí poskytovalo vítanou munici do války slov pro všechny strany. Je bohužel faktem, že československá strana v této válce tahala za kratší konec, a to nejen ve vztahu k velkoryse pojaté propagandě Goebbelsově,⁵³³ ale i vůči propagandě polské a

⁵³¹ Srov. Ministr vnitra dr. Černý památce padlých četníků. Dokázali světu, že národ náš je odhodlán bránit stát do posledního dechu, Venkov 18. září 1938, číslo 220.

⁵³² Srov. Příspěvek byl už vyplacen. Pomoc rodinám devíti padlých hrdinů, VČS z 20. září 1938, číslo 220. „Ministr vnitra dr. Černý, prohlásil v sobotu v rozhlasu, že republika se postará o rodiny svých služebníků, kteří padli v posledních dnech v jejich službách. Rodinám zabitých četníků byla již také vyplacena první výpomoc. Vdovy po zabitých hrdinech dostaly každá po 30 tisících Kč a po 5 tisících na každé dítě. Kromě toho budou dostávat pensí, která bude zaokrouhlena. ... Rodičům svobodných četníků bylo vyplaceno po 15 tisících Kč.“ (Tamtéž).

⁵³³ Podle Davida Irvinga: „Byl to právě Goebbels, komu Hitler připsal největší zásluhu za nekrvavé vítězství nad Československem v roce 1938. ... Ministr vytvořil a dovedně rozvíjel téma, že Československo je letadlovou lodí Moskvy v srdci Evropy. ... Nato začal Goebbels zahlcovat sdělovací prostředky informacemi o zvěrstvech páchaných Čechy. Tyto historiky vyráběl Berndt s pomocí adresářů, map a telefonních seznamů. Další materiál dodávaly nacistické noviny z příhraničních oblastí. To vedlo k určitým lokálním problémům. Henleinův tiskový šéf Franz Höller měl námitky proti jedné zprávě referující o útocích Čechů na sudetské Němce s tím, že se jedná o jeho rodnou vesnici, ve které mezi oběma etniky panují obzvláště dobré vztahy. „Řekněte mi,“ opáčil Goebbels s úsměvem, „jak velká je ta vaše vesnice?“ Na danou odpověď se Goebbels ďábelsky zašklebil. „Dobře, tři sta lidí tedy ví, že lžeme. Ale zbytek světa na to ještě nepřišel!“ David Irving: Goebbels. Pán myšlenek třetí říše, Brno 1998, str. 363. Pro ukázkou úryvky z Goebbelsova silně autocenzurně upraveného deníku ze září 1938 k otázce československé krize: „V Čechách pokračuje revoluce podle programu. Útoky na banky a obchody s potravinami. Všechno to ve velké úpravě vysíláme rozhlasem. ...Mezitím zesílíme v tisku tlak na Prahu. Protože se to trochu uklidnilo, dochází dnes k novým českým excesům, za něž budou platit. Projednávám s Berndtem podrobně přesný operační plán. Především musí být víc alarmujících zpráv z Čech. ...Dlouhá porada s Berndtem: až do čtvrtka musí vydržet naše ostrá tisková kampaň. To není sice lehké, ale podaří se nám to. Češi už nereagují. ...Tisk musí svou kanonádu ještě zesílit. Celý svět už je pod tlakem naší kampaně. ...Náš tisk velmi silně přidává. Pracuje mistrně. O tom lze říci jen slova chvály. ...Dnes ráno jsem zas jednou vyburcoval Berndta. ...Přinášíme alarmující a panické zprávy z Prahy ve velké úpravě. ...Dal jsem směrnice Berndtovi. Naši lidé teď vyvolali na hranicích potřebné srážky. Tisk proti nim prudce útočí. Jde nám o prohlubování krize. ... Náš tisk a rozhlas pracují příkladně. ...Náš tisk pracuje velkolepě. Berndt jej drží v cvalu. Dirigujeme dnes téměř celé světové mínění. Teď zase sedíme u delší páky. ...Praha popírá krvavé pohraniční incidenty, o nichž jsme psali. Úplně hloupým a pitomým koktáním. Masívně se proti tomu ohrazujeme.“ Joseph Goebbels: Deníky 1938, Litvínov 1992, str. 223-232.

maďarské a dokonce i sudetoněmecké.⁵³⁴ Jedinou zbraní ČSR byla pravda, maximálně drobné polopravdy či zbožná přání vydávaná za pravdu, které měly za cíl především uklidnit domácí obyvatelstvo. Kalibr soupeřů byl mnohem těžší: menší lži, větší lži, bohapusté výmysly. Z naznačeného vyplývají i určité okruhy článků, které sem lze řadit.

Chronologicky první které se s různou intenzitou vyskytují již dlouho před vyvrcholením krize v září 1938, jsou příspěvky domácího tisku reagující a bojující s vylhanými či překroucenými informacemi o údajných incidentech, násilí, zvěrstvech etc. páchaných čs. bezpečnostními sbory a vojáky na pokojném domácím obyvatelstvu ČSR „nečeskoslovenské“ národnosti, šířenými zahraničními novinami a rozhlasem. Klasicky se jedná o stručný přepis informace šířené zahraničním médiem, následný popis prověřování údajného incidentu prováděného příslušnými orgány a nakonec uvedení události na pravou míru. Že se závěry úředního šetření diametrálně odlišovaly od šířených dezinformací v zahraničí, není třeba zdůrazňovat.

Kromě vyvracení nepřátelské agitace domácí tisk spolupracoval s úřady také ve smyslu uklidnění domácího obyvatelstva. Vyjma poměrně obecně známých výzev tisku k zachování klidu, prohlášení

⁵³⁴ Tuto skutečnost výstižně ilustrují vzpomínky Sydney Morrella: „Když se v některém zapadlém městečku nebo vesnici seprali Češi se sudetskými Němci, vzal Ullrich [tiskový šéf sudetoněmecké strany – J. P.] v Praze telefon a každý ze zpravodajů měl historku v německém podání, dříve než se Češi o příhodě vůbec dověděl. Když přijely do Prahy nějaké významné osobnosti – členové anglického parlamentu, američtí senátoři -, Ullrich zahájil činnost. Pohotově uspořádal zájezd územím sudetských Němců a snažil se dokázat, že česká perzekuce zavinila průmyslovou krizi. Češi byli tímto druhem propagandy beznadějně překonáni. Uváděli historické důvody, aby dokázali, proč jsou Henleinovy požadavky neproveditelné. Hájili hranice svých území tím, že je mají již tisíc let. A kolem desáté hodiny večer, kdy právě začínala moje denní práce a kdy hlásila sudetoněmecká strana ze severních Čech srážku za srážkou, byli činovníci české státní tiskové služby pravidelně buď v posteli, nebo je nebylo možno zastihnout. Měl jsem denní i noční číslo Ullrichovy telefonu a Ullrich byl vždy na svém místě. Měl jsem rovněž telefonní čísla osmi činovníků státní tiskové služby československého ministerstva zahraničí. Tahal jsem však s omluvami pány vždycky buď z postele, nebo z některé restaurace. Nebyli na tohle zvyklí. Ukončili svou denní práci, a tudíž měli po povinnostech. Domnívali se, že pravdivé vyličení nějakého incidentu může počkat do rána. Příliš spoléhali na pravdu. Heslem jejich země bylo: Pravda vítězí! Nikdy se však nenaučili, až když už bylo pozdě, že zahraniční zpravodaj, může-li získat vyličení nějaké potyčky jen od jedné strany, a nikoliv i od strany druhé, udá jen prvou verzi, a obecnostvo, které zprávu čte a jenom dychtí po novinkách, se nestará, čím verze to je. A zítřek není nic jiného než zítřejší den, který přinese zprávy o jiných incidentech. Noviny však nemají mnoho místa pro zprávy staré čtyřiaadvacet hodin.“ Sydney Morrell: Viděl jsem ukřižování. Události v Československu v roce 1938 očima anglického novináře, Brno 2002, str. 50-51.

typu: vláda má situaci v pohraničí zcela ve svých rukou⁵³⁵ a článků přesvědčujících obyvatelstvo, že pozice ČSR na poli mezinárodní politiky není zas tak zlá, je z pohledu SOS nejzajímavější skupina článků informující de facto o situaci na hlavních bojištích Stráže, tedy především v územních výběžcích republiky. Zde se informace podávané novinami značně, nebo zcela rozcházelily s realitou.⁵³⁶ Nemůže však být pochyb o tom, že jejich hlavním smyslem nebylo nic jiného než uklidnění situace a že tisk v tomto případě, jako v řadě jiných, plnil pouze zprostředkující roli. Původce dezinformací by bylo tedy třeba hledat spíše na úředních místech než v redakcích.

Odklon tisku od německých témat v průběhu října 1938 znamenal na druhou stranu zvýšenou pozornost k událostem na polském a maďarském pomezí. Noviny se poměrně podrobně zabývaly nejen neustále vyvolávanými incidenty v tomto prostoru, ale i životem obyvatel v záboru. Dostáváme tak truchlivý obraz o bezútěšné situaci Čechů a Slováků, kteří v postoupených oblastech zůstali. Zprávy o jejich vyhánění, týrání, ale i vraždění tak nejsou ničím neobvyklým. Takovýto postup měl podporu oficiálních míst nejen v Maďarsku, spojenci Německa, ale i v Polsku, spojenci Západu, které se s ním nijak netajilo.⁵³⁷ Jen slabou útěchou mohlo být pro „Čechoslováky“ v záboru i v okleštěné republice, že ani polské a maďarské obyvatelstvo nebylo v nových poměrech zrovna dvakrát spokojené a

⁵³⁵ Např. „... Na území celého státu mají státní úřady a bezpečnostní orgány vše v ruku. ... Všude tam, kde odbojníci tak jako v minulých dnech obsadili ojedinelé úřední budovy, pošty a celnice, nebo i odlehlější horské obce, byli již vytlačeni, anebo jsou vytlačováni. ... žádáme vás, abyste všechny rozšiřovatele poplašných zpráv vydaly státním orgánům.“ (Nevěřte agentům v cizích službách! V celé republice trvá pevná státní autorita, A-Zet ranní z 23. září 1938, číslo 222)

⁵³⁶ Např. „Liberec 28. září. V pohraničí panuje absolutní klid. Bezpečnostní orgány, jak jinak nebylo ani možné, jsou naprostými pány situace. Některá místa v pohraničí, zabraná sudetoněmeckou legií, jsou opět v moci státní správy. Jedná se v tomto případě hlavně o Varnsdorfsko, okolí Šluknova a Rumbursko. ... Úředníci jsou na svých místech. Proti členům sudetoněmecké legie, kteří byli vyzbrojeni zbraněmi, jaké užívá říšskoněmecká armáda, zakročilo nikoli vojsko, ale členové bezpečnostních orgánů. Vetřelci byli zatlačeni za hraniční čáru.“ (Na hodinu a krok od zlého. Život u hranic a co zítra?, A-Zet ranní z 30. září 1938, číslo 227)

⁵³⁷ Správce území obsazeného Polskem Leon Malhomm toto stanovisko vyjádřil svými vyhláškami vztahujícími se na zabrané území. O tom, koho měly postihnout, není pochyb. První zabavovala veškerý spolkový majetek. Druhá žádala „nové potvrzení vlastnického práva pro osoby, jež nabyly na Těšínsku nemovitý majetek po 30. listopadu 1918“. Třetí pak „jménem slezského vojvodý pravi: „Poněvadž po roce 1918 muselo desetitisíce lidí polské národnosti opustiti těšínské Slezsko a vzdáti se země svých otců a vystěhovati se za hranice do Polska, jeví se nyní nutnost všeobecné emigrace osob národnosti české do Československa.“ (Vypuzování Čechů z Těšínska začíná, ČS z 15. října 1938, číslo 242, II. vydání) Nejotřesnější na všech těchto opatřeních je však způsob, jakým byl ze strany polských úřadů prováděn.

mnoho z nich vzpomínalo na bývalý lepší život v demokratické Československé republice.⁵³⁸

a) *Vzpomínky příslušníků SOS – možnosti a limity*

Vzpomínky přímých účastníků jsou dalším ze základních pramenů moderních dějin. A to nejen v „oral history“, která je na zpracování výpovědí přímých účastníků, svědků událostí či jejich nejbližších založena. V případě Stráže by tomu na první pohled nemělo být jinak. Pro jednoznačně hovoří relativní časová blízkost a modernost doby působení SOS. Zároveň však v konkrétním případě Stráže současný badatel naráží na řadu limitů, pro něž je využitelnost tohoto materiálu pro zpracování tématu poměrně slabá.

Základním problémem, ze kterého se více či méně odvíjí další, je skutečnost, že lze pracovat pouze s již sepsanými vzpomínkami. Nový materiál v současné době nelze získat vůbec, anebo pouze v omezené míře. Pak ovšem nastupuje kardinální otázka, jakou zevšeobecňující vypovídající hodnotu mohou tyto případné nové „drobky“ mít. Je třeba si uvědomit, že nejmladším příslušníkům SOS bylo v době jejich služby kolem pětadvaceti let, takže získat dnes nový materiál podle předem stanovených kritérií v širší dostatečné pro další zpracování je nemožné.

⁵³⁸ Srov.: „Zprávy, které přicházejí z Těšínska, zabraného Polskem, mluví o obecném zklamání i polského obyvatelstva. České obyvatelstvo je ovšem nešťastné, avšak i Poláci a Němci projevují netajenou nespokojenost. Němci říkají: ‚Goldene Tschechoslowakei‘. ... Ceny při špatném zboží stouply o 20-30 procent! Tak si to nikdo nepředstavoval. Lidé jsou propouštěni z práce. ... Těšínsko bylo vlastně zabráno drahotou a nezaměstnaností a dohromady nouzí.“ (Polské Těšínsko zabráno nouzí a nezaměstnaností, ČS z 30. listopadu 1938, číslo 281, II. vydání) Nebo: „Senátor dr. Wolf z Fryštátu si stěžoval, že pense, vyplácené Polákům na Těšínsku, jsou o čtvrtinu nižší než kolik dostávali v Česko-Slovensku. Viceministr financí odpověděl, že prý pense v Česko-Slovensku byly příliš vysoké.“ (Případy na těšínské hranici, VČS z 23. ledna 1939, číslo 19) Obdobně Maďaři s v záboru stěžovali na podstatně nižší mzdy, zrušení pozemkové reformy a všeobecné snížení životní úrovně. („Osvobození“ Maďaři nejsou nadšeni, VČS z 30. listopadu 1938, číslo 281). Podle tisku nespokojenost dostávala konkrétní podobu nejen v provolávání hesel: „Munka és kenyérei, vagy vissza Cseheket (Práci a chléb, nebo Čechy zpět)“ nebo „Minden drága, vissza Prága (Všechno draho, zpátky Praho)“. (Nespokojení Maďaři v Nových Zámcích, ČS z 30. listopadu, číslo 281, II. vydání) Ale i v zákazu provolávání propagačního hesla „maďarských teroristů“ „Mindent vissza“ (všecko zpět), neboť obyvatelstvo mu přikládalo docela jiný význam a chtělo tím říci, že chce zpět k Československé republice. Užhorodané v poslední době začínají zpívat maďarskou píseň ‚Legyen ungy mint régem volt‘ (Ať jest tak jak bývalo kdysi).“ (Písnička, kterou zpívá celý Užhorod, ČS z 24. prosince 1938, číslo 302, II. vydání)

Musíme tedy vycházet z již existujících podkladů, které co do kvantity nejsou zanedbatelné. Mnoho vzpomínek bylo publikováno,⁵³⁹ další se nacházejí uložené ve veřejně přístupných archivech, zejména Vojenský historický archiv, Národní archiv či Muzeum policie ČR.⁵⁴⁰ Problémem tedy není kvantita ani přístupnost jako především kvalita existujícího materiálu. Ačkoliv se sepisování či sběru vzpomínek věnovala celá řada badatelů, nikdo neuplatňoval jakákoliv jednotící kritéria, nebyl sledován cíl, ke kterému by měla tato činnost v druhém plánu vést.

Výsledkem tak je „pouze“ více či méně přesný, více či méně podrobný popis přímých bojů příslušníků SOS. Tento však může vést jedině k detailnímu poznání jednotlivých akcí a incidentů, maximálně k vytvoření hlubší regionální sondy. O Stráži jako takové se toho však mnoho nedozvíme. Informace o výcviku příslušníků sboru, jejich zabezpečení, životě v pohraničí před Mnichovem, po něm či za války, osobních pohledů, úskalích i radostech jejich životů se obecně z materiálu tohoto typu nedozvíme. Pokud se již najdou nějaké bílé vrány, které zmíní i tato témata, jedná se pouze o drobnosti, které pro jejich zkratkovitost a nepočetnost srovnávacího materiálu nelze dále využít.

Nelze však nespravedlivě označit dochované vzpomínky jako nepotřebné či neužitečné. Zaměření a úhel pohledu této studie jde jednoduše jiným směrem, což neznamená, že jiný badatel z nich nemůže pro své téma těžit. Navíc většina mnou hledaných odpovědí je již obsažena v archiváliích úředního původu, vzpomínky měly závěry zde vytvořené potvrdit, případně obohatit. Z obecnějšího pohledu je jen škoda, že se těchto výpovědí přímých účastníků nedochovalo více. Bohužel se vzhledem k okupaci v březnu 1939 nerealizoval projekt

⁵³⁹ Přes všechny mé připomínky v kapitole I) Dosavadní literatura k problematice SOS zde nelze pro obsáhlost neuvést Radan Lášek: *Jednotka určení SOS*, díl I.-III., Praha 2006-2008 a Radan Lášek: *Velitelé praporů SOS*, Praha 2009. Z dalších například Jaroslav Beneš, Jindřich Marek: *Šluknovská zrada*, Dvůr Králové nad Labem 2006; sborník *Hraničáři pod Luží '38*, Dvůr Králové nad Labem 2003; z obecněji pojatých: sborníky *Vyhnání Čechů z pohraničí 1938*. *Vzpomínky*, Praha 1996 a *Vyhnání a život Čechů v pohraničí 1938-1945*, *Vzpomínky II*, Praha 1999; další v seznamu prostudované literatury.

⁵⁴⁰ Kupříkladu: fond *Pisemnosti v archivu Muzea policie ČR*; vzpomínky českých četníků z března 1939 ze Slovenska a Podkarpatské Rusi - NA; Fond MV – stará registratura; Kartony 6083-6084; hlášení příslušníků finanční stráže - VHA fond 308; a další.

nazvaný „Dějiny SOS“,⁵⁴¹ který by bezpochyby „za čerstva“ shromáždil tisíce dalších vzpomínek, které takto zůstaly zapomenuty. Lze tak být pouze vděčný za dochované a poděkovat těm, kteří se o to zasloužili. Každá tato povětšinou emotivně zbarvená vzpomínka přímého účastníka či svědka opravdového hrdinství může být pro příští generace inspirací a vzorem. V době, kdy je vlastenectví odhazováno na „smetiště dějin“ a označováno za cosi nepotřebného, zbytečného, za něco, co snad ani nikdy nemělo existovat, představuje každé toto svědectví další dobrý důvod proč být hrdými Čechy.

⁵⁴¹ Srov. „Policejní listy oznamují, že připravují velké dílo, nazvané „Dějiny SOS.“, v němž čestnou kapitolou bude hrdinství sborů Stráže obrany státu (SOS) ve dnech zářijové krise. Redakce Policejních listů vyzývá všechny členy SOS, kteří se vrátili ze Sudet, Slovenska a Karpatské Ukrajiny, aby napsali o smrti svých kamarádů, o jejich životě, rodině a pokud možno, poslali i fotografie padlých. Nebude to dílo politické, bude to památník našich hrdinů.“ (Památník hrdinů dějiny SOS, A-Zet ranní z 22. února 1939, číslo 37)

Závěr

Stráž obrany státu prošla během poměrně krátké doby své existence celkem zajímavým vývojem. Samotná doba a místo vzniku ji daly do vínku rychlý a bouřlivý život a brzkou smrt. Uvážíme-li, že na svou přípravu do prvního ostrého nasazení dostaly tyto jednotky pouze fakticky necelý rok a půl, tak se jedná o obdivuhodný výkon. Během této doby bylo potřeba nejen vystavět samotnou rámcovou strukturu této organizace, přičemž se mnohdy do poslední chvíle nevědělo, s jakými silami a materiálními prostředky budou moci velitelé praporů disponovat, mužstvo bylo třeba také znovu vojensky vycvičit a vybavit nezbytným vojenským materiálem. Rok a půl nebyl adekvátní dobou na tuto přípravu a nezbývá než konstatovat, že tato časová nedostatečnost se na Stráži v mnohém negativně podepsala. Vnější a vnitřní poměry státu delší čas jednoduše neumožnily.

Přesto zřízení SOS podstatně zkvalitnilo jak vojenskou ochranu státních hranic, tak posílilo policejně-bezpečnostní možnosti státu v pohraničí. Nic na světě není dokonalé. SOS měla k dokonalosti také hodně daleko a ani pokud by dostala více času na přípravu, tak by dokonalá nebyla. Přesto na podle mého soudu kardinální otázku zda-li by bylo Československu, jeho armádě, příslušníkům jednotlivých bezpečnostních sborů a státně loajálnímu obyvatelstvu v druhé polovině roku 1938 a na jaře 1939 lépe, kdyby SOS nikdy vůbec nevznikla, je třeba odpovědět, že ne. Stráž obrany státu všem výše uvedeným alespoň částečně umožnila lépe čelit nepřízni tehdejší osudové doby. Bez ní by bylo všem rozhodně hůř. Už jenom díky této okolnosti, bez ohledu na všechny nedostatky a pochybení, si SOS zaslouží, aby se na ni vzpomínalo, jako na úspěšný projekt.

Stráž obrany státu se zrodila jako kompromisní dítě dlouhodobých snah MNO o co nejefektivnější zapojení všech státněbezpečnostních sborů do vojenské obrany země a aspirací ministerstev financí a zejména vnitra, která se nechtěla vzdát svého rozhodujícího vlivu ve finanční stráži, respektive u četnictva a státní policie. Organizace

Stráž tak měla umožnit armádě v okamžiku akutního ohrožení státu převzít de facto nad těmito sbory kontrolu a dispozici a zároveň dlouhodobě zachovat řízení těchto složek nadále původním ministerstvům. Ze zpětného pohledu se jako ne příliš šťastný ukázal i postoj MV, které si pro sebe vymínilo mírové řízení i výstavbu této nové organizace.⁵⁴²

Samotná Stráž obrany státu se stala na československých hranicích propracovaností svého systému a přípravou poměrně unikátní záležitosti. Tato okolnost vycházela už ze samotných úmyslů sousedících států. Zatímco Československo se snažilo ve všech směrech o obranu a udržení státu v hranicích, kterých již dosáhlo, jeho sousedé pomýšleli především na postup vpřed. Expanzivním plánům odpovídalo, spíše než ve skrze obranný formát SOS, prosté posílení jejich pohraničních orgánů na maximální možnou personální úroveň a výbava těchto jednotek odpovídajícím množstvím dopravních prostředků. Tím si sousední státy udržovaly už před rokem 1938 trvalou personální převahu na společných hranicích, která byla dle potřeb prohlubována zařazením pravidelných vojenských jednotek i polovojenských organizací do sestavy ochrany hranic.⁵⁴³

Území státu bylo pro potřeby Stráže rozděleno na obvody, které byly svěřeny jednotlivým velitelstvím praporů SOS, jež představovaly základní jednotku Stráže a dále se dělily podle vojenských zvyklostí. Činnost Stráže stála a padala s veliteli těchto praporů, kterým byla svěřena nejen rámcová výstavba praporů, ale i vypracování plánu provedení jejich boje, organizace a vedení výcviku, seznámení podřízených velitelů s jejich úkoly v terénu a také veškerá administrativa spojená se všemi aktivitami praporu SOS v míru i při

⁵⁴² Jako logičtější se jevílo i mírové podřízení této nové organizace MNO. Vznik Stráže totiž stál na bedrech vojenských důstojníků přiřazených k SOS. Stejně tak jedině armáda byla schopna zajistit opakovací vojenský výcvik i jak se později ukázalo odpovídající materiální zabezpečení. Mírové podřízení SOS armádě by navíc ministerstvu vnitra nijak zvlášť neodčerpalo ani lidi ani kompetence vzhledem k tomu, že Stráž v tomto období fungovala pouze rámcově a znamenala vlastně pouze jednotlivá velitelství praporů SOS tvořená důstojníkem armády, který měl k ruce jen několik lidí. Na druhou stranu rozdílnost podřízení Stráže v míru a válce se hrubě podepsala na protichůdných rozkazech během aktivace jednotek i na jejich materiálním vybavení.

⁵⁴³ Polsko zesilovalo pohraniční stráž na společných hranicích pravidelnými jednotkami armády. Německo především muži SA a SS. Poněkud specifická situace panovala v případě Maďarska, které již v míru provádělo ostrahu společné hranice neúměrně silnými vojenskými jednotkami. Toto opatření souviselo s omezeními pro maďarskou armádu, jejíž část se takto „skryla“ v pohraniční stráži.

aktivaci. Vzhledem k tomu, že velitelství praporů SOS se skládala z velmi omezeného počtu lidí, z nichž některým navíc nebylo možné svěřit důležitější úkoly, lze hovořit o prakticky permanentním přetížení nejvyššího velitelského kádrů SOS na úrovni velitelů praporů.⁵⁴⁴

K předpokládanému hlavnímu úkolu, totiž službě polních stráží v předpolí vlastních vojenských jednotek, se SOS prakticky nedostala. Stráž měla podle svých bojových plánů očekávat nepřátelskou armádu, shromažďovat o ní co nejvíce informací a před tlakem, kterému nemohla odolat ústupovým bojem, postoupit na linie vlastní armády a společně s ní dále čelit nepříteli. Vzhledem k známým skutečnostem k takovému boji nedošlo, pomínu-li krátké a z celkového pohledu epizodní vystoupení Stráže na Podkarpatské Rusi. Stráž namísto těchto úkolů, na něž byla připravována a disponovala k nim odpovídajícími plány, byla v kritickém září a následně použita spíše k policejně-bezpečnostním účelům, kdy její jednotky měly vzdorovat především útokům ozbrojeného domácího obyvatelstva podporovaného a povzbuzovaného ze zahraničí.

Faktor časové tísně se ani tak nepodepsal na samotné výstavbě organizace jako spíše na výcviku a materiální přípravě jednotek. Naprostá většina stálých příslušníků SOS prošla vojenským výcvikem v kurzech SOS, avšak pouhé torzo plánovaného výcviku na rok 1938, které se podařilo realizovat, nemohlo odstranit nedostatky zjištěné z kurzů roku 1937. Především nebyl zcela realizován opakovací výcvik pro velitelský kádr Stráže – pro velitele družstev, čet a rot, kde podle vojenských činitelů tlačila SOS bota nejvíce. Tito lidé nebyli totiž na svá místa určováni podle svých vojenských schopností, či podle vojenské hodnosti, kterou získali při službě v armádě, nýbrž podle svého postavení ve sboru resortní složky. Tím se na toto místa

⁵⁴⁴ Velitelé praporů si na své fyzické i psychické přetížení stěžovali prakticky od počátku. Samozřejmě s aktivací jednotek se tento problém ještě prohloubil a čím déle trvala, tím se situace stávala neudržitelnější. Příkladem může být žádost ZÚ v Brně z 10. 10. 1938: „Žádám v zájmu služby, aby ministerstvo vnitra zařídilo u ministerstva národní obrany urychlené přidělení 1-2 důstojníků vojska velitelům praporů SOS. Tito konají již dlouhou dobu bez přestávky namáhavou a odpovědnou službu na hranicích a zejména nyní v nově přidělených úsecích praporu stráže, v nových místních poměrech je nutno poskytnouti jim ihned schopné zástupce a pomocníky, nemá-li dojíti k tělesnému a duševnímu zhroucení velitelů praporů stráže.“ (MV. Čís. 145/1938-14b, Přidělení důstojníků velitelům praporu stráže; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-4)

dostávali lidé povětšinou služebně starší, kteří měli vojnu už dávno za sebou nebo ji neprošli vůbec. Z toho vyplývala horší kvalita způsobu jejich velení při vojenském vystoupení jednotek Stráže, zejména po taktické stránce.

Připravenost Stráže byla také silně podvázána dodávkami nezbytně nutného materiálu pět minut po dvanácté. V této souvislosti ostře kontrastuje přístup MNO a na druhé straně MV a MF. Zatímco dodávky vojenského materiálu pro SOS, které měl na starosti resort národní obrany, byly dodány vždy včas a kompletně, tak ministerstvo vnitra, jako nejvyšší orgán Stráže, tuto otázku hrubě podcenilo. To samé se dá říci o dodávkách, které mělo na starosti ministerstvo financí pro finanční stráž. Jednalo se hlavně o doplnění resortní výstroje, kterým se MV začalo seriózně zabývat teprve až během první aktivace jednotek Stráže od května 1938, kdy jeho potřeba vystala jako naprosto akutní. Situace musela být řešena urychlenými nákupy a výpůjčkami od jednotlivých vojenských těles. Tyto resty bylo nutné řešit ještě během podzimu 1938,⁵⁴⁵ zatímco dodávky armády pro vojenské posily byly všechny vyřízeny již na jaře před aktivací Stráže.

Hodnocení provedené aktivace jednotek Stráže počínaje 20. květnem se zaměřovalo v první řadě na rozklíčování hlavních nedostatků Stráže jak po stránce organizační, tak personální a materiální. S nejlepším hodnocením odešlo z této zkoušky mužstvo SOS, jako celek. Resortní příslušníci i vojenské posily nastupovali během pohotovosti s nadšením a přesně plnili svěřené úkoly. K incidentům docházelo pouze ojediněle. Teprve déle trvající služba, hmotná nouze rodin vojenských posil a nečinnost vedly k poklesu morálky a disciplíny. Obdobně v této zkoušce obstála i samotná organizace Stráže, která až na drobnější či místní problémy fungovala velmi dobře. Trvalejším nedostatkem zůstávala personální slabost

⁵⁴⁵ Například zpráva plk. gšt. Ladislava Kvapila, pověřeného řízením delimitace a stykem s okupační armádou z 18. listopadu 1938 upozorňovala na tento nedostatek: „*Dosud nedodalo ministerstvo vnitra výstroj podle G-XI-2 pro příslušníky četnictva a finanční stráže.*“ (Čj. 12.541/Taj.del.1938. Závady ve službě jednotek SOS; VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 135; č.j. 44769) Je to poněkud silný odsudek, protože tento nedostatek v této době určitě nelze vztahovat na všechny četníky a finančníky v SOS. Na druhou stranu tato zpráva svědčí o tom, že ještě ne všem byla odpovídající výstroj dodána.

velitelství jednotlivých praporů, která náročnou administrativu sotva zvládala před aktivací. Jak už bylo naznačeno výše, nejhůře v této zkoušce dopadla ministerstva financí a vnitra, která měla zajistit polní výstroj pro své resortní složky a větší část kolektivní výstroje družstev. K tomu de fakto do aktivace vlastně vůbec nedošlo.

Bylo by mylné se domnívat, že se materiální a organizační nedostatky nevyskytovaly i během další činnosti SOS. Pokud však při hodnocení května a června byly tyto otázky považovány za rozhodující, tak v následujících měsících byly překryty podstatně důležitějšími událostmi. Této skutečnosti pak také musí odpovídat rozdílnost pohledu na pohotovost Stráže v květnu a červnu a na její situaci v září a dále. Navíc je tato okolnost podpořena faktem, že od léta 1938 do jara 1939 čelila SOS v podstatě improvizované sestavě jiným úkolům, než pro které byla stvořena.⁵⁴⁶

Proto nelze příliš přeceňovat kritiku této organizace, která se na ni od armády snesla při hodnocení její činnosti na podzim 1938.⁵⁴⁷ Přestože mužstvo Stráže i z této zkoušky odcházelo se ctí, drtivá a v podstatě jednotná kritika mířila především na podřízenost Stráže MV a jeho prostřednictvím i okresním hejtmanům. MV bylo viněno, že nejen že nesplnilo své závazky ke Stráži po stránce materiální, ale navíc i během pohotovosti udílelo SOS vlastní rozkazy, které si často protirečily s armádními, což způsobovalo zmatek. Nijak nepřekvapí, že vojenští důstojníci považovali ze nejlepších, aby rozhodující vliv v SOS měla v míru i válce armáda.

Jako nespravedlivý lze považovat i odsudek Stráže, že na svůj úkol v září 1938 nestačila a bez pomoci vojenských motorizovaných oddílů by těžko splnila své úkoly.⁵⁴⁸ Z technického hlediska je to sice částečně pravda, ale na druhou stranu Stráž nebyla zařízena tak, aby

⁵⁴⁶ „Organisace praporu SOS a celý plán pro vedení boje v pohraničí byl vypracován na zcela jiném předpokladu, než který skutečně nastal.“ Shrnoval bývalý velitel praporu SOS Šumperk, toho času u praporu SOS Boskovice, 11. ledna 1939. (Č.j. 507/taj.1938. Armáda v roce 1938; VHA; Fond Hlavní štáb – 3. oddělení; Karton 293 A)

⁵⁴⁷ Mám zde na mysli postřehy k SOS v rámci ankety: Armáda v roce 1938. Srov. Pavel Šrámek: Stráž obrany státu v anketě „Armáda v roce 1938“, In. Hraničáři pod Luží '38. Sborník příspěvků, Dvůr Králové nad Labem 2004, str. 119-121. Nebo VHA; Fond Hlavní štáb – 3. oddělení; Kartony 293, 293 A, 293 E.

⁵⁴⁸ Škpt. děl. Rudolf Dlouhý, přidělený 3. odděl. štábu HP XI. Praha 12. ledna 1939. Poznatky v mobilizaci. (VHA; Fond Hlavní štáb – 3. oddělení; Karton 293 A)

mohla větší problémy řešit sama bez vojska. Operovala především v družstvech a mohla zasahovat jen v místě své dislokace, maximálně v nejbližším okolí. Neměla odpovídající množství dopravních prostředků pro větší přesuny, a i kdyby je nějakým způsobem opatřila, tak by přesun několika družstev SOS na jiné místo způsobil bezpečnostní vakuum v prostoru původním. Stráž v září 1938 čelila nepřítelům republiky tak, jak jí síly a prostředky umožňovaly a rozhodně je možné konstatovat, že přes všechny naznačované nedostatky by situace v pohraničí byla podstatně horší, kdyby Stráže nebylo.

Na druhou stranu některé postřehy bylo potřeba brát nanejvýš vážně. Především okolnost, že dlouhá pohotovost způsobovala nejen pokles morálky, ale především fyzickou a psychickou ochablost. Někteří příslušníci Stráže byli po několika měsíční pohotovosti natolik vyčerpaní, že když se koncem září očekával nepřátelský útok, pohybovali se již na pokraji sil. Také potřeba včasné organizované a hromadné evakuace rodin příslušníků SOS z pohraničí do bezpečí měla pro příště nahradit individuální útky či setrvání na místě v neustálém ohrožení zdraví a života. Dlouhodobý strach členů SOS o své blízké podkopával morálku jednotek.

Období od října 1938 do března 1939 již bylo z celkového pohledu pouze ústupovým a strážním finále. Odhlédne-li se od událostí na polské a maďarské hranici, kde bylo těmto jednotkám ještě dovoleno se bránit, bylo již Československo de facto v naprosto podřízeném postavení k Třetí říši a tomu odpovídal i stav na jeho hranicích. Ze Stráže byla postupně propuštěna většina vojenských posil a i stálí příslušníci SOS přecházeli postupně spíše k resortní službě. Pokud se vojenské posily vrátily do okupovaného pohraničí, čekalo mnohé z nich zatčení a ostatní ústrky za službu ve Stráži.⁵⁴⁹ Obdobný osud

⁵⁴⁹ Například: „*Podplukovník Matoušek velitel praporu stráže obrany státu v Čes. Budějovicích hlásí dne 10. října 1938 v 11 hodin toto: Několik osob z řad vojenských posil stráže obrany státu z Českého Krumlova, které byly propuštěny na svou žádost ze stráže, bylo v Českém Krumlově pozatýkáno. Četnická stanice z okolí Českého Krumlova hlásí, že byli od říšskoněmeckého vojska pozatýkáni všichni příslušníci stráže obrany státu. Konkrétně jest známo, že byl zatčen příslušník stráže obrany státu Caba a dále starosta Kuldán z Děkané Skaliny když se vrátil do svého obce. Posléze jmenovaný byl prý odveden ordnery do Kaplice.*“ (MV. Čís. 146/1938-14b; NA; Fond PMV; Karton 1460; Složka 225-1460-4)

čekal i na ostatní příslušníky SOS po okupaci zbytku Čech a Moravy německou armádou, kdy byli většinou na popud bývalých německých spoluobčanů nacistickou okupační mocí pronásledováni.⁵⁵⁰

Stráž obrany státu je zejména během posledních několika let vyhledávaným tématem vojensko-historických nadšenců, ale snad se podaří podnitit i větší zájem odborných badatelů. Tato rigorózní práce si kladla za cíl vytvořit obraz přípravy jednotek SOS a jejich činnosti během aktivace v celorepublikovém měřítku. Vzhledem k tomu, že pramenná základna pro toto téma je opravdu velmi široká, a snad jediný opravdu výrazný limit spatřuji v chybějících dokumentech o zpravodajské činnosti Stráže, které byly většinou zničeny, vidím zde ještě prostor pro další bádání. Jeden směr spatřuji v tvorbě poněkud propracovanějších regionálních sond, než jaké jsou v současné době publikovány.

Druhý směr lze hledat ve zpracování Československu nepřátelské propagandy. Ve vykreslení obrazu příslušníků SOS, jako součásti většího celku zobrazovaného především goebbelsovskou propagandou. Obrazu „české krvelačné soldatesky“, vraždící nevinné sudetské Němce. Podobnou paralelu lze jistě najít také v polské a maďarské verzi. Zpracovat toto téma je však na samostatnou obsáhlou studii. Značí to nejen zpracování podstatné šíře zahraničního periodického tisku, ale také materiálu obrazového – plakátů, karikatur, filmových týdeníků. V každém případě však rozhlasových relací, jejichž podstatná úloha v zářijové krizi je neoddiskutovatelná.⁵⁵¹

⁵⁵⁰ Hned od dubna 1939 došlo k zatýkání členů SOS v protektorátu. Především těch, kteří byli v předchozích letech v pohraničí národně aktivní a dalších příslušníků Stráže, kteří se zúčastnili akcí při nichž došlo k zastřelení povstalců. (Řada hlášení z NA; Fond PMV; Kartony 1461 – Složka 225-1461-2; 1464 – Složka 225-1464-6; 1465 – Složka 225-1465-1 a 3; 1466 – Složka 225-1466-7; 1468 – Složka 225-1468-5) O tom, že se Němci na podobné akce připravovali už od podzimu 1938 svědčí zpráva Policejního ředitelství v Plzni z 24. listopadu 1938: „*Orgánové Gestapa se sídlem v Žatci mají v držení seznam, které jest uspořádán podle zabraných okresů a obcí k těmto okresům patřících, v němž jsou vedeni veškerí bezpečnostní orgánové, státní zaměstnanci i soukromé osoby, které působily služebně ve zněmčelém území a byly činnými vůči bývalé straně SdP a německého režimu. Záznam jest uspořádán ve formě knihy.*“ (Presidium MV. Č. 31425. Gestapo v Žatci – evidence osob. 24. listopadu Praha; NA; Fond MF; Karton 1338; Složka 139352VII 1938)

⁵⁵¹ Srov. Vaughan David: Bitva o vlny. Rozhlas v Mnichovské krizi, Praha 2008.

„Je konec. Tiché, truchlící, opouštěné, zlomené Československo ustupuje do temnoty. Trpělo v každém směru pro své sdružení se západními demokraciemi a se Společností národů, jejímž bylo vždy poslušným služebníkem. Trpělo zejména pro své spojení s Francií, pod jejímž politickým vedením tak dlouho jednalo.“⁵⁵²

⁵⁵² Winston S. Churchill: Projev v Dolní sněmovně dne 5. října 1938, In: Do boje, Praha 1946, str. 68 – 86.

Použité archivní prameny

Vojenský historický archiv: fondy - Hlavní štáb 1. oddělení

- Hlavní štáb 3. oddělení
- Ministerstvo národní obrany
- Velitelství I. sboru
- Velitelství II. sboru
- Velitelství IV. sboru
- Presidium MNO

Národní archiv: fondy - Ministerstvo vnitra – stará registratura

- Ministerstvo vnitra – nová registratura
- Ministerstvo financí
- Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv
- Presidium ministerstva vnitra
- Předsednictvo ministerské rady
- Zemské četnické velitelství Praha
- Zemské finanční ředitelství Praha 1918-1952

Muzeum policie ČR: fond – Písemnosti

Publikované prameny

Armáda a národ, Praha 1938

Beneš Edvard: *Mnichovské dny*, Praha 1968

Brothánek Jan: *Poslední rok v československém Bruntále (1938)*, Bruntál 1997

Čelovský Bořivoj: *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945*, Šenov u Ostravy 2002

Dokumenty k historii mnichovského diktátu 1937 – 1939, Praha 1979

Fara František: *Četnické vzpomínky*, Praha 2002

Goebbels Joseph: *Deníky 1938*, Litvínov 1992

Hitler Adolf: *Můj boj*, Praha 2000

Churchill Winston S.: *Do boje*, Praha 1946

Krejčí Ludvík: *Obranyschopnost ČSR 1938*, In. *Odboj a revoluce 1968/2*, str. 14-41

Malá Irena, Lesjuk Petr: *Okupace československého pohraničí hitlerovským Německem po Mnichovu (Výběr dokumentů)*, In. *Sborník archivních prací 1, ročník IX*, Praha 1959

Minařík Pavel, Šrámek Pavel: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Anketa "Armáda v roce 1938" - velitelství divizí a vojskových těles zbraní*, In. *Historie a vojenství 1998/6*, str. 94 – 124

Minařík Pavel, Šrámek Pavel: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Operační dokumentace vyšších velitelství od 24. do 28. září I. armáda*, In. *Historie a vojenství 1997/1*, str. 131 – 158

Minařík Pavel, Šrámek Pavel: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Operační dokumentace vyšších velitelství od 26. do 30. září II. A IV. armáda*, In. *Historie a vojenství 1997/3*, str. 141 – 174

Minařík Pavel, Šrámek Pavel: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Vojsková tělesa*, In. *Historie a vojenství 1999/1*, str. 156-177

Minařík Pavel, Šrámek Pavel: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Rozkazy hlavního velitelství od 24. do 28. září*, In. *Historie a vojenství 1995/5*, str. 83-109
Mnichov v dokumentech I. a II. díl, Praha 1958

Morrell Sydney: *Viděl jsem ukřižování. Události v Československu v roce 1938 očima anglického novináře*, Brno 2002

Nevyhoštěný Josef: *Financem na Podkarpatské Rusi*, Praha 2002

Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění, komentář Eduard Stehlík, Praha 1999
Prožil jsem krásný život. Sborník vzpomínek o tom, jak jsme chtěli bránit republiku a o životě v osvobozeném Krnovsku, Opava 2005
Sbírka zákonů a nařízení státu československého, ročníky 1919 - 1938
Stehlík Eduard: *Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938*, In. Historie a vojenství 1997/3, str. 102-132
Strankmüller Emil: *Československé ofenzivní zpravodajství v letech 1937 do 15. března 1939*, In. Odboj a revoluce 1968/2, str. 42-73
Štěpán František: *Protistátní puč henleinovců v září 1938 (Výběr dokumentů)*, In. Sborník archivních prací 1, ročník XII, Praha 1962
Vyhnání a život Čechů v pohraničí 1938-1945. Vzpomínky II, Praha 1999
Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky, Praha 1996

Periodický tisk

České slovo, Večerní České slovo, A-Zet
Stráž na severu 1936 - 1939
Venkov 1936 - 1939

Prostudovaná literatura

- Anger Jan:** *Na směru hlavního úderu (Obrana západních a jihozápadních Čechů v září 1938)*, In. Historie a vojenství 1991/6, str. 26-55
- Aron Lubomír a kolektiv:** *Československé opevnění 1935 - 38, Náchod 1990*
- Beneš Jaroslav, Hamák Bedřich, Stejskal Jan:** *Lužické hory. Příprava obrany Lužických hor v roce 1938*, Dvůr Králové nad Labem 2004
- Beneš Jaroslav, Marek Jindřich:** *Šluknovská zrada. Komentované dokumenty a vzpomínky příslušníků jednotek Stráže obrany státu na Šluknovsku v roce 1938*, Dvůr Králové nad Labem 2006
- Beneš Jaroslav, Stejskal Jan:** *Horní Světlá 22. září 1938. Přepadení celního úřadu*, In. Hraničáři pod Luží '38, Dvůr Králové nad Labem 2003, str. 7 – 11
- Beneš Jaroslav, Stejskal Jan:** *Stráž obrany státu v Lužických horách v roce 1938*, In. Hraničáři pod Luží '38, Dvůr Králové nad Labem 2003, str. 27 – 32
- Beneš Jaroslav:** *Finanční stráž československá 1918-1938*, Dvůr Králové nad Labem 2005
- Beneš Jaroslav:** *Stráž obrany státu 1936-1939*, Dvůr Králové nad Labem 2007
- Beneš Zdeněk a kolektiv:** *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*, Praha 2002
- Biman Stanislav:** *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1.-20. října 1938)*, In. Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 1, Ústí nad Labem 1998, str. 72-153
- Bohata Ivan:** *Místo a úloha policie ve státním aparátu buržoazního Československa v letech 1918-1938*, Praha 1980
- Bohata Ivan:** *Protilidová úloha četnictva v letech 1918-1938*, Praha 1978
- Bohata Ivan:** *Vznik a vývoj organizace československého četnictva v letech 1918-1939*, In. Historie SNB 2, Praha 1977, str. 59-71
- Borák Mečislav:** *Československo-polská "malá válka" u Čadce 25. listopadu 1938*, In. Historie a vojenství 1998/4, str. 65-90
- Borák Mečislav:** *Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem*, In. Historie a vojenství 1998/5, str. 4-24
- Brodesser Slavomír:** *Celnictví v Československu. Minulost a přítomnost*, Praha 1982
- Bystrický Valerián:** *Slovensko a Mnichov*; In. Jan Němeček: *Mnichovská dohoda, Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, str. 164-191
- Cílek Roman:** *Září 1938: Ukřižování*, In. Přísně tajné 2003/5, str. 71 – 89

- Čelovský Bořivoj:** *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999
- Dejmek Jindřich:** *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*, In: Jan Němeček: *Mnichovská dohoda, Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, str. 14-40
- Dlouhý Michal:** *Humoresky vážně*, Praha 2007
- Fetka Josef:** *Obrana hranic západních Čech ve třicátých letech*, In: *Minulostí západočeského kraje VII*, str. 40-47 Plzeň 1971
- Fetka Josef:** *Organizace obrany hranic jižní Moravy ve třicátých letech*, In: *Jižní Morava*, 1972, sv. 8, str. 110-116
- Fidler Jiří, Francev Vladimír, Stehlík Eduard:** *Mobilizovaná československá armáda - iluze a realita*, In: *Historie a vojenství 1996/2*, str. 167 – 172
- Fidler Jiří, Sluka Václav:** *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920-1938*, Praha 2006
- Frajdl Jiří:** *Stráž obrany státu při obraně republiky 1938 - 1939*, Praha 2003
- Gebhart Jan, Kuklík Jan:** *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XV.a 1938-1945*, Praha - Litomyšl 2006
- Gebhart Jan, Kuklík Jan:** *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let*, In: *Historie a vojenství 1988/1*, str. 88-112
- Gruntová Jitka, Vašek František:** *Boj o hranici. Moravská Chrastová 1938*, Litomyšl 1998
- Haffner Sebastian:** *Od Bismarcka k Hitlerovi. Pohled zpět*, Olomouc 1995
- Hahnová Eva:** *Sudetoněmecký problém, Obtížné loučení s minulostí*, Praha 1996
- Hamák Bedřich, Beran František:** *"Šluknovský výběžek" Příprava obrany severních Čech v letech 1937-1938*, Dvůr Králové nad Labem 2001
- Holub Ota:** *Boje československé armády a jednotek stráže obrany státu na Podkarpatské Rusi (Karpatské Ukrajině) v březnu 1939*, In: *Odboj a revoluce 5/69*, str. 5-74
- Holub Ota:** *Opatření k obraně a ochraně československé státní hranice ve 20. a 30. letech*, In: *Historie a vojenství 1988/2*, str. 92 – 104
- Holub Ota:** *Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění hranice ČSR v letech 1936 - 1938*, In: *Historie a vojenství 1991/3*, str. 18 – 38
- Holub Ota:** *Pět minut před půlnocí*, Praha 1977
- Holub Ota:** *Rovnice řešená zradou*, Praha 1979
- Holub Ota:** *Stůj! Finanční stráž!*, Praha 1987
- Holub Ota:** *Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpeční vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938*, In: *Historie a vojenství 1988/4*, str.117 – 132

- Holub Ota:** *Zrazené pevnosti*, Praha 1982
- Hruška Emil:** *Pohoří divočáků aneb sudetoněmecké kapitoly*, Praha 2002
- Irving David:** *Goebbels. Pán myšlenek třetí říše*, Brno 1998
- Jirák Jan:** *Na stezkách krále Šumavy. Aneb historie ostrahy hranic a Finanční stráže do roku 1951*, Domažlice 2005
- John Miloslav:** *Československé letectvo v roce 1938*; Beroun 1996
- John Miloslav:** *Září 1938 II. díl. Možnosti obrany Československa*, Brno 1997
- John Miloslav:** *Čechoslovákismus a ČSR 1914 - 1938*, Beroun 1994
- John Miloslav:** *Září 1938 I. díl. Přípravy nacistického Německa na přepadení Československa v roce 1938*, Brno 1997
- John Miloslav:** *Září 1938. Role a postoj spojenců*, Olomouc 2000
- Juřena Jan, Mikolášek Jakub, Pilvousek Tomáš:** *Broumovsko a Trutnovsko. Obrana republiky v druhé polovině třicátých let*, Dvůr Králové nad Labem 2006
- Kadlec Čeněk M.:** *Hry o hranice*, Chrást u Poříčan 2001
- Karlický Vladimír, Kaplan Václav:** *Zbraně na obranu republiky 1938*, Náchod 1982
- Kárník Zdeněk:** *České země v éře První republiky (1918 - 1938). Díl třetí O přežití a o život (1936 - 1938)*, Praha 2003
- Kárník Zdeněk:** *K problému střední Evropy a Mitteleuropy*, str. 239-246; In: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi, Praha 2003
- Klimek Antonín, Kubů Eduard:** *Československá zahraniční politika 1918-1938, Kapitoly z mezinárodních vztahů*, Praha 1995
- Klimek Antonín:** *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV. 1929-1938*, Praha-Litomyšl 2002
- Kokoška Jaroslav:** *Plán Grün. Reportážní kniha zářijových událostí roku 1938*, Praha 1938
- Kokoška Stanislav:** *Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938*, In. Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, Praha 2000, str. 99-114
- Kordiovský Emil:** *Jednotky stráže obrany státu na jižní Moravě*, In. Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě, Praha 1985, str. 160-169
- Kořalka Jiří:** *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914*, Praha 1996, str. 12
- Kořalka Jiří:** *Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války*, str. 12-16; In: Dějiny a současnost 1/2003
- Koutek Jaroslav:** *Nacistická pátá kolona v ČSR*, Praha 1962
- Kural Václav:** *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*, Praha 2002

- Kural Václav:** *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československé státě (1918-1938)*, Praha 1993
- Kural Václav:** *Mohli jsme se bráni?*, In. Přísně tajné 2003/5, str. 99 – 110
- Kural Václav:** *Poznámky k 65. Výročí Mnichovského diktátu*, In. Přísně tajné 2003/5, str. 56 – 70
- Kvaček Robert, Chalupa Aleš, Heyduk Miloš:** *Československý rok 1938*, Praha 1988
- Kvaček Robert:** *Glosy o Mnichovu v historiografii*, In. Jan Němeček: *Mnichovská dohoda, Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, str. 243-251
- Kvaček Robert:** *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*, Praha 1966
- Kvaček Robert:** *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003
- Lášek Radan:** *Jednotka určení SOS. Díl druhý*, Praha 2007
- Lášek Radan:** *Jednotka určení SOS. Díl první*, Praha 2006
- Lášek Radan:** *Jednotka určení SOS. Díl třetí*, Praha 2008
- Lášek Radan:** *Velitelé praporů SOS*, Praha 2009
- Lukeš Igor:** *Mimořádná vojenská opatření v květnu 1938: nová interpretace*, In. *Historie a vojenství* 1995/5, str. 79 – 96
- Macek Pavel, Uhlíř Lubomír:** *Dějiny policie a četnictva I. Habsburská monarchie (1526 - 1918)*, Praha 1997
- Macek Pavel, Uhlíř Lubomír:** *Dějiny policie a četnictva II. Československá republika (1918 - 1939)*, Praha 1999
- Macek Pavel, Lubomír Uhlíř:** *Dějiny policie a četnictva III, Protektorát Čechy a Morava a Slovenská stát (1939-1945)*, Praha 2001
- Marek Jindřich:** *Hraničářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938 - 1939*, Cheb 2000
- Marek Jindřich:** *Jednotky SOS ve Šluknovském výběžku v roce 1938*, In. *Hraničáři pod Luží '38*, Dvůr Králové nad Labem 2003, str. 33 – 45
- Marek Jindřich:** *Smrt v celním pásmu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948*, Cheb 2000
- Marek Jindřich:** *Vzdušní donkichoti. Četnické letecké hlídky 1935-1939. Čs. letci u 280. a 544. perutě RAF*, Cheb 2001
- Matouš Václav:** *Situace v Orlických horách a Stráž obrany státu v letech 1936-1939*, In. *Orlické hory a Podorlicko* 1969/2, Rychnov nad Kněžnou 1969, str. 128-160
- Metelka Jaroslav:** *Henleinovci a demokraté. Boj proti fašismu na obranu republiky v pohraničí severovýchodních Čech 1935-1938*, Trutnov 1970

- Metelka Jaroslav:** *Osudný podzim 1938 v pohraničí severovýchodních Čech*, Hradec Králové 1973
- Miloš Dohnal, Zdeněk Filip, František Spurný:** *Pátá kolona na severní Moravě*, Ostrava 1969
- Minařík Pavel, Šrámek Pavel:** *Doplnění vojsk mobilizačními zálohami a jejich připravenost na vedení boje*, In. Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2, str. 47 – 64
- Minařík Pavel:** *Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření operační sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace*, In. Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2, str. 65 – 90
- Mnichov 1938 (II).** *Sborník příspěvků HDK OV a MěV ČSPB k 50. výročí mnichovského diktátu*, Praha 1988
- Moulis Miloslav:** *Co následovalo po Mnichovu*, In. Přísně tajné 2033/5, str. 90 – 98
- Nováček Silvestr:** *Mikulovská Republikanische Wehr v boji proti fašismu*, Břeclav-Hodonín-Znojmo 1988
- Novák Ota:** *Henleinovci proti Československu. Z historie sudetoněmeckého fašismu v letech 1933-1938*, Praha 1987
- Pavel Jan:** *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*, In. Historie a vojenství 2004/1, str. 4-22
- Rajlich Jiří, Sehnal Jiří:** *Vzduch je naše moře. Československé letectví 1918-1939*, Praha 2003
- Richter Karel:** *Češi a Němci v zrcadle dějin. Květen 1938 - do dnešní doby*, Třebíč 1999
- Sander Rudolf:** *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918-1939*, In. Sborník archivních prací 1985, svazek 1, ročník XXXV. str. 3-162
- Sander Rudolf:** *Vojensky organizovaná protistátní činnost sudetských Němců v předmnichovském Československu*, In. Historie a Vojenství 1993/2, str. 68-89
- Sluka Václav:** *Československá armáda v datech I. (1918 - 1920)*, In. Historie a vojenství 1995/5, str. 98 –138
- Sluka Václav:** *Československá armáda v datech II. (1921 - 1934)*, In. Historie a vojenství 1995/6, str. 118 –165
- Sluka Václav:** *Československá armáda v datech III. (1935 - 1939)*, In. Historie a vojenství 1996/1, str. 87 – 123
- Speychal Robert a kolektiv:** *Stráž obrany státu*, Praha 2002

- Spurný František:** *Jednotky Stráže obrany státu na severní Moravě a v jihozápadním Slezsku*, In. *Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě*, Praha 1985, str. 226-231
- Stehlík Eduard, Lach Ivan:** *Vlast a čest byly jim dražší nežli život*, Dvůr Králové nad Labem 2000
- Stehlík Eduard, Vaňourek Martin:** *Hraničáři na Dunaji*, Mohelnice 1999
- Stehlík Eduard, Vaňourek Martin:** *Osmnáctí hraničáři*, Mohelnice 2001
- Stehlík Eduard, Vaňourek Martin:** *Zapomenutí hraničáři*, Mohelnice 2002
- Stehlík Eduard:** *Lexikon tvrzí československého opevnění z let 1935 - 1938*, Praha 1992
- Stehlík Eduard:** *Zapomenutí hraničáři*, Mohelnice 2002
- Stejskal Libor, Stejskal Jan:** *Drama '38. Opevnění - Češi a Němci - Mobilizace na Liberecku v roce 1938*, Liberec 2003
- Sviták Miloslav:** *Přípravy obrany Jindřichohradecka v roce 1938. Opevnění Jindřichohradecka z let 1936-1938*, Jindřichův Hradec 2007
- Sýkora Jaroslav:** *Útočné akce henleinovského Freikorpsu proti ČSR na jižní Moravě*, In. *Jižní Morava 1973, Vlastivědný sborník 1973, svazek 9*, Brno 1973, str. 51-70
- Šrámek Pavel a kolektiv:** *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*, Brno 1998
- Šrámek Pavel, Minařík Pavel:** *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*, In. *Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D*, 1999, č. 2, str. 35-46
- Šrámek Pavel:** *Boje o československé hranice v roce 1938*, In. *Armády, technika, militaria*, ročník 1, 2003/11, str. 36 – 37
- Šrámek Pavel:** *Boje o československé hranice v roce 1939*, In. *Armády, technika, militaria*, ročník 2, 2004/3, str. 46 – 47
- Šrámek Pavel:** *Československá armáda v roce 1938*; Brno - Náchod 1996
- Šrámek Pavel:** *Obranyschopnost Československa v roce 1938 (Poznámky k názorům o nepřipravenosti na válku)*, In. *ČČH 2005/1*, str. 128-139
- Šrámek Pavel:** *Personální změny ve velení československé armády v roce 1933*, In. *O dějinách a politice*, Ústí nad Labem 2001, str. 25 - 35
- Šrámek Pavel:** *Podíl Edvarda Beneše na výstavbě československé armády ve třicátých letech*, In. *Dějny a současnost 2000/4*, str. 31-34
- Šrámek Pavel:** *Reorganizace československé armády roku 1933*, In: *Armády, technika, militaria*, roč. 1, 2003, č. 6, str. 38-39
- Šrámek Pavel:** *Stráž obrany státu v anketě "Armáda v roce 1938"*, In. *Hraničáři pod Luží '38*, Dvůr Králové nad Labem 2003, str. 119 – 121

Tůma Jiří: *Politika německých stran v Československu ve 20. letech*, In. Jana Macháčová – Jiří Matějček: *Studie k sociálním dějinám 4 (11)*, Kutná Hora-Opava-Praha 1994, str. 203-233

Tesař Jan: *Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky*, Praha 2000

Vaňourek Martin: *Hraničáři od Hlučína*, Mohelnice 2000

Vaughan David: *Bitva o vlny. Rozhlas v Mnichovské krizi*, Praha 2008

Vojáček Ladislav: *Československé četnictvo*, In. *Historický obzor 1997/V.-VI.*, str. 123 – 128

Vojáček Ladislav: *Četnické humoresky z jiného pohledu. Četníci na veřejnosti za první republiky*, In. *Historický obzor 2003/IX.-X.*, str. 224 – 229

Vojenské dějiny Československa III. díl, Praha 1987

Seznam příloh

- 1) Přehled praporů SOS podle Organizačního řádu
- 2) Sídla praporů SOS po odstoupení území sousedním státům
- 3) Celkové počty vycvičených příslušníků Stráže v základních kurzech v roce 1937
- 4) Počty vycvičených příslušníků Stráže v kurzech v roce 1937 z hlediska funkce ve Stráži
- 5) Počty vycvičených specialistů SOS
- 6) Počty příslušníků SOS za pohotovosti 20. května 1938
- 7) Přehled stavu jednotlivých pohraničních praporů SOS ke dni 24. září 1938
- 8) Stav praporů SOS k 11. říjnu 1938 v českých zemích
- 9) Stav praporů SOS k 16. říjnu 1938 v českých zemích
- 10) Materiální náležitosti příslušníků SOS podle předpisu G-IX-2
- 11) Převodník hodností
- 12) Velitelé praporů SOS od listopadu 1936 do Mnichova

Přílohy

1) Přehled praporů SOS podle Organizačního řádu

	Sídlo praporu:	Obvod praporu tvoří správní obvody okresních úřadů a úřadů /orgánů/, vykonávajících působnost okresních úřadů:
1.	Rychnov nad Kněžnou	Hradec Králové, Lanškroun, Nové Město nad Metují, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk
2.	Jičín	Broumov, Dvůr Králové nad Labem, Hořice, Jičín, Jilemnice, Náchod, Nová Paka, Semily, Trutnov, Vrchlabí
3.	Liberec	Dubá, Frýdland, Mnichovu Hradiště, Jablonec nad Nisou, Německé Jablonné, Liberec, Česká Lípa, Mělník, Rumburk, Šluknov, Turnov, Varnsdorf
4.	Litoměřice	Děčín, Kralupy nad Vltavou, Litoměřice, Roudnice nad Labem, Ústí nad Labem
5.	Most	Bílina, Duchcov, Louny, Most, Teplice-Šanov
6.	Kadaň	Chomutov, Kadaň, Přísečnice, Žatec
7.	Falknov nad Ohří	Aš, Cheb, Falnov nad Ohří, Jáchymov, Kraslice, Mariánské Lázně, Locket, Nejdek, Teplá, Karlovy Vary
8.	Stříbro	Planá, Stříbro, Tachov
9.	Domažlice	Domažlice, Klatovy, Horšovský Týn
10.	Strakonice	Prachatice, Strakonice, Sušice
11.	České Budějovice	České Budějovice, Kaplice, Český Krumlov
12.	Jindřichův Hradec	Jindřichův Hradec, Kamenice nad Lipou, Pelhřimov, Třeboň
13.	Praha (1) (2)	Brandýs nad Labem, Jílové, Kladno, Praha, Praha-venkov, Říčany, Slaný
14.	Poděbrady (2)	Mladá Boleslav, Český Brod, Nový Bydžov, Kutná Hora, Kolín, Nymburk, Poděbrady
15.	Pardubice (2)	Německý Brod, Čáslav, Humpolec, Chotěboř, Chrudim, Ledec nad Sázavou, Litomyšl, Vysoké Mýto, Pardubice, Polička
16.	Tábor (2)	Benešov, Blatná, Milevsko, Písek, Sedlčany, Tábor, Týn nad Vltavou
17.	Plzeň (2)	Beroun, Hořovice, Královice, Plzeň, Podbořany, Přeštice, Příbram, Rakovník, Rokycany, Žlutice
18.	Brno (1) (2)	Boskovice, Brno, Brno-venkov, Nové Město na Moravě, Velké Meziříčí, Tišnov, Třebíč
19.	Moravské Budějovice	Dačice, Jihlava, Moravské Budějovice
20.	Znojmo	Moravský Krumlov, Znojmo
21.	Hodonín	Hodonín, Hustopeče, Mikulov
22.	Kroměříž (2)	Uherský Brod, Uherské Hradiště, Kroměříž, Kyjov, Prostějov, Přerov, Vyškov
23.	Hranice (2)	Holešov, Hranice, Valašské Meziříčí, Vsetín Zlín

24.	Moravská Ostrava	Bílovec, Frýdek, Fryštát, Hlučín, Nový Jičín, Místek, Moravská Ostrava, Opava Český Těšín
25.	Bruntál	Moravský Beroun, Bruntál, Krnov, Olomouc, Olomouc-venkov, Rýmařov, Šternberk
26.	Šumperk	Frývaldov, Litovel, Moravská Třebová, Šumperk, Zábřeh
27.	Bratislava (1)	Bratislava, Bratislava-venkov, Galanta, Malacky, Modrá, Senica, Skalica, Dunajská Streda, Šamorín, Trnava
28.	Nové Zámky	Stará Ďala, Hlohovec, Komárno, Zlaté Moravce, Nitra, Parkaň, Piešťany, Šala, Vráble, Nové Zámky
29.	Levice	Nová Baňa, Krupina, Levice, Banská Štiavnica, Želiezovce
30.	Lučenec	Banská Bystrica, Modrý Kameň, Lučenec, Zvolen
31.	Rimavská Sobota	Brezno nad Hronom, Feledince, Revúca, Rozňava, Rimavská Sobota, Tornala
32.	Košice (1)	Gelnica, Košice, Košice-venkov, Moldava nad Bodvou
33.	Michalovce	Humenné, Kráľovský Chlumeč, Veľké Kapušany, Medzilaborce, Michalovce, Snina, Sobrance, Stropkov, Trebišov, Vranov nad Topľou
34.	Spišská Nová Ves	Bardejov, Giraltovce, Kežmarok, Levoča, Stará Ľubovňa, Poprad, Prešov, Sabinov, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves
35.	Liptovský Svätý Mikuláš	Dolný Kubín, Kremnica, Turčanský Svätý Martin, Liptovský Svätý Mikuláš, Námestovo, Rožomberok, Trstená
36.	Žilina	Bánovce nad Bedravou, Veľká Bytča, Povážská Bystrica, Čadca, Ilava, Kysucké Nové Mesto, Nové Mesto nad Váhom, Myjava, Prievidza, Púchov, Topoľčany, Trenčín, Žilina
30.	Užhorod (1)	Berehovo, Veľký Berezný, Iršava, Mukačevo, Mukačevo venkov, Perečín, Sevluš, Svalava, Užhorod, Užhorod-venkov
31.	Chust	Chust, Rachov, Ťačovo, Volové

- (1) Prapor je přidělen k policejnímu ředitelství.
- (2) Stráž obrany státu se prozatím nezřizuje.

Pramen: Příloha k §3, odst.2 organizačního řádu; VHA; Fond Velitelství I. sboru; Karton 5; č.j. 15879

2) Sídla praporů SOS po odstoupení území sousedním státním

1.	Rakovník	Zbytek oblasti praporu SOS Falknov nad Ohří
2.	Louny	Zbytek oblastí praporů SOS Kadaň a Most a politický okres Roudnice nad Labem
3.	Mělník	Zbytek oblasti praporu Litoměřice a politický okres Mělník a Mnichovo Hradiště
4.	Turnov	Zbytek oblasti praporu Liberec a politický okres Semily a Jilemnice
5.	Jičín	Zbytek oblasti praporu Jičín
6.	Rychnov nad Kněžnou	Část oblasti praporu Rychnov nad Kněžnou a to politické okresy Nové Město nad Metují a Rychnov nad Kněžnou, Žamberk a Hradec Králové
7.	Vysoké Mýto	Část oblasti praporu Rychnov nad Kněžnou a to politický okres Landškroun a dále politické okresy Litomyšl, Polička a Vysoké Mýto
8.	Jindřichův Hradec	Zbytek oblasti praporu Jindřichův Hradec
9.	České Budějovice	Zbytek oblasti praporu České Budějovice
10.	Strakonice	Zbytek oblasti praporu Strakonice
11.	Domažlice	Zbytek oblasti praporu Damožlice
12.	Plzeň	Zbytek oblasti praporu Stříbro a politické okresy Přeštice a Plzeň
13.	Boskovice *1	Zbytek oblasti praporu v Šumperku a politický okres Boskovice
14.	Olomouc *2	Zbytek oblasti praporu Bruntál a politický okres Hranice
15.	Moravská Ostrava	Zbytek oblasti praporu Moravská Ostrava a politický okres Valašské Meziříčí
16.	Hodonín	Zbytek oblasti praporu Hodonín
17.	Brno	Zbytek oblasti praporu Znojmo a politický okres Brno-venkov
18.	Moravské Budějovice	Zbytek oblasti praporu Moravské Budějovice
19.	Bratislava (1)	Zbytek oblasti praporu Bratislava
20.	Nitra	Zbytek oblasti praporu Nové Zámky
21.	Pukanec	Zbytek oblasti praporu Levice
22.	Lovinobaňa	Zbytek oblasti praporu Lučenec
23.	Hnúšťa	Zbytek oblasti praporu Rimavská Sobota
24.	Michalovce	Zbytek oblasti praporu Michalovce
25.	Prešov (1)	Zbytek oblasti praporu Košice a část oblasti praporu Spišská Nová Ves
26.	Spišská Nová Ves	Zbytek oblasti praporu Spišská Nová Ves
27.	Liptovský Svätý Mikuláš	Zbytek oblasti praporu Liptovský Svätý Mikuláš
28.	Žilina	Oblasti praporu Žilina bez území v okolí města Čadca
29.	Velký Berezný	Zbytek oblasti praporu Užhorod
30.	Chust	Zbytek oblasti praporu Chust

(1) Prapor zřízen při policejním ředitelství

*1 Původně Zábřeh

*2 Původně Moravský Beroun

Pramen pro ČZ: NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5638; Složka 10 663 7/232

NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/121

NA; Fond ZČV Praha; Karton 946

3) Celkové počty vycvičených příslušníků Stráže v základních kurzech v roce 1937

	Prapor	Četníků	Finančníků	Policistů	Celkem
1.	Falknov nad Ohří	236	210	119	565
2.	Kadaň	164	60	40	264
3.	Most	209	102	289	600
4.	Litoměřice	167	71	143	381
5.	Liberec	420	304	399	1 123
6.	Jičín	365	190	44	599
7.	Rychnov nad Kněžnou	246	85	--	331
8.	Jindřichův Hradec	154	79	--	233
9.	České Budějovice	190	134	148	472
10.	Strakonice	191	61	7	259
11.	Domažlice	201	80	--	281
12.	Stříbro	138	44	--	182
13.	Šumperk	366	153	47	566
14.	Bruntál	173	81	36	290
15.	Moravská Ostrava	543	242	707	1 492
16.	Hodonín	163	80	21	264
17.	Znojmo	135	71	22	228
18.	Moravské Budějovice	171	31	39	241
19.	Žilina	316	57	--	373
20.	Liptovský Mikuláš	259	162	59	480
21.	Spišská Nová Ves	325	223	--	548
22.	Michalovce	293	266	12	571
23.	Košice	200	151	268	619
24.	Rimavská Sobota	278	154	6	438
25.	Lučenec	267	191	38	496
26.	Levice	228	129	4	361
27.	Nové Zámky	278	209	46	533
28.	Bratislava	379	245	420	1 044
29.	Užhorod	420	345	145	910
30.	Chust	221	214	--	435
31.	Praha	76	--	825	901
	Celkem	7 772	4 424	3 884	16 080

Pramen: Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra stará registratura, karton 5633, složka 10; 663; 7

4) Počty vycvičených příslušníků Stráže v kurzech v roce 1937 z hlediska funkce ve Stráži

	<i>Četnictvo</i>	<i>Finanční stráž</i>	<i>Státní policie</i>	Celkem
<i>Instruktoři</i>	1 213	608	445	2 356
<i>Velitelé</i>	702	467	42	1 211
<i>Strážci</i>	5 857	3 349	3 397	12 513
Celkem	7 772	4 424	3 884	16 080

Pramen: : Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra stará registratura, karton 5633, složka 10; 663; 7

5) Počty vycvičených specialistů SOS

	Četnictvo	Finanční stráž	Státní policie	Celkem
Řidiči	42	20	6	68
Zdravotníci	107	107	43	257
Zákopníci	261	229	160	650
Plynová služba	25	5	5	35
Telefonisté, signalisté	19	6	5	30*

* Speciální kurzy telefonistů a signalistů zřízeny jen u praporů Znojmo a Moravské Budějovice, u ostatních praporů výuka základů spojovací služby v rámci normálního výcviku

Pramen: : Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra stará registratura, karton 5633, složka 10; 663; 7

6) Počty příslušníků SOS za pohotovosti 20. května 1938

	Prapor	Četníků	Finančníků	Policistů	Vojenských posil
1.	Falknov nad Ohří	231	341	167	235
2.	Kadaň	125	109	16	400
3.	Most	137	136	162	449
4.	Litoměřice	142	128	162	326
5.	Liberec	369	468	151	687
6.	Jičín	367	60	287	741
7.	Rychnov nad Kněžnou	148	156	--	483
8.	Jindřichův Hradec	114	148	--	231
9.	České Budějovice	103	239	87	490
10.	Strakonice	92	114	6	628
11.	Domažlice	127	139	--	233
12.	Stříbro	84	76	--	187
13.	Šumperk	183	204	50	391
14.	Bruntál	198	75	164	388
15.	Moravská Ostrava	522	605	394	521
16.	Hodonín	120	124	48	519
17.	Znojmo	96	138	14	734
18.	Moravské Budějovice	109	46	19	449
19.	Žilina	273	58	--	69
20.	Liptovský Mikuláš	173	173	--	112
21.	Spišská Nová Ves	165	260	--	146
22.	Michalovce	278	390	27	553
23.	Košice	135	180	184	153
24.	Rimavská Sobota	175	189	6	265
25.	Lučenec	136	199	25	500
26.	Levice	119	129	--	371
27.	Nové Zámky	259	208	47	571
28.	Bratislava	236	353	220	1 389
29.	Užhorod	357	374	133	328
30.	Chust	191	218	--	122
31.	Praha	83	--	786	--
	Celkem	5 847	6 037	3 155	12 671
Dostavilo se skutečně do pohotovosti 20. května 1938 celkem 27 710 příslušníků SOS					

Původně bylo počítáno pro pohotovost SOS u všech 31 praporů s počtem 28 022 mužů. Schodek způsobilo nenastoupení 6% vojenských posil SOS. Na druhou stranu nastoupilo více finančníků a četníků než bylo počítáno.

Pramen:

- Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra stará registratura, karton 5636, složka 10; 663; 7/62

- Souhrnná zpráva o provedení pohotovosti stráže obrany státu, vyhlášené dne 20. května 1938; Národní archiv, fond Ministerstvo financí, karton 1332, složka 115366VII 1938

7) Přehled stavu jednotlivých pohraničních praporů SOS
ke dni 24. září 1938

	Prapor	Četnictvo	Policie	FS	Vojenské posily	Aktivní vojáci	Celkem
1.	Falknov nad Ohří	396	254	394	385	228	1 657
2.	Kadaň	165	20	110	468	100	863
3.	Most	99	125	145	757	100	1 227
4.	Litoměřice	164	155	132	323	226	1000
5.	Liberec	198	150	539	673	288	1 848
6.	Jičín	270	52	326	766	114	1 528
7.	Rychnov nad Kněžnou	113	--	151	502	110	876
8.	Jindřichův Hradec	106	--	146	745	62	1 079
9.	České Budějovice	140	55	220	519	171	1 105
10.	Strakonice	120	6	123	754	163	1 166
11.	Domažlice	171	--	144	831	55	1 211
12.	Stříbro	120	--	88	227	115	550
13.	Šumperk	52	2	254	397	50	755
14.	Bruntál	103	64	195	447	19	828
15.	Moravská Ostrava	427	240	406	648	2	1 723
16.	Hodonín	119	45	120	520	--	804
17.	Znojmo	87	17	143	655	--	902
18.	Moravské Budějovice	94	15	52	491	--	652
19.	Žilina	246	--	52	67	1	366
20.	Liptovský Mikuláš	143	--	133	116	1	393
21.	Spišská Nová Ves	104	--	227	142	1	474
22.	Michalovce	224	27	406	595	1	1 253
23.	Košice	120	180	177	139	1	617
24.	Rimavská Sobota	160	8	191	323	1	683
25.	Lučenec	139	25	218	474	--	856
26.	Levice	114	--	144	355	--	613
27.	Nové Zámky	184	48	227	553	--	1 012
28.	Bratislava	270	51	351	1 432	14	2 118
29.	Užhorod	196	134	372	317	3	1 022
30.	Chust	73	1	241	134	1	449
	Celkem	4 236	1 400	5 836	13 775	1 393	26 630

Pramen: Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra stará registratura, karton 5637, složka 10; 663; 7/111

8) Stav praporů SOS k 11. říjnu 1938 v českých zemích

Sídlo praporu	Početní stav praporu po dosažení delimitační čáry				Počty propuštěných z SOS mající řádné bydliště v okupačním území				Poznámky
	Č	P	FS	V	Č	P	FS	V	
Rakovník	355	223	255	391	-	-	-	103	
Louny	142	99	250	911	3	1	-	389	
Mělník	104	193	135	218	-	-	-	-	
Turnov	135	144	339	774	-	-	-	30	
Jičín	180	142	236	580	-	-	-	59	
Rychnov n/K	108	-	146	595	-	-	-	17	
Vysoké Mýto	86	266	-	-	-	-	-	-	
Jindř. Hradec	113	-	148	783	-	-	-	4	
Č. Budějovice	164	56	239	722	-	-	1	56	
Strakonice	136	6	177	912	3	-	1	17	
Domažlice	181	-	146	416	-	-	-	18	
Plzeň	118	-	88	247	-	-	-	90	
Boskovice	52	2	163	214	-	-	-	206	
Olomouc	130	52	153	249	-	-	-	127	
M. Ostrava	326	379	398	210	-	-	-	318	
Hodonín	93	39	125	270	-	2	-	224	
Brno	158	76	145	354	1	1	-	326	bez okr.Brno-ven.
M. Budějovice	66	16	50	454	-	-	-	34	
Celkem	2647	1693	3133	8886	7	4	2	2017	
	16 359				2 030				

Č – četnictvo; P – policie; FS – finanční stráž; V – vojenské posily a aktivní vojáci v SOS

Pramen: MV 85.910/1938 Stráž obrany státu. Zjištění početních stavů praporů SOS po propuštění vojenských posil (NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/132)

9) Stav praporů SOS k 16. říjnu 1938 v českých zemích

Prapor Stráže	Délka úseku	Počet stálých členů SOS			Vojáci	Poznámky
		Četnicko	Policie	Celkem		
Rakovník	65	205	185	390	288	
Louny	30	138	59	197	519	
Mělník	138	208	307	515	11	
Turnov	120	76	231	307	42	Žádá 108 četníků
Jičín	145	136	285	421	101	
Rychnov n/Kn.	105	95	80	175	576	
Vysoké Mýto	110	70	453	523	-	Žádá 30 četníků
Jindř. Hradec	120	80	-	80	751	Žádá 22 četníků
Č. Budějovice	75	126	31	157	320	
Strakonice	80	54	25	79		Žádá 30 četníků
Domažlice	85	65	-	65	297	
Plzeň	95	123	52	175	253	
Boskovice	90	90	98	188	207	Chce k dispozici ČPO
Olomouc	68	138	109	247	240	
M. Ostrava	140	366	201	567	140	Žádá 160 četníků
Hodonín	140	366	201	567	140	Žádá 50-70 četníků
Brno	110	77	77	154	280	Žádá 65 četníků
M. Budějovice	70	69	10	79	481	Žádá 12 stálých SOS

Pramen: NA; Fond MV – stará registratura; Karton 5637; Složka 10 663 7/133

10) Materiální náležitosti příslušníků SOS podle předpisu

G-IX-2

I) Individuální ústroj příslušníka stráže (mimo vojenské posily)

- a) **oděv:** čepice, blůza, kalhoty, ovinovačky (nebo spinky na dlouhé kalhoty), 2 nákrčníky, 2 košile, 2 podvlékačky, 2 páry ponožek, břišní pás, boty, rukavice, odznak stráže
- b) **strůj:** tlumok, mošna (brašna), jídelní nádobí s povlakem, polní láhev, opasek s přezkou, závěšník na bodák, zápisník, 2 sumky dvoudílné, řemen k pušce (nebo pouzdro na pistoli se závěsným řemen, je-li dotyčný střelec z kulometry nebo první pomocník), ustrojovací řemen, 2 plášt'ové řemínky, píšťalka se šňůrou, lopatka s chránítkem (případně topůrek s chránítkem, zavěšníkem a řemínkem), stanový dílec, příkrývka, kapesní obvaz, elektrická svítilna se záložní baterií
- c) **výzbroj:** puška (nebo pistole, je-li dotyčný střelec z kulometu nebo první pomocník), bodák s pochvou, 120 nábojů pro pušku (nebo 24 nábojů pro pistoli), 3 ruční granáty, čistící potřeby pro pušku, přilba, plynová maska s krabicí
- d) **dále:** 2 záložní dávky potravin (v každé 200 gramů sucharů, 1 masová konzerva, 2 kávové konzervy po 40 gramech)

Pro individuální ústroj použití členové stráže součástí ústroje onoho sboru (četnictva, policejního strážního sboru, finanční stráže) k němuž náleží. Tento ústroj bude každému členu stráže postupně doplňován na úplnou polní ústroj stráže.

II) Individuální ústroj stráže (vojenské posily)

- a) **oděv:** polní čepice s odznakem, blůza soukenná, plášt' pro pěší, kalhoty pro pěší, ovinovačky, řemen ke kalhotám, 2 nákrčníky, 2 košile, 2 podvlékačky, 2 páry onucí, břišní pás, šněrovací boty, rukavice, nárameníček, odznak stráže
- b) **strůj:** tlumok, mošna, jídelní nádobí s povlakem, polní láhev, opasek pro pěší s přezkou, závěšník pro bodák, 2 sumky dvoudílné, řemen pýchotní k pušce vz. 24, řemen ustrojovací, 2 plášt'ové řemínky, lopatka s chránítkem, stanový dílec, příkrývka, kapesní obvaz
- c) **výzbroj:** puška, bodák s pochvou, 120 nábojů pro pušku; 3 ruční granáty, čistící potřeby pro pušku, přilba, plynová maska s krabicí
- d) **dále:** 2 záložní dávky potravin (v každé 200 gramů sucharů, masová konzerva, 2 kávové konzervy po 40 gramech)

III) Kolektivní výzbroj družstva stráže

- 1 lehký kulomet (vz. 26, nebo vz. 7/24 nebo H 24 nebo M 8/15)
- 1 200 nábojů pro kulomet podle vzoru kulometu (částečně v zásobnících nebo pásech)
- brašnička pro kulometného střelce (podle druhu a vzoru kulometu)
- 1 plnička zásobníků (nebo nábojových pásů)
- osvětlovací pistole s 30 raketami (20 bílých, 5 červených, 5 zelených)
- 1 nůžky na drát
- 1 polní kukátko
- 1 kompas

- 1 plátěné vědro
- 1 souprava map po 3 kusech každého listu mapy 1 : 75 000 (rozsah listů určí velitel praporu stráže podle skutečné potřeby)
- 2 signální terče pro spojení s letcem
- 1 jízdní kolo
- případně: trhaviny (miny) podle úkolů jednotlivých družstev, blok a pouzdra pro posílání zpráv poštovními holuby

Pramen: Předpis G-XI-2 (Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra stará registratura, karton 5634, složka 10; 663; 7/19)

11) Převodník hodností

A) Důstojníci - úředníci

Vojsko	Četnictvo	Státní policejní stráž	Finanční stráž
armádní generál divisní generál	---	---	---
brigádní generál	generál	---	---
plukovník	plukovník	policejní plukovník	
podplukovník	podplukovník	policejní podplukovník	vrchní inspektor I. třídy finanční stráže
major	major	policejní major	vrchní inspektor II. třídy finanční stráže
štábní kapitán kapitán	štábní kapitán kapitán	policejní štábní kapitán policejní kapitán	inspektor I. třídy finanční stráže
nadporučík	nadporučík	policejní nadporučík	inspektor II. třídy finanční stráže
poručík	poručík	policejní poručík	---
podporučík	---	policejní podporučík	---

B) Gázisté mimo služební třídy – zřízenci - mužstvo

Vojsko	Četnictvo	Státní policejní stráž	Finanční stráž
---	vrchní strážmistr	---	---
praporčík	praporčík	policejní praporčík	vrchní respicient finanční stráže
štábní rotmistr	štábní strážmistr	policejní štábní strážmistr	respicient finanční stráže
rotmistr	strážmistr	policejní strážmistr	---
---	---	policejní strážník	dozorce finanční stráže
děle sloužící	četník na zkoušku	policejní pomocný strážník	pomocný dozorce finanční stráže
presenčně sloužící mužstvo	---	---	---

Pramen: Přílohy č. 1 a 2 ke Služebnímu řádu. (NA; Fond MV – nová registratura; K 2636)

12) Velitelé praporů SOS od listopadu 1936 do Mnichova

Litoměřice	pplk. Ladislav Loupal *1
Most	mjr. Josef Poděbradský
Kadaň	pplk. Julián Stříbrný *3
Falknov nad Ohří	mjr. František Helvín
Stříbro	mjr. Karel Kasal *2
Domažlice	pplk. Jaroslav Herkloc
Strakonice	mjr. Jaroslav Rejžek
České Budějovice	pplk. Quido Matoušek
Jindřichův Hradec	mjr. Jaroslav Černík
Liberec	mjr. František Kruliš
Jičín	mjr. Josef Wurm
Rychnov nad Kněžnou	mjr. František Kynych
Šumperk	pplk. Josef Knecht
Bruntál	pplk. Miroslav Šitina
Moravská Ostrava	pplk. Ludvík Cibulka
Moravské Budějovice	mjr. František Čuta
Znojmo	pplk. Adolf Matějů
Hodonín	pplk. Josef Malec
Žilina	pplk. Albert Říha
Liptovský Sv. Mikuláš	pplk. Miroslav Pour
Spišská Nová Ves	pplk. Josef Krejčí
Bratislava	pplk. Josef Fanta
Nové Zámky	pplk. Karel Jahelka
Levice	pplk. Josef Šebesta
Lučenec	pplk. Jan Smolka
Rimavská Sobota	mjr. Bohumil Matoušek
Košice	pplk. Jaromír Libánský
Michalovce	pplk. Josef Burda
Užhorod	pplk. Ota Franci
Chust	pplk. Antonín Zeman
Praha	pplk. Josef Papež

*1 26. 2. 1938 jmenován na jeho místo pplk. Edmund Klímek na dobu šestitýdenní zdravotní dovolené velitele praporu SOS.

*2 Od 30. 4. 1938 pro nemoc trvale nahrazen mjr. Václavem Divišem.

*3 Počátkem dubna 1938 nahrazen pplk. Františkem Stanglem.